

การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องตรีภาวะสัมพันธ์ในปรัชญาของคานธี
ในฐานะเป็นฐานของสันติภาพ
AN ANALYTICAL STUDY OF THE CONCEPT OF THREE
RELATIONSHIPS IN GANDHI'S PHILOSOPHY
AS THE FOUNDATION OF PEACE

ผู้ช่วยศาสตราจารย์กฤต ศรียะอาจ

ดุซงกีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องตรีภาวะสัมพันธ์ในปรัชญาของคานธี
ในฐานะเป็นฐานของสันติภาพ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์กฤต ศรียะอาจ

ดุขฎิณิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุขฎิบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

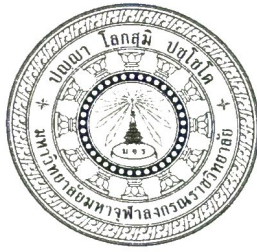
**An Analytical Study of the Concept of Three Relationships
in Gandhi's Philosophy as the Foundation of Peace**

Asst.Prof. Kit Sriya-ad

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Philosophy)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย เรื่อง
“การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องตรีภาวะสัมพันธ์ในปรัชญาของคานธีในฐานะเป็นฐานของสันติภาพ”
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบดุษฎีนิพนธ์

(รศ.ดร.ประเวศ อินทองปาน)

ประธานกรรมการ

(พระมหามหวินทร์ ปุริสุตตโม, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(ดร.แสวง นิลนามะ)

กรรมการ

(พระครูโกศลศาสนบัณฑิต, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(พระศรีรัตโนบล, ดร.)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์

พระครูโกศลศาสนบัณฑิต, ผศ.ดร.

ประธานกรรมการ

พระศรีรัตโนบล, ดร.

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(ผศ.กฤต ศรียะอาจ)

- ชื่อคุณิพนธ์** : การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องตรีภาวะสัมพันธ์ในปรัชญาของคานธี
ในฐานะเป็นรากฐานของสันติภาพ
- ผู้วิจัย** : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กฤต ศรียะอาจ
- ปริญญา** : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาปรัชญา)

คณะกรรมการควบคุมคุณิพนธ์

- : พระครูโกศลศาสนบัณฑิต, ผศ.ดร.,ป.ธ. ๓, พธ.บ. (การบริหารการศึกษา),
พธ.ม. (ปรัชญา), Ph. D. (Philosophy)
- : พระศรีรัตโนบล, ดร.,ป.ธ. ๙, พธ.บ. (ปรัชญา), M.A. (Philosophy),
Ph.D. (Philosophy)

วันสำเร็จการศึกษา ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

คุณิพนธ์เรื่อง “ตรีภาวะสัมพันธ์ในปรัชญาของคานธี ในฐานะเป็นรากฐานของสันติภาพ” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเรื่องสันติภาพของมหาตมะ คานธี ๒) เพื่อศึกษาแนวคิดตรีภาวะสัมพันธ์ในปรัชญาของมหาตมะ คานธี ๓) เพื่อวิเคราะห์แนวคิดตรีภาวะสัมพันธ์ของมหาตมะ คานธี ในฐานะเป็นรากฐานของสันติภาพ การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร

ผลการศึกษา พบว่า

สันติภาพของคานธี คือการปรองดองกันในสังคมทุกชนชั้น มีสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน ที่สำคัญทุกคนจะต้องมีจิตสำนึก และความรู้สึกที่ เอื้อเฟื้อ อภัย และ อดทน ด้วยสังคมถึงจะสงบสุขและเกิดสันติภาพอย่างแท้จริง ความสงบสุขและสันติภาพนั้นตั้งอยู่บนรากฐานของความเป็นธรรมในสังคม และความเป็นธรรมนั้นก็เกิดจากตรีภาวะสัมพันธ์ แนวคิดตรีภาวะสัมพันธ์ในปรัชญาของมหาตมะ คานธี ประกอบด้วยการต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์ เอกทศวัตร และการทำงานพัฒนาชุมชน โดยสัตยาเคราะห์ อาศัยการยึดมั่นในความจริง คำนี้เกิดขึ้นหลังมีการเคลื่อนไหวของประชาชนภายหลังคานธี ได้นิยามคำศัพท์ใหม่นี้ว่า พลังแห่งสัจจะ วิธีนี้ประสบผลสำเร็จและยังใช้จนถึงปัจจุบัน ตั้งแต่การแก้ปัญหาาระดับปัจเจก ไปจนถึงระดับประเทศ โดยนำมาใช้เป็นตัวกระตุ้นในการเปลี่ยนแปลงสังคม ส่วนหลักเอกทศวัตร คานธีนำหลักความประพฤติ ๑๑ ข้อมาใช้ในหลักอาศรม โดยพยายามเปลี่ยนสิ่งที่ถือในเวลานั้นว่าเป็นคุณธรรมของปัจเจกให้เป็นค่านิยมของคนในสังคม การพัฒนาชุมชน นับแต่วันที่เริ่มงานต่อต้านแบบสันติวิธีก็คิดทำงานเชิงบวกควบคู่ไปด้วย ห้องทดลองการทำงานพัฒนาชุมชนแห่งแรกของคานธี คือ อาศรมสองแห่งที่เขาตั้งขึ้นที่แอฟริกาใต้ ที่เรียกว่าชุมชนพินีทซ์และไรต์อลสตอย

หลักตรีภาวะสัมพันธ์คือเครื่องมือทั้ง ๓ ประการ ที่คานธีใช้ คือ สัตยาเคราะห์ต่อสู้กับการกดขี่ ใช้เอกทศวัตรและการทำงานพัฒนาชุมชนเป็นวิธีซึ่งทำให้ประชาชนมองเห็นภาพสังคมแบบใหม่ที่พวกเขาอยากเห็น คือสังคมที่ไม่ใช้ความรุนแรง ขณะที่สัตยาเคราะห์พยายามขจัดความอยุติธรรมให้หมดไปจากสังคม การทำงานพัฒนาชุมชนก็เป็นตัวสร้างสังคมแบบใหม่ ที่จะหวานเมลิ็ดพันธุ์แห่งสันติภาพและความยุติธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม

Dissertation Title : An Analytical Study of the Concept of Three Relationships
in Gandhi's Philosophy as the Foundation of Peace

Researcher : Asst. Prof. Mr. Kit Sriya-ad

Degree : Doctor of Philosophy (Philosophy)

Dissertation Supervisory Committee

: Phra Kru Kosolsasana Bandhit, Asst. Prof. Ph.D., Pali III, M.A.
(Philosophy), Ph.D. (Philosophy)

: Phra Srirattanobon Pali IX, B.A. (Philosophy),
M.A. (Philosophy), Ph.D. (Philosophy)

Date of Graduation : 27 May, 2018.

Abstract

The dissertation on “*An Analytical Study of the Concept of Three Relationships in Gandhi's Philosophy as the Foundation of Peace*” has three objectives: 1) to study the concept and theory of peace of Mahatama Gandhi, 2) to study the concept of Three relationships in Mahatama Gandhi's Philosophy, and 3) to analyze the concept of three relationships in Mahatama Gandhi's philosophy as the foundation of peace. **This dissertation is of documentary type of research.**

The results of the study were as follows:

Peace according to Gandhi is the reconciliation of all classes of people in society by having good relationship with each other; more importantly, all people in society have to have awareness, generosity, forgiveness, and toleration as well, thereby the society would find the real happiness and peace. For, happiness and peace are based on the righteousness in society, and also the righteousness occurs from three relationships. The concept of three relationships in Gandhi's philosophy consists of truth (**Satyagraha**), eleven codes of practice (**Ekadasa-vatra**), and the works on community development. Satyagraha depends upon the firmness of truth. This word had occurred after having movement of people; later on, Gandhi had given the new definition to this word as ‘the power of truth.’ This method has succeeded and still uses at present time from the solution of the individuals' problems up to the nation's ones by applying it as the motivator for social change. For Ekadasa-vatra, Gandhi had brought to use in ashrams by trying to change it from the holding of people at that time as the individuals' virtue to be the value of people in society as a whole. Likewise, the community development, Gandhi started protest with peaceful

method along with the positive work. The first experiment room on the community development of Gandhi was that of two **ashrams** established by him in South Africa called '*Phoenix community, and Tolstoy field.*'

Three relationships are the tools that Gandhi used, that is to say, truth (**Satyagraha**) to fight against the oppression, at the same time he also used **Ekadasavatra**, and community development as the method that makes people in India see the new look of their society in which they want to see, that is to say, the society without violence. Satyagraha has an attempt to eliminate the injustice out of the society; in the meantime, the community development is the constructing-agent of the new society that would sow the seed of peace and justice in society.

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓. ขอบเขตของการศึกษา	๔
๑.๔. ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๕. คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖. ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๗. วิธีดำเนินการวิจัยขอบเขตการวิจัย	๗
๑.๘. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๘
บทที่ ๒ แนวคิดเรื่องสันติภาพในมุมมองมหาตมะ คานธี	๙
๒.๑. นิยามและความหมายของสันติภาพ	๑๐
๒.๒. บริบทแนวคิดเรื่องสันติภาพในมุมมองของมหาตมะ คานธี	๑๑
๒.๒.๑. ประวัติของมหาตมะ คานธี	๑๑
๒.๒.๒. แนวคิดที่มีอิทธิพลต่อมหาตมะ คานธี	๑๓
๒.๒.๓. แนวคิดเรื่องสันติภาพในมุมมองของมหาตมะ คานธี	๓๒
๒.๒.๔. บทบาทสำคัญของมหาตมะ คานธี	๓๓
๒.๓. แนวคิดสำคัญของมหาตมะ คานธี	๔๔
๒.๓.๑. แนวคิดเรื่องสัตยะ	๔๕
๒.๓.๒. แนวคิดเรื่องอหิงสา	๔๕
๒.๓.๓. แนวคิดเรื่องสัตยาเคราะห์	๕๐
๒.๔. สรุป	๕๓

บทที่ ๓ แนวคิดเรื่องตรีภาวะสัมพันธ์ในปรัชญาของมหาตมะ คานธี	๕๖
๓.๑ หลักสัตยาเคราะห์	๕๖
๓.๑.๑ ความหมายของหลักสัตยาเคราะห์	๕๖
๓.๑.๒ หลักการของสัตยาเคราะห์	๕๘
๓.๑.๒.๑ หลักสัจธรรม (Truth)	๕๘
๓.๑.๒.๒ หลักอหิงสธรรม (Non- violence)	๕๘
๓.๑.๒.๓ หลักตปธรรม (Self- torture)	๖๓
๓.๑.๓ เป้าหมาย/วัตถุประสงค์ของหลักการสัตยาเคราะห์	๖๔
๓.๑.๔ ลักษณะของสัตยาเคราะห์	๗๔
๓.๑.๕ วิธีการทำสัตยาเคราะห์	๗๖
๓.๒ หลักการของเอกทศวัตร	๗๘
๓.๒.๑ ความหมาย	๗๘
๓.๒.๒ ประเภท	๗๘
๓.๓ หลักการพัฒนาชุมชน	๘๗
๓.๓.๑ งานพัฒนาชุมชน	๘๘
(๑)ด้านการเมือง	๘๙
(๒)ด้านเศรษฐกิจ	๙๐
(๓)ด้านการศึกษา	๙๒
(๔)ด้านสังคม	๙๒
๓.๔. สรุป	๙๓

บทที่ ๔ วิเคราะห์แนวคิดตรีภาวะสัมพันธ์ของมหาตมะ คานธี	
ในฐานะเป็นรากฐานของสันติภาพ	๙๖
๔.๑ วิเคราะห์หลักตรีภาวะสัมพันธ์เชิงบวก	๙๖
๔.๑.๑ หลักสัตยาเคราะห์	๙๗
๔.๑.๒ หลักเอกทศวัตร	๑๐๓
๔.๑.๓ หลักการพัฒนาชุมชน	๑๐๕
๔.๒ วิเคราะห์หลักตรีภาวะสัมพันธ์เชิงลบ	๑๐๘
๔.๒.๑ หลักสัตยาเคราะห์	๑๐๘
๔.๒.๒ หลักเอกทศวัตร	๑๑๐
๔.๒.๓ หลักการพัฒนาชุมชน	๑๑๐
๔.๓ สรุป	๑๑๒

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๑๓
๕.๑. สรุปผลการวิจัย	๑๑๓
๕.๒. ข้อเสนอแนะ	๑๑๙
บรรณานุกรม	๑๒๐
ประวัติผู้วิจัย	๑๒๕
ภาคผนวก	๑๒๖

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอบพระคุณพระราชาปริยัติมุนี, ผศ.ดร. คณบดีคณะพุทธศาสตร์ พระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พระมหาพรชัย สิริวิโร, ผศ.ดร.ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา ที่ให้คำแนะนำ และชี้ประเด็นต่าง ๆ ในการทำวิทยานิพนธ์ เพื่อให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอบคุณอาจารย์ พระครูโกศลศาสนบัณฑิต, ผศ.ดร.ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ พระศรีรัตโนบล, ป.ธ.๙,ดร. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ พระมหามหวินทร์ บุริสุตโตโม, ผศ. ดร. กรรมการ, รศ.ดร.ประเวศ อินทองปาน ประธานกรรมการ และดร.แสวง นิลนามะ กรรมการ ที่ให้ความช่วยเหลือให้คำแนะนำ ตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่อง ตั้งแต่ต้นจนเสร็จสมบูรณ์ด้วยความกรุณาอย่างยิ่ง ขอขอบคุณอาจารย์พระมหาจรรยา กิตติปัญญา, ดร. ที่เมตตาตรวจสอบบทคัดย่อภาษาอังกฤษด้วยเมตตาธรรม

ขอบคุณเจ้าหน้าที่โครงการหลักสูตรพุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทุกรูป/ทุกท่าน ที่กรุณาให้คำปรึกษาและการติดต่อประสานงานทุกอย่าง เป็นไปด้วยความราบรื่น

กราบขอบพระคุณพระมหาจก อธิปัญญา ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดครุใน ที่ให้โอกาสทางการศึกษา ขอขอบคุณคุณนภาพร ศรียะอาจ ภรรยาผู้เป็นกัลยาณมิตร ที่มีส่วนช่วยต่อการศึกษาเล่าเรียน ตั้งแต่ต้นกระทั่งถึงวันนี้

ขอพระสัทธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และความดีงามทั้งปวง ได้ดำรงมั่น เพื่อประโยชน์แก่อุทิศ เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก และแก่ชาวโลกตลอดกาลนาน เทอญ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กฤต ศรียะอาจ

๒๕ พฤษภาคม ๒๕๖๑

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การเมืองการปกครองของอินเดีย มีประวัติที่ยาวนานหลายพันปี จึงส่งสมรรถกทางสังคมการเมืองให้แก่อินเดียในปัจจุบันมาก ทั้งที่เป็นปัจจัย ส่งเสริมและเป็นปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย มรดกทางสังคมและการเมืองของอินเดียเช่นเรื่องระบบวรรณะ (Caste system) เรื่องความขัดแย้งทางปรัชญาและเรื่องระบบการปกครอง แต่สังคมอินเดียก็เป็นสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างช้าๆ ก่อนอินเดียถูกอังกฤษรุกรานในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ อังกฤษเข้าปกครองได้นำเอาอารยธรรมตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ทั้งทางตรงและทางอ้อมทำให้สังคมอินเดียเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะสังคมในเมืองใหญ่ๆ ที่ชาวอังกฤษได้ไปตั้งถิ่นฐาน โดยเปิดโอกาสให้ชาวอินเดียจำนวนจำกัดได้รับการศึกษาอบรมแผนใหม่ทั้งระดับกลางและสูงตามแบบยุโรป บางพวกมีโอกาสเดินทางไปศึกษาต่างประเทศอังกฤษ ซึ่งการที่ชาวอินเดียบางกลุ่มได้รับการศึกษาตามแบบตะวันตกนี้ ทำให้ชาวอินเดียกลุ่มนี้ได้ทราบถึงความเจริญของยุโรปโดยเฉพาะทางด้านการศึกษา การศึกษาจึงเป็นตัวการสำคัญที่สุดในการปลุกปล้ำจิตชาตินิยมที่สำคัญและสร้างกลุ่มปัญญาชนชาวอินเดียขึ้น ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นผู้นำของขบวนการเรียกร้องเอกราชให้อินเดียในที่สุด โดยเฉพาะช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ เป็นช่วงที่กระแสแนวคิดประชาธิปไตยกำลังแพร่ขยายมายังดินแดนภายใต้อาณัติของมหาอำนาจในยุโรป ผ่านทางชนชั้นกลางของท้องถิ่นที่ได้รับการศึกษาจากประเทศตะวันตก ชนชั้นกลางเหล่านี้เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการเรียกร้องเอกราชจากอังกฤษอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยการดึงมวลชนเข้าร่วม นั่นคือการฟื้นเอกลักษณ์ดั้งเดิมของชาวอินเดียขึ้น ซึ่งจะทำให้เกิดความภาคภูมิใจในความเป็นตัวของตัวเอง และไม่ตกอยู่ในอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษที่ไม่ใช่พวกเดียวกันด้วย แต่เป็นที่น่าเสียดายที่เอกลักษณ์ของอินเดียมิได้เป็นเอกภาพ ปัญหาสังคมจึงเกิดขึ้นพร้อมๆ กับปัญหาการเมือง^๑

มหาตมะ คานธีเป็นนักการเมือง นักคิดและผู้นำชาวฮินดูที่มีบทบาทต่อการเมืองที่ยิ่งใหญ่ของอินเดีย มีชื่อเสียงและได้รับการยอมรับมากที่สุดในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ท่านเป็นผู้นำของพรรคคองเกรสที่มีแนวทางเป็นของตนเองและปฏิบัติตามแนวทางความคิดของตนเองอย่างมุ่งมั่น โดยพิจารณาถึงความสำคัญของการขัดเกลาทางสังคมจนกลายเป็นหลักการและนโยบายที่ท่านยึดถือในการแก้ปัญหา โดยมีหลักการที่แน่นอนและมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เป็นไปตามหลักแห่งธรรมะ มหาตมะคานธี ได้นำหลักอหิงสาซึ่งใช้ในชีวิตประจำวันของปัจเจกชนเข้ามาสู่การกระทำมวลชนในทางสังคมและการเมือง และนำวิธีการเมืองแบบ “สัตยาเคราะห์” แทนวิธีการใช้ความรุนแรงในการเรียกร้องความไม่เป็นธรรมหรือต่อต้านผู้ปกครองที่กดขี่ข่มเหง และรื้อถอนสิทธิของประชาชน เสรีภาพของ

^๑ เรือรบ เมืองมัน, “มหาตมะ คานธี กับการพยายามแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างฮินดูและมุสลิม”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๙.

มวลชน โดยใช้แนวคิดของวิธีการ “อหิงสา”^๒ เพื่อนำไปใช้ในการแก้ปัญหาขัดแย้งที่รุนแรงในอินเดีย จนประสบความสำเร็จในการเรียกร้องสวราชหรือการปกครองตนเองจากอังกฤษ ซึ่งอุดมการณ์ทางการเมืองในปัจจุบันของอินเดียนั้น ส่วนหนึ่งมาจากลัทธิของปรัชญาต่างๆ ที่มีอยู่หลายสำนักปรัชญา ในอินเดียและอีกส่วนหนึ่งมาจากลัทธิทางการเมืองของต่างประเทศ ซึ่งผู้นำทางการเมืองของอินเดียนำมาเผยแพร่ให้ชาวอินเดียนยอมรับ มหาตมะ คานธีเป็นผู้หนึ่งที่น่าเอาลัทธิของปรัชญาต่างๆ ที่มีอยู่แล้วผสมกับลัทธิการเมืองของต่างประเทศ เพื่อปลุกฝังให้แก่ชาวอินเดีย และกลายเป็นอุดมการณ์ประชาธิปไตยของอินเดียนปัจจุบัน

ค.ศ. ๑๘๙๓ เป็นปีเริ่มต้นชีวิตที่ยิ่งใหญ่ของ มหาตมะ คานธีเมื่อเดินทางไปประกอบอาชีพในแอฟริกาใต้ ระหว่างเดินทางโดยรถไฟสายนาทาล-ปรีตอเรีย (Natal - Pretoria) ท่านได้รับประสบการณ์ตรงถึงการกดขี่และสิทธิอันไม่เท่าเทียมกันระหว่างชาวอินเดียผู้อยู่ใต้ปกครองกับชนผิวขาวผู้ปกครอง ทำให้ท่านเริ่มรณรงค์เพื่อสิทธิของชาวอินเดียในแอฟริกาใต้นับแต่บัดนั้น และปี ค.ศ. ๑๘๙๐ มหาตมะ คานธีก็กลับมาอยู่อินเดีย และได้กระทำตามอุดมการณ์ดังกล่าวเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ใหญ่ๆ ๒ ประการ คือ

๑. ในทางการเมืองอินเดียจะต้องเป็นสวราช (Svaraj) อันได้แก่การที่มีการปกครองตนเองอย่างมีอิสระ ทั้งการพูด การสมาคม และสิ่งพิมพ์

๒. ในทางสังคมอินเดียจะต้องมีเอกภาพในกลุ่มชาวฮินดูและมุสลิมฐานะของวรรณะจันทาล^๓

จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงมีการสาธารณสุขที่ดีพร้อมและเท่าเทียมกันซึ่งท่านเรียกว่า สรรโวทัย (Sarvodaya)^๔

มหาตมะ คานธีเป็นผู้นำทางการเมืองที่ต่อสู้เพื่อเอกราชของอินเดียโดยนำหลักปรัชญา คือ หลักการ “สัตยาเคราะห์” โดยมีวิธีการของ “อหิงสา” กับแนวความคิดทางการเมืองและสังคมของท่าน ซึ่งเป็นหลักการต่อสู้ด้วยภูมิปัญญาด้วยเหตุและผล โดยปราศจากอาวุธปราศจากความรุนแรงในการต่อสู้ และการให้ความรักต่อผู้ที่เป็นศัตรู วิธีการและหลักการของท่านทำให้สามารถนำเอกราชกลับมาสู่อินเดียได้ในที่สุด ท่านพูดเสมอว่า “ข้าพเจ้าเป็นนักต่อสู้โดยกำเนิด ซึ่งไม่เคยรู้จักความพ่ายแพ้” ท่านบอกว่า ข้าพเจ้ารักษาร่างกายอย่างดี รับผิดชอบต่อตนเองเหมือนสตรีระหว่างตั้งครรภ์ ข้าพเจ้ามีความสำนึกประการหนึ่งเสมอว่า ด้วยความกรุณาอันไร้ขอบเขตจำกัด พระเจ้าทรงเลือกข้าพเจ้าเป็นเครื่องมือชิ้นหนึ่ง เพื่อนำเอาเอกราชมาสู่อินเดียนั้น ข้าพเจ้ายังไม่มีปัญญาจะตายกับเขา

^๒ อหิงสา (Non- Violence) ตามความหมายของศาสนาฮินดู คือการไม่ทำร้ายผู้อื่นทั้งทางกาย วาจา และใจต่อเพื่อนมนุษย์ทั่วไป และยังขยายครอบคลุมไปถึงชีวิตสัตว์ ผู้ปฏิบัติต่อหลักการนี้ต้องปลุกฝังความรู้สึกที่ไม่ประทุษร้ายต่อสัตว์โลกทั้งปวงด้วย

^๓ จันทาล คือ ลูกต่างวรรณะ เช่นบิดาเป็นศูทร มารดาเป็นพราหมณ์ ถือว่าเป็นคนชั้นต่ำทราหมถูกเหยียดหยามที่สุดในระบบวรรณะของศาสนาพราหมณ์

^๔ เรือรบ เมืองมัน, “มหาตมะ คานธี กับการพยายามแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างฮินดูและมุสลิม”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๕๕.

หรือก^๕ มหาตมะ คานธีเป็นนักศีลธรรมทางการเมืองของอินเดีย ท่านได้รับการยกย่องว่าเป็นทั้งนักบุญและนักการเมือง โดยการเสนอแนวความคิดใหม่ในทางการเมืองว่า “สัตยะเท่านั้นที่จะครองโลก” การเมืองกับปรัชญาเป็นสิ่งที่ต้องควบคู่กันไป การเมืองที่แยกออกจากปรัชญาจะปราศจากความหมาย การเมืองเป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์และไม่อาจแยกออกจากชีวิตของเรา^๖ มหาตมะ คานธีเป็นผู้นำทางการเมืองที่มีวิธีการต่อสู้โดยสันติวิธี เพื่อขจัดความขัดแย้งและความไม่เป็นธรรมในสังคมและการเมือง เน้นหลักอหิงสาแทนความรุนแรง เป็นวิธีการต่อสู้โดยมีจุดประสงค์ที่จะเปลี่ยนจิตใจคู่ต่อสู้ และหลีกเลี่ยงความรุนแรงให้เกิดขึ้นน้อยที่สุด โดยได้นำหลักอหิงสาเป็นวิธีการและสัตยาเคราะห์เป็นวัตถุประสงค์สุดท้าย หลักสัตยาเคราะห์มีหลายรูปแบบ แต่ละแบบมีลักษณะและขอบเขตของการนำมาใช้ต่างกัน กล่าวคือวิธีการทำตัวให้สะอาดบริสุทธิ์ เช่นการสวดมนต์เป็นการเรียกร้องพลังทางจิต วิธีการไม่เชื่อฟังของพลเรือนซึ่งเป็นการฝ่าฝืนพระราชบัญญัติที่กำหนดไว้ เช่นไม่ยอมเสียภาษีที่ไม่เป็นธรรมด้วยวิธีดังกล่าวนี้มหาตมะ คานธีจึงนำอินเดียไปสู่ความเป็นเอกราชจากอังกฤษได้ในที่สุด

มหาตมะ คานธีมีพื้นฐานความคิดอิงหลักทางปรัชญาฮินดู โดยการประยุกต์ใช้หลักการทางปรัชญาฮินดูและปรัชญาอื่นๆ เช่น พระพุทธปรัชญาและคริสต์ปรัชญา คุณค่าแนวความคิดของท่านอาจแบ่งได้เป็น ๒ ส่วนคือ ส่วนแรก คุณค่าทางด้านจิตใจ โดยท่านได้นำวิธีการแบบ “อหิงสา” มาใช้กับแนวความคิดทางการเมืองของท่าน อหิงสา เป็นผลของหลักสัตยาเคราะห์ในภาคปฏิบัติ หลักการสัตยาเคราะห์เป็นหลักการที่ท่านสร้างขึ้นมาเอง โดยท่านได้รับอิทธิพลจากการขัดเกลาทางสังคมระหว่างปรัชญาต่างๆ การใช้วิธีต่อสู้ทางการเมืองแบบ “อหิงสา” เป็นระบบจริยธรรมของอินเดีย คือการไม่ใช้ความรุนแรง (Non-Violence) และเน้นพลังแห่งความรัก พลังแห่งความดีงามมาแก้ปัญหาทางการเมือง รวมทั้งผู้ปกครองจะต้องเอื้ออำนวยต่อวัตถุประสงค์ดังกล่าว ท่านเน้นหลักธรรมสำหรับผู้ที่อยู่ในสังคมทุกคน ส่วนที่สอง ในทางการเมือง มหาตมะ คานธี นำวิธีการ “อหิงสา” มาเป็นวิธีการต่อต้านผู้ปกครองที่ไม่เป็นธรรมจนประสบความสำเร็จนำเอกราชมาสู่อินเดียได้ สัตยาเคราะห์เป็นทั้งหลักการ การบริหารจัดการและเป็นขบวนการต่อสู้ทางการเมืองแบบเฉพาะของ มหาตมะ คานธีหลักการเด่นของ “สัตยาเคราะห์” คือการไม่ใช้ความรุนแรง (Non-Violence) เป็นการต่อสู้ระหว่างความดีและความชั่ว สัตยาเคราะห์ขึ้นอยู่กับหลักการ ๒ อย่างคือ ๑) สัจธรรมและศรัทธาในสัจธรรม ๒) การดำเนินการอย่างต่อเนื่องและมั่นคง และหลักการสัตยาเคราะห์นี้จะต้องบรรลุถึงวัตถุประสงค์ตามหลักธรรม ๓ ประการคือ (๑) สัจธรรม (Truth) (๒) อหิงสธรรม (Non-violence) (๓) ตปธรรม (Self-torture)

ขณะที่คานธีใช้วิธีอหิงสาของสัตยาเคราะห์เข้ามาต่อสู้กับการขูดขี่ มหาตมะ คานธีได้ใช้การทำงานพัฒนาชุมชน โดยทำให้ประชาชนเห็นภาพสังคมแบบใหม่ที่พวกเขาอยากจะทำเห็นนั่นก็คือ

^๕ ปรีชา ช่อประทุมมา. คานธีในโลกหนังสือ, กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, ๒๕๓๕, หน้า ๘๓.

^๖ ขวลิ ไชยธีรพันธุ์, “อหิงสาในความคิดของมหาตมะ คานธี”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๒๙.

สังคมที่ไม่ใช้ความรุนแรง ขณะที่สัตยาเคราะห์พยายามขจัดความอยุติธรรมออกจากสังคม การพัฒนาชุมชนเป็นตัวโครงสร้างสังคมแบบใหม่ ในการที่จะหว่านเมล็ดพันธ์แห่งสันติภาพและความยุติธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม ของขวัญสามชิ้นจากมหาตมะ คานธีคือลอบคลุมแนวทางการทำงานแบบใหม่สามวิธี เพื่อบรรลุเป้าหมายที่ตนตั้งไว้ นั่น คือ ทำให้อินเดียได้รับเอกราชทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เพื่อให้ถึงเป้าหมายมหาตมะ คานธีได้วาดภาพสังคมที่ปราศจากความรุนแรง สังคมที่ตั้งอยู่บนหลักการกระจายอำนาจที่ประชาชนรู้จักพึ่งตนเอง

ฉะนั้น ผู้วิจัยเห็นความสำคัญในปัญหาดังกล่าว จึงสนใจศึกษาวิจัยในเรื่องการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องตรีภาวะสัมพันธ์ในปรัชญาของมหาตมะ คานธี ในฐานะเป็นฐานของสันติภาพที่สามารถแก้ไขปัญหาของสังคมการเมือง

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑ เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเรื่องสันติภาพของมหาตมะ คานธี
- ๒ เพื่อศึกษาแนวคิดตรีภาวะสัมพันธ์ในปรัชญาของมหาตมะ คานธี
- ๓ เพื่อวิเคราะห์แนวคิดตรีภาวะสัมพันธ์ ของมหาตมะ คานธี ในฐานะเป็นรากฐานของสันติภาพ

๑.๓ ขอบเขตของการศึกษา

๑.๓.๑ ขอบเขตของเนื้อหา

๑. แนวคิดแนวคิดและทฤษฎีเรื่องสันติภาพของมหาตมะ คานธี
๒. แนวคิดตรีภาวะสัมพันธ์ในปรัชญาของมหาตมะ คานธี
๓. แนวคิดตรีภาวะสัมพันธ์ของมหาตมะ คานธี ในฐานะเป็นรากฐานของสันติภาพ

๑.๓.๒ ขอบเขตของเอกสาร

๑. ผลงานและหนังสือของมหาตมะ คานธี
๒. เอกสาร งานวิจัย และงานวิชาการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับมหาตมะ คานธี ที่คนอื่นเขียนขึ้นทั้งในส่วนที่เป็นแนวคิดหรือทฤษฎีและส่วนที่เป็นปรากฏการณ์ทางการเมือง สังคม ในอินเดีย

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑. แนวคิดและทฤษฎีเรื่องสันติภาพของมหาตมะ คานธีเป็นอย่างไร
๒. แนวคิดตรีภาวะสัมพันธ์ในปรัชญาของมหาตมะ คานธีเป็นอย่างไร
๓. แนวคิดตรีภาวะสัมพันธ์ของมหาตมะ คานธี ใช้เป็นรากฐานของสันติภาพได้อย่างไร

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ตรีภาวะสัมพันธ์ หมายถึง หลัก ๓ ประการ คือ ๑) สัตยาเคราะห์ ๒) เอกทศวัตร และ ๓) หลักการทำงานพัฒนาชุมชน ของมหาตมะ คานธี

อหิงสา หมายถึง การไม่ทำลายชีวิตทั้งปวง ใน ๓ ศาสนาคือ เซน ฮินดู พุทธเป็นความรักอันยิ่งใหญ่หรือการไม่เบียดเบียนทำร้ายผู้อื่นทั้งทาง ด้านความคิด คำพูด และการกระทำ

สัตยาเคราะห์ หมายถึง การยึดมั่นในความจริง
 สันติภาพ หมายถึง เป้าหมายที่ให้ผู้คนแต่ละกลุ่มเข้าหากันโดยไม่ใช้ความรุนแรงและอยู่
 ร่วมกันเพื่อสร้างสันติ
 เอกาทศวัตร หมายถึง พันธะสัญญา ๑๑ ข้อที่มหาตมะ คานธีตั้งไว้เป็นหลักความประพฤติ
 ของสมาชิกอาศรมปฏิบัติตามที่เรียกว่า วัตร
 การพัฒนาชุมชน หมายถึง ยุทธศาสตร์การทำงานที่เป็นสะพานเชื่อมระหว่างเป้าหมาย ๒
 อย่าง คือ การปกครองตนเองอย่างสมบูรณ์กับความเป็นจริงในชีวิตประจำวันของคนในประเทศ

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการสำรวจข้อมูลเพื่อทบทวนเอกสารและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย
 พบว่ามีผู้วิจัยถึงแนวคิดทางปรัชญาของมหาตมะ คานธี ตลอดจนงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องที่ผู้วิจัยนำมา
 ทบทวน เพื่อให้เห็นความเกี่ยวข้องในการใช้เป็นฐานข้อมูลสำหรับการศึกษาคณะวิเคราะห์ต่อไป

๖.๑. เอกสารและตำราที่เกี่ยวข้องทั่วไป

นารายัน เดชชาย : เขียน อนิตรา พวงสุวรรณ โมเซอร์ : แปล^๗ มหาตมะ คานธีรำลึก : มหา
 บุรุษอหิงสา สิ่งทีมหาตมะ คานธี เฝ้าแสวงหามาตลอดชีวิตคือความจริงและสิ่งที่สุดแล้วความจริงได้
 กลายเป็นสิ่งเดียวกันกับพระเจ้าสำหรับเขา การแสวงหาความจริง การค้นพบอันยิ่งใหญ่ของมหาตมะ
 คานธี เรื่องสัตยาเคราะห์เป็นผลมาจากการรวมผลสองอย่าง คือความจริงและอหิงสา หลักความ
 ประพฤติสำหรับนักสู้สัตยาเคราะห์หรือที่เรียกว่าเอกาทศวัตรและการพัฒนาชุมชน คือสิ่งที่สะท้อน
 นิสัยแนวคิดของมหาตมะ คานธี

มหาตม มหาตมะ คานธี เขียน แปลโดย กรุณา-เรืองอุไร กุศลาลัย^๘ “โลกทั้งผองพี่น้อง
 กัน” กล่าวไว้ว่า หลักอหิงสาเป็นพื้นฐานทำให้ค้นพบสัจจะ ข้าพเจ้าเกิดความแจ่มชัดขึ้นทุกวันที่ การ
 ค้นหาสัจจะ จะไร้ผลหากหากไม่มีอหิงสาเป็นพื้นฐาน สำหรับข้าพเจ้านั้น สัจจะมีความสำคัญกว่า
 ความเป็นมหาตมะ อย่างที่ สุดจะคณนา

มหาตมะ คานธีในโลกหนังสือ แปลโดยปรีชา ช่อประทุมมา^๙ กล่าวไว้ว่า ตามทัศนะของ
 มหาตมะ คานธี การปกครองตนเอง มิได้อยู่ที่การเปลี่ยนแปลงรัฐบาล แต่อยู่ที่การเปลี่ยนจิตใจของ
 ประชาชน ...การปกครองตนเองไม่เคยเป็นของขวัญให้เปล่าโดยประชาชนชาติหนึ่ง มันเป็นสินค้าอัน
 ล้ำค่าที่ต้องซื้อกันด้วยเลือด การปกครองตนเองเป็นผลจากการกระทำโดยไม่หยุดยั้งและความทุกข์ยากอัน
 สุดประมาณ

^๗ นารายัน เดชชาย : เขียน อนิตรา พวงสุวรรณ โมเซอร์ : แปล, My Gandhi (คานธีรำลึก : มหาบุรุษ
 อหิงสา). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง , ๒๕๕๗.

^๘ มหาตม คานธี แปลโดย กรุณา-เรืองอุไร กุศลาลัย, โลกทั้งผองพี่น้องกัน. พระนคร : สำนักพิมพ์
 ไลยสือไทย , ๒๕๒๓.

^๙ ปรีชา ช่อประทุมมา. คานธีในโลกหนังสือ, กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์,
 ๒๕๓๕.

The Story of My Experiments With Truth. มหาตมะ คานธี เขียน แปลโดยกรุณา-
เรื่องอุไร กุศลาสัย ^{๑๐} กล่าวไว้ว่า หากข้าพเจ้าจะพรรณนาหลักวิชาโดยเฉพาะแล้วไซ้ร้ ก็เป็นที่แน่ชัดว่า
ข้าพเจ้าไม่ควรจะเขียนถึงอัตชีวประวัติ แต่เนื่องจากมีเจตนาที่จะบรรยายถึงการนำหลักการเหล่านี้มา
ใช้ในภาคปฏิบัติต่าง ๆ ข้าพเจ้าจึงใช้หัวข้อเรื่องซึ่งข้าพเจ้าตั้งใจจะเขียนว่า “ข้าพเจ้าทดลองความจริง
รวมไปถึงการทดลองหลักอหิสาธรรม หลักพรหมจรรย์ และหลักจริยธรรมอื่นๆ เช่น วาจาสัง มโนสัง
สัมพันธสัง รวมไปถึง ปรมัตถสัง ซึ่งเป็นหลักธรรมอันเป็นนิรันดร์ คือ พระผู้เป็นเจ้า

๖.๒. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักปรัชญาของมหาตมะ คานธี

ฉวีวรรณ เสรีจกิจ ได้เขียนวิทยานิพนธ์ ^{๑๑} สรุปความได้ว่าความคิดของมหาตมะ คานธีใน
แง่มนุษยนิยมอาจนำมาใช้ในการพิจารณาร่วมกับความคิดร่วมสมัยเกี่ยวกับปัญหาสังคมปัจจุบันได้
ปัญหาสังคมที่สำคัญที่สุดคือการที่ปัจเจกชนในสังคมละเลยการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคม มี
การใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหาต่างๆ มากกว่าการตกลงโดยสันติวิธี ปรากฏการณ์เช่นนี้
ก่อให้เกิดความทุกข์แก่มนุษยชาติมากกว่าความสุข มหาตมะ คานธีเป็นนักมนุษยนิยมที่เด่นมากใน
การนำปรัชญาและจริยธรรมฮินดูมาประยุกต์ใช้แก้ปัญหาสังคมอินเดีย ที่ต้องการเป็นอิสระจากอำนาจ
ปกครองของอังกฤษ นอกจากนั้นยังพบว่า มหาตมะ คานธีได้นำปรัชญามาเป็นกรอบในการให้คุณค่า
และความหมายในทางชีวิตของมนุษย์ แม้ว่าในความคิดของท่าน ท่านจะแบ่งสังคมหรือ สิ่งสูงสุด
เป็น ๒ ระดับ คือสัมพัทธ์สังและปรมัตถสังโดยพื้นฐานความคิดยังเห็นว่าปัจเจกบุคคล สามารถพัฒนา
ศีลธรรมด้วยลักษณะสำคัญของมนุษยนิยมอีกประการหนึ่งคือความเชื่อถือในเอกภาพของชะตากรรม
ร่วมกันของมนุษย์ และศักยภาพที่จะพัฒนาตัวเองให้ดีขึ้นเพื่อบรรลุเป้าหมายการเป็นมนุษย์ คุณค่า
ของมหาตมะ คานธีตามแนวมนุษยนิยมอยู่ที่การศึกษาเทียบเคียงความคิดของมหาตมะ คานธีกับ
ความคิดนักปรัชญาอื่นๆ ในระดับสากล ซึ่งเปิดกว้างทางการศึกษาค้นคว้า ระบบมหาตมะ คานธี
วิทยาในแนวทางใหม่ๆ นอกจากนั้นผู้วิจัย ยังเชื่อว่าแนวทางแก้ไขปัญหามหาตมะ คานธีเสนอนั้น
กลายเป็นแนวทางแก้ปัญหาสากลด้วย

ชวลี ไชยธีระพันธุ์ ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “อหิงสาในความคิดของ มหาตมะ คานธี” ^{๑๒} สรุป
ความได้ว่า มหาตมะ คานธีให้ความสำคัญต่อสัตยะโดยถือเสมือนเป็นพระเจ้า ในฐานะสัตยะเป็นแก่น
ศีลธรรม มนุษย์เป็นตัวแทนทางศีลธรรมที่แสวงหาสัตยะ ในทางปฏิบัติ มหาตมะ คานธียึดหลักอหิงสา
ในเชิงปฏิฐาน อหิงสามีความหมายถึงความรักอันยิ่งใหญ่ เชิงปฏิเสธหมายถึงการไม่ทำร้ายสิ่งมีชีวิตโดยทาง
กายหรือใจ สัตยะและอหิงสาเหมือนด้าน ๒ ด้านของเหรียญเดียวกัน กล่าวคืออหิงสาเป็นวิธีการ
ส่วนสัตยะเป็นจุดหมายสุดท้าย จากพื้นฐานดังกล่าว มหาตมะ คานธีนำหลักอหิงสามาใช้ทางการเมือง

^{๑๐} มหาตมา คานธี เขียน The Story of My Experiments With Truth. แปลโดยกรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย “ข้าพเจ้าทดลองความจริง” พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง , ๒๕๓๕.

^{๑๑} ฉวีวรรณ เสรีจกิจ, “ลักษณะมนุษยนิยมในความคิดของมหาตมะ คานธี”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐).

^{๑๒} ชวลี ไชยธีระพันธุ์, “อหิงสาในความคิดของมหาตมะ คานธี”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, หน้า ๙๐-๙๔.

และสังคม อาจกล่าวได้ว่าปรัชญาและการเมืองเป็นสิ่งที่ยากจะแยกจากกันกับสังคมและการเมืองหากแยกออกจากปรัชญาจะปราศจากความหมาย มหาตมะ คานธี นำหลักอหิงสามาใช้เป็นหลักแห่งความเชื่อและนโยบายและนำมาใช้ในขอบเขตทางการเมืองและสังคม โดยพิจารณาในแง่อหิงสากับชีวิตส่วนตัว อหิงสากับชีวิตบุคคลภายในชาติและอหิงสากับชีวิตบุคคลในระดับชาติ

มหาตมะ คานธี ยอมรับว่า สัตยะสมบูรณและอหิงสาสมบูรณ เป็นสิ่งที่มนุษย์ในภาวะของชีวิตระดับโลกียะไม่อาจเข้าถึงได้ ด้านจริยธรรม มหาตมะ คานธี ถือหลักอหิงสาเป็นหลักการสูงสุด แต่ในทางปฏิบัติยอมรับว่าความรุนแรงเป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ มหาตมะ คานธีจึงถือเจตนาของผู้กระทำเป็นมาตรการหรือหลักเกณฑ์ในการตัดสิน ความดี ชั่ว ถูก ผิด อหิงสาเป็นวิธีการที่ดีที่สุดในกรณีเผชิญกับเหตุการณ์เฉพาะหน้า หรือความรุนแรงของฝ่ายตรงข้าม ถ้าเลือกไม่ได้ มหาตมะ คานธี เสนอให้ใช้วิธีการรุนแรงแทนวิธีการขี้ขลาด ในทางการเมือง โดยนำอหิงสาเป็นวิธีการต่อต้านกับผู้ปกครองที่ไม่เป็นธรรม แม้บางครั้งจะประสบความล้มเหลว แต่ มหาตมะ คานธีได้ยึดมั่นหลักการไม่รุนแรงโดยศึกษาวิเคราะห์จุดบกพร่องเพื่อแก้ไขทดสอบใหม่ต่อไป อหิงสาจึงเป็นวิธีการต่อสู้ที่ดำเนินไปอย่างมีแบบแผน มีขั้นตอน มีระเบียบ วินัย ภายใต้ผู้นำที่มีประสิทธิภาพ ด้วยวิธีการดังกล่าว มหาตมะ คานธีจึงประสบผลสำเร็จในการนำอินเดียสู่อิสรภาพ มหาตมะ คานธีมุ่งเป้าหมายให้เกิดความสงบและสันติสุขในสังคมการเมืองอิงตามหลักทางปรัชญาฮินดู

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยดังกล่าวข้างต้น เป็นเพียงตัวอย่างเป็นบางส่วนที่ผู้วิจัยนำมาทบทวน เพื่อให้เห็นแนวคิด วิธีการทางปรัชญาของมหาตมะ คานธีที่มีต่ออินเดีย จากตัวอย่างทำให้ได้ข้อสรุปเบื้องต้นว่า แนวคิดหลักตรีภาวะสัมพันธ์ ในปรัชญาของมหาตมะ คานธี ในมิติต่างๆ ที่นำไปสู่สันติภาพ เป็นเรื่องที่ต้องวิเคราะห์ในรายละเอียดว่าแนวคิดนี้สำเร็จได้อย่างไร จึงเป็นเรื่องนำศึกษาวิจัยเป็นอย่างยิ่ง

๑.๗. วิธีดำเนินการวิจัย

เพื่อตอบโจทย์ให้ครอบคลุมทั้ง ๓ วัตถุประสงค์ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยเชิงวิเคราะห์ (Analytical Research) โดยศึกษาค้นคว้าทางเอกสาร (Documentary Investigation) โดยมีแนวทางหรือขั้นตอนการดำเนินการศึกษาดังต่อไปนี้

๑ ศึกษาแนวคิดค้นคว้าและสำรวจข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary) เกี่ยวกับงานเขียนของมหาตมะ คานธี จัดเก็บข้อมูล

๒ ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทุติยภูมิ (Secondary) หนังสือ ตำรา บทความข้อเขียนเอกสารอื่นๆและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่เกี่ยวกับแนวคิดเรื่องอหิงสา สัตยาเคราะห์และหลักการงานพัฒนาชุมชนของมหาตมะ คานธี

๓ นำแนวคิดของมหาตมะ คานธีมาวิเคราะห์ตีความ เพื่อแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลที่มีต่อสังคมอินเดีย

๗.๔ สรุปผลการวิจัย ตรวจสอบความถูกต้องและนำเสนอองค์ความรู้ที่ได้จากการวิเคราะห์พร้อมข้อเสนอแนะ

๑.๘. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑ ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎีสันติภาพของมหาตมะ คานธี
- ๒ ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดตรีภาวะสัมพันธ์ของมหาตมะ คานธี
- ๓ ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการวิเคราะห์แนวคิดตรีภาวะสัมพันธ์ของมหาตมะ คานธี ในฐานะเป็นรากฐานของสันติภาพ

บทที่ ๒

แนวคิดและทฤษฎีสันติภาพของมหาตมะ คานธี

มหาตมะคานธีคือผู้นำอินเดียผู้มีชื่อเสียง ไม่ได้เป็นประธานาธิบดีไม่ได้เป็นนายกรัฐมนตรี แต่คนอินเดียและคนทั่วโลกต่างยอมรับคานธีในฐานะผู้นำที่ยิ่งใหญ่มีชีวิตอยู่ระหว่าง ค.ศ ๑๘๖๙-๑๙๔๘ ภารกิจที่ยิ่งใหญ่ของคานธีคือการต่อสู้เพื่อให้อังกฤษมอบเอกราชให้แก่อินเดีย ในการต่อสู้นี้ คานธีเป็นผู้นำการต่อสู้ที่ใช้หลักอหิงสาคือการไม่ใช้ความรุนแรงในการต่อสู้ อันเป็นวิธีการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งเอกราช

หลักอหิงสาที่มหาตมะคานธีใช้เป็นแนวคิดหลักในการต่อสู้ นั่นคือคำที่ใช้ในทางศาสนา อันหมายถึง การเสียสละซึ่งความต้องการที่จะฆ่าตลอดจนการเสียสละซึ่งความเกลียดชังด้วย คานธีเห็นว่า ความดีสูงสุดนั้นคือสัจธรรมหรือความจริงและการที่จะบรรลุถึงสัจธรรมดังกล่าวได้นั้นต้องใช้วิธีอหิงสาเท่านั้น ในการต่อสู้เพื่อให้ได้เอกราชจากอังกฤษ คานธีได้รับความร่วมมือจากชาวอินเดีย ในขณะเดียวกันตัวเขาเองก็มีส่วนในการต่อสู้ครั้งนั้นด้วยความร่วมมือที่คานธีได้รับจากอินเดียในช่วงเวลาดังกล่าวการต่อสู้ทางเศรษฐกิจโดยการพยายามไม่ซื้อสินค้าที่ผลิตจากอังกฤษ โดยเฉพาะสินค้าจำพวกผ้าซึ่งชาวอังกฤษส่งมาขายในอินเดียจำนวนมาก เพราะแต่เดิมนั้นก่อนตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ ชาวอินเดียก็ทอผ้าใช้เองอย่างเพียงพอแต่เมื่ออังกฤษเข้ามาชาวอินเดียกลับถูกบีบคั้นไม่ให้ทอผ้าใช้เอง เป็นเหตุให้ต้องซื้อผ้าจากอังกฤษ

คานธี ได้ชักชวนให้ชาวอินเดียทอผ้าใช้เองรวมถึงการเสนอให้นำภาพเครื่องปั่นฝ้ายประดับไว้บนธงชาติของอินเดีย ซึ่งในครั้งนั้นได้รับความร่วมมืออย่างกว้างขวาง คนรุ่นใหม่ต่างทอผ้าใช้เองกันแทบทุกหมู่บ้านจนถึงขั้นมีการเปิดสอนทอผ้าขึ้นในโรงเรียน เมื่อคนอินเดียกลับมาทอผ้าใช้เองได้นั้นก็ส่งผลให้อังกฤษต้องสูญเสียรายได้จำนวนมหาศาล

นอกจากเรื่องทอผ้าแล้ว คานธียังได้เสนอและชักชวนให้คนอินเดียเลิกสูบบุหรี่รวมถึงของมีนเมาอื่น ๆ จากอังกฤษ เมื่อพรรคองเกรสของอินเดียซึ่งเป็ฯพรรคที่ต่อสู้เพื่อเอกราชจากอังกฤษ ประกาศขอเสนอและคำเชิญชวนของคานธีไปเพียงวันเดียวเท่านั้น จำนวนยอดจำหน่ายบุหรี่ยี่ห้อลดลงอย่างมากมายและอีกไม่นานต่อมา บริษัทผลิตบุหรี่ยี่ห้อของอังกฤษที่เมืองกัลกัตตาที่ต้องเลิกกิจการในที่สุด

๒.๑ นิยามและความหมายของสันติภาพ

สันติภาพ หมายถึง การกระทำที่ปราศจากภาวะความรุนแรงทางตรง ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง และความรุนแรงทางวัฒนธรรม การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ สงบสุข ท่ามกลางความขัดแย้งในสังคม โดยทุกคนในสังคมจะต้องสมานสามัคคีกัน เพราะสังคมย่อมมีความขัดแย้งกันในทุกสังคม ทุกชนชั้น ฉะนั้นทุกคนจะต้องพึงระลึกว่าไม่ควรเบียดเบียน และไม่ทำให้อันอื่นในสังคมต้องเดือดร้อนเพราะการกระทำของตนเอง หากว่าทุกคนในสังคมขาดสิ่งต่างๆเหล่านี้ สังคมก็มีอาจสงบสุข

ลงได้ จะมีแต่ความวุ่นวาย เกิดซึ่งการทะเลาะวิวาทและนำมาซึ่งการสูญเสียทั้งเลือดเนื้อและทรัพย์สิน สันติภาพจึงหมายถึง การปรองดองกันในสังคมทุกชนชั้น และควรมีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน ที่สำคัญทุกคนจะต้องมีจิตสำนึก และความรู้สึกที่ เอื้อเฟื้อ อภัย และ อดทน ด้วยสังคมถึงจะสงบสุขและเกิดสันติภาพอย่างแท้จริง

๒.๒ บริบทแนวคิดเรื่องสันติภาพในมุมมองของมหาตมะ คานธี

๒.๒.๑ ประวัติของมหาตมะ คานธี

มหาตมา คานธี^๑ (Mahatma Gandhi) มีชื่อเต็มว่า โมहनทาส กระจัมจันท คานธี เป็นผู้นำและนักการเมือง คานธี เกิดวันที่ ๒ ตุลาคม ค.ศ. ๑๘๖๙ ที่เมืองโพรพันทระ รัฐกาฐิยาวัร์ บิดาชื่อ กาบา คานธีในวาระแพทย์ มารดาของคานธี เป็นภรรยาคนที่ ๔ ของบิดาของคานธี ได้รับการศึกษาเบื้องต้นที่เมืองราชโกฏ รัฐราชสถาน เมื่อบิดาย้ายไปเป็นสมาชิกของศาลประจำรัฐนั้น^๒

ค.ศ. ๑๘๘๓ เดือนพฤษภาคม คานธีมีอายุ ๑๓ ปี ได้สมรสกับกัสตุร์บา^๓ ซึ่งอายุมากกว่า คานธีประมาณ ๖ เดือน ซึ่งสาเหตุที่คานธีสมรสเร็วนั้น มาจากประเพณีท้องถิ่นที่นิยมให้เด็กแต่งงานกันเร็วๆ คานธีมีความสุขกับชีวิตคู่มาก มหาตมา คานธีและกัสตุร์บามีบุตร-ธิดา รวมกันทั้งสิ้น ๕ คน แต่คนหนึ่งเสียชีวิตลงตั้งแต่ยังเป็นทารก ทำให้เหลือ ๔ คน

ค.ศ. ๑๘๘๘ เป็นปีที่บุตรคนแรก (ไม่นับคนที่เสียชีวิตขณะเป็นทารก) ของคานธี ได้ถือกำเนิดขึ้น และเป็นปีที่ทางครอบครัว ได้ส่งคานธี ไปศึกษาวิชากฎหมายที่อังกฤษ โดยก่อนจะเดินทาง คานธี ได้ให้สัญญากับมารดาว่า จะไม่รับประทานเนื้อสัตว์และสุรา และจะไม่ยุ่งเกี่ยวกับสตรี เพื่อให้มารดาได้อุ่นใจ แล้วเดินทางไปอังกฤษ เมื่อไปถึงอังกฤษคานธี พบปัญหาใหญ่ในการดำเนินชีวิตในอังกฤษ นั่นคือ วัฒนธรรม มารยาท สิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ในอังกฤษนั้นไม่เหมือนอินเดีย คานธีต้องระวังตนในเรื่องมารยาท ซึ่งจะมาทำตามคนอื่นอินเดียเหมือนเดิมไม่ได้ คานธีต้องปรับตัวบุคลิกต่าง ๆ ให้เข้ากับคนอังกฤษให้ได้ นอกจากนี้ อาหารในอังกฤษที่ไม่ใช่เนื้อสัตว์ในสมัยนั้นรสชาติจัดมาก จะกินเนื้อสัตว์ก็ไม่ควรเพราะได้ให้สัญญากับมารดาไว้แล้ว

ปัญหาด้านอาหารนั้นทุเลาลงเมื่อคานธี ได้รู้จักอาหารมังสวิรัต และได้ซื้อหนังสือคู่มือสำหรับนักมังสวิรัตเข้าคานธี จึงได้มีวิธีรับประทานมังสวิรัตอย่างเป็นสุขในอังกฤษ ส่วนมารยาทและวัฒนธรรมก็ต้องค่อยๆปรับตัวไป และในที่สุดคานธีก็สำเร็จการศึกษาและสอบได้เป็นเนติบัณฑิต และเมื่อได้เป็นเนติบัณฑิตแล้ว คานธีก็เดินทางกลับสู่อินเดียใน ค.ศ. ๑๘๙๒ เพื่อประกอบอาชีพ

ในปีเดียวกันคานธี กลับมา ลูกคนที่สองของคานธี ก็กำเนิดขึ้น แต่ในด้านอาชีพ แม้จะประสบความสำเร็จในการศึกษา แต่การประกอบอาชีพในช่วงแรกของมหาตมา คานธี นั้นประสบ

^๑ สารานุกรม Britannica Concise Encyclopedia ภาคภาษาไทย, เล่ม ๒, กรุงเทพมหานคร : บริษัท มีเดีย แม็กเน็ต จำกัด, ๒๕๕๑) หน้า ๖๕.

^๒ มหาตมา คานธี, วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, ([ออนไลน์](http://th.wikipedia.org/wiki)), แหล่งที่ : <http://th.wikipedia.org/wiki> (๓๐ กันยายน ๒๕๕๗).

^๓ อริสา สันติสมบัติ, คานธี ความรู้ฉบับพกพา, กรุงเทพมหานคร : โอเพ่นเวิลด์ส พับลิชชิง เฮาส์, ๒๕๕๗, หน้า ๑๗.

ความยากลำบาก แต่แล้ว ไม่นานต่อมา มหาตมา คานธี ก็ได้งานชิ้นหนึ่งซึ่งเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้ คานธี กลายเป็นนักการเมืองที่มีชื่อเสียงโด่งดัง

ใน ค.ศ. ๑๘๘๓ คานธีได้เดินทางไปประเทศแอฟริกาใต้ โดยเมื่อเดินทางไปถึง ได้ซื้อตั๋วรถไฟชั้น First Class ซึ่งถือว่าชั้นที่หรูหราสะดวกสบายที่สุด ค่าตั๋วแพงที่สุด ไปยังเมืองที่ลูกความ ต้องการ แต่ทว่า ผู้โดยสารชั้น First Class ที่ผิวขาว ไม่พอใจที่คนผิวคล้ำอย่างมหาตมา คานธี มาอยู่ร่วมชั้น จึงประท้วงบอกเจ้าหน้าที่ เจ้าหน้าที่จึงสั่งให้คานธีย้ายตู้โดยสารไปโดยสารตู้ของ Third Class คือชั้นไม่สะดวก ไม่หรูหรา แต่ค่าตั๋วถูกที่สุดทั้ง ๆ ที่คานธีเสียเงินซื้อตั๋ว First Class มาอย่างถูกต้อง คานธีจึงปฏิเสธ ทำให้ความขัดแย้งในรถไฟชั้น First Class รุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ จนในที่สุด คานธีก็ถูกเจ้าหน้าที่รุมทำร้าย และคานธีถูกผู้โดยสารผิวขาวโยนออกมาจากรถไฟ โดยเจ้าหน้าที่อ้างว่า รถไฟชั้นหนึ่งนี้สร้างสำหรับผู้โดยสารผิวขาวเท่านั้น เหตุการณ์นี้ ทำให้คานธี เศร้าเสียใจเป็นอย่างยิ่ง และยังเศร้ามากยิ่งขึ้นเมื่อรู้ว่าชาวผิวคล้ำเกือบทุกคนถูกเหยียดหยามจากชนผิวขาวในแอฟริกาใต้ นับแต่นั้นมา คานธีก็ได้เข้าสู่เรียกร้องสิทธิมนุษยชนของชาวผิวคล้ำในแอฟริกาใต้ และเมื่อ รู้ว่าการต่อสู้ครั้งนี้ไม่จบง่าย ๆ จึงได้เดินทางไปอินเดียใน ค.ศ. ๑๘๘๖ เพื่อพาครอบครัวมาอยู่ด้วยกันที่แอฟริกาใต้ และกลับสู่อินเดียใน ต้นปี ค.ศ. ๑๘๘๗ ใน ปี ค.ศ. ๑๙๐๑ มหาตมา คานธี เดินทางกลับอินเดียเพื่อกลับไปประกอบอาชีพต่อ แต่มีเสียงเรียกร้องจากชาวอินเดียในแอฟริกาใต้ให้มาช่วย คานธีเดินทางกลับไปแอฟริกาใต้เพื่อต่อสู้กับปัญหาที่ต่อใน ค.ศ. ๑๙๐๒ แต่ว่าการต่อสู้ของมหาตมา คานธี เมื่อครั้งก่อนนั้นให้ผลไม่ดีเท่าไรนัก ดังนั้น ในครั้งนี้ คานธีใช้วิธี “สัตยาเคราะห์” ซึ่งคือ การไม่ร่วมมือในกฎที่ไม่ยุติธรรม โดยไม่มีการใช้กำลัง ซึ่งวิธีนี้ได้ผลดีมาก ทำให้ คานธี รู้ว่าการประท้วงโดยไม่ใช้กำลังนั้นให้ผลดีกว่าที่คิด จึงพบวิธีที่แน่นอนและได้ผลดีในการเรียกร้องความยุติธรรม โดยคานธีได้อยู่เรียกร้องความยุติธรรมนี้จนถึง ค.ศ. ๑๙๑๔ ก็เดินทางออกจากแอฟริกาใต้

ใน ปี ค.ศ. ๑๙๑๕ คานธี เดินทางกลับมาถึงอินเดียที่เมืองบอมเบย์ คานธีตัดสินใจละทิ้งการแต่งกายแบบตะวันตกดังที่เคย และหันมาแต่งกายด้วยเสื้อผ้าแบบดั้งเดิมของแคว้นคุชราต และเมื่อเดินทางกลับมาถึง ชาวอินเดียจำนวนมากไปชุมนุมต้อนรับคานธีกลับบ้านอย่างล้นหลาม ไม่กี่วันต่อมา มหาตมา คานธี เดินทางไปหา รพินทรนาถ ฐากูร มหากวีแห่งอินเดีย และรพินทรนาถนี้เอง ได้ขนานนามคานธีว่า “มหาตมา” อันแปลว่า ผู้มีจิตใจสูงส่งให้แก่คานธี เป็นคนแรก และหลังจากนั้น คานธี ได้เดินทางไปทั่วประเทศอินเดีย เพื่อจะได้ไปรู้เห็นความเป็นจริงในอินเดียอย่างจริงจังเป็นเวลา รวม ๑ ปี

ค.ศ. ๑๙๑๖ คานธี เริ่มก่อกลุ่มเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิเสรีภาพให้แก่ประชาชนอินเดีย และเรียกร้องโดยวิธีขอความร่วมมืออนีกกำลังคนละเล็กคนละน้อยจนเป็นพลังที่สั่นประเทศได้ ประกอบกับในช่วงนั้น อินเดียเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ ทำให้ต้องมีการเรียกร้องสิทธิที่อังกฤษพยายามกดขี่ชาวอินเดีย

ค.ศ. ๑๙๑๙ คานธี จึงประกาศขอความร่วมมือว่าในวันที่ ๓๐ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๑๙ ขอความร่วมมือให้คนอินเดียหยุดงาน แล้วประชาชนเป็นล้านๆ คนก็หยุดงานในวันนั้น สั่นคลอนอำนาจรัฐบาลอังกฤษอย่างชัดเจน

วันที่ ๔ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๓๐ทางการอังกฤษ ได้จับกุมคานธีและประชาชนนับแสนคน ทำให้จำนวนแรงงานอาชีพในอินเดียหายไปเป็นจำนวนมาก ทำให้ระบบเศรษฐกิจและระบบ

บริหารงานของรัฐบาลอังกฤษเกิดความปั่นป่วน จนกระทั่งต้องปล่อยตัวประชาชนออกมาเรื่อย ๆ และรัฐบาลอังกฤษได้ปล่อยตัวคานธีใน ค.ศ. ๑๙๓๑ และในปีนั้น คานธีถูกเชิญตัวไปร่วมประชุมหารือกับรัฐบาลอังกฤษ โดยมีนายกรัฐมนตรีอังกฤษในขณะนั้นเป็นประธาน การประชุมครั้งนี้ไม่ได้ผลอะไรมากนัก^๔

เมื่อคานธีกลับอินเดีย ก็ถูกจับอีก และก็ถูกปล่อยตัวอีก และหลังถูกปล่อย ก็ใช้เวลาไปพัฒนาชนบทอีก จนเมื่อ ค.ศ. ๑๙๓๙ ได้เกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ก็กลับเข้าสู่วงการเมืองอีก มีการเดินขบวนรณรงค์ แล้วก็ถูกจับใน ปี ค.ศ. ๑๙๔๒ อีก แต่ครั้งนี้ ระหว่างอยู่ในคุก กัสตุรบา ภรรยา คานธีได้เสียชีวิตลงใน ปี ค.ศ. ๑๙๔๔ แล้วสักพักก็ถูกปล่อยตัว ใน ปี ค.ศ. ๑๙๔๕ ได้มีการเลือกตั้งทั่วไปในอังกฤษ นายกรัฐมนตรีคนใหม่ประกาศจะให้อินเดียได้ปกครองตนเอง นับเป็นการที่อิสระของอินเดียอยู่แค่เอื้อมแล้ว แต่ว่า ก่อนจะให้อิสระอินเดีย อังกฤษต้องหารัฐบาลชาวอินเดีย ที่จะปกครองอินเดียต่อจากอังกฤษในช่วงแรก ๆ ของการมีอิสระครั้งของอินเดียในยุคแห่งเทคโนโลยี แต่ทว่า ไม่สามารถตกลงกันได้ว่าระหว่างพรรคคองเกรส (ที่นับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดู) กับสันนิบาตมุสลิม ใครจะมาปกครอง การให้อิสระอินเดียจึงต้องล่าช้าออกไป

ใน ปี ค.ศ. ๑๙๔๖ ได้เกิดความขัดแย้งระหว่างชาวมุสลิมและฮินดูในอินเดีย จนเกิดเป็นเหตุนองเลือดรุนแรงไปทั่วทุกหัวระแหง คานธีรู้สึกเสียใจมาก ที่อิสรภาพของอินเดียอยู่แค่เอื้อม แต่ยังไม่ทันได้อิสรภาพ ชาวอินเดียก็ทะเลาะกันเองเสียนี้ คานธีจึงได้ฝืนสังขารวัย ๗๗ ปี ลงเดินเท้าไปยังภูมิภาคต่างๆในอินเดีย เพื่อเรียกร้องให้ชาวอินเดียหันมาสามัคคีกัน หยุดทะเลาะกันเสียที ประชาชนอินเดียเห็นคานธีทำเช่นนี้ก็รู้สึกตัว เลิกทะเลาะกัน ทำให้เกิดความสงบสามัคคีในชนบทได้ เมื่อเดือน พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๔๗ ได้มีการเจรจาตกลงระหว่างพรรคคองเกรสกับสันนิบาตมุสลิม โดยได้ผลสรุปคือ เมื่ออินเดียได้รับเอกราช จะแบ่งประเทศเป็น ๒ ส่วน โดยให้พื้นที่ที่คนส่วนใหญ่เป็นคนฮินดู เป็นประเทศอินเดียของพรรคคองเกรส แล้วพื้นที่ที่คนส่วนใหญ่เป็นคนมุสลิม ให้เป็นประเทศปากีสถานปกครองโดยสันนิบาตมุสลิม

ต่อมาวันที่ ๑๕ สิงหาคม ค.ศ. ๑๙๔๗ อินเดียเป็นอิสระจากอังกฤษโดยสมบูรณ์ และในวันนั้น อินเดีย ก็แตกเป็น ๒ ประเทศ คืออินเดียของชาวฮินดู กับปากีสถานของมุสลิม แต่ว่า ท้องที่ๆ คนส่วนใหญ่เป็นศาสนาหนึ่ง ก็เชื่อว่าไม่มีคนอีกศาสนาหนึ่งอาศัยอยู่เลย ดังนั้น ผู้ที่อยู่ในอาณาเขตประเทศที่เป็นท้องที่ที่คนส่วนใหญ่นับถือศาสนาตรงข้าม ก็ต้องอพยพ กล่าวคือ ผู้ที่เป็นมุสลิมในอินเดีย ก็ต้องอพยพไปปากีสถาน และผู้ที่เป็นฮินดูในปากีสถาน ก็ต้องอพยพมาอินเดีย ในวันนั้น ทั้งสองประเทศ จัดงานฉลองอิสรภาพครั้งใหญ่ แต่คานธีไม่เข้าร่วมพิธีฉลองอิสรภาพ แต่ได้เดินทางไปยังกัลกัตตา เพราะได้ข่าวว่ามุสลิมและฮินดูยังรบสู้กันอยู่ คานธีเดินทางไปถึงที่กัลกัตตา และขอรื้อ แต่ไม่เป็นผล จึงประกาศอดอาหารอีก ครั้งนี้ได้ผล มุสลิมและฮินดูในกัลกัตตาเลิกรบกันทันที และให้สัญญาว่าจะไม่มีการรบเกิดอีก คานธีจึงเดินทางกลับเมืองหลวงนิวเดลี และวันที่ ๑๓ มกราคม ค.ศ. ๑๙๔๘ คานธีต้องการไปปากีสถาน เพื่อสมานฉันท์กับชาวมุสลิม ทั้งๆที่คานธีเป็นฮินดู สันนิบาตมุสลิมจึงคัดค้านการเข้าปากีสถานของคานธี เพราะเกรงจะเกิดอันตราย คานธีจึงประกาศอดอาหารอีกครั้ง

^๔ มหาตมา คานธี, วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี, (ออนไลน์), แหล่งที่ : <http://th.wikipedia.org/wiki> (๓๐ กันยายน ๒๕๕๗).

เพื่อสมานฉันท์ระหว่างมุสลิมกับฮินดู และวันที่ ๑๘ มกราคม ค.ศ. ๑๙๔๘ องค์กรประชาชนในนิวเดลีให้คำมั่นว่า จะพิทักษ์รักษาชีวิต ทรัพย์สิน และศาสนาของชาวมุสลิมอย่างเต็มที่ คานธีจึงกลับมากินอาหารอีกครั้ง

ในวันที่ ๓๐ มกราคม ค.ศ. ๑๙๔๘ ในตอนเย็น ขณะที่คานธีอยู่กลางสนามหญ้า กำลังสวดมนต์ไหว้พระตามกิจวัตร ขณะที่คานธีกำลังพูดว่า "เห ราม" แปลว่า "ข้าแต่พระเจ้า" นาฏราม โคทเส ชาวฮินดูผู้คลั่งศาสนา ไม่ต้องการให้ฮินดูสมานฉันท์กับมุสลิม ได้ยิงปืนใส่คานธี ๓ นัด จนคานธีล้มลง และเมื่อแพทย์ได้มาพบคานธี ก็พบว่า ท่านก็ได้จบชีวิตลงโดยถูกลอบปลงชีวิต คานธีได้สิ้นลมหายใจแล้วในวัย ๗๘ ปี^๕

คุณสมบัติของคานธี^๖ ในบรรดาคุณสมบัติของคานธี มีจุดที่เด่นชัดและไม่เหมือนใคร ๒ ประการ คือ

๑) ความสะอาดโปร่งใส เราจะไม่เห็นความขัดแย้งหรือความเหลื่อมล้ำทางด้านความคิด คำพูดและการกระทำของคานธี คนอินเดียจะเข้าใจคุณสมบัติข้อนี้เป็นอย่างดี โดยธรรมชาติและจากประสบการณ์ นี่คือนิเวศบุรุษผู้สามารถสารภาพ ความผิดเท่าที่เขาหิมาลัยต่อหน้าสาธารณชน คานธีคือคนที่ยอมรับทุกข้อเพื่อไถ่บาปแทนชาวอินเดีย ไม่มีความแตกต่างระหว่างความประพฤติส่วนตัวกับพฤติกรรมที่แสดงออกต่อหน้าคนทั่วไป

ความปรารถนาอันแรงกล้า ในการที่จะกอบกู้ศักดิ์ศรีให้มนุษย์ทุกคนเป็นคุณสมบัติที่เป็นเอกลักษณ์ไม่เหมือนใคร วิธีที่การต่อสู้เรียกร้องเอกราชของอินเดียเป็นวิธีที่โดดเด่น ถึงแม้จะมีทั้งความสำเร็จและล้มเหลว แต่ก็เป็นกรรมากรรมและทดสอบมาตรฐานทางจริยธรรมของผู้ที่เกี่ยวข้อง การเป็นผู้ที่พร้อมจะร่วมรับผิดชอบกับผู้ร่วมการต่อสู้ทุกคน ทำให้คานธียินดียอมรับคำตำหนิและยกความดีให้กับทุกคน

๒) มองชีวิตแบบองค์รวม จะเห็นได้จากทัศนคติการพัฒนาชุมชนและการต่อสู้แบบอหิงสา เกิดจากขณะที่ผู้ที่ร่วมต่อสู้และสนับสนุนคานธี หลายคนเกิดความสับสนกับการหลุดจากความสมดุลระหว่างการพัฒนาชุมชนกับอหิงสา แต่คานธีกับไม่เห็นว่ามันเป็นเรื่องยุ่งยากอะไร การเรียกร้องเอกราชกับการพัฒนาชุมชน ดำเนินควบคู่กันไปในชีวิตของเขาจากกลางวันติดกับกลางคืนและงานแต่ละอย่างก็มีเมล็ดพันธ์ของอีกงานปลูกร่วมอยู่ด้วย

๒.๒.๒ แนวคิดที่มีอิทธิพลต่อมหาตมะ คานธี

คานธีได้รับอิทธิพลทางความคิดจากแหล่งใดบ้าง ในการนำมาประยุกต์ใช้ในทางการเมืองเป็นคำถามที่นักปรัชญา นักศาสนาและนักการเมืองทั้งหลายให้ความสนใจว่า คานธีได้แนวคิดมาจากใครและแนวคิดเหล่านั้น คานธีใช้หลักอะไรของคนนั้นมาใช้ เพื่อสังคมอินเดียในยุคนั้น จากการวิจัยทำให้พบว่า ผู้ทรงอิทธิพลต่อคานธี คือ

๒.๒.๒.๑ ครอบครัว

^๕ มหาตมา คานธี, วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, ([ออนไลน์](http://th.wikipedia.org/wiki)), แหล่งที่ : <http://th.wikipedia.org/wiki> (๓๐ กันยายน ๒๕๕๗).

^๖ นารายัน เดชชา เขียนอนิตรา พวงสุวรรณ แปล คานธีรำลึก: มหาบุรุษอหิงสา, , กรุงเทพมหานคร : หจก.สามตา, ๒๕๕๗, หน้า ๓๐.

ผู้ที่ทรงอิทธิพลต่อคานธี จากครอบครัว บิดา มารดาและศรีภรรยาท่านทั้งหลายเหล่านี้ต่างเป็นแรงผลักดันให้คานธีมีบทบาทอันสำคัญ ต่อการต่อสู้ทางการเมือง

(๑ บิดา)

พ่อของคานธีเป็นคนที่ทำให้ครอบครัวมีบรรยากาศที่ทุกคนรู้จักเคารพศาสนาทุกศาสนา จากตัวอย่างที่เล่าไปแล้ว เราได้เห็นวิธีที่พ่อปฏิบัติกับคานธีทำให้เขาตระหนักถึงอำนาจของรักแท้ กาบาคานธีคงเป็นคนแรกที่สอนให้เขารู้จักเคารพตนเองและหยิ่งในศักดิ์ศรี จากเหตุการณ์ตอนที่ท่าน ยินดีถูกจับ แทนที่จะก้มหัวให้แก่รองผู้สำเร็จราชการที่ราชโกฏ

ประสบการณ์ครั้งแรกที่ทำให้คานธีเห็นว่าการใช้ความรุนแรงคือพลังอันเข้มแข็งนั้นมาก จากพ่อ^๗ ตอนที่เด็กชายโมहन คานธีเขียนสารภาพบาปกับพ่อเรื่องลักขโมย เขาคาดว่าพ่อต้องทำโทษ เขาแน่ ในจดหมายฉบับนั้นเขาจึงบอกว่าเขาเต็มใจยอมรับโทษ ไม่ว่าพ่อจะเลือกวิธีไหน แต่พ่อกลับนิ่งเงียบ พ่อลุกขึ้นมาอ่านจดหมายแล้วล้มตัวลงนอน น้ำตาไหลอาบแก้มพ่อ และโดยไม่หลุดคำคำว่า ออกมาแม้แต่คำเดียวพ่อก็ฉีกมันทิ้งคานธีเลยร้องไห้ตาม เขาได้เห็นความปวดร้าวใจของพ่อและเขียน ในอัตชีวประวัติว่า “ถ้าข้าพเจ้าวาดรูปเป็นล่กก็ข้าพเจ้าคงวาดภาพที่เกิดขึ้นวันนั้นทั้งหมดได้ มันยังแจ่มชัดในใจข้าพเจ้า หยดน้ำตาแห่งความรักชำระใจล้างบาปของข้าพเจ้าจนหมดสิ้น มีแต่คนที่ได้รับความรักเยี่ยงนี้เท่านั้นที่จะเข้าใจ ดังที่ทสวดหนึ่งบอกว่า

“มีเพียงคน

ที่ศรัทธักักอกอย่างจริงจังเท่านั้น

จึงจะรู้ซึ่งถึงอำนาจของมัน”

“สำหรับข้าพเจ้านี้คือตัวอย่างของอหิงสาที่แท้จริง ในเวลานั้นข้าพเจ้ายังไม่เข้าใจอะไรนอกไปจากความรักของพ่อ แต่ตอนนี้ข้าพเจ้ารู้แล้วว่ามันคืออหิงสาอันบริสุทธิ์”^๘

คานธีมีหลักอหิงสาเป็นมรดกตกทอดทางวัฒนธรรมอยู่ในสายเลือดอหิงสาเป็นหลักคำสอนที่โดดเด่นของนิกายไวษณพซึ่งครอบครัวคานธีถือปฏิบัติ ทั้งยังเป็นคำสอนสำคัญในศาสนาเซน อหิงสาจึงมีอิทธิพลมากต่อผู้คนในรัฐคุชราตที่คานธีอาศัยอยู่ และอาจจะมากกว่าทุกภูมิภาคของอินเดียก็ได้ คานธีได้รับอิทธิพลทางความคิดเรื่องนี้มานานจนจำไม่ได้ว่าตั้งแต่เมื่อไร อาจจะพูดได้ว่าไม่มีประเทศไหนถือปฏิบัติเรื่องอหิงสาชนิดหยั่งรากลึกและสืบเนื่องยาวนานเท่าอินเดียแนวคิดสำคัญของปรัชญานี้ปรากฏในคำสอนของ *คัมภีร์พระเวท* คือสอนว่าทุกชีวิตเป็นหนึ่งเดียวกันแต่ละปรมาณูถือเป็นส่วนหนึ่งของจักรวาล และจักรวาลก็มีอยู่ในทุก ๆ ปรมาณู ปรัชญานี้ยังมองว่าจักรวาลเป็นส่วนหนึ่งของพระเจ้าทรงสถิตอยู่ทั่วทุกแห่งหนในจักรวาล ความคิดเรื่องความเป็นหนึ่งเดียวระหว่างพระเจ้าผู้สร้าง สิ่งที่ถูกสร้าง และมนุษย์ คือรากฐานสำคัญของปรัชญาอหิงสา

^๗ นารายัน เดชชา เขียน อนิตรา พวงสุวรรณ แปล, *คานธีรำลึก : มหาบุรุษอหิงสา*, กรุงเทพมหานคร : หจก.สามตา, ๒๕๕๗, หน้า ๘๓.

^๘ The Collected Works of Mahatma Gandh, เล่มที่ ๖ หน้า ๓๙ อ้างในนารายัน เดชชา เขียน อนิตรา พวงสุวรรณ แปล, กรุงเทพมหานคร : หจก.สามตา, ๒๕๕๗, หน้า ๘๓.

(๒ มารดา)

คนที่มียุทธพลต่อคานธีมากที่สุดในช่วงวันเด็กคือแม่ แม่ทำให้เขาสนใจเรื่องศาสนา ในช่วงฤดูฝนแม่จะถือศีลอดอาหารโดยกินเฉพาะเวลาที่มีแสงอาทิตย์ เขาจะช่วยแม่รักษาศีลให้บริสุทธิ์ด้วยการคอยเฝ้าดูดวงอาทิตย์ เมื่อไรที่แดดออกเขาจะเป็นคนไปบอกแม่ แม่อีกเช่นกันที่ทำให้คานธีต้องรักษาศีลญูสามข้อก่อนไปเรียนที่อังกฤษ นั่นคือไม่รับประทานเนื้อสัตว์ ไม่ดื่มแอลกอฮอล์ และไม่ยุ่งเกี่ยวกับผู้หญิง ความรักแม่และไม่อยากโกหกนี้เองที่ช่วยให้คานธีรอดตัวมาได้หลายครั้งรวมถึงตอนที่ เป็นเด็ก

(๑) ภรรยา

กัสตุร์บา ซึ่งเป็นภรรยาของคานธี^๙ เป็นอีกคนที่มีอิทธิพลต่อเขาสมัยเป็นหนุ่ม ใน *ข้าพเจ้า ทดลองความจริง* คานธีบอกว่าเขารู้สึกชั้นตัวเองที่พยายามจะเล่นบท “สามีเผด็จการ” และรู้สึกชั้นขม ในความเด็ดเดี่ยวแต่อ่อนโยนของกัสตุร์บา ที่กล้าขัดคำสั่งห้ามไปวัดถ้าเขาไม่อนุญาต ความอ่อนน้อม ถ่อมตนกับความหนักแน่นเด็ดเดี่ยวเป็นคุณสมบัติสองด้านที่ดูเหมือนจะขัดกัน แต่ก็ผสมผสานอยู่ด้วยกันในการต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์ของคานธีในเวลาต่อมา แม้เหตุการณ์อันน่าสลดใจที่แอฟริกาใต้ เมื่อคานธีพยายามไล่กัสตุร์บาออกจากบ้าน ก็เป็นเรื่องพิสูจน์ที่ชัดเจนอีกครั้งถึงความเด็ดเดี่ยวแต่ อ่อนโยนของกัสตุร์บา ที่ไม่ยอมรับคำสั่งซึ่งเธอคิดว่าไม่ยุติธรรม ถึงตรงนี้เราต้องอย่าลืมว่า คานธีไม่ รู้ตัวเลยว่าตนทำอะไรลงไป จนกระทั่งกัสตุร์บาตั้งคำถามท้าทายกลับไปว่า เขาไม่รู้สึกละอายใจต่อการกระทำของตัวเองบ้างหรือ คานธีหนุ่มผู้มีการศึกษาและพยายามสอนภรรยา จึงได้บทเรียนบทแรก จากกัสตุร์บา เพราะนิสัยที่ชอบเอาความคิดตัวเองไปสอนคนอื่น

กัสตุร์บา คู่ชีวิตของโมहनทาส คานธี กัสตุร์บาถูกจองจำในคุกที่วังอะกาข่าน แห่งเดียวกันกับสามี รัฐบาลอังกฤษที่ปกครองอินเดียในขณะนั้น ให้มีการจัดพิธีศพของกัสตุร์บาขึ้นใน เรือนจำก่อนเสียชีวิต เทวทาสผู้เป็นลูกชาย ได้ทำตามประเพณีศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู คือนำภาชนะบรรจุน้ำจากแม่น้ำคงคาไปที่เตียงของแม่ กัสตุร์บาอำปากรับน้ำนั้นด้วยความรู้สึก ขอบคุณ ส่วนดอกไม้จันทน์ในพิธี เมื่อคานธีถามเจ้าหน้าที่เรือนจำว่า จะหาพินไม้จันทน์ได้จากไหน? คำตอบที่ได้รับคือ ทางเรือนจำได้เตรียมพินไม้จันทน์ไว้แล้ว ตั้งแต่คานธีอดอาหารประท้วงเป็นเวลา ๒๐ วัน แต่คานธีก็รอดมาได้ ไม่ถึงแก่ชีวิต คานธีจึงขอร้องให้นำพินนั้นมาใช้ในพิธีศพของภรรยา เพราะ ถือว่าของได้กลายเป็นของเขาแล้ว ในหนังสือระบุถึงการตัดสินใจทำพิธีศพของกัสตุร์บาเอาไว้ว่า “พิน้องร่วมชาติทุกคนต้องได้รับอนุญาตให้เข้ามาร่วมงานศพหรือไม่ก็ไมให้ใครเข้ามาเลย” คำสั่งของบา ปู(คานธี)ทำให้อังกฤษตกที่นั่งลำบาก รัฐบาลควรปล่อยตัวนักโทษการเมืองทั้งหมดและยอม เเผชิญหน้ากับความเป็นไปได้ที่คนพวกนี้จะลุกขึ้นมาต่อสู้เรียกร้องเสรีภาพแบบสันติวิธีอย่างมีพลังอีก ครั้ง หรือต้องทนอับอายขายหน้ากับการจัดพิธีศพให้ “มารดาของแผ่นดิน” ในเรือนจำ? อังกฤษ เลือกลงอย่างหลัง” ประเพณีฮินดูเก่าแก่ระบุว่าลูกชายควรเป็นผู้ประกอบพิธีศพ และควรเป็นลูกคนโต ในกรณีของกัสตุร์บาหมายความว่าลูกชายอย่างน้อยหนึ่งคน ถ้าไม่ใช่ทั้งสี่คน ควรได้รับอนุญาตให้เข้า มาในเรือนจำเพื่อร่วมงานศพ หรือลูกชายคนโตตัดขาดจากครอบครัว มณิลาลอยู่ที่แอฟริกาใต้

^๙ นารายัน เดชชย เขียน *คานธีรำลึก: มหาบุรุษของหิงสา*, หน้า ๓๐.

ส่วนรามทาสและเทวทาสกล่าวกับผู้เป็นพ่อว่า “ถ้าชาวอินเดียไม่ได้รับอนุญาตให้เข้ามาเคารพศพแม่ ลูกก็ต้องยอมรับความเจ็บปวดแบบเดียวกัน พ่อจะยอมให้ลูกใช้อิทธิฤทธิ์ไม่ได้”

ร่างของกัสตุร์บาถูกนำมาทำพิธีศพอย่างเรียบง่าย ครอบถ้วตามประเพณีของทุกศาสนา โดยมีสามิ โมหันทาส คานธี เป็นผู้อ่านโคลงจากพระคัมภีร์ภควัทคีตา อัลกุรอาน และพันธสัญญาใหม่ มีการร้องเพลงสวดจากพระคัมภีร์ภาคพันธสัญญาเก่า ดอกเตอร์กิลเดอ์ทองบทอ่านจากคัมภีร์โซโรแอสเตอร์ อันศักดิ์สิทธิ์ ส่วนสมาชิกจากอาศรมเสวาคามร้องเพลงประสานเสียงฮินดูภาจัน โมหันทาสถือไม้เท้าอยู่ในมือ ฟินไม้จันทน์ถูกนำมาสูบบนร่างผู้ตาย ตามด้วยการราดน้ำมันเนยใส เทวทาสก้าวออกมาข้างหน้า ในมือถือคบไฟเพื่อจุดฟิน คานธียืนอยู่ใกล้กองฟินที่กำลังลุกไหม้ พร้อมกับพูดด้วยน้ำเสียงที่น่าสงสารว่า “ครั้งที่ดีที่สุดของฉันได้จบชีวิตลงแล้ว ตอนนี้นั้นจะทำยังไงต่อไป?” ถ้ากระดูกของกัสตุร์บาได้นำไปทำพิธีสวดตามประเพณีฮินดู และนำอังคารของเธอไปลอยตรงจุดที่แม่น้ำคงคาและยมนาอันศักดิ์สิทธิ์มาบรรจบกันที่เมืองอัลลาหะบาดตามที่โมหันทาสต้องการ

โมหันทาส คานธี กล่าวใคร่ครวญการสูญเสียคู่ชีวิตที่ใช้ชีวิตร่วมกันมาเกือบ ๖๕ ปี ว่า “ฉันนึกภาพชีวิตที่ไม่มีบาไม่ออกเลย เธอเป็นส่วนที่ไม่อาจแยกจากฉันได้ การจากไปของเธอได้ทิ้งช่องว่างที่ไม่มีวันจะเติมเต็มได้อีก ผมรู้สึกถึงความสูญเสียมากกว่าที่ผมคิดไว้เสียอีก...เธอเลือกที่จะหลอมรวมตัวเธอเข้ากับชีวิตผม โดยที่ผมไม่ได้ปรารถนาให้เป็นเช่นนั้น ซึ่งผลก็คือเธอได้กลายมาเป็นอรรถาณคินีของผมอย่างแท้จริง” หลังจากการเสียชีวิตของกัสตุร์บา โมหันทาส คานธี ถูกยิงสามนัด ระยะเผาชน เสียชีวิตเมื่อวันที่ ๓๐ มกราคม ๑๙๔๘ มีอสังหารคือ นรุกราม วินัยัค กอดซี ชาวฮินดูเคร่งลัทธิหัวรุนแรง อรุณ คานธี เขียนถึงปู่เอาไว้ว่า “หากปู่ยังมีชีวิตอยู่ท่านคงเรียกร้องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการเมืองขนานใหญ่ รวมถึงการใช้ชีวิตของบรรดานักการเมืองและระบบราชการ ด้วยวรรณกรรมและวรรณกรรมชั้นสูง ที่ครอบงำการเมืองการปกครองอินเดีย ขณะได้รับเอกราชพวกเขาไม่ต้องการการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ พวกเขากระหาย อยากรู้ความยิ่งใหญ่อย่างการแบบชาวอังกฤษ และตั้งใจแน่วแน่ว่าจะค่อยๆ แทรกตัวเข้าไปในโครงสร้างการบริหารที่กตซีแบบจักรวรรดินิยมที่อังกฤษวางไว้เพื่อครอบงำชาวอินเดียทั้งหมด กล่าวอีกนัยหนึ่ง ผู้กตซีผิวดำจะเข้ามาแทนที่ผู้กตซีผิวขาวนั่นเอง”^{๑๐}

เส้นทางของคู่ชีวิต โมหันทาส คานธี และกัสตุร์ กะปะเธีย ทั้งคู่หมั้นกันตั้งแต่อายุ ๗ ปี และแต่งงานกันเมื่ออายุ ๑๓ ปี เกิดปีเดียวกันคือ ๑๘๖๙ เกิดมาท่ามกลางสถานการณ์ที่อินเดียได้ตกเป็นอาณานิคมของจักรวรรดิอังกฤษไปแล้ว ในหนังสือเขียนเอาไว้ว่า “อาณาจักรโมกุลที่แบ่งเป็นกลุ่มเล็กกลุ่มน้อย โดยอาศัยตัวแทนคือบริษัทบริติชอีสอินเดียซึ่งเป็นกิจการพาณิชย์ที่ได้รับสิทธิพิเศษจากสมเด็จพระราชินีเอลิซาเบธที่ ๑ ในวันสุดท้ายของศตวรรษที่ ๑๖ หรือวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๑๕๙๙ ให้เข้ามาทำการค้าเครื่องเทศ หลังจากนั้นก็ทำให้การปกครองของตนมีผลเป็นทางการกลางศตวรรษที่ ๑๙ หลังจากปราบกบฏซีปอยที่เข้มแข็งลงได้ในปี ๑๘๕๗ (อังกฤษเรียกการลุกฮือซีปอย) แล้วประกาศให้อินเดียเป็นอาณานิคมของจักรวรรดิอังกฤษภายใต้การปกครองของ

^{๑๐} อรุณ คานธี เขียน อนิตรา พวงสุวรรณ แปล, กัสตุร์บา, กรุงเทพมหานคร ; หจก.สามลดา ๒๕๔๘, หน้า ๖๔๔.

พระราชินีวิคตอเรีย การยึดครองอินเดียของอังกฤษหนักข้อเข้มงวดมากยิ่งขึ้นหลังคลองสุเอซสร้างเสร็จ และเปิดใช้ในปี ๑๘๖๙ ปีเดียวกับที่ปู่และย่าของข้าพเจ้าเกิดพอดี”

การสมรสกันของทั้งคู่ถือว่าช้ากว่าเด็กในวัยเดียวกัน ชาวฮินดูที่เคร่งประเพณีจะให้เด็กผู้หญิงแต่งงานเมื่ออายุ ๘ ปี ทั้งคู่เข้าพิธีแต่งงานตามหลักประเพณีของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในปี ๑๘๘๒ ทำพิธีแต่งงานถูกต้องตามจารีตประเพณีของฮินดูทุกอย่าง หลังสมรส กัสตุร์บาอี^{๑๑} เข้าไปอยู่ในบ้านตระกูลคานธี เป็นสะใภ้คนเล็กของที่บ้าน ที่ต้องทำงานทุกอย่างที่คนแก่กว่าในบ้านสั่งให้ทำ แต่ไม่ถูกโขกสับหรือเจอกับแม่ผัวใจร้าย

ในปี ๑๘๘๘ โมहनทาสเดินทางไปเรียนต่อที่อังกฤษ หลังจากที่หริลาลเพิ่งเกิด เขาเป็นลูกชายคนเดียวของบ้านที่แหกกฎเหล็กหลายอย่างที่พ่อและแม่วางเอาไว้ รวมถึงกฎของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่เคร่งครัด ภายหลังจากหริลาลสามะระเทมา ติดการพนัน เปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลาม กัสตุร์บาเคยกังวลตั้งแต่ที่หริลาลกำเนิด ด้วยเกรงว่าเป็นช่วงที่สามีไปเรียนต่อ ทำให้ลูกชายคนโตไม่ได้ใกล้ชิดกับพ่อ ต่างจากน้องชายอีกสามคน มีอยู่ครั้งหลังจากที่หริลาลตัดขาดจากที่บ้าน ระหว่างที่พ่อกับแม่เดินทางด้วยรถไฟและหยุดสั้นๆ ที่เมืองเล็กๆ ชื่อกัตนี หริลาลเบียดเสียดฝูงชนที่มารอพบหน้าพ่อและแม่ของเขาที่สถานีนี้ เขายื่นส้มให้แม่ “นี่ครับสำหรับแม่ เป็นของขวัญแสดงความรักจากผม” จากนั้นเขาหันไปพูดกับพ่อว่า “ถ้าพ่อคิดว่าพ่อยิ่งใหญ่มาละก็ ทั้งหมดนั้นพ่อเป็นหนี้แม่” การพบกันเพียงชั่วครู่ สั้นๆ นำความหนักอกหนักใจมาสู่ผู้เป็นแม่ ที่คอยปกป้องและหาทางประนีประนอมระหว่างพ่อกับลูก

ช่วงที่คานธีไปเรียนต่อที่อังกฤษ หรือแม่แต่ไปทำงานกฎหมายที่แอฟริกาใต้ในช่วงแรกนั้น กัสตุร์บาต้องอยู่ที่อินเดีย ดูแลลูก และครอบครัวของคานธีในอินเดีย หลายครั้งที่สามีพยายามจะสอนหนังสือให้เธอ เพื่อให้อ่านออกเขียนได้ แต่ภรรยาหาทางหลบเลี่ยงตลอดเวลา ทั้งคู่ปรับทำความเข้าใจเรียนรู้กันและกันตลอดช่วงเวลาที่ครองชีวิตคู่ จะได้เห็นความเปลี่ยนแปลงในชีวิตของคนทั้งคู่ ไปพร้อมๆ กับเหตุการณ์ทางการเมือง ขบวนการต่อสู้แบบสันติยาเคราะห์ การดำรงชีวิตที่เคร่งครัดต่อหลักคำสอนและหลักปฏิบัติของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูอย่างไม่ยอมปล่อยวาง และทั้งคู่แสดงให้เห็นว่าความศรัทธาที่มีต่อพระเจ้า ได้ช่วยให้พวกเขาแข็งแกร่งและรอดพ้นเรื่องราว วันที่กัสตุร์บาได้มีโอกาสไปใช้ชีวิตในแอฟริกาใต้ นี่เป็นอีกจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้ได้เรียนรู้โลกกว้าง การเป็นส่วนหนึ่งทางการเมือง ความคิดของคานธี เธอเรียนรู้และเข้าใจสิ่งที่สามีกำลังต่อสู้เรียกร้องเพื่อชาวอินเดียในแอฟริกาใต้ รวมถึงการได้เห็นวัฒนธรรมประเพณีที่ต่างออกไป ในความเป็นเพศชายและหญิงของแอฟริกาใต้ รวมถึงการเหยียดผิวของชาวผิวขาว ที่เล่นงานสามี ครอบครัวเธอ และชาวอินเดียชนิดเลือดตกยางออก

จนเมื่อในที่สุด ทั้งคู่ได้กลับมาอยู่อินเดียเป็นการถาวร และหาบ้านได้ในรัฐคุชราต ร่วมกันก่อตั้งอาศรมสาทรมาตี บทบาทของกัสตุร์บา ชัดเจนและเจิดจรัสเคียงบ่าเคียงไหล่ไปพร้อมๆ กับบทบาทของคานธี ภาพของกัสตุร์บาผู้มีเจตนารมณ์อันแน่วแน่ ค่อยๆ เผยออกมาจากเงาแห่งความมีชื่อเสียงของสามีอย่างช้าๆ เธอเป็นผู้นำสตรีชาวอินเดียในการทอผ้า ทำงานในชุมชนร่วมกับกลุ่มคนจน และจัดการเรื่องช่วยอดีตนักโทษให้ปรับตัวเข้ากับชีวิตในครอบครัวอีกครั้ง ระหว่างนี้เธอ

^{๑๑} บาอี-ใช้ต่อท้ายชื่อผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว

หัดเรียน เขียน อ่านด้วยตัวเอง จนสามารถอ่านข่าวในหนังสือพิมพ์ และเขียนสิ่งต่างๆ ได้บ้าง ในช่วงสำคัญในการต่อสู้ของคานธีและถูกจับกุม กัสตุร์บาได้ขึ้นอ่านแถลงการณ์เพื่อปลุกระดมพลังประชาชนชาวอินเดีย ให้ลุกขึ้นต่อสู้ต่อกรกับผู้ปกครองชาวอังกฤษในขณะนั้น เรียกร้องสิทธิให้มีการปล่อยตัวสามี และร่วมขบวนการสัตยาเคราะห์กับประชาชนชาวอินเดีย ร่วมเป็นส่วนหนึ่งกับเพื่อนพี่น้องชาวอินเดียในการคว่ำบาตรอังกฤษ และเรียกร้องความชอบธรรมจากจักรวรรดิอังกฤษ “แต่เพราะเธอคือบา ขณะที่นั่งอยู่ในห้องขังในปี ๑๙๓๓ เธอพบว่าการนี้ถึงเรื่องที่พวกผู้หญิงจากครอบครัวชั้นสูงทำกัน ไม่ได้ทำให้เธอรู้สึกเบื่อกับงานเท่ากับการได้จดจำเรื่องราวการต่อสู้ของผู้หญิงซึ่งเป็นคนธรรมดาจากครอบครัวธรรมดาในอินเดีย เธอเคยเห็นผู้หญิงพวกนี้มานับไม่ถ้วน ขณะถือป้ายประท้วงอยู่ตามถนน ถูกตำรวจใช้กระบองทุบตีโดยไม่สะอึกสะเทือน และไปเข้าคุกโดยไม่บ่น กระนั้นความกล้าหาญที่พวกเธอแสดงออกและการเสียสละที่ยิ่งใหญ่ของพวกเธอก็มักไม่ค่อยมีใครมองเห็น”^{๑๒} หนังสือเล่มนี้ทำให้เห็นถึงการเติบโตทั้งของโมहनทาส คานธี และกัสตุร์ คานธี ทั้งทางความคิดและชีวิตของทั้งคู่ ผ่านการเล่าของหลานชาย เหมือนได้นั่งดูชีวิตของเด็กคู่หนึ่งที่ตั้งงานกันตั้งแต่อายุยังน้อย แล้วพวกเขาจะเดินทางกันไปอย่างไรต่อ ทั้งในฐานะการเป็นลูก เป็นสามีภรรยา เป็นพ่อและแม่ เป็นคู่ชีวิตที่ร่วมต่อสู้ และเป็นความหวังของชาวอินเดีย เป็นมวลพลังที่ผู้ปกครองอังกฤษต้องหามาตรการในการปราบปรามและสั่งสอนครั้งแล้วครั้งเล่า ตอนท้ายๆ ของหนังสือ อดน้ำตาไหลไม่ได้กับจุดยืนและความมุ่งมั่นของกัสตุร์ แม้กระทั่งวาระสุดท้ายของชีวิตเธอ ผู้ปกครองชาวอังกฤษก็ไม่ยอมลดราวาศอก หรือเห็นแก่คนตายที่เป็นเจ้าของแผ่นดินที่พวกเขายึดครองอยู่ ยิ่งเมื่อได้อ่านคำประกาศของ เซอร์วินสตัน เชอร์ชิลล์ ประกาศในรัฐสภาอังกฤษว่า ... หากความเป็นเอกราชของอินเดียหมายถึงการล่มสลายของอาณาจักรอังกฤษละก็ เมื่อนั้นอังกฤษก็รับรองว่าอินเดียต้องแตกเป็นเสี่ยงๆ เช่นกัน... กัสตุร์เคยถามโมहनทาส เพราะคำถามนี้รบกวนจิตใจเธอมานานแล้ว “ทำไมเธอต้องเรียกร้องให้อังกฤษคืนเสรีภาพให้อินเดีย? ประเทศของเราออกกว้างใหญ่ พวกเราทุกคนสามารถอยู่อาศัยกันที่นี่ได้ ปล่อยให้พวกเขาอยู่เถอะถ้าเขาต้องการแบบนั้น แต่ให้พวกเขาอยู่กันฉันพี่น้อง” โมहनทาส คานธีตอบคู่ชีวิตว่า “ฉันเพียงแต่อยากให้อังกฤษเลิกทำตัวเป็นผู้ปกครองเสียที เมื่อไรที่เขาเลิกเป็นนายปกครองเรา เราก็จะหยุดทะเลาะกับเขา” เรื่องราวของคนทั้งคู่ในหนังสือเล่มนี้ เป็นประจักษ์ว่า โมहनทาส คานธี และกัสตุร์ คานธี คือคนคนเดียวที่โมहनทาสหลอมรวมตัวตนของเขาเข้ากับภรรยา และได้ค้นพบตัวตนของเขา (อย่างน้อยก็บางแง่มุมที่สำคัญ) ผ่านผู้เป็นภรรยา ขณะที่คานธีอาจเป็นกระแสเสียงของอินเดีย กัสตุร์บาก็เปรียบเหมือนหัวใจของประเทศ เธอไม่ได้เป็นผู้หญิงที่ไม่ได้มีความอดทนเยี่ยงนักรบยอมไป และไม่ใช่นักแบบที่กำลังจะกลายเป็นนักรบ เธอคือภรรยาผู้มีพลังแห่งความอดทนอย่างไม่มีใครเทียบได้ ดังที่กัสตุร์บาเคยพูดว่า “คนทั้งโลกต่างมองมาที่เขาเพื่อรอคำแนะนำ และฉันต้องยืนอยู่เคียงข้างเขา”

กัสตุร์บา ซึ่งเป็นภรรยาของคานธี เป็นอีกคนที่มีอิทธิพลต่อเขาสมัยเป็นหนุ่ม ใน ข้าพเจ้าทดลองความจริง คานธีบอกว่าเขารู้สึกชินตัวเองที่พยายามจะเล่นบท “สามีเผด็จการ” และรู้สึกชื่นชมในความเด็ดเดี่ยวแต่อ่อนโยนของกัสตุร์บา ที่กล้าขัดคำสั่งห้ามไปวัดถ้าเขาไม่อนุญาต ความอ่อนน้อม

^{๑๒} อรุณ คานธี เขียน อนิตรา พวงสุวรรณ แปล, กัสตุร์บา, กรุงเทพมหานคร ; หจก.สามลดา ๒๕๔๘, หน้า ๕๔๑.

ถ่อมตนกับความหนักแน่นเด็ดเดี่ยวเป็นคุณสมบัติสองด้านที่ดูเหมือนจะขัดกัน แต่ก็ผสมผสานอยู่ด้วยกันในการต่อสู้แบบสัจธรรมของคานธีในเวลาต่อมา แม้เหตุการณ์อันน่าสลดใจที่แอฟริกาใต้เมื่อคานธีพยายามไล่กัศตูร์บาออกจากบ้าน ก็เป็นเครื่องพิสูจน์ที่ชัดเจนอีกครั้งถึงความเด็ดเดี่ยวแต่อ่อนโยนของกัศตูร์บา ที่ไม่ยอมรับคำสั่งซึ่งเธอคิดว่าไม่ยุติธรรม ถึงตรงนี้เราต้องอย่าลืมว่า คานธีไม่รู้ตัวเลยว่าตนทำอะไรลงไป จนกระทั่งกัศตูร์บาตั้งคำถามท้าทายกลับไปว่า เขาไม่รู้สักละอายใจต่อการกระทำของตัวเองบ้างหรือ คานธีหนุ่มผู้มีการศึกษาและพยายามสอนภรรยา จึงได้บทเรียนบทแรกจากกัศตูร์บา เพราะนิสัยที่ชอบเอาความคิดตัวเองไปสอนคนอื่น

๒.๒.๒.๒ ศาสนา

การศึกษาคำสอนของศาสนาต่างๆ ได้ส่งอิทธิพลต่อวิถีคิดของคานธีระดับหนึ่ง^{๑๓} เขาอ่านคัมภีร์ภควัทคีตา เป็นครั้งแรกในภาษาอังกฤษเพียงเพราะมีเพื่อนบางคนมาชักชวน แต่ต่อมามันได้กลายเป็นคัมภีร์เล่มสำคัญที่ส่งอิทธิพลต่อชีวิตเขา ที่แอฟริกาใต้เขาตั้งใจศึกษาคัมภีร์นี้มากเป็นพิเศษส่วนหนึ่งเพราะเขาอยากให้เห็นเป็นเกราะคุ้มครองตัวเองจากนักเผยแพร่ศาสนาอื่นๆ ที่พยายามชวนเขาเข้ารับ คริสต์ศาสนา ทุกครั้งที่เขาตกอยู่ในภาวะอิหฺลัทธิเหลือไม่รู้จักจะเชื่อศาสนาไหนดี เขาจะมีปฏิกิริยาต่อต้านตามสัญชาตญาณต่อคนพวกนี้ คานธีเคยขอคำแนะนำจากศรีมาตราราชจันทร์ นักปรัชญาเซนซึ่งอายุยังน้อย เขาได้พบกับนักปราชญ์ผู้นี้ที่บอมเบย์หลังจากกลอนดอนไม่นาน และเป็นคนที่คานธีนับถือมาก ราชจันทร์แนะนำว่าคานธีต้องตัดสินใจด้วยตัวเอง แต่ขอให้ศึกษาศาสนาฮินดูให้ลึกซึ้งเสียก่อน คานธีจึงศึกษา คัมภีร์ภควัทคีตา จริงจังมากขึ้นขณะเดียวกันก็ศึกษาคัมภีร์ของศาสนาอื่นๆ อย่างถ่อมตนที่สุด และด้วยความมุ่งมั่นที่จะทำความเข้าใจในศาสนาอื่นๆ เขาพยายามมองข้ามด้านมืด และยินดีที่จะเห็นแต่ด้านสว่างของศาสนาเหล่านั้น เมื่อศาสนาพุทธและเซนลุกขึ้นมาต่อต้านการประกอบพิธีกรรมในอินเดีย แนวคิดเรื่องอหิวาตะ ในศาสนาฮินดูจึงถูกลดความหมายลงเป็นเพียงหลักปรัชญาข้อหนึ่ง แต่คำสอนของพระพุทธเจ้าเรื่องความกรุณา ยังสืบทอดความหมายเรื่องของการไม่ใช้ความรุนแรงต่อไป ซึ่งก็มาจากคำสอนเรื่องการไม่ฆ่าหรือไม่เบียดเบียน และสอนให้อาชนะความโกรธเกลียดด้วยความเมตตา คำว่ากรุณาในภาษาสันสกฤตมีรากศัพท์ว่า กร (หมายถึงการกระทำ) หมายถึงเปลี่ยนความรู้สึกโอบอ้อมอารีให้เป็นการแสดงออกด้วยความรักที่แท้

(๑) ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

คานธีได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์ภควัทคีตาของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โดยคานธีให้เหตุผลว่าข้าพเจ้าขอสารภาพต่อท่านทั้งหลายว่า เมื่อใดที่ข้าพเจ้ารู้สึกผิดหวัง ท้อแท้ มองไม่เห็นหนทางการแก้ปัญหาชีวิต เมื่อนั้นข้าพเจ้าจะหันเข้าหาภควัทคีตา หลังจากได้อ่าน บทโคลกอันช่วยประโลมดวงใจอันอ่อนล้าไปแล้ว ข้าพเจ้าจะยิ้มออกท่ามกลางภาวะรุมเร้าของความยากลำบาก ชีวิตของข้าพเจ้าดำเนินมาท่ามกลางความรันทดทุกข์ยาก แต่ความทุกข์เข็ญเหล่านั้นต่างก็ค่อย ๆ มลายหายไป ทั้งนี้ก็ด้วยอาศัยพลังใจจากภควัทคีตาที่ข้าพเจ้าเป็นหนี้อยู่เสมอคณานันคัมภีร์ “ภควัทคีตา” จะอ้าง “อหิงสา” ในแง่ของ “ความรัก” เช่นกัน ความหมายของอหิงสาในแง่ของความรัก มหาตมะ คานธีชอบคำว่า “การเสียสละ”(charity) มากกว่าคำว่า “ความรัก” เพราะแสดงถึงความสงสารต่อผู้กระทำ

^{๑๓} นารายัน เดชชย เขียน คานธีรำลึก: ,มหาบุรุษอหิงสา, หน้า ๙๐.

ผิด^{๑๔} และ มหาตมะ คานธี มีทัศนะที่เห็นด้วยกับพระพุทธศาสนาที่ว่า บาปเป็นส่วนหนึ่งของหิงสา บาปพื้นฐาน (basic sin) เป็นบาปที่ไม่อาจแยกออกจากกันได้^{๑๕} ดังนั้น ชาวฮินดูจึงยกย่องอหิงสว่าเป็นจริยธรรมขั้นสูงสุดของฮินดู

..คัมภีร์ภควัทคีตาสอนให้ข้าพเจ้าเป็นกรรมโยคี” หลักธรรมทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู หลักธรรมที่มีอิทธิพล คือ

๑) หลักธรรมสำหรับผู้ปกครองและผู้อยู่ในสังคม

(๑) หลักธรรมมูญชีวิตของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่มหาตมะ คานธี นำมาประยุกต์ใช้ในทางการเมืองนั้น ตามหลักศาสนธรรมของฮินดูที่ เสฐียรโกเศศ (พระยาอนูมานราชชน) ได้ให้ความเห็นไว้ว่าวิวัฒนาการของปรัชญาฮินดูถือได้ว่าปรัชญาที่ประกอบอุดมการณ์ทางจิตอย่างสมบูรณ์ยิ่งกว่าปรัชญาอื่นใด ในโอกาสเดียวกันนั้นก็ปรากฏว่า ได้เกิดการริเริ่มที่จะวางธรรมนูญ เพื่อใช้เป็นหลักควบคุมประพฤติวิสัยของมนุษย์ขึ้นด้วยเช่นกันธรรมนูญความประพฤตินี้ได้ถูกกำหนดขึ้นโดยบิดาของชาวอารยัน และเรียกว่าไววัสเวตมูญ ซึ่งหมายความว่าหลักความประพฤติชอบ ซึ่งธรรมนูญความประพฤตินี้แบ่งสังคมมนุษย์ออกเป็นชั้นต่างๆ ๔ ชั้น ตามวิชาชีพ และหาใช่ตามกำเนิดไม่ ชั้นของสังคมดังกล่าวมีดังนี้ ๑ พราหมณ์ ผู้เจริญด้วยธรรม ๒ กษัตริย์ ผู้ปกครอง ๓ ไวยาณะ พ่อค้า ๔ ศูทร ผู้ที่ไม่อาจจัดเข้าอยู่ในชั้นทั้งสามดังกล่าวมาแล้วนั้นได้ในทำนองเดียวกัน ธรรมนูญความประพฤติก็ได้กำหนดช่วงระยะเวลาของชีวิต คำสอนในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ได้แบ่งหรือประมาณกาลอายุของเราไว้โดยเฉลี่ยแล้วตกอยู่ที่คนละประมาณ ๑๐๐ ปี และในร้อยปีนี้ได้แบ่งออกเป็น ๔ ระยะเวลา หรือ ๔ ขั้นตอน ในแต่ละขั้นตอนนั้นเรียกว่า “อาศรม” ซึ่งในแต่ละอาศรมนั้น คำสอนในศานนายังได้แบ่งช่วงระยะเวลาเอาไว้ในแต่ละอาศรมนั้นกินเวลาประมาณ ๒๕ ปี^{๑๖} อาศรมธรรม ได้แก่ หน้าที่ซึ่งบุคคลควรปฏิบัติในขั้นตอนแห่งชีวิตของตน นักปราชญ์ฮินดูมาพิจารณาเห็นว่า “ในชั่วชีวิตของเราแต่ละคนควรจะได้มีระบบการที่แน่นอน ทั้งนี้เพื่อพัฒนาปรับปรุงตนเองให้สอดคล้องกับการเจริญเติบโตของร่างกาย, มั่นสมอง, สติปัญญา และกิจการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องชีวิตของมนุษย์ และเพื่อให้การดำรงชีวิตอยู่ในโลกเป็นไปด้วยความราบรื่น ประสบสิ่งที่ตนพึงปรารถนาตามสมควรแก่โอกาส^{๑๗} ดังนั้น ในคัมภีร์ของฮินดูจึงได้แบ่งชีวิตของมนุษย์ออกเป็น ๔ ชั้น และขั้นตอนของชีวิตทั้ง ๔ นี้ เรียกว่า “อาศรมธรรม”^{๑๘} กล่าวคือ

^{๑๔} Tendulkar, Mahatma : Life of Mohandas K. Gandhi, ๘ vols, (Bombay : Karnataka, ๑๙๕๑), p. ๕ : ๕.

^{๑๕} Ibid., pp. ๔๑๐-๔๑๑.

^{๑๖} สุมาลี มหณรงค์ชัย, ฮินดู-พุทธ จุดยืนที่แตกต่างกัน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๖.

^{๑๗} Sanatana Dhamma, An Advaced Text Book of Hindu Religion and Ethics, Part II, Chap.IV.pp.๒๒๑, อ้างใน ธรรมชีวะ (ดร.พระมหาสม สุมน), ศึกษาเปรียบเทียบพระคณาชีวิตของมนุษย์ในลัทธิฮินดูและในพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : นีลนาราการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๓๙.

^{๑๘} คานธี, โมหันทาส การราม จันทร, อัศวประวัติหรือข้าพเจ้าทดลองความจริง, แปล โดย กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, ๒๕๒๙), หน้า ๕๐๓.

๑) พรหมจริยะ วัยหรือขั้นตอนแห่งการศึกษาเล่าเรียน อายุตั้งแต่แรกเกิด ถึง ๒๕ ปี

๒) คฤหัสถะ วัยแห่งการครองเรือน อายุตั้งแต่แรกเกิด ถึง ๒๕ - ๕๐ ปี

๓) วณปรัสถะ วัยแห่งการอยู่ป่าหรืออยู่ในที่สงัด เป็นช่วงที่ ๓ ของชีวิต ถึงวัยอาวุโสอายุราว ๕๑ - ๗๕ ปี

๔) สันยาสะ วัยแห่งการสละโลกออกบวช เมื่อเข้าวัยชรา อายุ ๗๕ ปี ขึ้นไป

การจำแนกชั้นและชั้นของมนุษย์ ๒ ประการดังกล่าว เรียกว่า “วรรณาक्रमธรรม” หมายถึงการประมวลกฎข้อบังคับเกี่ยวกับชั้นและวรรณะต่างๆ ของมนุษย์และกฎข้อบังคับว่าด้วยชีวิตมนุษย์เป็นส่วนบุคคล กล่าวอีกนัยหนึ่งคือสังคมของอินดูนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของธรรมะหรือความชอบธรรม ธรรมะเป็นคำสันสกฤตหมายความว่าสิ่งยึดเหนี่ยวสากลจักรวาลให้ดำรงอยู่ด้วยดี แต่ทีอะไรเล่าคือสิ่งยึดเหนี่ยวที่ว่านี้ สิ่งยึดเหนี่ยวนั้นก็คือกฎข้อบังคับตามหลักธรรมชาติ ซึ่งควบคุมบังคับและเหนี่ยวรั้งจักรวาลให้คงดำรงอยู่ได้ตลอดไป ธรรมะนั้นตามหลักศาสนาพราหมณ์-ฮินดูก็คือการดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามกฎธรรมชาติ การกระทำ ที่ฝืนธรรมชาติถือว่าเป็นบาป ตามหลักศาสนาพราหมณ์-ฮินดูการกระทำทุกอย่างไม่ว่าจะโดยบุคคลเป็นส่วนตัวหรือโดยหมู่คณะล้วนตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งธรรม ธรรมะนั้นมีเพียงแต่จะถูกนำมาสั่งสอนโดยผู้มีหน้าที่ในเรื่องนี้โดยเฉพาะเท่านั้น หากยังถูกนำมาใช้เป็นหลักปฏิบัติโดยบุคคลทั่วไป รวมทั้งกษัตริย์และผู้มีอำนาจหน้าที่ในการปกครองด้วยเช่นกัน

การกำหนดวรรณะขึ้นเป็นการสร้างระบบการเมืองเพื่อจุดหมายดังกล่าว เป็นการกำหนดฐานะและหน้าที่ของบุคคล ในทางการเมืองไว้อย่างตายตัวและเป็นการกำหนดที่มาจากพระเจ้าไม่ใช่ประชาชน ดังนั้นคำว่า หน้าที่ หรือ ธรรมะ นั้นชาวฮินดูถือว่าผูกอยู่กับวรรณะจะก้าวข้ามกันไม่ได้ ในเรื่องระบบวรรณะนั้น มหาตมะ คานธี มีความเชื่อว่า มนุษย์แต่ละคนเกิดมาในโลกความสามารถเฉพาะไม่เหมือนกันและทุกคนก็มีขีดจำกัดที่ตนเองแก้ไขไม่ได้เช่นเดียวกัน เป็นบ่อเกิดเรื่องระบบวรรณะ ซึ่งสนองต่อความสามารถเฉพาะของคน ที่มีทักษะตามกลุ่มของตนในการทำประโยชน์แตกต่างกันไปตามความเหมาะสมของตน ระบบวรรณะสกัดกั้นไม่ให้เกิดการแข่งขันที่ไร้ความจำเป็นและไม่เหมาะสมของผู้ที่ต่างทักษะและความสามารถในเรื่องเดียวกัน ซึ่งในการยอมรับความแตกต่างนี้ กฎของระบบวรรณะไม่ได้หมายถึงการจัดชั้นของสังคมสูงต่ำ ตามทักษะความสามารถของวรรณะใด ในทางตรงกันข้ามระบบวรรณะเป็นระบบเอื้ออำนวยให้โอกาสแก่คนที่มีทักษะและความสามารถเช่นเดียวกัน เพื่อทำประโยชน์ได้สูงสุดตามลักษณะส่วนตัวเฉพาะตน และประกันไม่ให้มีการเบียดบังข่มเหงซึ่งกันและกัน แต่กฎเกณฑ์นี้ได้เชื่อมไปด้วยการใช้ในทางปฏิบัติไม่ถูกต้องทั้งๆ ที่แนวความคิดนี้เป็นสิ่งที่ดี หากทำความเข้าใจและปฏิบัติ ถูกต้อง ท่านเห็นว่าการอำนวยเกื้อกูลของคนกลุ่มต่างๆ ในสังคมนั้นเป็นสิ่งที่ดีงาม และถูกต้อง คำสอนสำคัญตอนหนึ่งของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูก็คือ ตอนที่ว่าด้วย Parushartha Chathushtayas ซึ่งเป็นการบรรยายถึงความเข้าใจเกี่ยวกับจุดมุ่งหวังสำคัญ ๔ ประการของมนุษย์ คือ

๑. ธรรมะ	ความชอบธรรม
๒. อรรถะ	ทรัพย์สินสมบัติ
๓. กามะ	ความปรารถนาชอบแห่งชีวิต
๔. โมกษะ	ความหลุดพ้น

คำสั่งสอนเหล่านี้ย่อมแสดงให้เห็นเช่นกันว่า ชีวิตนั้นควรจะเริ่มต้นด้วยธรรมะแล้วดำเนินเป็นขั้นๆ ต่อไป จากข้อ ๒ และข้อ ๓ จนถึงข้อ ๔ จึงเป็นอันดับสุดท้าย ความมุ่งหมายก็เพื่อแสดงว่าถ้า การสร้างสรรค์ความร่ำรวยของเรา และความปรารถนาในชีวิตของเราต่างก็ยึดเอาธรรมะเป็นพื้นฐานก็จะเป็นทางนำเราไปสู่ความหลุดพ้นจากพันธะต่างๆ ของชีวิตโดยสิ้นเชิง

(๒) หลักปรัชญาศีล

ผู้นำทางการเมืองของฮินดูทั้งในอดีตเช่น มหาตมะ คานธี มาลวียะ และ ศรีเนห์รู และผู้นำทางการเมืองอินเดียในปัจจุบันยังยึดมั่นในหลักการปกครองปรัชญาศีล หลักปรัชญาศีลทางการเมืองของฮินดู มีหลักการต่างๆ ดังนี้

๑.ให้ทุกคนและทุกประเทศเคารพต่ออำนาจอธิปไตยส่วนบุคคล และอำนาจอธิปไตยของรัฐในเรื่องอาณาเขตของแต่ละประเทศ

๒.อยู่ร่วมกันด้วยสันติสุข ไม่รุกราน ซึ่งกันและกัน โดยถือหลักสามัคคีสร้างไมตรีต่อกัน รวมกันในแนวทางที่จะก่อให้เกิดประโยชน์และสันติสุขเพื่อส่วนรวมของรัฐ

๓.ไม่เข้าไปล่วงเกินการดำเนินงานของประเทศอื่น รัฐอื่นและไม่เข้าไปแทรกแซงในนโยบายทางการเมืองของประเทศอื่น

๔.ส่งเสริมให้ทุกคนและทุกประเทศ ร่วมมือกันในทางสร้างสรรค์ ร่วมมือกันในทางเศรษฐกิจ สังคม การศึกษาและวัฒนธรรม ในทางที่จะก่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

๕.มุ่งในการร่วมมือกันของประเทศเพื่อบำรุงรักษาไว้ซึ่งความสงบสันติสุข ให้ดำรงอยู่โดยไม่คำนึงถึงผิวพรรณ วรรณะ เชื้อชาติ และศาสนาตลอดจนถึงภาษาและลัทธิทางการเมืองที่แตกต่างกันโดยให้ความเสมอภาค ภารตภาพ และสมภาพเท่าเทียมกันในสังคม

การศึกษาคำสอนของศาสนาต่างๆ ได้ส่งอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคานธีระดับหนึ่ง เขาอ่าน คัมภีร์ภควัทคีตา เป็นครั้งแรกในภาษาอังกฤษเพียงเพราะมีเพื่อนบางคนมาชักชวน แต่ต่อมามันได้กลายเป็นคัมภีร์เล่มสำคัญที่ส่งอิทธิพลต่อชีวิตเขา ที่แอฟริกาใต้เขาตั้งใจศึกษาคัมภีร์นี้มากเป็นพิเศษส่วนหนึ่งเพราะเขาอยากให้อิทธิพลเป็นเกราะคุ้มรองตัวเองจากนักเผยแพร่ศาสนาอื่นๆ ที่พยายามชวนเขาเข้ารับ ทุกครั้งที่เขาตกอยู่ในภาวะอิหฺลือก็เหลือไม่รู้จักเชื่อศาสนาไหนดี เขาจะมีปฏิกิริยาต่อต้านตามสัญชาตญาณต่อคนพวกนี้ คานธีเคยขอคำแนะนำจากศรีมาตราชันทราน นักปรัชญาเซนซึ่งอายุน้อย เขาได้พบกับนักปราชญ์ผู้หนึ่งที่บอมเบย์หลังกลับจากลอนดอนไม่นาน และเป็นคนที่คานธีนับถือมาก ราชันทรานแนะนำว่าคานธีต้องตัดสินใจด้วยตัวเอง แต่ขอให้ศึกษาศาสนาพราหมณ์-ฮินดูให้ลึกซึ้งเสียก่อน คานธีจึงศึกษา คัมภีร์ภควัทคีตา จริงจังมากขึ้นขณะเดียวกันก็ศึกษาคัมภีร์ของศาสนาอื่นๆ อย่างถ่อมตนที่สุด และด้วยความมุ่งมั่นที่จะทำความเข้าใจในศาสนานั้นๆ เขาพยายามมองข้ามด้านมืดและยินดีที่จะเห็นแต่ละด้านสว่างของศาสนาเหล่านั้น ในความเห็นของเขา คัมภีร์พระเวท เป็นของศักดิ์สิทธิ์และไม่ได้บันทึกไว้ จิตวิญญาณของพระเวทคือ “ความบริสุทธิ์ ความจริง ความไร้เดียงสา การถือพรหมจรรย์ ความอ่อนน้อมถ่อมตัว ความเรียบง่าย การให้อภัย ความประเสริฐสูงส่ง และคุณธรรมทุกข้อที่ทำให้มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐและกล้าหาญ” (Young India, ๑๙ มกราคม ๑๙๒๑) แต่เขาไม่เชื่อว่าจะมีศาสนาใดที่ผูกขาดความถูกต้องศักดิ์สิทธิ์แต่เพียงผู้เดียว เขาเห็นว่าทั้ง คัมภีร์ไบเบิล อัลกุรอ่าน และ เซนด์อเวस्ता (Zend-Avesta) ล้วนสร้างแรงบันดาลใจอันสูงส่งมากเท่ากับ คัมภีร์พระเวท ที่เขาประทับใจมากใน คัมภีร์อัลกุรอ่าน คือคำสอนที่เน้นเรื่องความยุติธรรมในสังคม

และที่สร้างแรงบันดาลใจยิ่งกว่าอาจเป็น คัมภีร์ไบเบิล โดยเฉพาะบทเทศนาบนภูเขา ในวารสาร Young India ฉบับวันที่ ๒๒ มกราคม ๑๙๒๗ เขาเขียนว่า “ข้าพเจ้ามองไม่เห็นความแตกต่างเลย ระหว่างคำสอนในบทเทศนาบนภูเขา กับ คัมภีร์ภคคีตา สิ่งที่บทเทศนานี้บรรยายไว้อย่างละเอียดจนเห็นภาพชัดเจนภคคีตา ก็ย่อให้กระชับราวกับสูตรทางวิทยาศาสตร์ ภคคีตาอาจไม่ใช่ตำราวิทยาศาสตร์ตามความหมายที่ยอมรับกันแต่มันชี้ให้เห็นกฎแห่งความรักความเมตตา หรือที่ข้าพเจ้าอยากเรียกว่า กฎแห่งการละทิ้งตัวตนได้อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ บทเทศนาบนภูเขา ก็สอนหลักอันเดียวกันโดยใช้ภาษาได้นำประทับใจ พระคริสตธรรมคัมภีร์ภาคพันธสัญญาใหม่ ทำให้ข้าพเจ้าเกิดความรู้สึกรุ่งเรืองและเป็นสุขอย่างหาที่สุดไม่ได้ หลักจากที่ภาคพันธสัญญาเดิมบางส่วนทำให้ข้าพเจ้านึกถึงและต่อต้านทุกวันนี้สมมติว่าข้าพเจ้าจะไม่มี คัมภีร์ภคคีตา อยู่ในมือ และลืมเนื้อหาในนั้นไปหมด แต่ข้าพเจ้ามีบทเทศนาบนภูเขา อยู่ในมือแทน ข้าพเจ้าก็คงได้รับความสุขใจจากการอ่านดุจเดียวกับที่ได้รับจากภคคีตา”

นอกเหนือจากคัมภีร์ของศาสนาสำคัญๆ ทุกศาสนา ซึ่งคานธีได้อ่านมากช่วงที่อยู่แอฟริกาใต้ และยังอ่านต่อแม้จะกลับมาอินเดียแล้ว เขายังได้อ่านตำราของสำนักเทวปรัชญาและเคเวเกอร์ แต่ที่ประทับใจเขามากที่สุดคือหนังสือที่ตอลสตอยแต่งเรื่อง The Kingdom of Heaven is Within You (อาณาจักรสวรรค์อยู่ในตัวท่าน) อย่างไรก็ตาม ยิ่งเขาอ่าน *ภคคีตา* มากเท่าไรมันก็ยังประทับใจเขามากเท่านั้น ภคคีตา จึงกลายเป็นคัมภีร์ทางจิตวิญญาณที่เขาใช้อ้างอิง

ก่อนที่คานธีจะนำการต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์ที่เขาคิดค้นขึ้นมาใช้เขาได้รับอิทธิพลจากที่ต่างๆ เช่น จากหลักคำสอนของพุทธและคริสต์ศาสนา ที่สอนเรื่องการเอาชนะความโกรธเกลียดด้วยความรัก จากแนวคิดเรื่องศักดิ์ศรีแห่งการใช้แรงงานของตอลสตอน และจากทัศนะของรัสกิน เรื่องโอกาสและค่าแรงที่เท่าเทียมกันสำหรับงานทุกงานเพื่อสร้างความสงบเรียบร้อยในสังคม ส่วนคำว่าอารยะขัดขืนเป็นคำที่เขาหยิบยืมมาจากเฮนรี เดวิด ธอโร ings ที่เขาเคยใช้วิธีนี้นานมาแล้วที่แอฟริกาใต้ก่อนที่เขาจะได้อ่านความเรียงของธอโรว่าด้วยอารยะขัดขืนเสียอีก

(๒) ศาสนาเชน

ในศาสนาเชน คานธี ได้รับอิทธิพลจากคำสอนของ มหาวีระ โดยเฉพาะหลักอหิงสา ในข้อหลักคำสอนของมหาวีระสอนว่า ข้อปฏิบัติอันเป็นทางให้บุคคลเข้าถึงโมกษะหรือนิพพานได้แก่ รัตนะ ๓ หรือแก้ว ๓ ดวงดังต่อไปนี้

๑. สัมยัคทรรศนะ (ความเห็นชอบ)

ความเห็นชอบได้แก่ ความเห็นถูกและมีความเชื่ออย่างแน่นแฟ้นว่าศาสตราจารย์ทั้งหลายผู้เป็นบรรพบุรุษของเชนนั่นแม่เดิมท่านเป็นปุถุชนแต่อาศัยที่ท่านมีความเพียรแรงกล้ายิ่งกว่าสามัญบุคคลท่านจึงได้หลุดพ้นเป็นผู้ชนะ ท่านได้ใช้ชีวิตอันบริสุทธิ์ อบรมสั่งสอนอำนวยการความเจริญแก่มนุษยชาติซึ่งอยู่ในความทุกข์ด้วยหลักธรรม^{๑๙}

^{๑๙} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธรเถร), ศาสนาสากล, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๘), หน้า ๔๒๙.

๒. สัมยัคญาณ (ความรู้ชอบ)

ความรู้ชอบ ได้แก่ ความรู้หลักธรรมที่ศาสดาสั่งสอนไว้แต่เดิม โดยมีหลายอย่างดังต่อไปนี้
เรื่องโลกให้รู้ว่าโลกอันรวมทั้งนรก สวรรค์ และโลกอื่นทั้งสี่มีอยู่เห็นอยู่เองไม่มีผู้ควบคุม
และตั้งอยู่เป็นนิรันดร์

สิ่งที่ปรากฏอยู่ในโลกให้รู้ว่าสิ่งเหล่านั้นทั้งหมดเกิดขึ้นเพราะมีสภาวะสำคัญ ๖ ประการ
รวมตัวกันเข้าไว้อันได้แก่ อาตมะ ธรรม อธรรม ยุคกาล วัตถุประสงค์ อนุปรมาณู อาศัยอนุปรมาณูรวมกัน
จึงเกิดเป็นธาตุ ๔ คือดิน น้ำ ลม ไฟ และร่างกายของมนุษย์ รวมทั้งสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในโลก

เรื่องการแบ่งโลกให้รู้ว่าโลกนี้แบ่งออกเป็น ๓ ภาคคือ ต่ำ กลาง สูง ทั้งนรกและสวรรค์
มากมายหลายชั้นแต่สิ่งทั้งหมดนั้นจัดอยู่ในชั้นะ ๒ หมู่คือ ชีวะและอชีวะ^{๒๐}

๓. สัมยัคจริต (ความประพฤติชอบ)

ความประพฤติชอบ ได้แก่ให้รู้หลักธรรมสามข้อนี้มีความสำคัญและสัมพันธ์ต่อกันจะขาด
ข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้โดยเฉพาะในข้อ ๓ ซึ่งกล่าวถึงความประพฤติชอบนั้นเป็นหลักธรรมเพื่อการทำลาย
กรรมเก่าให้หมดไปและยับยั้งกรรมใหม่ไม่ให้เกิดขึ้น มีรายละเอียดที่จะต้องปฏิบัติดังต่อไปนี้คือ

สมาทานมหาพรต ธรรมสำหรับผู้ครองเรือน เรียกว่า “อนุพรต” มี ๕ ประการดังต่อไปนี้

- ๑ อหิงสา การไม่เบียดเบียนตลอดจนการไม่ทำลายชีวิต
- ๒ สัตยะ การไม่พูดเท็จ
- ๓ อัสเตยยะ การไม่ลักขโมย
- ๔ พรหมจรรย์ะ ปารประพฤติพรหมจรรย์ หมายถึงไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่อยู่
ร่วมกับโสเภณีและไม่ดื่มสุราเมรัย

๕ อปริครหะ การไม่ละโมภ ไม่อยากได้สิ่งใดๆ คือไม่เพิ่มเติมหรือแสวงหา
ทรัพย์สินเงินทองในทางทุจริต^{๒๑}

ความเชื่อของศาสนาเซนเซนมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ศาสนิกกัจจกิลีสาวะทั้งปวง
ได้อย่างเด็กขาดเพื่อบรรลุโมกษะ ภูมิที่พ้นจากสังสารวัฏการเวียนว่ายตายเกิด ดังนั้นศาสนาเซน
จะต้องปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด แต่การจะปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดได้ ก็จำต้องให้คำปฏิญาณแก่
พระเซน เพื่อผูกพันที่จะต้องปฏิบัติได้ ชาวเซนถือคำปฏิญาณว่า สำคัญมาก เป็นหนทางนำไปสู่
ความสำเร็จในทุกกิจกรรม การเชื่อพื่อนำมาปฏิบัติตนเองให้เข้าถึงโมกษะหลักกานหนึ่งในศาสนาเซน
เชื่อว่า ความรู้ได้มาจากวิญาณ เพราะคุณสมบัติของวิญาณคือ มีเจตนาความรู้สึกรู้ ซึ่งประกอบด้วย
ความรู้ ญาณ และสัญชาติญาณ ทศณะ แต่วิญาณทางโลกถูกปิดบังเพราะอำนาจทำลายของกรรม
กรรม จึงเป็นวิญาณที่ไม่มีความรู้ อำนาจและความร่าเริงโดยสมบูรณ์ คานธีได้นำคำสอนของเซน มาใช้
ในการแสวงหาสันติภาพ

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๐.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๒.

(๓) ศาสนาพุทธ

พุทธศาสนาสอนให้ท่านดำเนินชีวิตตาม**หลักอหิงสธรรม** คือการไม่เบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่น ซึ่งต่อมากลายเป็นหลักการสำคัญ เรียกชื่อในภาษาอังกฤษว่า non-violence หลักการนี้เองเป็นเครื่องมือสำคัญทำให้การต่อสู้ของท่านได้รับชัยชนะโดยไม่มีศัตรู เพราะท่านต่อสู้แบบสงบ ไม่ใช่ความรุนแรง ใช้แต่ขันติธรรมและการไม่จองเวรนอกจากนี้ ท่านยังได้รับคุณธรรมอื่นจากพุทธศาสนา เช่น การไม่ถือชั้นวรรณะ ความเสียสละ ความไม่ยึดมั่นถือมั่น ความสงบ การประพฤติพรหมจรรย์ ความมัธยัสถ์ ภราดรภาพ และวิมุติธรรม ซึ่งดำเนินตามมรรคมีองค์แปด

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความเมตตา หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมเรื่องความรักและอหิงสาที่ มหาตมะ คานธี กล่าวถึงในเชิงศีลธรรมอยู่มากนั้น ทั้งพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดูไม่ค่อยได้กล่าวถึงตรงๆ แต่จะใช้มนต์ศักดิ์สิทธิ์เรื่องความเมตตากรณามาเป็นหลัก ซึ่งมีทัศนะตรงกับพระพุทธศาสนาที่เชื่อว่าเมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลกตามหลักเมตตาธรรมที่กล่าวไว้หลายหมวดในพระไตรปิฎกและในหนังสือต่างๆ คือ เมตตาในพรหมวิหาร^{๒๒} และ เมตตาในอัมปิณญญา^{๒๓} หลักพรหมธรรมวิหาร ๔ ประการ

พรหมวิหาร ๔ ประการ หมายถึง การปฏิบัติธรรมของพราหมณ์ที่จะนำตนให้เป็นพรหม ซึ่งมีหน้าอยู่ ๔ หน้า (จตุพักตร์) เป็นธรรมชาติของผู้ใหญ่ ผู้นำหรือประมุขของหมู่ชนพึงมีธรรมข้อนี้เป็นเครื่องประดับ และพรหมธรรม ๔ ประการมีดังนี้

๑. เมตตา หมายถึง ความรักที่เกิดจากจิตใจโดยไม่มีตัณหาและราคะมาเกี่ยวข้อง จะต้องมีความพร้อม

๒. กรุณา หมายถึง ความปรารถนาคิดช่วยให้ผู้อื่นมีความสุข โดยตนจะทำการช่วยเหลือเมื่อมีโอกาส และจะต้องทำด้วยกาย วาจา ใจ โดยไม่มีตัณหาเกี่ยวข้อง

๓. มุทิตา หมายถึงความยินดีเมื่อเห็นผู้อื่นมีความสุข ความพลอยยินดีนี้จะต้องทั้งกาย วาจา ใจ โดยไม่มีตัณหาเกี่ยวข้อง

๔. อุเบกขา หมายถึง การวางเฉยต่อการให้ร้ายต่อตน และการวางเฉยในฐานะที่เราไม่สามารถที่จะช่วยเหลือได้ จะต้องทั้งกาย วาจา ใจ

พรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ จะทำข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้ ต้องทำทั้ง ๔ ข้อพร้อมๆ กันไป และจะต้องทำทั้งกาย ทางการพูด ทางความคิดต้องมีพร้อมกัน เมื่อปฏิบัติหลักธรรม ๔ ประการนี้แล้วย่อมได้ชื่อว่าเป็น “พรหม” และการพัฒนาตนเอง

มหาตมะ คานธี ไม่เห็นด้วยกับความแตกต่างทางวรรณะ ที่ทำให้คนแยกจากวรรณะหนึ่งเป็นอีกวรรณะหนึ่ง ในหนังสือประทีปแห่งเอเชีย เขียนโดย เอ็ดวิน อาร์โนลด์ กล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงทำลายเรื่องเหล่านี้ไปแล้ว พระองค์ได้พยายามพัฒนาค่านิยมทางสังคมใหม่ การแสวงหาโมกษะเพื่อตนเป็นเรื่องส่วนตัว ท่านประกาศว่าทัศนะสากลเกี่ยวกับโมกษะชั้น สำหรับมหาตมะ คานธี นั้น เห็นว่าปัจเจกบุคคลไม่อาจบรรลุโมกษะได้จนกว่ามนุษย์ทั้งมวลได้บรรลุด้วย

^{๒๒} วิสุทธิ. ๑/๑๖๘/๓๕๒.

^{๒๓} พระสังฆมณฑลสังฆราช อัมมจริยะ, สมถกรรมฐานทีปนี ปริเฉทที่ ๙ เล่มที่ ๑, (กรุงเทพฯ : วิทยวิสุทธิ, ๒๕๒๙), หน้า ๑๗๘.

ชีวประวัติของท่านแสดงว่าต้องการเกิดแล้วเกิดอีกเพื่อช่วยมวลมนุษย์ มหาตมะ คานธี เคารพเลื่อมใสในพระพุทธองค์ว่าทรงคุณูปการอันปราศจากขอบเขตของอหิงสา (ความไม่เบียดเบียน) โดยเห็นว่าอหิงสา มีค่ายิ่งกว่าเพชรนิลจินดา หากนำมาใช้อย่างมีสติปัญญา ตามหลักของพระพุทธองค์จะนำผลดีและความรอดพ้นมาสู่มนุษยชาติ โดยชี้ให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงสอนโลกให้ปฏิบัติต่อสัตว์เดรัจฉานที่ต่ำต้อยที่สุด ให้เหมือนกับที่โลกปฏิบัติต่อตัวเอง มหาตมะ คานธี เสนอแนะให้ผู้สนใจปรารถนาจะศึกษาและเข้าใจศาสนานั้น ต้องประพฤติตนตามเงื่อนไข ๕ ประการ ซึ่งเรียกว่า “ยมะ” อันได้แก่การควบคุมตนเอง ยมะ ๕ ประการนี้ ได้แก่^{๒๔}

๑. พรหมจรรย์ การไม่เกี่ยวข้องกับเมถุนธรรม

๒. สัตยะ การพิทักษ์รักษาความจริง

๓. อหิงสา การไม่เบียดเบียนผู้อื่นแม้แต่แมลงวัน

๔. อสเตยะ การไม่ลักขโมย ซึ่งไม่ใช่หมายถึง การไม่ลักขโมยตามความหมายของคนทั่วไป หากหมายถึงว่า หากท่านเอาสิ่งของของคนอื่นมาเป็นสิ่งของของท่านโดยท่านไม่มีสิทธิ หรือหากท่านแม้แต่มองสิ่งของซึ่งมิใช่เป็นสิ่งของของท่านด้วยสายตาแห่งความโลภอยากได้นั้น ก็เท่ากับเป็นการลักขโมยเช่นเดียวกัน

๕. อปริครหะ หมายถึง ผู้ที่ต้องการจะเป็นเจ้าของทรัพย์สินทางโลกหรือสิ่งอื่น ยังไม่มีความเหมาะสมอย่างแท้จริง ที่จะเข้าถึงจิตวิญญาณของพระพุทธเจ้า

ส่วนอริยมรรคมีองค์แปดเพื่อบรรลุมุทิตะของมนุษย์ ที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนนั้น มหาตมะ คานธี ก็เห็นชอบด้วยอย่างเต็มที่ กับเห็นว่าอหิงสาเป็นหลักของศีลที่สำคัญยิ่งและอหิงสายังหมายถึงหลักอื่น ๆ อีกหลายอย่างที่มีสัมพันธ์กับอหิงสา เช่นการที่พระพุทธศาสนาประกาศโครงสร้างสังคม เศรษฐกิจ และระบบการปกครองมาแล้วเป็นเวลา ๒๕ ศตวรรษนั้น มหาตมะ คานธี ก็เห็นว่าเหมาะสมกับโลกปัจจุบันเป็นที่สุด

(๔)อิสลาม

ในปีค.ศ. ๑๙๑๕ คานธีเดินทางกลับมาถึงอินเดีย ไม่กี่วันต่อมาคานธีเดินทาง ไปหา ‘รพินทรนาถ ฐากูร’ มหากวีแห่งอินเดีย และรพินทรนาถนี้เอง ได้ขนานนามคานธีว่า “มหาตมา” แปลว่า ผู้มีจิตใจสูงส่งให้แก่คานธี

ขณะนั้นชาวอินเดียได้สิ้นหวังในการที่จะได้เป็นอิสระจากประเทศอังกฤษ คานธีได้ทำการพยายามปลุกกระดมชาวอินเดียให้ลุกขึ้นเรียกร้องเอกราช และชักชวนประชาชนชาวอินเดีย ทั่วประเทศให้ต่อต้านกฎหมายที่ไม่เป็นธรรมที่ชาวอังกฤษตั้งขึ้นมา จนทำให้เขาต้องถูกจำคุกเป็นเวลาหลายต่อหลายครั้งด้วยกัน ในระหว่างการถูกจำคุกนั้นคานธีได้อ่านหนังสือเกี่ยวกับท่านศาสดามุฮัมมัด เป็นจำนวนหลายเล่มด้วยกัน อย่างเช่นเรื่อง ‘Spirit of Islam: A History of The Evolution and Ideals of Islam’ ของ Ali Amir Syed และชีวประวัติของท่านศาสดามุฮัมมัด ‘Biography of

^{๒๔} คานธี, โมหันทาส การามจันทร์, “พระพุทธเจ้า,” แปลโดย กรุณา-เรื่ออุไร กุศลาลัย, ใน **มหาตมา คานธี อนุสรณ์**, อาศรมวัฒนธรรมไทย-ภารต, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๔๑.

The Prophet' ของ Bhatt, Nrisinhprasad Kalidas ระหว่างถูกจำคุกที่เยร์ฟต้า (Yeravda) ซึ่งเขา ได้มีการลงบันทึกเอาไว้ในสมุดบันทึกประจำวันของวันที่ ๓๑ ธันวาคม ปีค.ศ.๑๙๓๒ คานธีได้เปลี่ยนตัวเองไปเป็นนักชาตินิยม โดยมีความต้องการผลักดันให้ชาวอินเดียได้กลายเป็นพลัง มวลชน เขาได้แปรความรู้สึกรักของการโคจรแค้นจากเหตุการณ์ที่อำริสา ให้กลายเป็นความสามัคคีของ ชาวฮินดู และมุสลิม กรรมกรและพ่อค้าและเขาสนใจประชาชนอินเดียด้วยการเปลี่ยนตนเองให้เป็น เหมือนปุชชนคนธรรมดาคนหนึ่ง โดยการเริ่มสวมเสื้อผ้าแบบเรียบง่ายซึ่งเป็นแบบเดียวกับกับชาว อินเดียโดยทั่วไป อดมือกินมือ ละทิ้งความสะดวกสบาย และใช้ชีวิตเฉกเช่นเดียวกับผู้ยากจน เขาได้มีการ ส่งเสริมเพื่อให้เกิดมีระบบของการพึ่งพาตนเอง คานธีชักชวนชาวอินเดียให้สวมเครื่องแต่งกายใน แบบเรียบง่ายของอินเดีย และส่งเสริมให้มีการทอผ้าขึ้นใช้เอง เสื้อผ้าที่ผลิตขึ้นจากตะวันตกได้ถูก นำมาเผารวมกันเป็นกองใหญ่ๆ

เมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม ค.ศ. ๑๙๔๗ อินเดียได้เป็นอิสระจากอังกฤษโดยสมบูรณ์ และใน เวลานั้นอินเดียก็ได้มีการแตกออกเป็น ๒ ประเทศ คืออินเดียของชาว ฮินดู กับปากีสถานของมุสลิม จนเกิดความขัดแย้งกันขึ้นระหว่าง ชาวฮินดูกับมุสลิม มีการปะทะกันจนมีผู้เสียชีวิตกว่า ๕ แสนคน คานธีออกมาประท้วงโดยการอดอาหาร แต่ปรากฏว่าทั้งสองฝ่ายไม่เห็นด้วยกับคานธีที่ต้องการรวม ประเทศให้เป็นหนึ่งเดียวกัน

(๕) ศาสนาคริสต์

หลักธรรมทางศาสนา หลักสัจธรรมและความรัก ชีวิตของ มหาตมะ คานธี เป็นที่เปิดเผย ความงามทางจิตใจมาแต่ปฐมวัย คือเริ่มเชื่อศาสนาและศีลธรรมอย่างกว้างๆ เห็นว่าทุก ศาสนาช่วยยกระดับของจิตมนุษย์ได้ ท่านอ่านคัมภีร์อย่างจดจ่อในโบสถ์บ่อยๆ ปฏิบัติพิธีกรรมใน ศาสนาในโบสถ์ มีความสนใจอย่างลึกซึ้งในศาสนา ศาสนาที่ได้สัมผัสและปกคลุมชีวิตของ มหาตมะ คานธี มากอีกศาสนาหนึ่งนั่นคือศาสนา เรื่องเทศนาบนภูเขาสร้างความประทับใจแก่ ท่านไม่เลือนลาง การไม่ติดใจในสมบัติทางโลก อหิงสาและความรักสากลเหล่านี้ต่อเนื่องมาจากบท สอนที่ประเสริฐในศาสนาด้วย ดังนั้นที่ชนะต่อเรื่องความรักอันยิ่งใหญ่ที่น่าจะได้รับอิทธิพลจาก ศาสนา ที่ว่า “พระเจ้าทรงรักมวลมนุษย์” คำอธิบายเกี่ยวกับการปกครองของพระเจ้าบนสวรรค์ และโลกว่า “เมื่อมนุษย์ปฏิบัติกฎแห่งศีลธรรมจนกลายเป็นกฎสากลแล้ว พระเจ้าจะทรงปกครองโลก เสมือนกับที่ทรงปกครองสวรรค์”^{๒๕} ศาสนาคริสต์สอนให้ท่านดำเนินชีวิตเพื่อผู้อื่นแบบพระเยซูคริสต์ ผู้เป็นตัวแทนของผู้รับใช้มนุษย์ เป็นผู้รักความจริงเหนือชีวิต ศาสนาคริสต์สอนให้เรารักกัน ไม่ เบียดเบียนกัน

ชีวิตและลักษณะของ มหาตมะ คานธี เช่นเดียวกับพระเยซูคริสต์อยู่หลายประการ การทรมานตนเพื่อ มนุษยชาติของ มหาตมะ คานธี เป็นหลักสากลในกฎแห่ง ความรัก มหาตมะ คานธี พยายามรักษา ศาสนาไว้มิให้เอนเอียงไปในทิศทางที่แคบเกินไป มหาตมะ คานธี อดอดอาหารเนื่องมาจากเกิดข้อ ขัดแย้งทางศาสนาหลายวาระจนกระทั่งอวสานของชีวิตได้มาถึง เพื่อให้การปกครองสมบูรณ์ด้วย ศีลธรรม การทรมานตนหลายวาระปรากฏเหมือนกันในชีวิตของพระเยซูคริสต์และมหาตมะ คานธี ไม่

^{๒๕} M.K. Gandhi, *Harijan*, ๒๖ September ๑๙๓๖, p. ๒๖๐.

กางเขนเป็นเครื่องหมายของการเสียสละในขณะที่หลักการ “สัตยาเคราะห์” ของมหาตมะ คานธี นั้นจัดว่าเป็นสัญลักษณ์สูงสุดแห่งการเสียสละ ทั้งพระเยซูคริสต์และมหาตมะ คานธี ต้องการพัฒนาศิลธรรมในสังคม ยกกระตือรือร้นการปกครองให้สูงขึ้น และให้กฎหมายต่างๆ ของรัฐเน้นถึงความสำคัญทางจิต มหาตมะ คานธี ได้อุทิศชีวิตตนเพื่อสร้างระบบสังคมใหม่บนพื้นฐานของภราดรภาพ ความรัก ความเอื้อเฟื้อและความเสมอภาค แม้ว่าหลักปรัชญาตะวันออกของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู จะเป็นเป้าหมายของความเชื่อและความคิดของ มหาตมะ คานธี มาตั้งแต่กำเนิด แต่ไม่ได้ หมายความว่าท่านจะขาดความรู้กว้าง ถ้าหากท่านไม่สร้างความเข้าใจที่กว้างขวางและ ลึกซึ้งกับข้อดีที่เป็นธรรมชาติของกระแสนิยมอื่น ๆ ท่านอาจจะเป็นแค่คนธรรมดาคนหนึ่ง และจะไม่อาจสร้างสรรค์ความคิดใหม่ๆ ออกมาได้โดยง่าย การศึกษาและสกัดเอาข้อดีของแนวคิดจากตะวันตกก็เป็นการเปิดกว้างทางปัญญาให้แก่ท่าน เพราะท่านคิดว่าปรัชญาตะวันตกก็มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าปรัชญาตะวันออก การพยายามทำความเข้าใจและผสมผสานหลักของสองฟากฝั่งทวีปเข้าด้วยกัน เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการสร้างสรรค์โลกอันเป็นสากล โดยสรุปสำหรับ มหาตมะ คานธี แล้วความรุนแรงมิใช่ความชั่วร้ายแต่เป็นความเขลา การต่อสู้กับความรุนแรงต้องใช้ความกล้าหาญเอาชนะความขลาด ด้วยหลักสัตยาเคราะห์ ชีวิตแบบชุมชนหมายถึงการอยู่ร่วมกัน เราแบ่งปันสุข-ทุกข์ เราแบ่งงานกันทำและแบ่งความรับผิดชอบ เราได้เห็นทั้งจุดแข็งและจุดอ่อนของกันและกัน และต่างมีส่วนร่วมในความไม่ดีและความดีงามทั้งหลายที่เราทำ ประสบการณ์ “สำคัญ” ครั้งหนึ่งในชีวิตผมคือ ตอนที่คานธีอดอาหารเพื่อไถ่โทษความเหลวไหลของพวกเราบางคน มันทำให้ผมสำนึกถึงทัศนคติของคานธี ประสบการณ์ครั้งนั้นทำให้ผมเข้าใจซึ่งในภายหลังถึงคำกล่าวที่ว่า “พระเยซูหรือคานธีตายเพื่อไถ่บาปของคนอื่น”^{๒๖}

ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ มีนักคิดแนวอหิงสาจำนวนหลายท่าน ทั้งในยุโรปและสหรัฐอเมริกา เช่น เบญจามิน ทักเกอร์ (Benjamin Tucker) อัลดัส ฮักซ์เลย์ (Aldous Huxley) และพวกควอเกอร์ (Quakers) เป็นต้น มหาตมะ คานธี ได้ติดต่อกับพวกเหล่านี้ทางจดหมายบ้าง อ่านหนังสือของพวกเขาบ้าง นับได้ว่าท่านได้รับความรู้อันเป็นประโยชน์จาก ปรัชญาตะวันตกเป็นอย่างมาก จากความรู้และการขัดเกลาทางสังคมทั้งสองฟากฝั่งทวีป ทั้งในอดีตและร่วมสมัย มหาตมะ คานธี ได้ประจักษ์ความรู้เหล่านั้นไว้ด้วยความเข้าใจที่ลึกซึ้งและแตกฉาน ท่านได้สกัดคัดเลือกสิ่งที่ดีที่สุดของความรู้และการขัดเกลาเหล่านั้น แล้วพรรณนาต่อไปด้วยความสามารถของจินตนาการแห่งปัญญา กลายเป็นหลักธรรมที่ยิ่งใหญ่ที่สุดเท่าที่มนุษย์เคยรู้จักกันมานั้นคือหลักการของ “สัตยาเคราะห์” ความคิดของมหาตมะ คานธี เป็นไปในทิศทางเดียวกับ “ตอลสตอย” มากที่สุด โดยมหาตมะ คานธี ได้รับอิทธิพลอย่างมากจากหลักการแห่งความรักสากลของตอลสตอย และสิ่งนี้ได้มาพร้อมกับธรรมชาติ คือการไม่ตอบโต้และการรักผู้ที่เป็นศัตรูนั่นเอง

๒.๒.๒.๓ นักปรัชญา

ก่อนที่คานธีจะนำการต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์ที่เขาคิดค้นขึ้นมาใช้เขาได้รับอิทธิพลจากที่ต่างๆ เช่น จากหลักคำสอนของพุทธและคริสต์ศาสนา ที่สอนเรื่องการเอาชนะความโกรธเกลียดด้วยความรัก จากแนวคิดเรื่องศักดิ์ศรีแห่งการใช้แรงงานของตอลสตอย และจากทัศนคติของรัสกิน เรื่องโอกาสและค่าแรงที่เท่าเทียมกันสำหรับงานทุกงานเพื่อสร้างความสงบเรียบร้อยในสังคม ส่วนคำว่า

^{๒๖} นารายัน เดชยา เขียน คานธีรำลึก: ,มหาบุรุษอหิงสา, หน้า ๕๑.

อารยะขัดขืนเป็นคำที่เขาหิบบี่ยมมากจากเฮนรี่ เดวิด ธอร์ ทั้งๆที่เขาเคยใช้วิธีนี้นานมาแล้วที่แอฟริกาใต้ก่อนที่เขาจะได้อ่านความเรียงของธอร์ว่าด้วยอารยะขัดขืนเสียอีก

(๑) ลีโธ ตอลสตอย^{๒๗}

ลีโธ ตอลสตอย เกิด ๙ กันยายน พ.ศ. ๑๘๒๘ เกิดในครอบครัวขุนนางชั้นสูงของรัสเซีย ที่เมืองยัสนายา ปอลยานา Yasnaya Polyana ในจังหวัด Tula ทางตอนกลางของรัสเซีย เขาเป็นบุตรคนที่ ๔ ในเด็กจำนวน ๕ คน บิดาเป็นนายทหาร ชื่อ Count Nikolai Ilich Tolstoy มารดาชื่อ เจ้าหญิงวอลคอนสกายา มารดาเสียชีวิตตอนที่เขามีอายุเพียง ๒ ขวบ ส่วนบิดาเสียชีวิตตอนที่เขา ๙ ขวบ ทำให้ป่าต้องนำไปเลี้ยงดูแทน เมื่ออายุ ๑๖ ปี ตอลสตอยก็ถูกส่งไปเรียนที่มหาวิทยาลัยคาซัน ด้านและภาษาตะวันออก แต่เขาก็เรียนไม่จบ เพราะเพื่อนร่วมชั้นไม่ชอบคนอย่างเขา ข้อมูลในบางแห่งระบุว่า เป็นเพราะเขาไม่พอใจในมาตรฐานของการศึกษาของที่นี่ ทำให้เขาเรียนได้เพียงแค่ครึ่งทางก็ลาออก แล้วก็เดินทางกลับบ้านเกิด

หลังจากนั้นเขาก็ออกเดินทางไปหาประสบการณ์ชีวิตในยุโรป เพื่อไปเรียนรู้สภาพชีวิตผู้คนและสังคมในฝรั่งเศส สวิตเซอร์แลนด์ เยอรมนี (รวมทั้งในมอสโก และ เซนต์ปีเตอ์สเบิร์ก) เนื่องจากประเทศเหล่านี้มีการ”ปฏิวัติ”เป็นผลสำเร็จภายหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรม เขาจึงสนใจเรื่องนี้เป็นพิเศษ หลังการเดินทางเขากลับก็ตัดสินใจมาตั้งรากฐานชีวิตและเปลี่ยนแปลงบ้านเกิดของตนเอง เริ่มต้นด้วยการก่อตั้งโรงเรียนสำหรับลูกหลานชาวนา ด้วยความเชื่อว่า “โลกจะเปลี่ยนแปลงได้ก็ด้วยการให้การศึกษา” แล้วเขาก็เริ่มศึกษาถึงทฤษฎีการศึกษาในรูปแบบต่างๆ และนำมาทดลองในโรงเรียนของตนเอง และพิมพ์ตำราเรียนออกมาใช้เองด้วย

ในปี ๑๘๖๒ ลีโธ ตอลสตอย ก็แต่งงานกับ Sonya Andreyevna Behrs ซึ่งอายุน้อยกว่า ตอลสตอย ๑๓ ปี และได้ช่วยเหลืองานของตอลสตอยตลอดมา เรื่องราวชีวิตของ ลีโธ ตอลสตอยนั้น เขามีเจตนาที่จะเขียนขึ้นเพื่อบันทึกเรื่องราวและความรู้สึกนึกคิดที่เกิดขึ้นรอบๆ ตัวเขา(เป็น ไดอารี่นั่นเอง)

ปี ๑๘๖๕ เขาก็ตีพิมพ์ผลงานชิ้นมาสเตอร์พีซ คือ "War and Peace" มหากาพย์ของสงครามรัสเซียช่วงก่อนและหลังการรุกรานของนโปเลียน

ปี ๑๘๗๗ งานระดับมาสเตอร์พีซอีกเล่ม คือ "Anna Karenina" เป็นนวนิยายแนวโศกนาฏกรรมโรแมนติกของหญิงสาวผู้หนึ่ง ผลงานในช่วงท้าย ๆ ของเขาจึงสะท้อนความเชื่อในศาสนา เช่น "The Death of Ivan Ilyich" และ "The Kingdom of God Is Within You" ต่อมาเขากลายเป็นผู้พัฒนาแนวคิดทางคริสต์ศาสนารูปแบบใหม่ คือ "Christian anarchism" และ "Pacifist" โดยเฉพาะแนวคิด "การต่อสู้โดยสันติวิธี" ซึ่งสะท้อนแนวคิดการเปลี่ยนแปลงสังคมโดยวิธีการไม่ใช้ความรุนแรงหรือ "อหิงสา" ซึ่งมีอิทธิพลต่อนักต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชนคนสำคัญในรุ่นต่อๆ มาอย่าง มหาตมะ คานธี (Gandhi) ไปทำ "ไร่ตอลสตอยในแอฟริกาใต้" และ มาร์ติน ลูเธอร์ คิง

^{๒๗} th.wikipedia.org/wiki/ลีโธ_ตอลสตอย เข้าเมื่อ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๑.

จูนีเยอร์ (Martin Luther King, Jr.) ตอนที่เขามีชีวิต มีผู้ที่ศรัทธายอมเป็น “สาวกตอลสตอย” มากมาย และมีกระจัดกระจายไปทั่วโลก มีทั้งในยุโรป (อังกฤษ เนเธอร์แลนด์) และสหรัฐอเมริกา

ในปี ๑๙๑๐ ลีโอ ตอลสตอย เสียชีวิตขณะอายุ ๘๒ ปี ด้วยโรคปอดอักเสบ ในปีนั้นเขาเพิ่งตัดสินใจละทิ้งบ้าน ครอบครัว และมรดกต่างๆ ไว้เบื้องหลัง เพื่อเป็นนักพรตออกจาริกอย่างไร้จุดหมาย แต่ก็เกิดป่วยเสียก่อนหลังจากขึ้นรถไฟจากบ้านไปได้ไม่นาน สถานีรถไฟ Astapovo จนต้องแวะพักรักษาตัวที่โรงแรมเล็กๆ ในเมืองนั้น ซึ่งก็ได้กลายเป็นสถานที่สุดท้ายของชีวิตลีโอ ตอลสตอย ในที่สุด

มหาดมคานธีได้รับแนวความคิดเรื่องการบูรณะชนบท (village reconstruction) เรื่องการกระจายอำนาจปกครอง (decentralization) และ หลักการสัตยาเคราะห์ (Satyagraha- ได้แก่ ข้อบังคับสำหรับฝึกฝนตนเองให้รู้จักข่มใจอยาก เป็นการประพฤติพรหมจรรย์ เช่นไม่รับประทานอาหารประเภทเนื้อสัตว์ ถือกัมมัสวิริติ เป็นต้น) จากข้อเขียนของลีโอ ตอลสตอยนั่นเอง ท่านบอกว่า ท่านรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณของลีโอ ตอลสตอยมาก เกี่ยวกับปรัชญาที่ว่าด้วย Bread-labour คือการทำงานเพื่อเลี้ยงชีพ ท่านกล่าวว่า “กฎที่ว่า มนุษย์เราเมื่อมีชีวิตอยู่จะต้องทำงานนั้น เกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้าครั้งแรกเมื่ออ่านข้อเขียนของตอลสตอยเรื่อง Bread-labour”^{๒๘}

(๒) เฮนรี เดวิด ทอโร Henry David Thoreau^{๒๙}

เฮนรี เดวิด ทอโร (๑๒ กรกฎาคม ๒๓๖๐ - ๖ พฤษภาคม ๒๔๐๕) นักเขียนและนักวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เกิดที่เมืองคองคอร์ด รัฐแมสซาชูเซตส์ สหรัฐอเมริกา ได้รับการศึกษาที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด เมื่อจบการศึกษาในปีพ.ศ. ๒๓๘๐ ทอโร เดินทางกลับไปบ้านเกิดและคบหาเป็นมิตรกับ ราล์ฟ วอลโด เอเมอร์สัน กวีชื่อดัง ซึ่งแนะนำงานเขียนของทอโรให้ได้รับการตีพิมพ์ ทอโรทำงานในโรงงานดินสอของบิดา และเป็นครูในโรงเรียนของพี่ชายอยู่ระยะหนึ่ง

ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๘๘-๒๓๙๐ ทอโร ทดลองใช้ชีวิตเรียบง่าย ในกระท่อมที่สร้างด้วยตนเองบนที่ดินของอีเมอร์สัน ริมบึงวอลเดน อันเป็นที่มาของงานเขียน วอลเดน (Walden) ที่มีชื่อเสียง ในระหว่างนั้น เขาปฏิเสธที่จะจ่ายภาษีให้กับรัฐ ด้วยเหตุที่ไม่เห็นด้วยกับสงครามและนโยบายเรื่องทาส เขาถูกจับขังหนึ่งคืน และนำไปสู่ความเรียง ต้านอำนาจรัฐ หรือ อารยะขัดขืน (Civil Disobedience) ซึ่งส่งอิทธิพลต่อ มหาตมะ คานธี และ มาร์ติน ลูเธอร์ คิง จูนีเยอร์ ทอโร เป็นปัจเจกชน ที่ชอบทดลองทำสิ่งต่างๆ ด้วยตนเอง เขาสนใจศึกษาศาสนาและทาน มังสวิริติ ทอโรติดวินโรคตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๗๘ จนเสียชีวิตใน พ.ศ. ๒๕๐๕

(๓) จอห์น รัสกิน^{๓๐} John Ruskin

จอห์น รัสกิน (๘ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๘๑๙ - ๒๐ มกราคม ค.ศ. ๑๙๐๐) เป็นนักวิพากษ์ศิลป์ และนักคิดทางสังคมวิทยาชาวอังกฤษ นอกจากนั้นก็ยังเป็นนักประพันธ์, กวี และจิตรกร บทความเกี่ยวกับศิลปะและสถาปัตยกรรมเป็นข้อเขียนที่มีอิทธิพลต่อสมัยวิคตอเรียและสมัยเอ็ดเวิร์ด

^{๒๘} มหาตมา คานธี, *โลกทั้งผองพี่น้องกัน*. กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย แปล (พระนคร : สำนักพิมพ์ลายสือไทย, ๒๕๒๓), หน้า๑๔๑.

^{๒๙} th.wikipedia.org/wiki/เฮนรี_เดวิด_ทอโร เข้าเมื่อ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๑.

^{๓๐} th.wikipedia.org/wiki/จอห์น_รัสกิน เข้าเมื่อ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๑.

รัสคินเกิดในลอนดอน และเติบโตในบริเวณทางใต้ของลอนดอน เป็นลูกคนเดียวของผู้นำไวน์เข้าผู้ต่อมาเข้าร่วมก่อตั้งบริษัทที่กลายเป็น Allied Domecq รัสคินได้รับการศึกษาที่บ้านและต่อมาเข้าศึกษาต่อที่คิงส์คอลเลจ ลอนดอน (King's College London) และไครสต์เชิร์ช อ็อกซฟอร์ด (Christ Church, Oxford) รัสคินสมัครในฐานะ “gentleman-commoner” ซึ่งเป็นนักเรียนที่ไม่ได้หวังว่าเข้าเรียนทุกสาขาวิชาจนครบคอร์ส การเลือกวิชาของรัสคินก็ไม่มีหลักเกณฑ์และมักจะขาดเรียน แต่กระนั้นรัสคินก็ยังสร้างความประทับใจให้แก่นักวิชาการที่ไครสต์เชิร์ช หลังจากนั้นก็ได้รับ “รางวัลนิเวศ” ในการเขียนโคลงกลอนซึ่งเป็นสิ่งแรกที่รัสคินสนใจ แม้ว่าจำป่วยอยู่นานในที่สุด อ็อกซฟอร์ดก็มอบปริญญาเกิตติมศักดิ์ชั้นสี่แก่รัสคิน เสียชีวิต ๒๐ มกราคม ๒๔๔๓,

เมื่อ มหาตมะ คานธี กลับมาอินเดียในปี ค.ศ. ๑๙๑๕ พร้อมกับความสำเร็จของการต่อสู้ตามหลักสัตยาเคราะห์ในแอฟริกาใต้^{๓๑} ท่านตั้งใจที่จะนำเอาหลักการนี้มาใช้ในอินเดียด้วย เพราะจากการศึกษาและสัมผัสกับสถานการณ์ของอินเดียทั้งในเมืองและชนบทแล้ว ท่านพบว่าควรที่จะมีการปฏิรูปสถานะภาพของอินเดียทั้งหมดเสียใหม่ ด้วยการให้มีการดำรงวิถีชีวิตแบบพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้ คือให้มีขบวนการ “สรรโวทัย (Sarvodaya)”^{๓๒} เนื่องด้วยท่านได้รับอิทธิพลจากการอ่านหนังสือเรื่อง Unto the Last ของ จอห์น รัสคิน (John Ruskins) นักเขียนและนักปฏิรูปชาวอังกฤษ ท่านประทับใจเรื่องคุณธรรมที่อยู่ในจิตใจของมนุษย์ที่เขียนในหนังสือเล่มนี้มาก โดยให้ชื่อว่า สรรโวทัย^{๓๓} จึงต้องการนำเอาคุณธรรมที่รู้นั้นไปปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมโดยการสร้างหลักการสรรโวทัย (Sarvodaya) นี้ขึ้น และมีจุดมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนแปลงระบบสังคมในแนวทางใหม่โดยมีการแบ่งเฉลี่ยและทำงานร่วมกัน มิใช่สะสมอย่างตั้งหน้าตั้งตาเพียงอย่างเดียวแต่เป็นความก้าวหน้าอย่างสงบและเป็นธรรมชาติ หนังสือเล่มนี้แนะนำแนวความคิดให้แก่ มหาตมะ คานธี หลายประการ โดยชี้ให้เห็นถึงสถานะการณ์สังคมที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ทำให้เกิดความฟุ้งเฟ้อเกินความจำเป็นและเสียไปเปล่าๆ ซึ่งเป็นเหตุกีดขวางความเจริญทางจิตใจไม่ให้ความคิดที่แท้จริงของตัวเองปรากฏออกมาได้ ชีวิตมนุษย์จึงถูกทำให้ดำเนินอยู่อย่างตายตัวเสมือนเครื่องจักร ดังนั้น คำว่า “บุคคล” ก็คือพรรคพวกมากกว่าส่วนรวมและก่อให้เกิดความแตกร้าง^{๓๔} หลักการของขบวนการ “สรรโวทัย” นี้จึงไม่ใช่หลักการของประโยชน์จำนวนมากที่สุดสำหรับคนจำนวนมาก ดังที่พวกประโยชน์นิยมยอมรับ เพราะมหาตมะ คานธี ไม่ต้องการให้มีเผด็จการโดยคนจำนวนมาก แต่ท่านเห็นว่าหลักการที่ดีต้องเป็นสิ่งที่ดีที่สุดเพื่อเป็นสวัสดิการแก่คนทุกคน หลักการดังกล่าวนี้มี ๓ ประการคือ

๑ จงทำความดีแก่คนทั้งปวง

๒ งานของช่างตัดผมและงานของนายความนั้นควรจะมีค่าเท่าเทียมกัน เพราะต่างก็มีสิทธิในการประกอบอาชีพของตนเท่ากัน

^{๓๑} Ibid, p. ๗๖.

^{๓๒} สรรโวทัย (Sarvodaya) เป็นคำสนธิประกอบด้วย สรร (ทั้งหมด) กับ อุทัย (การขึ้นไป) รวมกัน แปลว่าการยกระดับของทุกคน หมายถึงสวัสดิการของคนทั้งหมดในสังคม ไม่ได้เพ่งเฉพาะใครหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง โปรดดูในปริษา ข้อประทุมมา, คานธีในโลกของหนังสือ, (กรุงเทพฯ : ทานตะวัน, ๒๕๒๓), หน้า ๔๒.

^{๓๓} คานธี, โมหันทาส การราม จันท์, อุตชีวประวัติหรือข้าพเจ้าทดลองความจริง, หน้า ๔๔๔.

^{๓๔} สวามีสัตยานันทบุรี, มหาตมะ คานธี ผู้ปฏิวัติอินเดีย, (พระนคร : อาศรมวัฒนธรรมไทย- การด, ๒๔๙๕), หน้า ๘๓.

๓ ชีวิตของกรรมกร ชาวนาและช่างปั้นหม้อ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือชีวิตของผู้ที่ใช้ แรงงาน นั้นแหละเป็นชีวิตที่แท้จริง^{๓๕}

มหาตมะ คานธี ให้เหตุผลเกี่ยวกับการสร้างสังคมตามขบวนการสรรโวทัย ตามทัศนะของท่านว่า คนทางโลกตะวันตกโดยทั่วไปเห็นว่าเป็นเรื่องของสิทธิส่วนบุคคลในการที่จะได้รับความสุข ความมั่งคั่งสมบูรณ์ให้มากที่สุด ซึ่งความสุขในที่นี้แม้หมายถึงการได้ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจโดยขัดกับ กฎเกณฑ์ทางจริยธรรมบ้างก็ตาม คนในโลกตะวันตกเห็นว่า การมีความสุขของคนจำนวนมากที่สุดนั้น เป็นสิ่งที่ดีโดยที่ไม่ให้ความสำคัญต่อคนจำนวนน้อย ความคิดเช่นนี้ไม่อาจจะยอมรับได้ เพราะไม่ถูกต้อง กับกฎศักดิ์สิทธิ์ของโลก ซึ่งคนในอินเดียปัจจุบันนี้ก็พยายามลอกเลียนแบบตะวันตก และก็อ้างว่าเป็น ความจำเป็นที่จะต้องเลียนแบบตะวันตกในบางประการ ในขณะที่ต้องปฏิเสธแบบอย่างบางประการนี้ เป็นแนวความคิดที่ผิด เช่นเขาหมกมุ่นกับการหาโรคทรัพย์โดยละจริยธรรมของพระเจ้า มุ่งแต่ ประโยชน์ส่วนตนเป็นใหญ่ ในท้ายที่สุดจะเห็นว่ามันเป็นอันตรายต่อพวกเขาหรือไม่ก็ไม่ได้รับประโยชน์ที่ แท้จริงที่ควรจะได้ ความสุขที่แท้จริงนั้นเป็นความสุขทางใจในแนวทางของ จริยธรรมทางศาสนา ต่างหาก John Ruskin ได้พยายามเปิดสายตาของผู้คนในโลกตะวันตกให้เข้าใจในสิ่งนี้ ซึ่งปัจจุบันนี้เรา จะเห็นว่ามิชวตะวันตกจำนวนมากเห็นด้วยกับการดำเนินรอยชีวิตตามแบบอย่าง นับได้ว่า เราจะเห็น ว่ามีชาวตะวันตกจำนวนมากเห็นด้วยกับการดำเนินรอยชีวิตตามแบบอย่าง นับได้ว่า John Ruskin ยึด ตามแบบอย่าง Socrates เป็นแนวคิดซึ่งตรงกับคำสอนในคัมภีร์ไบเบิล ที่ให้ความหมายของสวัสดิการ ของประชาชนทั้งหมด ไม่ใช่ของคนส่วนใหญ่ ความหมายนี้คือความหมายของสรรโวทัย^{๓๖}

ก่อนที่คานธีจะนำการต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์ที่เขาคิดค้นขึ้นมาใช้เขาได้รับอิทธิพลจากที่ ต่างๆ เช่น จากหลักคำสอนของพุทธและคริสตศาสนา ที่สอนเรื่องการเอาชนะความโกรธเกลียดด้วยความ รัก จากแนวคิดเรื่องศักดิ์ศรีแห่งการใช้แรงงานของตอลสตอน และจากทัศนะของรัสกิน เรื่อง โอกาสและค่าแรงที่เท่าเทียมกันสำหรับงานทุกงานเพื่อสร้างความสงบเรียบร้อยในสังคม ส่วนคำว่า อารยะขัดขืนเป็นคำที่เขาหยิบยืมมาจากเฮนรี เดวิด ธอร์ ทั้งๆที่เขาเคยใช้วิธีนี้นานมาแล้วที่ แอฟริกาใต้ก่อนที่เขาจะได้อ่านความเรียงของธอร์ว่าด้วยอารยะขัดขืนเสียอีก

๒.๒.๓ แนวคิดเรื่องสันติภาพในมุมมองของมหาตมะ คานธี

ตามความเห็นของคานธี ปรัชญาถือเป็นรากฐานสำคัญของแนวคิดเรื่องสันติวิธี^{๓๗} ความทุกข์ ไม่ว่าจะเกิดที่ไหนย่อมส่งผลต่อทั้งจักรวาล เพราะเราทุกคนล้วนเป็นส่วนหนึ่งของมันและกัน แก่นคำ สอนของ คัมภีร์พระเวท โดยเฉพาะ คัมภีร์อุปนิษัตินี้ได้รับการประมวลไว้อย่างเป็นระบบใน คัมภีร์ ภควัทคีตา และกลายเป็นที่มาของแรงบันดาลใจให้แก่คานธี คัมภีร์นี้ยังช่วยปลอบใจเขาทุกครั้งที่เกิด ความลังเลสงสัยในเรื่องจิตวิญญาณ แม้ว่าเมื่ออ่านอย่างผิวเผิน ภควัทคีตา จะเขียนว่าพระกฤษณะชัก

^{๓๕} M.K. Gandhi , *The Story of My Experiments with Truth*, tr. By Mahadev Haribha Desai and Pyarelal Nair, (Ahmedabad : Navajivan Press, ๑๙๒๙), pp. ๑๐๖-๑๐๘.

^{๓๖} M.K Gandhi, *The Collected Work of Mahatma Gandhi*, (Delhi : the Director Publications Division : Vol. VIII), pp. ๒๓๙-๒๔๑.

^{๓๗} นารายณ์ เดชชา เขียน *คานธีรำลึก: มหาบุรุษอหิงสา*, หน้า ๘๔.

นำให้อรชุนหันมาใช้อาวุธ แต่คานธีก็ไม่ยอมเชื่อว่าคัมภีร์ที่สอนเรื่องจิตวิญญาณอันลึกซึ้งนี้จะแต่งขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายทางโลกเพื่อเผยแพร่สงคราม เขาตีความว่านั่นคือสมรภูมิในจิตใจมนุษย์ทุกคน ที่ซึ่งพลังแห่งความดีและความชั่วต้องต่อสู้กันตลอดเวลา และเมื่อคานธีเข้าใจความหมายข้อนี้อย่างแจ่มแจ้งแล้วนั่นเอง เขาจึงหันมาปฏิบัติตามคำสอนใน ภควัตคิตา อย่างจริงจัง

สันติภาพเกิดจากการแสวงหาความจริงและมุ่งมั่นที่จะไปให้ถึงจุดหมายด้วยสันติวิธีอย่างไม่มีวันย่อท้อ ด้วยหลักสัจยาเคราะห์ก็คือความรักที่แสดงออกผ่านการโน้มน้าวใจ การขอร้อง การทำให้ฝ่ายตรงข้ามหันมาสนใจเหตุผลของการต่อสู้ ขณะเดียวกันก็พร้อมยอมรับความทุกข์ความเจ็บปวดที่ตนเองอาจได้รับ หรือถูกฝ่ายตรงข้ามลงโทษ คานธีจึงนำหลักสัจยาเคราะห์เข้ามาใช้ สัจยาเคราะห์ไม่ใช่การใช้กำลังทางกาย นักสู้สัจยาเคราะห์ไม่มีวันทำให้ฝ่ายตรงข้ามเจ็บปวดไม่ว่าทางร่างกายหรือจิตใจ ผู้ใช้สัจยาเคราะห์ในการต่อสู้ต้องไม่มีความคิดปองร้ายอยู่ในจิตใจ สัจยาเคราะห์เป็นเรื่องของพลังใจอันบริสุทธิ์

หลักการแห่ง “สันติภาพ” นั้น ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ตามเนื้อหาของมหากาพย์ภารตะและภควัตคิตา ใช้คำว่า “ศานติ” ที่หมายถึงความสงบสุข ภายหลังจากการทำสงครามรบพุ่งกันระหว่างพี่น้อง ๒ ตระกูล โดยมีความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ที่จะทำให้ข้อคิดและคติเตือนใจแก่ชาวฮินดู ได้ศึกษาและประพฤติปฏิบัติ อันเป็นการแผ่ปรัชญาทางศาสนา ที่ว่ามหาภารตยุทธเป็นเรื่องราวสงครามสู้รบระหว่างธรรมะกับอธรรม ฝ่ายที่ยึดมั่นในธรรมะเป็นฝ่ายได้รับชัยชนะในที่สุด ผู้วิจัยขอกล่าวถึงที่มาของแนวคิดของสันติภาพมาจากหลักธรรมต่างๆ ที่มหาตมะ คานธี ประยุกต์ใช้เพื่อสนับสนุนหลักการของประชาธิปไตยตามแนวคิดของท่าน จากมหาภารตะ ได้ให้ความสำคัญที่สุดกับการ “เอาชนะใจตนเอง” การเอาชนะตนเอง โดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นทางนำสู่ “ความหลุดพ้น” ซึ่งถือว่าเป็นคำสอนอันยิ่งใหญ่และยังเห็นว่าในบรรดาสิ่งที่พึงประสงค์ ๔ ประการของมนุษย์ ได้แก่ กามะ อรรถะ ธรรมะและโมกษะ นั้น โมกษะถือเป็นสิ่งที่พึงประสงค์สูงสุด การดำเนินการแก้ไขปัญหาของ มหาตมะ คานธี เพื่อสันติวิธีนี้ ท่านมิได้ดำเนินการอย่างปราศจากกฎเกณฑ์แน่นอน มิได้ดำเนินการแก้ไขตามเหตุการณ์เฉพาะหน้าหรือมุ่งหมายผลประโยชน์ต่อกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ แต่มีหลักการที่แน่นอนและมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เป็นไปตามครรลองแห่งธรรม จนท่านได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้สร้างเอกภาพแห่งสันติภาพขึ้นในอินเดีย ท่านได้ใช้วิธีการทางศาสนามาเป็นยุทธวิธีแห่งสันติภาพด้วยการวิเคราะห์อย่างลึกซึ้ง อีกทั้งยังเป็นผู้เปิดกว้างความคิดของตนเองในการยอมรับข้อดีของศาสนาอื่น กระทั่งหลักธรรมทั้งมวลตกผลึกในระบบความคิดของท่านและนำไปสู่คำตอบว่า “พระเจ้า” คืออะไร และ “มรรค” อย่างไรที่จะนำไปสู่การใกล้ชิดพระเจ้าอันเป็นคำสอนหลักของ “สัจยาเคราะห์” อย่างไรก็ตามเราอาจจะกล่าวได้ว่าท่านได้รับอิทธิพลของโลกตะวันออกจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พระพุทธศาสนาและศาสนาเซนมากที่สุด ส่วนโลกตะวันตกได้แก่คริสต์ศาสนา

๒.๒.๔ บทบาทสำคัญของมหาตมะ คานธี

มหาตมะ คานธี เป็นนามที่กล่าวขานกันทั่วโลกในครั้งแรกของศตวรรษที่ ๒๐ เมื่อท่านสามารถนำประชาชนอินเดียทั้งประเทศเข้าต่อสู้กับจักรวรรดิอันเกรียงไกรของอังกฤษได้สำเร็จ ด้วยวิธีการที่ชาวตะวันตกคาดไม่ถึง สามารถเรียกร้องเอกราชกลับคืนสู่ประเทศและศักดิ์ศรีกลับคืนสู่ประชาชน ด้วยหลักการแห่ง “อหิงสา” คือ ความไม่เบียดเบียน อารยธรรมทางด้านจิตใจของชาว

เอเชีย ได้พิสูจน์ตัวเองอย่างเด่นชัดว่าอยู่เหนืออารยธรรมทางด้านวัตถุอันพร้อมด้วยสรรพาวุธของชาวตะวันตก ด้วยอำนาจแห่งสัจจะและความรักเท่านั้นที่ปัญหาของมนุษยชาติจะอาจแก้ไขให้ลุล่วงไปได้

หลักการพื้นฐานที่ มหาตมะ คานธี ใช้ก็คือ “อหิงสา” (ความไม่เบียดเบียน, ความไม่รุนแรง) คานธีกล่าวว่า “อหิงสาคือศีลข้อแรกของศาสนาที่ข้าพเจ้านับถือและเป็นข้อสุดท้ายตามหลักความเชื่อของข้าพเจ้าด้วย”^{๓๘}

คานธีเชื่อว่าในส่วนที่ลึกที่สุดนั้นมนุษย์มีคุณธรรมและความจริงซ่อนอยู่ในตัว ท่านอธิบายว่าเราอาจจะเคยได้ยินคนที่ปฏิเสธพระเจ้า (God) แต่เราจะไม่ได้ยินคนที่ปฏิเสธความจริง (Truth) แม้แต่บุคคลที่เลวที่สุดหรือโง่ที่สุดก็ยังมีความจริงบางอย่างอยู่ในตัวของเขา เราทุกคนต่างก็เป็นส่วนหนึ่งของความจริงสากลของธรรมชาติทั้งหมด

ด้วยการปฏิบัติแบบ “อหิงสา” ความจริงหรือคุณธรรมในตัวของมนุษย์จะถูกปลุกให้ตื่นขึ้นในจิตสำนึก และไม่ว่ามีตรหรือศัตรูก็จะกลายเป็นบุคคลที่รักความจริงและความเป็นธรรมในที่สุด ถ้าเป็นมิตรก็จะเป็นมิตรที่ดียิ่งขึ้น ถ้าเป็นศัตรูก็จะค่อยๆ เปลี่ยนท่าทีจากศัตรูกลายเป็นมิตรในที่สุด คานธีมีความเชื่อมั่นในมนุษยชาติมาก ว่ามนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเป็นคนดีหรือคนเลว หากได้รับการปฏิบัติอย่างถูกต้องแล้ว ก็จะกลายเป็นคนดีขึ้นมาได้ทุกคนไม่มียกเว้น

ดังนั้น การใช้ความรุนแรง การประหัตประหาร หรือสงคราม จึงถือเป็นความผิดอย่างมหันต์ เพราะเท่ากับเป็นการสิ้นหวังในมนุษยชาติ เป็นการทำลายคุณธรรมและความจริงที่ซ่อนอยู่ในตัวของมนุษย์ทุกคน และเป็นการปลุกธรรมชาติฝ่ายต่ำของมนุษย์ให้แสดงพลังกำลังออกมา อันกลายเป็นการจงล้างจงผลาญไม่มีที่สิ้นสุด วิธีที่จะเอาชนะความชั่วจึงไม่ได้อยู่ที่การทำลายคนชั่ว แต่อยู่ที่การเปลี่ยนจิตใจของคนชั่วโดยไม่ทำความชั่วตอบ คานธีได้ย้ำเตือนอยู่เสมอว่า ให้เกลียดชังความเลวแต่อย่าเกลียดชังคนเลว เพราะทุกคนมีโอกาสกลับตัวเป็นคนดีได้เสมอ

หลักสำคัญที่คานธีถือปฏิบัติในเรื่อง “อหิงสา” ก็คือ การยอมทนทุกข์เพื่อชำระจิตใจของตัวเองและเปลี่ยนจิตใจของผู้ที่ทำผิด คานธีได้อวดอาหารนับจำนวนครั้งไม่ถ้วนในชีวิต เมื่อเห็นผู้ร่วมงานใช้วิธีการรุนแรงหรือกระทำผิด ด้วยความเสียสละและการยอมทนทุกข์ของคานธี ผู้กระทำผิดได้สำนึกกลับตัวเสียใหม่ คานธีถือว่าการอดอาหารเป็นการชำระจิตใจของตนเองให้บริสุทธิ์ และเป็นการชำระจิตสำนึกของส่วนรวมให้บริสุทธิ์ด้วย

ในการปฏิบัติสิ่งที่เรียกว่า “การทดลองของข้าพเจ้ากับความจริง” คานธีได้ทำการทดลองทั้งในเรื่องของชีวิต สังคม และการเมือง ตามแนวทางแห่ง “อหิงสา” ในการทดลองเกี่ยวกับชีวิต คานธีได้ฝึกหัดควบคุมตนเองอย่างเคร่งครัดที่สุด ทั้งในด้านอาหาร เครื่องนุ่งห่ม สิ่งของเครื่องใช้ ยา รักษาโรค ตลอดจนทั้งการรักษาพรหมจรรย์ และการไม่เบียดเบียน โดยใช้ชีวิตของตนเองและชีวิตของคนที่ท่านรักที่สุดเป็นเดิมพัน เพื่อแสวงหาความจริงหรือสัจจะในภายใน ท่านกล่าวว่า “สำหรับข้าพเจ้านั้น ความรักที่บริสุทธิ์คือกฎเกณฑ์ทั้งหมดในชีวิตของข้าพเจ้า”

สำหรับการทดลองเกี่ยวกับสังคมนั้น คานธีได้ตระหนักถึงปัญหาความขัดแย้งในด้านอุดมการณ์ระหว่างทุนนิยมและสังคมนิยม อีกทั้งปัญหาเทคโนโลยีกับคุณค่าและศักดิ์ศรีแห่งความเป็น

^{๓๘} วารสาร Young India, ๒๓ มีนาคม ๑๙๒๒.

มนุษย์ คานธีได้ให้ทางออกที่เป็นกลางตามแนวทางแห่ง “อหิงสา” ที่ท่านใช้ปฏิบัติอย่างได้ผลตลอดชีวิตของท่าน คานธีกล่าวว่า “และเมื่อข้าพเจ้ารู้ว่า พระผู้เป็นเจ้าทรงถูกค้นพบบ่อยครั้งมากกว่าในหมู่คนที่ต่ำที่สุด... ความปรารถนาของข้าพเจ้าจึงอยู่ที่การได้รับใช้ชนชั้นที่ถูกกดขี่ และเมื่อข้าพเจ้าไม่สามารถให้การรับใช้นี้ได้โดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง ข้าพเจ้าจึงพบตนเองอยู่ในวงการเมือง... ข้าพเจ้าเป็นเพียงผู้รับใช้ที่กำลังต่อสู้ดิ้นรน... ของอินเดีย และของมนุษยชาติ” ส่วนการทดลองเกี่ยวกับการเมืองนั้น คานธีได้ใช้วิธีการของ “สัตยาเคราะห์” (Satyagraha) เป็นอาวุธทางการเมือง สัตยาเคราะห์คืออาวุธแห่งสัจจะและความรัก ความเคลื่อนไหวที่เรียกว่า “สัตยาเคราะห์” เป็นการทดลองความจริงทางการเมืองที่ยิ่งใหญ่และทรงพลังที่สุดของคานธี ขบวนการสัตยาเคราะห์จะยึดมั่นอยู่แต่ในหลักแห่ง “อหิงสธรรม” จะอุทิศตนและทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อความถูกต้องและความยุติธรรม

มหาดมะ คานธี ยอมรับว่า มนุษยชาติยากที่จะพัฒนาไปถึงภาวะที่ปราศจากความขัดแย้งหรือแม้แต่วะที่ความขัดแย้งจะได้รับการแก้ไขโดยไม่ต้องใช้กำลัง คานธีพยายามค้นหาวิธีการอื่นที่จะมาใช้แทนสงคราม วิธีการที่มีประสิทธิภาพสูงและไม่ทำให้ความเป็นมนุษย์ต้องตกต่ำลง ด้วยความมุ่งหมายอันนี้ทำให้ท่านเสนอหลัก “สัตยาเคราะห์” ขึ้น โดยใช้จริยธรรมขั้นสูงมาแก้ไขปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ตามตัวอักษรแล้วคำว่า “สัตยาเคราะห์” หมายถึง “การยืนหยัดอยู่ในหลักแห่งความจริง” สมมติฐานเบื้องต้นของสัตยาเคราะห์ก็คือ ไม่มีใครค้นพบสัจธรรมโดยถองแท้ทุกแห่งทุกมุม ดังนั้นใครก็ตามย่อมไม่มีสิทธิยึดถือสัจธรรมในบางแง่มุมที่ตนยึดถืออยู่ให้แก่ผู้อื่น อย่างไรก็ตาม เป็นสิทธิและหน้าที่ของบุคคลนั้น ที่จะสามารถดำเนินชีวิตตามทฤษฎีของตนเองและต่อต้านในสิ่งที่เขาเห็นว่าผิด

นักสัตยาเคราะห์ปฏิเสธที่จะให้ความร่วมมือ ต่อระบบของสังคมที่ไร้ความเป็นธรรม ขณะเดียวกันก็จะสร้างวิถีชีวิตขึ้นมาใหม่ในลักษณะที่เห็นว่าถูกต้องเป็นธรรม ดังนั้นสัตยาเคราะห์จึงมองได้สองแง่ แง่หนึ่งได้แก่การสร้างสรรค์ อีกแง่หนึ่งได้แก่การต่อสู้คัดค้านอย่างสงบต่อความไม่ถูกต้องทั้งปวง

ในการคัดค้านต่อต้านดังกล่าว นักสัตยาเคราะห์จะเผชิญกับความรุนแรงทุกชนิดที่ “ฝ่ายตรงข้าม” อาจกระทำต่อเขาด้วยความอดทนและด้วยความกล้าหาญ แต่จะไม่ถือว่าฝ่ายตรงข้ามเป็น “ศัตรู” จุดมุ่งหมายสำคัญก็คือ การเปลี่ยนจิตใจของฝ่ายตรงข้ามมากกว่า สำหรับพวกเขาแล้วจะไม่มีคำว่ามิตรหรือศัตรู ทุกคนอยู่ในครอบครัวของมนุษยชาติเดียวกันทั้งหมด

ในสงครามหรือการประท้วงประหาร ผู้ที่มีความรุนแรงเหนือกว่าจะยับยั้งความจริงเพียงแง่มุมเดียวให้แก่บุคคลอื่น ชัยชนะไม่จำเป็นต้องหมายความว่า ผู้ชนะจะเป็นฝ่ายถูกต้องชอบธรรมมากกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง แม้ว่าผู้ชนะมักจะอ้างเช่นนี้เสมอก็ตาม ความสามารถในการสู้รบในสงครามเป็นคนละเรื่องกับความถูกต้องชอบธรรม และเกือบจะไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกันเลย

นักสัตยาเคราะห์ไม่เพียงแต่จะพยายามดำเนินชีวิตในขอบข่ายแห่งสติปัญญาของตนเองเท่านั้น แต่ยังพยายามที่จะยอมรับอะไรก็ตามที่ถูกต้องและยุติธรรมในทฤษฎีของฝ่ายตรงข้ามด้วย ดังนั้น สัตยาเคราะห์จะไปลงเอยที่เมื่อฝ่ายที่ขัดแย้งกันนั้น ได้บรรลุถึงข้อสรุปที่สามารถรวมเอาสิ่งที่ถูกต้องจากทั้งสองฝ่ายเข้าด้วยกัน ไม่มีการแพ้หรือชนะ จะมีก็แต่เพียงความถูกต้องที่ทั้งสองฝ่ายตกลงเห็นพ้องต้องกัน ขณะเดียวกันสถาบันหรือแบบแผนที่ได้รับการพิสูจน์แล้วว่าผิดในระหว่างความขัดแย้ง ก็จะถูกขจัดออกไป ตลอดชีวิตของคานธี ท่านพยายามรวบรวมมวลชนชาวอินเดียในอันที่จะ

“ปฏิบัติการร่วมกันเพื่อต่อต้านโดยสันติวิธี” เพื่อว่าประชาชนเหล่านั้นจะสามารถร่วมกันขจัดข้อบกพร่องต่างๆ ที่มีอยู่อย่างมากมายในชีวิตทางสังคมและการเมือง

ในปี ค.ศ.๑๙๔๕ เมื่อญี่ปุ่นถูกทิ้งระเบิดปรมาณูที่เมืองฮิโรชิมาและเมืองนางาซากิ คานธีรู้สึกสลดใจเป็นอย่างยิ่งต่อโศกนาฏกรรมอันมหันต์ที่มนุษย์ได้ก่อขึ้น โดยกล่าวว่า “โศกนาฏกรรมอันใหญ่หลวงจากการทิ้งระเบิดปรมาณู จะต้องมิใช่แก้ไขด้วยการทิ้งระเบิดปรมาณูได้ตอบ เช่นเดียวกับที่ความรุนแรงต้องมีไม่ใช่แก้ไขด้วยความรุนแรง มนุษยชาติจะต้องขจัดความรุนแรงด้วยสันติวิธี ความเกลียดชังจะต้องถูกขจัดออกไปด้วยความรักเท่านั้น”

อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ กล่าวถึงมหาตมะ คานธี ว่า “เป็นผู้นำของประชาชนโดยไม่ต้องอาศัยอำนาจจากสิ่งภายนอก... เป็นนักต่อสู้ที่ยิ่งใหญ่ผู้ดำเนินการใช้กำลังรบ เป็นบุคคลผู้เปี่ยมไปด้วยสติปัญญาและความอ่อนน้อมถ่อมตน ผู้มีพลังกำลังคือความเด็ดเดี่ยวและความเสมอต้นเสมอปลายอย่างไม่เปลี่ยนแปลง เป็นบุคคลที่อุทิศกำลังทั้งหมดเพื่อยกระดับจิตใจและความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น เป็นบุคคลที่เผชิญหน้ากับความก้าวร้าวโหดเหี้ยมของยุโรป ด้วยศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ธรรมดาตัวเอง และทุกครั้งก็สามารถอยู่เหนือกว่า” บทบาทของคานธี แสดงออกในประเด็นดังนี้

๒.๒.๔.๑ ความกล้าหาญทางการเมือง

ความกล้าหาญทางการเมืองของมหาตมะ คานธี ได้เริ่มงานทางการเมืองแบบสัตยาเคราะห์ที่แอฟริกา รัฐบาลนาตาล (Natal) ได้เสนอร่างพระราชบัญญัติยกเลิกสิทธิของชาวอินเดีย ท่านได้เรียกประชุมชาวอินเดียและได้จัดตั้งคณะกรรมการขึ้นเพื่อดำเนินการ ชาวอินเดียทั้งหมดหยุดงาน กลุ่มสัตยาเคราะห์ได้โทรเลขส่งไปถึงรัฐบาล ในนามของคณะกรรมการ ผลก็คือการเสนอร่างพระราชบัญญัติที่ตัดสิทธิของชาวอินเดียดังกล่าวได้ล้มเลิกไป ท่านได้จัดตั้งคณะกรรมการถาวรขึ้นเพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของชาวอินเดีย และได้ออกหนังสือพิมพ์ชื่อ The Natal Indian Congress เพื่อเป็นการสื่อสารมวลชนและการแสดงมติความคิดเห็นของสมาชิกกลุ่มสัตยาเคราะห์ และเป็นการแสดงออกทางวิชาการเช่น ทางกฎหมาย เศรษฐกิจ สังคมและการเมือง^{๓๙} และท่านยังได้ออกหนังสือพิมพ์ชื่อ “มติมหาชนของอินเดีย” (India opinion) เพื่อเป็นกระบอกเสียง และให้ความรู้แก่ประชาชนทั่วไปและยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นและส่งเสริมให้กลุ่มสัตยาเคราะห์ทุกคนเขียนบทความและเหตุการณ์ที่ได้พบเห็นจากประสบการณ์ เพื่อให้ฝ่ายปกครองดำเนินไปตามครรลองของกฎหมาย และให้ความยุติธรรมแก่ประชาชนทั่วไป^{๔๐} มหาตมะคานธี แสดงความกล้าหาญทางการเมืองโดยกล่าวว่า การเมืองกับศาสนาเป็นสิ่งที่จะต้องควบคู่กันไป ถ้าการเมืองที่แยกออกจากศาสนาจะปราศจากความหมาย เพราะว่าการเมืองเป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์ และไม่อาจแยกออกจากชีวิตของเราได้^{๔๑} มหาตมะคานธี ให้ความเห็นว่า ความภักดีที่มีต่อ “สัตยะ” ทำให้เขาก้าวเข้าไปสู่วิถีทางการเมือง การเมืองและอำนาจทางการเมืองไม่อาจแยกออกจากกันได้ ถ้าการเมืองแยกออกจากอำนาจ และคุณค่าทางศีลธรรมหรือความศรัทธาแล้ว ย่อมที่จะนำไปสู่กฎที่ไร้ศีลธรรม เพราะ

^{๓๙} Ibid, p. ๒๒๕.

^{๔๐} Mukherjee, G.N. *Anarchist Thought in India*, (Place : Varanasi press, ๑๙๖๖), p.

๑๒๔.

^{๔๑} M.K Gandhi, *Speeches and Writing of Mahatma bold*, ๔ th ed, (Madras: Natesan, ๑๙๓๔), p. ๓๑๕.

อำนาจทางการเมืองเป็นจุดหมายในการปรับปรุงภาวะความเป็นอยู่ของพลเมืองไม่ใช่จุดหมายสุดท้าย หรือเป้าหมายทางการเมือง อำนาจทางการเมืองมาจากการทดสอบทางจิตใจ (Spiritual experimentation) ของบุคคล ที่ว่า ศาสนาไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง ก็คือ บุคคลที่ไม่รู้ความหมายของศาสนา^{๔๒} ด้วยเหตุนี้ มหาตมะ คานธี จึงพยายามที่จะประสานคำสอนของศาสนาต่างๆ ที่เป็นสากล โดยสกัดเอาแก่นแท้ของหลักคำสอนนั้นออกมา ดังที่ มหาตมะ คานธี ยืนยันว่า “พื้นฐานร่วมที่สำคัญและประเสริฐสุดในคำสอนของศาสนาเหล่านี้คือ สัจจะ ได้แก่ การยึดมั่นในความจริง”^{๔๓}

มหาตมะ คานธี ให้ความหมายของคำว่า “ศาสนา” ไว้กว้างซึ่งหมายถึง “สัจจะแห่งตน หรือการเข้าใจตนเอง”^{๔๔} และเป็นการค้นหาความจริงอย่างไม่มีที่สิ้นสุดเป็นพลังที่รวมคนเข้าด้วยกัน โดยถือว่าทุกคนเป็นพี่น้องกันและมีพระเจ้าเป็นพระบิดา ศาสนาทุกศาสนาค้นพบสิ่งเดียวกัน เป็นสิ่งที่พระเจ้าประทานมา ผู้ที่เข้าถึงหัวใจของศาสนาแล้วย่อมเข้าใจถึงหัวใจของผู้อื่นด้วย การแสวงหาพระเจ้าอยู่ที่การต่อสู้กับความชั่วและรับใช้เพื่อนมนุษย์ และพระเจ้าก็อยู่ในตัวมนุษย์ทุกคน โดย มหาตมะ คานธี ได้อธิบายคำว่า “ศาสนา” คือ สัจจะแห่งตนว่า “ข้าพเจ้าหมายถึงศาสนาซึ่งมีรากฐานของศาสนาทั้งหลาย ศาสนาซึ่งนำเราเข้าพบต่อพระพักตร์ของพระเจ้าผู้ทรงสร้างเราขึ้นมา ข้าพเจ้าหมายถึงศาสนาที่เหนือกว่าศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ศาสนาที่สามารถเปลี่ยนจิตใจคนได้ศาสนาที่ถูกพันมนุษย์กับความจริงภายในอย่างไม่เสื่อมคลายศาสนาที่ทำให้ความบริสุทธิ์อยู่ตลอดเวลา ศาสนาที่กล่าวถึงนี้ได้แก่มูลธาตุอันถาวรในธรรมชาติของมนุษย์ที่จะก้าวไปสู่ที่สูงโดยจะไม่ยอมหยุดนิ่งจนกว่าจะค้นพบตัวเองพบพระบิดาผู้สร้างของเขาและพบความสัมพันธ์อันแท้จริงระหว่างตัวเขาตัวกับ พระผู้สร้างโลก”^{๔๕}

ในด้านการใช้ชีวิต มหาตมะ คานธี ได้ใช้ชีวิตในทั้งสองมิติ คือ สังคมทางศาสนาและสังคมการเมือง ท่านได้ใช้อย่างสอดคล้องกลมกลืน โดยเชื่อว่าเราไม่สามารถปฏิบัติตนเพื่อสัจจะได้โดยไม่ยอมตัวเข้ากับธรรมชาติ คือเราจะไม่สามารถทำอะไรได้ถ้าเราไม่เป็นส่วนหนึ่งของการเมือง ท่านกล่าวว่า “คนทั้งหลายพูดว่าข้าพเจ้าเป็นนักบุญที่มัวเพลินอยู่ในวงการเมือง ข้อเท็จจริงมีอยู่ว่าข้าพเจ้าเป็นนักการเมืองที่พยายามอย่างสุดความสามารถที่จะเป็นนักบุญต่างหาก”^{๔๖}

คำว่า “ศาสนา” ในทัศนะของมหาตมะ คานธี จึงหมายถึง การค้นหาความจริง หรือ สัจจะ ท่านได้ให้ทัศนะว่า พระเจ้าที่อยู่ในตัวเราเองและอยู่ในตัวมนุษย์ทุกคน สัจจะหรือความจริงนั้น อยู่เหนือความชั่วและการกระทำ การต่อสู้กับความชั่ว รับใช้เพื่อนมนุษย์ ด้วยความดีต่าง ๆ จะเป็นจริงได้ ก็ต่อเมื่อมีการนำมาปฏิบัติในชีวิตประจำวันด้วยการถือว่าทุกคน เป็นพี่น้องกันและความหมาย

^{๔๒} Ibid, p. ๒๙๖.

^{๔๓} คานธี, โมหันทาส การราม จันทร, **แต่นักศึกษา**, แปลโดย กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศึกษาสยาม, ๒๕๒๑), หน้า ๓๖.

^{๔๔} คานธี, โมหันทาส การราม จันทร, **โลกทั้งผองพี่น้องกัน**, แปล โดย กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, หน้า ๑๗.

^{๔๕} คานธี, โมหันทาส การราม จันทร, **อัตชีวประวัติหรือข้าพเจ้าทดลองความจริง**, แปล โดย กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, ๒๕๒๙), หน้า ๑๔๒.

^{๔๖} เดอ แบริ้, วิลเลียม ซีโอดอร์, **บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย**, แปลโดย จำนงค์ ทองประเสริฐ, (พระนคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๕), หน้า ๔๒๕.

ของการเมืองและศาสนาของท่านนั้นสอดคล้องอยู่ในแนวคิดเรื่อง “สังจจะ” นั่นคือ ศาสนาจะเป็นส่วนประกอบอันขาดเสียมิได้ในชีวิตของมนุษย์ “การเมือง” ก็คือ กิจกรรมที่มีเป้าหมายเพื่อบรรลุถึงพระผู้เป็นเจ้าของด้วย พื้นฐานการดำรงชีวิตของท่านตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมทางศาสนา ท่านจึงต้องนำศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยวัตถุประสงค์ในขั้นแรกก็เพื่อจะช่วยเหลือมนุษยชนผู้ร่วมชาติให้พ้นจากความทุกข์ยาก สำหรับหน้าที่ทางการเมืองของท่านแล้วก็คือรับใช้พระผู้เป็นเจ้าของในหมู่มนุษย์ ซึ่งถ้าปราศจากสิ่งนี้แล้วมนุษย์ก็ไม่อาจจะปลดปล่อยให้เป็นอิสระจากเครื่องพันธนาการขอความเห็นแก่ตัว หรือไม่อาจเห็นแจ้งในพระผู้เป็นเจ้าของได้ ดังที่มหาตมะ คานธี กล่าวว่า “ข้าพเจ้าถือว่า ไม่มีการเสียสละอันใด จะยิ่งใหญ่เกินไปในทางที่จะได้ประจักษ์พระผู้เป็นเจ้าของอย่างแจ่มชัดภาระกิจทั้งหมดของข้าพเจ้าไม่ว่าจะเรียกว่าเป็นเรื่องทางสังคม ทางการเมือง ทางมนุษยธรรมหรือทางจริยธรรมก็ตามล้วนมุ่งสู่จุดหมายนั้นทั้งสิ้นและเมื่อข้าพเจ้ารู้ว่าพระผู้เป็นเจ้าของทรงถูกค้นพบบ่อยครั้งมากกว่าหมู่คนที่ต่ำที่สุด...ความปรารถนาของข้าพเจ้าจึงอยู่ที่การได้รับใช้ชนชั้นที่ถูกกดขี่และเมื่อข้าพเจ้าไม่สามารถให้การรับใช้นี้ได้โดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง ข้าพเจ้าจึงพบตัวเองอยู่ในการเมือง...ข้าพเจ้าเป็นเพียงผู้รับใช้ที่กำลังต่อสู้ดิ้น...ของอินเดียและของมนุษยชาติ”^{๔๗}

ความกล้าหาญทางการเมืองของมหาตมะ คานธี มีบทบาทโดยเข้าไปแก้ปัญหาความแตกแยกทางสังคมและทางการเมืองของอินเดียในยุคนั้น โดยการนำเอาหลักการแห่งศาสนาในอินเดียที่เป็นสากลมาแก้ปัญหา นำมาซึ่งความสามัคคีด้วยความเอื้ออารีต่อมนุษย์ด้วยกัน และยังนำมาซึ่งความเป็นประชาธิปไตยของสังคมที่ปราศจากความรุนแรง ลักษณะเด่นของแนวความคิดทางการเมืองของท่านคือท่านทำให้พรรคองเกรสในขณะนั้น แปรรูปเป็นการเคลื่อนไหวของมวลชนอย่างแท้จริง โดยการสนับสนุนจากผู้คนมากมายจากชนบทของอินเดีย การใช้สัญลักษณ์ทางศาสนาทางวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมของอินเดีย ในการสื่อความหมายต่อกันด้วยความสามารถในการดึงเอาความคิดส่วนลึกของชาวอินเดียทุก ๆ คนที่แนบแน่นกับความดีงามสูงสุดทางจริยธรรมของปัจเจกชน รูปแบบการดำเนินชีวิตของท่านแบบสันยาसी (ผู้ควรแก่การสักการบูชา) การถือศีลอดและการเน้นความไม่เห็นแก่ตัว เป็นองค์ประกอบของผู้นำที่ชาวอินเดียใฝ่ฝันถึง ซึ่งนักชาตินิยมอื่น ๆ ไม่สามารถนำออกมาใช้ได้^{๔๘} ความฉลาดของคานธีอยู่ที่ความสามารถในการทำให้กระแสต่อสู้เพื่อเอกราชเป็นกระแสแห่งการตระหนักถึงคุณค่าแห่งการเป็นมนุษย์ของตนที่ประเสริฐ ผู้มีอิสระเสรีภาพอย่างแท้จริงด้วยการให้ความสำคัญต่อสถานะบุคคลในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล สังคมและรัฐ การให้ความสำคัญต่อชุมชนเพื่อความผาสุกของทุก ๆ คน โดยถ่วงน้ำหนักตามแนวทางประชาธิปไตยแบบสวราช การดำรงชีวิตตามวิถีทางที่ถูกต้องในสังจจะของแนวทางสัตยาเคราะห์ และการเป็นอิสระแก่ตนเองตามโครงการสวเทซี^{๔๙} ซึ่ง “สวเทซี” นี้ เป็นลักษณะชาตินิยมของอินเดียแท้ที่หวนกลับไปสู่คำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และนำคำสอนเหล่านั้นมาใช้

^{๔๗} ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์, ศรีนทีพย์ สติรศิลป์, การทดลองของมหาตมะ คานธี, (กรุงเทพมหานคร: จักรานุกูลการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๕๔-๖๕.

^{๔๘} John R. Mc Lane, *The Political Awakening in India*, (Prentice Hall, Inc : New Jersey, ๑๙๗๐), p. ๑๐๘.

^{๔๙} M.K Gandhi, *Hind Swaraj India Home Rule*, (Ahemdabad: Navajivan, ๑๙๔๖), pp. ๑๐๖-๑๐๘.

ประโยชน์ โดยการแก้ไขข้อบกพร่องในศาสนาเช่นการล้มเลิกระบบวรรณะเป็นต้น และหันกลับไปใช้ประโยชน์จากสถาบันดั้งเดิมคือระบบการปกครองในระดับหมู่บ้านที่เก่าแก่มาก ซึ่งเรียกว่า “ปัญญาจายัต”^{๕๐} ที่ทำให้พรรคองเกรสส์ที่อยู่ภายใต้แรงดลใจของมหาตมะ คานธี ที่ได้รับการสนับสนุนจากคนอื่นเดียทุกชั้นวรรณะ และทุกวงการด้วยหลักการที่ไม่ใช่เป็นเพียงเพื่อการต่อสู้เพื่อเอกราชเท่านั้น แต่เป็นการชี้แนวทางแห่งการดำรงชีวิตที่มีศักดิ์ศรีและมีเกียรติยศของความเป็นมนุษย์ที่มีอิสรเสรีภาพอย่างแท้จริง

ถึงอย่างไรก็ตาม ความกล้าหาญทางการเมืองในทัศนะของมหาตมะ คานธี นั้น ผู้นำจะต้องให้ความยุติธรรมแก่ประชาชนโดยไม่มีการแบ่งแยก โดยมุ่งเน้นด้านสวัสดิการและความเป็นอยู่ของประชาชน และความเจริญของรัฐ เพราะว่า “ผู้นำของรัฐควรให้ความยุติธรรมแก่ประชากรในรัฐโดยไม่คำนึงถึงเชื้อชาติศาสนาและภาษา และไม่ควรรื้ออำนาจที่ไม่ชอบธรรม ควรคำนึงถึงว่า ความสุข ความเจริญ และการอยู่ดีกินดีของประชาชนคือความเจริญของรัฐจะต้องพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การคมนาคม การชลประทาน การเกษตร การอุตสาหกรรมภายในให้มากขึ้นตามอัตราการเกิดของประชากร^{๕๑} รูปแบบของรัฐที่ตื้นนั้นจะต้องจัดแบ่งรัฐออกเป็นหมู่บ้าน อำเภอ จังหวัด แขวงและส่วนกลาง เพื่อให้กระจายอำนาจในส่วนกลางให้ทั่วถึงและจะต้องมีสถานที่แห่ง นั้น ๆ ให้สะดวกแก่ประชากรในรัฐนั้น ๆ”^{๕๒}

จะเห็นว่า มหาตมะ คานธี ใช้หลักสัตยาเคราะห์ และอหิงสาของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู จนสามารถต่อสู้เพื่อเอกราชให้อินเดีย โดยใช้ทฤษฎีสัตยาเคราะห์ต่อต้านความไม่เป็นธรรมที่ชาวอินเดียได้รับอยู่ให้หมดไปจากสังคม มหาตมะ คานธี ได้นำหลักสัตยาเคราะห์ทดลองใช้ในการใช้ชีวิตส่วนตัว ทางสังคมและทางการเมือง ความกล้าหาญทาง “การเมือง” ตามแนวคิดของมหาตมะ คานธี คือ แนวคิดทางการเมืองที่ยืนยันทันที ที่จะพัฒนาศีลธรรมทางศาสนาของมนุษย์ควบคู่กับการพัฒนาการเมือง โดยท่านได้นำแนวคิดเรื่อง “อหิงสา” “สัตยาเคราะห์” และ “สวราช” ซึ่งเป็นวิถีทางในการเข้าถึงพระเจ้า เพื่อรับใช้พระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ มหาตมะ คานธี หมายถึง พระเจ้าที่อยู่ในความหมายของ “สัจจะ” ซึ่งเป็นแก่นและเป็นลักษณะที่โดดเด่นตามแนวความคิดทางการเมืองของมหาตมะ คานธี ที่นำมาซึ่งเอกราชของอินเดีย และความมีคุณค่าแห่งอิสรเสรีภาพแห่งความเป็นมนุษย์ ดังนั้น “การเมือง” ในทัศนะของมหาตมะ คานธี ก็คือ การสร้างคนในสังคมนั้น โดยอาศัยหลักแห่งความยุติธรรมทางการเมืองและการออกกฎหมายและพื้นฐานที่ดีของรัฐคือความสามัคคีภายในรัฐ สังคมจะมีระเบียบวินัยให้การเคารพในกฎหมายของรัฐเป็นอย่างดี การที่รัฐจะเจริญได้ขึ้นอยู่กับผู้นำของรัฐเอาใจใส่ต่อการพัฒนาารัฐในทุก ๆ ด้าน

๒.๒.๔.๒ ความกล้าหาญในรูปแบบของการปกครอง

ในรูปแบบของการปกครองของมหาตมะ คานธี เกิดจากนักการเมืองที่เสนอหลักการการปกครองที่ดีที่สุดในทัศนะของท่าน คือการเมืองที่มีหลัก “สัตยาเคราะห์” ที่เป็นอาวุธทางการเมือง

^{๕๐} คานธี, โมहनทาส การรามจันทร์, คำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, แปลโดย ลาวัญย์ เขมะพันธุ์หมื่น และคนอื่น ๆ, รสนา ไตลิตระกุล บรรณาธิการแปล, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, ๒๕๒๖), หน้า ๙๗.

^{๕๑} Sen N.R, *Glorious Thought of Gandhi*, (Place: culcutta press, ๑๙๖๗), p. ๑๒๔.

^{๕๒} Mukherjee, G.N. *Anarchist Thought in India*, (Place : Varanasi press, ๑๙๖๖), p. ๘๙.

หลักการแห่งสัตยาเคราะห์นี้ สามารถใช้ในรูปแบบต่าง ๆ ตามสถานการณ์ทางการเมือง เป็นต้นว่า การไม่เชื่อฟังคำสั่งรัฐบาล เช่น การไม่เชื่อฟังกฎหมายที่เลวร้ายเอาardtเอาเปรียบ การไม่เสียภาษี ค่าเช่า และอื่น ๆ ที่ไม่ได้รับความยุติธรรม การไม่ให้ความร่วมมือหรือการถอนความช่วยเหลือ การต่อสู้ด้วยการอดอาหาร เพื่อปลุกจิตสำนึกในทางที่ดีของผู้คนให้ตื่นขึ้น มหาตมะ คานธี และผู้ติดตามของท่านได้ใช้วิธีการนี้ทั้งหมดในสถานการณ์ที่ไม่ได้รับความยุติธรรมในรูปแบบต่างๆ กันเพื่อเป็นการประยุกต์ใช้เพื่อเป็นแนวความคิดใหม่ที่สอดคล้องกับศีลธรรม ได้แก่การจัดตั้งกองกำลังสัตยาเคราะห์ โดยนำเอา “อหิงสา” มาเป็นวิธีการดำเนินการ ซึ่งอหิงสาตามความหมายทั่วไป หมายถึงการไม่ทำร้าย (Non-injury) ความหมายที่แคบลง ก็คือ ละเว้นจากการฆ่า หมายถึง การไม่ทำร้ายผู้อื่น ที่เป็นการหลุดพ้นจากเจตจำนงที่จะทำลายบุคคลอื่นหรือตั้งใจที่จะทำร้ายสิ่งที่มีชีวิต และเป็นการละเว้นจากการปองร้ายต่อบุคคลอื่นทั้งความคิด ทั้งคำพูดและการกระทำ

หลักการสัตยาเคราะห์นั้น ท่านได้นำไปแปรเป็นการต่อสู้ในวิธีการต่าง ๆ ดังนี้ คือ สัตยาเคราะห์เป็นอาวุธทางการเมือง ดังนั้นจึงจะไม่ถูกนำมาใช้อย่างพร่ำเพรื่อ เมื่อสิ่งที่ยุติธรรมเกิดขึ้นในสังคม เช่นการออกกฎหมายโดยรัฐเป็นไปเพื่อกดขี่ประชาชนสัตยาเคราะห์จะต่อต้านกฎหมายนั้น ไม่ใช่ต่อต้านรัฐ และแม้ว่ารัฐนั้นมักจะออกกฎหมายที่ผิดศีลธรรมอยู่ เนื่อง ๆ ก็ไม่ใช่เหตุผลที่นักสัตยาเคราะห์จะต้องต่อต้านรัฐโดยการไม่ยอมรับฉบับอื่น ๆ ด้วย ในฐานะเช่นนี้ จะทำให้สามารถใช้ดุลยพินิจได้ว่า กฎหมายฉบับใดถูกต้องมีความเป็นธรรม และกฎหมายฉบับใดผิดไม่เป็นธรรม เมื่อนั้นแหละเขาจึงจะมีสิทธิ์ที่จะดื้อแพ่งต่อกฎหมายที่เขาเห็นว่าไม่เป็นธรรมได้ ทั้งนี้โดยมีเงื่อนไขของการต่อสู้ที่ได้กำหนดไว้^{๕๓}

จะเห็นได้ว่า หลักของการต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์จะต้องเข้าร่วมการต่อสู้โดยไม่ใช้กำลัง และจะต้องพร้อมที่จะยอมรับความทุกข์ทรมานอันจะเกิดขึ้นแก่ตนหากเขาไม่พร้อมที่จะรับเงื่อนไขดังกล่าว การสัตยาเคราะห์ก็เป็นอันกระทำไม่ได้^{๕๔} หลักการต่อสู้นี้ จึงต้องอาศัยพื้นฐานรูปแบบของ “อหิงสา” โดยแท้ เพราะมีแต่ผู้ที่มีจิตใจที่บริสุทธิ์และมีความรักต่อเพื่อนมนุษย์เท่านั้น ที่จะยอมรับความทุกข์ทรมานในการต่อสู้ แทนที่จะทำร้ายต่อฝ่ายตรงข้าม มหาตมะ คานธี ได้นำหลักอหิงสามาใช้ในทางการเมืองและสังคม ท่านแยกวิธีการใช้อหิงสาออกเป็น ๔ ประเภท คือ (๑) อหิงสาในการต่อต้านผู้มีอำนาจ (๒) อหิงสาในการต่อต้านการจลาจลภายในประเทศ (๓) อหิงสาในการต่อต้านการรุกรานภายนอกประเทศ และ (๔) อหิงสาในชีวิตครอบครัว ตัวอย่างเช่น การใช้อหิงสาในการต่อต้านผู้มีอำนาจ ก็คือ เหตุการณ์การเรียกร้องบูรณสวราช นั่นก็คือ สภาคองเกรสได้ประกาศว่า เป็นวันเอกราชทั่วประเทศ ดังที่ มหาตมะ คานธี ได้กล่าวสุนทรพจน์ไว้ดังนี้ คือ

เราเชื่อว่าถ้ารัฐลิตรอนสิทธิเสรีภาพประชาชนก็มีสิทธิในการขัดขวางรัฐบาลอังกฤษไม่เพียงแต่รตรอนเสรีภาพ แต่ยังแก่งแย่งผลประโยชน์ของมวลชน อีกทั้งทำลายอินเดียในแง่เศรษฐกิจการเมือง วัฒนธรรม และทางด้านจิตใจ ดังนั้นเราจึงเชื่อว่าอินเดียจะขัดขวาง และบรรลุถึงบูรณสวราชหรือเอกราชสมบูรณ์มันเป็นอาชญากรรมต่อมนุษย์และพระเจ้าในการยอมรับกฎซึ่งก่อให้เกิดความ

^{๕๓} คานธี, โมหันทาส การราม จันท์, *อัตชีวประวัติหรือข้าพเจ้าทดลองความจริง*, แปล โดย กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, หน้า ๕๙๖.

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๙๕.

หายนะ ทั้ง ๔ ประการคือ เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมและทางด้านจิตใจแก่ประเทศของเรา แต่อย่างไรก็ตามเราก็คำนิ้งว่า วิธีการที่มีประสิทธิภาพในการนำไปสู่เสรีภาพของเราไม่ใช่วิธีการรุนแรง เราจะใช้วิธีการถอนความร่วมมือกับรัฐบาลอังกฤษ และจะใช้วิธีการไม่เชื่อฟังรวมทั้งการไม่ยอมจ่ายภาษี เราเชื่อมั่นว่าถ้าเราถอนความช่วยเหลือและไม่ยอมเสียภาษีโดยปราศจากความรุนแรง จะสามารถจัดกฏอันไร้มนุษยธรรมนี้ได้ ฉะนั้นเราจึงดำเนินตามสถาบันคองเกรสเพื่อจุดหมายในการก่อตั้งปุณณสวราช^{๕๕}

นอกจากนี้ คำว่า “สวราช” หมายถึง การปกครองตนเอง (Self-rule) เป็นคำนิยามในทางความคิดทางการเมืองประชาธิปไตย หรือความคิดทางการเมืองที่อ้างความชอบธรรมของการปกครองโดยประชาชน แต่ “สวราช” ในความหมายตามแนวคิดทางการเมืองของมหาตมะ คานธี ดังนี้ คือ (๑) การปกครองที่แท้จริงคือการบังคับตนเองหรือการควบคุมตนเอง (๒) วิธีทางที่จะนำไปสู่การปกครองตัวเองคือ ใช้พลังวิญญาณหรือพลังความรักที่เรียกว่า “สัตยาคราะห์” (๓) สวเทศี เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งที่จะอำนวยให้ข้อ ๑ และ ๒ ประสบความสำเร็จ (๔) ทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นหน้าที่ที่เราต้องทำอย่างยิ่ง (ไม่ใช่เฉพาะคัดค้านอังกฤษหรือเฉพาะต้องการแก้แค้นอังกฤษแต่เพราะเป็นหน้าที่ของเราที่จะต้องทำเช่นนั้น)^{๕๖} ทั้ง ๔ ประการนี้ หมายถึง วิธีทางของ “สวราช” คือ อหิงสา เป้าหมายของสวราช คือ การบรรลุคุณค่าสูงสุดทางจิตใจ และเสรีภาพทั้งทางการเมืองและพันธนาการที่ปิดกั้นการบรรลุสัจจะและกลุ่มเป้าหมายของสวราชคือประชาชนทั้งหมดทั่วอินเดียและทั่วโลก เป็นถ้อยแถลงเกี่ยวกับอุดมคติทางสังคมและทางการเมืองชื่อ ฮินด์ สวราช (Hind Swaraj หรือ India Home Rule) ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนแรกบรรยายถึงความสูงส่งอารยธรรมอินเดีย และส่วนที่สองคือรายละเอียดเกี่ยวกับสวราชและความเป็นไปได้ของสวราชที่ต้องอาศัยองค์ประกอบดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ดังนั้น มหาตมะ คานธี เห็นว่า รูปแบบการปกครองที่ดีจำเป็นจะต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองตนเอง จะทำให้เกิดลักษณะในการปกครองโดยรัฐบาลที่ได้มาจากประชาชนปกครองประชาชน วิธีทางที่ประชาชนจะปกครองหรือสามารถปกครองตนเองได้นั้น คือการปกครองในลักษณะประชาธิปไตย ถ้าประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองมากขึ้นรูปแบบการปกครองก็จะมีลักษณะเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น ถ้าราษฎรมีส่วนร่วมน้อยลง ความเป็นประชาธิปไตยก็มึ้น้อยลงและรัฐบาลที่ดีที่สุดคือรัฐบาลที่มึ้นการน้อยที่สุด ทว่ากล่าวว่าการให้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ เช่น เกี่ยวกับการศึกษา เศรษฐกิจ สังคม การเมืองและผลประโยชน์ของประชาชน ทั้งประชากรกลุ่มน้อยและกลุ่มใหญ่จำเป็นจะต้องให้ประหารราษฎรมีสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การหันหน้ามาเจรจากันระหว่างผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครองเพื่อปรึกษาหารือปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นด้วยความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย^{๕๗}

^{๕๕} Jagdish S. Sharma. *India's Struggle for Freedom*, (New Delhi : S. chand &Co., ๑๙๖๒), pp. ๙๔-๙๕.

^{๕๖} เดอ แบรี, วิลเลียม ฮีโอดอร์, *บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย*, แปลโดย จำนงค์ ทองประเสริฐ, หน้า ๔๖๓.

^{๕๗} Doke, J.K., *An India Patriot in South Africa*, (Place : Varanasi press, ๑๙๖๕), p. ๘๙.

รูปแบบการปกครองที่ดีที่สุด คือ รูปการปกครองในรูปแบบประชาธิปไตย เพราะการปกครองในระบอบประชาธิปไตยจะทำให้สถานะของประชาชนดีขึ้นทำให้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพในการแสวงหาผลประโยชน์แก่ตนและสังคมส่วนร่วมมากที่สุด...รูปแบบการปกครองในระบอบประชาธิปไตยจะทำให้ประชาชนมีอำนาจอิทธิพลมากขึ้นและตรงตามเป้าหมายอย่างมีคุณภาพและปริมาณมากที่สุด ในการปกครองรูปแบบนี้จะทำให้ประชาชนมีสิทธิในการเลือกตั้งบุคคลที่จะเป็นตัวแทนของประชาชนแท้จริงเข้าไปทำประโยชน์แก่ประชาชน^{๕๘} มหาตมะ คานธี มีความคิดพื้นฐานทางการเมืองอยู่ว่า มนุษย์อยู่เหนือระบบต่าง ๆ ทั้งหลายในโลกท่านถือว่าด้วยหลักการที่กล่าวแล้วข้างต้นการปกครองตนเองนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้เพราะจะเป็นที่น่าเสียดายที่สุดหากประชาธิปไตยหมายถึงการที่ประชาชนต้องแสวงหาแนวทางรายละเอียดในการดำรงชีวิตและการใช้ชีวิตของเขาจากการชี้แนะของรัฐบาล ท่านมีเหตุผลว่าการใช้อำนาจทางการเมืองหมายถึงความสามารถจัดการแนวทางของชาติโดยผ่านทางตัวแทนต่าง ๆ ในชาติ ฉะนั้นแนวทางของชาติสมบูรณ์ในตัวของมันเองในรูปการที่สามารถดำเนินไปเองได้ก็ไม่จำเป็นที่จะมีตัวแทนในรูปแบบของรัฐทุก ๆ คนจะเป็นผู้ปกครองตัวเอง เขาจะปกครองตัวเองในลักษณะที่ไม่มีความเสียหายให้แก่ผู้อื่น ฉะนั้นก็จะมีสิ่งที่เรียกว่าอำนาจทางการเมืองเพราะไม่มีรูปแบบของรัฐดำรงอยู่ แต่เนื่องจากอุดมการณ์เช่นนี้ไม่มีทางทำให้เป็นผลสำเร็จ ท่านได้อ้างความคิดตามแนวของ Thoreau ที่ว่า รัฐบาลที่ดีที่สุดคือรัฐบาลที่ปกครองน้อยที่สุด และเกี่ยวกับการปกครองตนเอง มหาตมะ คานธี ได้นำเอาหลักการปกครองแบบ “สภาหมู่บ้าน” ที่เรียกว่า สภาปัญจาปัต (Panchayat) ซึ่งเป็นการปกครองของชาวอินเดียโบราณจะต้องได้รับการฟื้นฟูพื้นนำมาเป็นรากฐานการปกครองในระบอบประชาธิปไตย^{๕๙}

รูปแบบการปกครองที่ดีที่สุดตามทัศนะของ มหาตมะ คานธี คือ รูปแบบการปกครองที่มีการพัฒนาศีลธรรมของปัจเจกบุคคลควบคู่ไปการพัฒนาทางการเมือง ท่านได้ใช้หลักการของ สัตยาเคราะห์ อหิงสา และสวราช มาทดลองใช้กับรูปแบบการปกครองในทัศนะของท่าน โดยมี “สัตยาเคราะห์” เป็นอาวุธทางความคิดทางการเมืองเพื่อต่อสู้กับรัฐที่ยุติธรรมหรือกฎหมายที่กดขี่ประชาชน “อหิงสา” นั้นได้รับการยกย่องว่าเป็นอุดมคติทางการเมืองและสังคมที่มีความรักเพื่อนมนุษย์เป็นรากฐาน และมีความปรารถนาที่จะเห็นเพื่อนมนุษย์ของตนมีความเป็นอยู่อย่างมีอิสระเสรีภาพ อันนำไปสู่สังคมที่มีเสรีภาพและน่าพึงปรารถนาโดยมีการเรียกร้อง “สวราช” คือ เสรีภาพทางการเมืองและการปกครองตนเองจากอังกฤษและเรียกร้องให้มนุษย์หวนคืนสู่การเป็นตัวของตัวเองกลับไปหาคุณค่าแห่งจิตใจตามที่หลักแห่ง “สัจจะ” รูปแบบการปกครองที่ดีที่สุดตามทัศนะของ มหาตมะ คานธี นั้น คือรูปแบบการปกครองที่ควรเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตยและให้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพในการปกครองตนเอง มีสิทธิเลือกตั้งผู้แทนของตนเองและการปกครองที่ดีที่สุดนั้นควรนำเอาแบบอย่างที่ดีของบรรพบุรุษที่ได้ดำเนินการปกครองที่ดีคือ “สภาปัญจาปัต” และได้ผลเป็นรูปแบบของตนเองเพื่อนำมาปรับปรุงใช้ให้เหมาะสมกับเหตุการณ์การปกครองในปัจจุบัน

^{๕๘} Mehta, C.L.L.: *Understanding India*, (Place : New Delhi press, ๑๙๖๗), p. ๑๑๙.

^{๕๙} Mashruwala, K.G, Gandhi, *Gandhi and Nheru*, (New Delhi press, ๑๙๖๕), p. ๖๙.

๒.๒.๔.๓ คุณค่าทางความกล้าหาญทางสังคม

แนวความคิดทางการเมืองของมหาตมะ คานธีซึ่งมีหลักพื้นฐานที่หลักการ “สัตยาเคราะห์” นั้นสามารถใช้ได้กับรูปแบบของสถานการณ์ที่แตกต่างกันไป แต่รากฐานของหลักการนี้คงตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมและศาสนา ภาระหน้าที่อันยิ่งใหญ่ในชีวิตของมหาตมะ คานธี คือ การปฏิบัติกรเมืองด้วยจริยธรรมทางสังคมด้วยการผ่านประสบการณ์และการทดลองมาเป็นลำดับทั้งในชีวิตส่วนตัวและในชีวิตที่ปรากฏแก่สาธารณะ มหาตมะ คานธี มีความเชื่อมั่นยิ่งขึ้นทุกวันว่า ปัญหาที่เผชิญหน้ามนุษย์ชาติอยู่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ด้านต่างๆของมนุษย์ทั้งโดยส่วนตัวและส่วนรวม ดังข้อเขียนในอัตชีวประวัติเรื่อง “ข้าพเจ้าทดลองความจริง” ได้บรรยายถึงงานเขียนที่มุ่งมั่นเอนให้ปรากฏแก่ผู้อ่านว่า...

สิ่งที่ข้าพเจ้าต้องการบรรลุหรือสิ่งที่ข้าพเจ้าได้พยายามมุ่งแสวงหาในระยะเวลา ๓๐ ปีที่ผ่านมา นั่นคือสัจจะการแห่งตน (Self-realization) อันได้แก่ การเผชิญหน้ากับพระผู้เป็นเจ้า หรือ การบรรลุถึงโมกษะ ข้าพเจ้ามีชีวิตที่มีความเคลื่อนไหวตลอดเวลาจนมีความเป็นอยู่ เพื่อไปสู่เป้าหมายนี้ ทั้งหมดที่ข้าพเจ้าพูด ข้าพเจ้าเขียน อีกทั้งการดำเนินงานของข้าพเจ้าทั้งหมดมีวัตถุประสงค์ เพื่อบรรลุเป้าหมายเดียวกัน แต่โดยเหตุผลที่ข้าพเจ้ามีความเชื่อมั่นตลอดว่า สิ่งที่เป็นไปได้สำหรับทุกคน เพราะฉะนั้น การทดลอง ข้าพเจ้าจึงมิได้กระทำในที่ลับหากกระทำในที่แจ้ง โยเปิดเผย และข้าพเจ้าไม่คิดว่าความจริงข้อนี้ จะก่อให้เกิดความสูญเสียในคุณค่าทางด้านจิตใจ จริงอยู่มีบางอย่างที่รู้ได้เฉพาะตนเอง และพระผู้เป็นเจ้าเท่านั้น แน่อนอนสิ่งเหล่านี้ ย่อมไม่สามารถถ่ายทอดกันได้ การทดลอง ซึ่งข้าพเจ้ากำลังจะนำมาเล่าสู่กันฟังนี้มีใช่เป็นเรื่องเฉพาะตนเอง แต่เป็นเรื่องของจิตใจแลศีลธรรม เพราะว่า เนื้อหาสาระของศาสนา คือ ศีลธรรม^{๖๐}

จะเห็นได้ว่า มหาตมะ คานธี เป็นนักการเมือง นักการศาสนา นักปฏิวัติสังคมนักทดลองเป็นบุคคลแรกของโลก ที่นำเอาวิธีดำเนินการทางการเมืองโดยไม่ใช้กำลังรุนแรง มาใช้ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในทางสังคมและการเมือง ในการต่อสู้เพื่อเอกราชของอินเดีย นั้น ท่านได้ย้ำว่าเป็นการนำเอาวิธีการของผู้ที่เจริญแล้วมาใช้ นั่นคือ การใช้กำลังรุนแรงและการยอมทรมานตนเอง มหาตมะ คานธี กล่าวว่า “สำหรับข้าพเจ้านั้นความรักชาติคือการรักในมนุษยชาติ ข้าพเจ้าเป็นผู้รักชาติ เพราะข้าพเจ้าเป็นมนุษย์และเป็นผู้ของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ข้าพเจ้าจะไม่ทำร้ายอังกฤษหรือมันเพียงเพื่อช่วยเหลือผลประโยชน์ของอินเดียไว้”^{๖๑} ท่านปฏิบัติได้จริงตามที่ได้กล่าวไว้ด้วยไม่ใช้วิธีการรุนแรงจนประสบความสำเร็จในการนำเอกราชมาสู่อินเดีย โดยปราศจากการนองเลือดเป็นเครื่องพิสูจน์ให้เห็นอย่างดีว่าแนวความคิดทางการเมืองของมหาตมะ คานธี ไม่ใช่เป็นเพียงอุดมการณ์ทางการเมืองแบบเพื่อฝัน หากแต่เป็นวิธีการที่ปฏิบัติได้ผลดีในความเป็นจริงด้วย แลกเปลี่ยนทางการเมืองที่ก้าวร้าวและเต็มไปด้วยการเจตนาร้ายและโทสะจริตทำให้ผู้นำของประเทศต่างในโลกล้มวิธีการทางการเมืองที่สงบของมหาตมะ คานธีไป ซึ่งคุณค่าของวิธีการทางการเมืองแบบ “อหิงสา”

^{๖๐} คานธี, โมहनทาส การรามจันทร์, *อัตชีวประวัติหรือข้าพเจ้าทดลองความจริง*, แปล โดย กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาลัย, หน้า ๓.

^{๖๑} อคูล วิเชียรเจริญ, “ปรัชญาการเมืองของมหาตมะ คานธี”, ใน *รวมบทความปรัชญา*, รวบรวมและจัดพิมพ์โดย พินิจ รัตนกุล, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๖), หน้า ๒๖๕.

(Non-Violence) ยังประโยชน์แก่มวลมนุษยชาติเป็นอย่างยิ่งในภาวะการณ์ของการเมืองในโลกปัจจุบัน

๒.๓ แนวคิดสำคัญของมหาตมะ คานธี

มนุษยชาติทั่วโลกแสวงหาสันติภาพ ประารถนาสันติภาพ แต่สันติภาพมักมีอุปสรรคขวางกั้นขวางกั้นอุปสรรคอาจมาได้หลายรูปแบบ บางครั้งอุปสรรคมาในนามของอำนาจ นั่นคือ เมื่อแต่ละฝ่ายต้องการมีอำนาจ トラบเท่าที่ยังไม่ได้อำนาจมาครอบครอง ต่างฝ่ายพยายามหาเหตุผลมาอธิบายให้สังคมเห็นว่า เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องหากปล่อยให้ฝ่ายโน้น-ฝ่ายนี้มีอำนาจหรือครองอำนาจต่อไป ต้องการวิธีกำจัดทำลาย บางครั้งอุปสรรคแสดงออกมาในนามของศาสนา นั่นคือมีการนำเอาความเชื่อทางศาสนามาเป็นอุปสรรค ใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการกำจัดศัตรูของตน บางครั้งอุปสรรคแสดงออกมาในนามของเชื้อชาติ นั่นคือการนำเอาความต่างทางเชื้อชาติมาเป็นอุปสรรค โดยอ้างว่าความแตกต่างทางเชื้อชาติ เป็นตัวบ่อนทำลายความมั่นคงของชาติหรือเป็นตัวการสร้างความวุ่นวายให้เกิดขึ้นในสังคม รัฐจำเป็นต้องปราบปรามหรือใช้อำนาจเข้าจัดการ บางครั้งอุปสรรคแสดงออกมาในนามผลประโยชน์ นั่นคือแต่ละชาติพยายามปกป้องผลประโยชน์ของตนเอง หากทราบว่าผลประโยชน์ของตนกำลังสูญหายไป ในนามของผู้ปกป้องผลประโยชน์ พยายามหาเหตุผลและวิธีการต่างๆ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของตนหรือผลประโยชน์ที่ตนเองคิดว่าเป็นผล ประโยชน์ของตน แม้ว่าแท้จริงแล้วผลประโยชน์นั้นตนเองได้มาโดยมิชอบ อาจได้มาด้วยเล่ห์เพทุบายที่ลักเอาผลประโยชน์ของผู้อื่นมาเป็นของตน หลายๆครั้ง อุปสรรคแสดงออกมาในนาม ของความเห็นแก่ตัว นั่นคือมนุษย์ที่มีความเห็นแก่ตัวพร้อมที่จะทำการทุกอย่าง เพื่อสนองตอบอัตตาโดยไม่สนใจว่าหายนะที่เกิดขึ้นจะส่งผลกระทบต่อโลกหรือสังคมโดยรวมอย่างไร ท่านพุทธทาสจึงกล่าวว่าความชั่วทุกอย่างล้วนมาจากความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ ดังนั้น トラบใดที่ความเห็นแก่ตัวยังไม่ถูกกำจัดออกไป トラบนั้น ความเห็นแก่ตัวย่อมเป็นอุปสรรคต่อสันติภาพ แม้ว่าหนทางสู่สันติภาพจะมากไปด้วยอุปสรรคขวางกั้นมา แต่หนทางสู่สันติภาพก็มีใช้ว่าจะมีดมนอนธกาลตลอดเวลาที่หาไม่ ผู้รู้จำนวนมากหรือนักปราชญ์ทั้งโบราณและปัจจุบัน ต่างแสวงหาสันติภาพด้วยกันทั้งสิ้น เพียงแต่ว่ามนุษย์ในปัจจุบันมิได้ให้ความสนใจต่อภูมิปัญญาของบรรพชนและละเลยความสนใจต่อคำชี้แนะของนักปราชญ์ร่วมสมัย จึงทำให้เห็นว่ามนุษย์ไม่มีทางออกหรือไม่เปิดโอกาสให้สันติภาพได้เกิดขึ้นจริง มหาตมะ คานธี เป็นทั้งนักการเมือง นักกฎหมาย นักคิด นักปฏิรูป นำเสนอหลักอหิงสาคือการไม่เบียดเบียนกันและกัน สันติภาพเกิดขึ้นได้จริงจากความเพียรพยายามของมนุษย์และสังคมมีส่วนสำคัญในการผลักดันให้เกิดสันติภาพ โดยอาศัยความอดทนและความแน่วแน่ในการแสวงหา มหาตมะ คานธีเชื่อมั่นในแนวทางของพระศาสดาทุกพระองค์ที่เสียสละตนเองและการเลิกละสิ่งที่ทำให้มนุษย์ยึดติดและท่านได้แสดงให้เห็นในการต่อสู้เพื่อเรียกร้องอิสรภาพให้มาตุภูมิของท่าน

จากการศึกษาพบว่าสิ่งที่เป็นรากฐานชีวิตของคานธี คือ ความกระหายที่เข้าถึงความจริง ซึ่งไม่มีวันดับ มันคือแสงส่องทางที่นำเขาผ่านมาสู่มชีวิตมาได้ ความใฝ่รู้ความจริงที่มีมาแต่วัยเด็กนี้เอง

ที่ช่วยให้เขาเอาตัวรอดจากปัญหาต่าง ๆ มาได้^{๖๒} รากฐานความคิดที่ก่อให้เกิดสันติภาพในมุมมองของคานธี เกิดมาจากรากฐานทางความคิด ต่อไปนี้

๒.๓.๑ แนวคิดเรื่องสัตย์

มหาตมา คานธี พรรณนาสภาพอันแท้จริงของพระเป็นเจ้าว่าพระเป็นเจ้าหาใช่อะไรอื่นไม่ พระเป็นเจ้าที่แท้ก็คือสัตย์ (Truth) นั่นเองกล่าวคือ เราอาจพรรณนาว่า พระองค์ทรงเป็นผู้สร้าง เป็นผู้พิทักษ์ที่เต็มเปี่ยมด้วยพระกรุณา และเป็นผู้ทำลาย เป็นผู้ทรงอนันตญาณและอนันตศักดิ์ ก็ได้ แต่จริง ๆ แล้ว พระองค์คือ สัตย์ ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและคัมภีร์อื่นๆ มีพระนามของพระเป็นเจ้าตั้งพันพระนาม แต่ถึงกระนั้นก็ไม่อาจครอบคลุมความสำคัญของพระองค์ได้หมดสิ้น พระนามว่า “สัตย์” เท่านั้นที่ครอบคลุมได้ครบถ้วน เพราะ สัตย์ คำเดียวนี้ไม่อาจพรรณนาได้หมด^{๖๓}

๒.๓.๒ แนวคิดเรื่องอหิงสา

มหาตมา คานธี รับเอาหลักธรรมในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ศาสนาพุทธและศาสนาเซน ข้อหนึ่งมาใช้เป็นอาวุธในการต่อสู้กับศัตรูภายในตัวเองและศัตรูภายนอก (คือ ศัตรูทางการเมือง) นั่น คือหลักธรรมที่ชื่อว่า อหิงสา คือการไม่เบียดเบียนกัน แต่มหาตมา คานธี ใช้คำนี้ในความหมายที่กว้างกว่าการไม่เบียดเบียนที่เราเข้าใจกันทั่วไป หมายถึง การเบียดเบียนกันทั้งทางกาย (ฆ่ากันทำร้ายร่างกาย) ทางวาจา (ด่าว่ากัน) และทางใจ (นึกคิดในทางไม่ดีต่อผู้อื่น) และยังแสดงให้เห็นว่าจุดหมายสำคัญของอหิงสาคือความรักความปรารถนาดีต่อมนุษย์และสัตว์ทั้งมวลไม่เลือกหน้า ไม่ว่ามิตร หรือศัตรู รวมถึงการให้อภัยต่อผู้เป็นศัตรูอยู่ในตัวด้วย อหิงสาในภาคปฏิบัติหาใช่สิ่งใดไม่ หากเป็นความรักด้วยความเมตตาปราณี^{๖๔} อหิงสาเป็นกฎที่ยิ่งใหญ่ที่สุด^{๖๕} อหิงสาเป็นศัสตราวุธที่ทรงพลังภาพอย่างหาที่เปรียบไม่ได้ อหิงสาเป็นสิ่งประเสริฐที่สุดในชีวิต^{๖๖}

คานธีมีหลักอหิงสาเป็นมรดกตกทอดทางวัฒนธรรมอยู่ในสายเลือดอหิงสาเป็นหลักคำสอนที่โดดเด่นของนิกายไวษณพซึ่งครอบคลุมคานธีปฏิบัติ ทั้งยังเป็นคำสอนสำคัญในศาสนาเซน อหิงสาจึงมีอิทธิพลมากต่อผู้คนในรัฐคุชราตที่คานธีอาศัยอยู่ และอาจจะมากกว่าทุกภูมิภาคของอินเดียก็ได้ คานธีได้รับอิทธิพลทางความคิดเรื่องนี้นานานจนจำไม่ได้ว่าตั้งแต่เมื่อไร อาจจะพูดได้ว่าไม่มีประเทศไหนถือปฏิบัติเรื่องอหิงสาชนิดหยั่งรากลึกและสืบเนื่องยาวนานเท่าอินเดียแนวคิดสำคัญของปรัชญานี้ปรากฏในคำสอนของ คัมภีร์พระเวทคือสอนว่าทุกชีวิตเป็นหนึ่งเดียวกันแต่ละประมาณถือ

^{๖๒} นารายัน เดชชาย เขียน อนิตรา พวงสุวรรณ แปล, คานธีรำลึก : มหาบุรุษอหิงสา, กรุงเทพมหานคร : หจก.สามลดา, ๒๕๕๗, หน้า ๘๑.

^{๖๓} Rama Shanker Srivastava, *Contemporary Indian Philosophy*, p.๑๗๘-๑๘๔.

^{๖๔} คานธี, โมหันทาส การราม จันทร, *โลกทั้งผองพี่น้องกัน*, แปล โดย กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, หน้า ๘๑.

^{๖๕} อ่างแล้ว, หน้า ๒๔๑.

^{๖๖} คานธี, โมหันทาส การราม จันทร, *แต่นักศึกษา*, แปลโดย กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศึกษาสยาม, ๒๕๒๑), หน้า ๕๓.

เป็นส่วนหนึ่งของจักรวาล และจักรวาลก็มีอยู่ในทุก ๆ ปริมาณ ปรัชญานี้ยังมองว่าจักรวาลเป็นส่วนหนึ่งของพระผู้สร้าง และพระเจ้าทรงสถิตอยู่ทั่วทุกแห่งหนในจักรวาล ความคิดเรื่องความเป็นหนึ่งเดียวระหว่างพระผู้สร้าง สิ่งที่ถูกสร้าง และมนุษย์ คือรากฐานสำคัญของปรัชญาอหิงสา^{๖๗}

ท่านกล่าวถึงความสำคัญของลัทธิอหิงสาไว้ว่า “หากไม่ยึดลัทธิอหิงสาก็ไม่มีทางที่จะบรรลุความจริงได้ เพราะฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า อหิงสา ก็คือ ธรรมะ (กฎ) อันยิ่งใหญ่

“การแสวงหาความจริงกับการปฏิบัติตนตามลัทธิอหิงสาจะไม่มีทางทำได้ หากไม่ประพฤติพรหมจรรย์ (การละเว้นเมถุนธรรม) ไม่ลักขโมย ไม่มีทรัพย์สินสมบัติ (ไม่สะสมเงินเกินจำเป็น) ไม่มีความกลัวให้ความเคารพแก่ศาสนาทุกศาสนาเท่าๆ กัน เลิกถือชั้นวรรณะ^{๖๘}” อหิงสากับสัจจะ (ความจริง) นั้น เกี่ยวพันชนิดที่จะแยกออกจากกันไม่ได้ ทั้งสองเป็นเสมือนด้านทั้งสองของเหรียญอันเดียวกัน หรือไม่ก็เป็นแผ่นกลมที่ทั้งสองด้านเรียบราบไม่มีลวดลายใดๆ ไม่มีผู้ใดจะบอกได้ว่า ด้านใดเป็นด้านหน้าและด้านใดเป็นด้านหลัง อย่างไรก็ตามอหิงสาเป็นมรรควิธี ส่วนสัจจะนั้นเป็นวัตถุประสงค์ มรรควิธีจะอำนวยความสะดวกต่อเมื่อเราเลือกมรรควิธีที่ถูกต้อง ดังนั้น เราจึงจำต้องเลือกอหิงสา”^{๖๙} อหิงสาที่มหาตมา คานธี นำมาใช้ในทางการเมือง ท่านหมายถึงการไม่ใช้ความรุนแรงซึ่งท่านอธิบายไว้ตอนหนึ่งว่า

“การไม่ใช้ความรุนแรงเป็นพลังยิ่งใหญ่ที่สุดที่มนุษย์มีอหิงสามีอำนาจยิ่งกว่าศัสตราวุธใด ๆ ที่มนุษย์จะคิดค้นได้ การทำลายมิใช่เป็นกฎของมนุษยชาติ มนุษย์มีชีวิตอยู่อย่างอิสระด้วยการฆ่าเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเองไม่ได้ การฆ่าหรือการทำร้ายผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ใดก็ตามเป็นอาชญากรรมต่อมนุษยชาติ”^{๗๐}

คานธีกล่าวว่า “อหิงสาคือศีลข้อแรกของศาสนาที่ข้าพเจ้านับถือและเป็นข้อสุดท้ายตามหลักความเชื่อของข้าพเจ้าด้วย”^{๗๑}

คานธีค้นพบอหิงสาจากการที่เขาพยายามแสวงหาความจริง ในการแสวงหาความจริงอย่างไม่หยุดนิ่งนั้น เขาได้ตระหนักว่า สิ่งที่เขาเห็นว่าเป็นความจริงไม่จำเป็นต้องเป็นความจริงทั้งหมดเสมอไป ความจริงที่แต่ละคนค้นพบอาจต่างกันได้ หนทางที่ดีที่สุดในการเข้าถึงความจริงคือการตระหนักในความจริงที่ว่า สิ่งที่คุณคิดว่าเป็นความจริงอาจไม่ใช่ความจริงเพียงหนึ่งเดียว และคุณควรเปิดใจกว้างยอมรับความจริงจากที่อื่นซึ่งคุณอาจค้นพบภายหลัง สิ่งนี้นำเขามาพบกับอหิงสาหรือสันติวิธี ถ้าคุณคิดว่าความจริงของคุณถูกอยู่คนเดียว หรือเป็นคำตอบสุดท้าย คุณก็คงไม่ต้องการหรือไม่ยอมเปิดช่องให้แก่ความจริงของคนอื่น แต่ถ้าคุณยอมรับว่ามันเป็นไปได้ที่ความเห็นของอีกฝ่ายก็อาจมีส่วนถูกอยู่บ้าง คุณก็ย่อมจะไม่ใช้กำลังกำจัดฝ่ายอื่นทิ้ง ทว่าเตรียมพร้อมสำหรับกระบวนการที่คุณอาจทำให้อีกฝ่ายหันมาเชื่อคุณ หรือคุณอาจเป็นฝ่ายยอมเชื่อหรือทั้งสองฝ่ายหันมาตระหนักถึงความจริงร่วมกันด้วยการมอมมุ่มใหม่ก็ได้กระบวนการที่เปิดกว้างพร้อมยอมรับความจริงที่อาจจะปรากฏขึ้นได้

^{๖๗} นารายัน เดชชาย เขียน อนิตรา พวงสุวรรณ แปล, คานธีรำลึก : มหาบุรุษอหิงสา, หน้า ๘๔

^{๖๘} กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, วาหะคานธี. (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๐), หน้า ๗.

^{๖๙} กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, หน้า ๒๐๔-๒๐๕.

^{๗๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๒.

^{๗๑} วารสาร Young India, ๒๓ มีนาคม ๑๙๒๒.

จากทุกแง่มุมและทุกชั้นตอนนี้ คือสิ่งที่นำคานธีมาถึงจุดเริ่มต้นของสันติวิธี ในจดหมายที่เขาเขียนถึงชาวอาศรมสัปดาห์ละครั้ง คานธีอธิบายว่า “ผู้แสวงหาความจริงย่อมตระหนักว่า คนที่จ้องแต่จะล้างผลาญทำลายคนอื่นนั้นไม่เคยก้าวหน้าไปไหน หากแต่สะดุดหยุดอยู่กับที่ ผิดกับคนที่ยอมรับความเจ็บปวดจากฝ่ายที่สร้างความเดือดร้อน เขาย่อมก้าวไปข้างหน้า และบางครั้งยังถึงกับพาอีกฝ่ายให้ก้าวไปด้วยกัน ทั้งนี้ที่เขาลงมือทำร้ายคนอื่นมันจะสอนเขาว่าสัจธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่เขามุ่งแสวงหา นั้นไม่ได้อยู่นอกตัว แต่อยู่ภายใน ฉะนั้น ยิ่งเขาหันไปใช้ความรุนแรงมากเท่าไร เขาก็ยิ่งถอยห่างจากสัจธรรมมากเท่านั้น... เป็นไปไม่ได้เลยที่จะค้นพบสัจธรรมหากปราศจากอหิงสา อหิงสาและสัจธรรมนั้นเกี่ยวพันกันอย่างชนิดที่ไม่อาจแยกจากกันได้...อหิงสาคือวิธีการ ส่วนสัจธรรมนั้นเป็นเป้าหมาย วิธีการที่จะเป็นวิธีการได้จริงต้องอยู่ในวิสัยที่เราทำได้เสมอ ดังนั้นอหิงสาจึงเป็นหน้าที่อันสูงสุดของเรา ถ้าเราใส่ใจในวิถีทาง เราย่อมไปถึงจุดหมายอย่างแน่นอนไม่ช้าก็เร็ว”^{๗๒}

สองเหตุการณ์ในช่วงชีวิตวัยหนุ่มของคานธีชี้ให้เห็นที่มาของความคิดเรื่องอหิงสา อย่างที่เขาเล่าไว้ในหนังสืออัตชีวประวัติ และคนสองคนที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์นั้นก็เป็คนที่เขารักมากที่สุด คนแรกคือพ่อของคานธี กรรมจันท์ หรือ กาบา คานธี เป็นคนเคร่งขรึมจริงจัง ตอนนั้นคานธีเล่าว่าเมื่อเขาเขียนจดหมายขอโทษพ่อเพราะเรื่อง ‘ลักขโมย’ เล็ก ๆ น้อย ๆ ภายในครอบครัว กาบา คานธีแสดงอาการเหมือนคนไม่สบาย ส่วนลูกชายไปยืนหลบมุมแทบจะตัวสั่นเมื่อคิดไปว่า พ่อจะจัดการอย่างไรกับคำสารภาพผิดและยอมรับโทษของเขา กาบา คานธีจะด่าอย่างหยาบคายหรือกระทั่งเขียนตีเขาก็ได้ แต่พอกลับไม่ทำอะไรแม้แต่ดุด่าลูกชาย เห็นได้ชัดว่ากาบารู้สึกปวดร้าวใจมากขณะที่อ่านข้อความในกระดาษแผ่นนั้น น้ำตาเขาไหลอาบสองแก้ม เขาเพียงแต่ฉีกกระดาษแผ่นนั้นทิ้งโดยไม่พูดอะไร ความซอกซำใจที่พ่อแบกรับไว้เงียบๆ ได้ฝังรอยลึกลงในจิตใจอันอ่อนโยนของผู้เป็นลูก เขาได้ตระหนักว่าความทุกข์ของคนคนหนึ่งย่อมมีอิทธิพลต่ออีกคน และมันส่งผลรุนแรงกว่าการลงโทษทางกาย

อีกเหตุการณ์เกิดขึ้นกับภรรยาของคานธี ตอนนั้นหนุ่มน้อยโมหันคิดจะเล่นบทธามีเผด็จการกับกัสตุร์บา เขาบอกเธอว่าภรรยาต้องได้รับอนุญาตจากสามี ‘ก่อนออกนอกบ้าน’ ทุกครั้ง กัสตุร์บาไม่ยอมรับคำสั่ง เธอบอกว่าเธอไม่จำเป็นต้องได้รับอนุญาตถ้าเธออยากจะไปสวนมนต์ที่วัด เมื่อโมหันบ่นว่าเธอกิ่งฟงอย่างสงบ แต่ก็ยังคงทำอย่างที่เขาคิดว่าถูกต้องแล้วจนกระทั่งโมหันต้องยอมตามนั้นเป็นบทเรียนเรื่องสันติวิธีบทแรกที่คานธีได้รับ กล่าวคือการต่อต้านความอยุติธรรมด้วยสันติวิธีอย่างหนักแน่นแต่นุ่มนวล แต่เมล็ดพันธุ์แห่งสัตยาเคราะห์มาได้รับการบ่มเพาะเอาในปี ๑๘๙๓ ที่สถานีรถไฟมาร์ชเบิร์ก มันเป็นเหตุการณ์ที่ทุกคนทราบดี เมื่อเจ้าหน้าที่รถไฟที่แอฟริกาใต้ไล่คานธีลงจากห้องผู้โดยสารชั้นหนึ่งเพราะสีผิวของเขาเป็นเหตุ ระหว่างคืนอันหนาวเหน็บที่เขาต้องตากค้างอยู่ที่สถานีรถไฟนั่นเอง ที่ความคิดเรื่องพลังการต่อสู้จากภายในได้ถูกจุดให้ลุกโชนขึ้น โชคดีที่คานธีบรรยายเหตุการณ์นั้นไว้ค่อนข้างละเอียด ทั้งไม่อายุที่จะเล่าถึงความรู้สึกอ่อนแอที่มีอยู่ในตัวเขา

^{๗๒} From Yervada Mandir' ตีพิมพ์ซ้ำใน The Selected Works of Mahata Gandhi เล่มที่ ๔ หน้า ๒๑๘.

สิ่งแรกที่คานธีนึกได้คือนั่นคือกลับอินเดีย เขาถามตัวเองว่า “ทำไมฉันต้องมาอยู่ในที่แบบนี้ ที่ต้องทนกับการดูถูกเหยียดหยามเพราะสีผิวของฉัน” คำตอบที่เขาได้รับนั้นชัดเจนที่สุด การกลับบ้าน หมายถึงความซื่อสัตย์ และความซื่อสัตย์เป็นสิ่งที่ยอมรับไม่ได้เด็ดขาด อหิงสากับความซื่อสัตย์ไปด้วยกันไม่ได้ คานธีจึงตัดสินใจอยู่ที่แอฟริกาใต้ต่อ เขาพร้อมที่จะเผชิญหน้ากับผลที่จะตามมา

จากนั้นเขามาคิดว่าเขาควรยื่นเรื่องร้องเรียนพนักงานรถไฟที่โยนเขาลงจากรถไฟหรือไม่ แต่แล้วเขาก็ล้มเลิกความคิดนี้ ถึงตอนนั้นการคิดอย่างมีวิจารณญาณทำให้เขาเกิดปัญญา มันเป็นเรื่องพิสูจน์ว่าคานธีนั้นสูงส่งทางจิตวิญญาณเมื่อเขาต้องเผชิญกับวิกฤตครั้งนั้น เขารู้จักแยกแยะระหว่างความซื่อสัตย์กับคนที่ทำชั่ว “ชายที่น่าสงสารคนนั้นทำอะไรผิด?” เขาถามตัวเอง “ความผิดอยู่ที่ปัญหาการแบ่งแยกสีผิวที่มีมาแต่เดิมต่างหาก” นี่คือการมาของการเรียนรู้ ที่จะต่อสู้กับความไม่ยุติธรรม ขณะเดียวกันก็มีความรักความเข้าใจและเห็นใจฝ่ายผู้ก่อความไม่ยุติธรรมด้วย เข้าวินรุ่งขึ้นเมื่อ นายจ้างชาวอินเดียและเพื่อนๆ อยากไปร้องเรียนกับการรถไฟ คานธีก็ห้ามไว้อีก โดยส่วนตัวเขาไม่อยากจะร้องเรียนเรื่องความไม่เป็นธรรมที่เกิดกับเขา และไม่ต้องการทำสิ่งที่ดูเหมือนเป็นการแก้แค้น อหิงสาไม่มีคำว่าแก้แค้นหรือเอาคืน

สำหรับคานธี อหิงสาไม่ได้หมายถึงการไม่ทำอะไร และไม่ได้หมายถึงการยอมรับความไม่ยุติธรรมอย่างจำยอม อหิงสาเป็นสุดยอดของความกล้า^{๗๓} ไม่ใช่ความเชื่อหากเป็นวัตรปฏิบัติเป็นหลักการใช้ได้กับคนธรรมดาทั่วไป อหิงสาเป็นกฎของมนุษย์เช่นเดียวกับที่หิงสาเป็นกฎของเครื่องจักร^{๗๔} รุ่งขึ้นระหว่างทางไปเปรโตเรียพวกเขาผู้โดยสารผิวขาวจอมโอหังได้มาตีกรอบของการการเลือกที่นั่งของคานธี แต่คานธีไม่ปล่อยให้พวกนั้นทำตามอำเภอใจ เขาเลือกที่จะเจ็บตัวแต่ไม่ยอมเปลี่ยนจุดยืน นั่นอาจเป็นจุดเปลี่ยนในชีวิตของคานธี เพราะจากเหตุการณ์นี้เราได้เห็นคานธีเปลี่ยนไปเป็นคนละคน จากที่เคยเป็นคนประหม่า ซื่อสัตย์ ไม่มีปากเสียงกับใคร เขากลายเป็นคนที่กำลังลุกขึ้นมาท้าทายความไม่ยุติธรรมอย่างสุภาพ แต่หนักแน่นมั่นคง

ในยุคนั้นคำที่เรามักใช้เรียกการกระทำที่ปราศจากความรุนแรง คือคำว่า ‘การต่อต้านแบบตั้งรัก’ แม้คานธีจะใช้คำนี้ในอีกสิบปีต่อมา เมื่อเขานำการเคลื่อนไหวเรียกร้องเอกราชในช่วงแรก เนื่องจากยังหาคำที่ดีกว่านี้ไม่ได้ แต่ไม่นานธรรมชาติของงานสัตยาเคราะห์ที่แอฟริกาใต้ก็ทำให้คานธีผิดหวังกับคำนี้ การต่อสู้แบบอหิงสาของคานธีเต็มไปด้วยพลังเชิงรุกที่ตื่นตัว มากกว่าจะเป็นพลังตั้งรับที่จริงชีวิตของคานธีทั้งหมดเป็นตำนานแห่งความรักที่แสดงออกผ่านการกระทำอันตื่นตัว เขาเชื่อว่าอหิงสาคือพลังที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในโลก อหิงสาแบบคานธีต่างกันลิบลับกับอหิงสากับกรณีอื่นๆ ที่ปฏิบัติกันอยู่ในอินเดียในแง่การนำไปใช้ทางสังคมสำหรับคานธี อหิงสาไม่ใช่หลักความประพฤติของปัจเจก ไม่ได้หมายถึงคุณความดีที่แต่ละคนกระทำในชีวิตส่วนตัวเท่านั้น อหิงสาของคานธีหมายถึงคุณค่าทางสังคม คานธีจะไม่สนใจอหิงสาเลย ถ้ามันไม่สามารถจัดการกับความรุนแรง หรือความไม่เป็นธรรมในสังคมได้ แน่แน่นอนว่าอหิงสาของเขาเริ่มต้นที่ปัจเจก และเริ่มที่ตัวเองในกรณีของเขา แต่มันไม่ได้จบแค่นั้น อหิงสาของคานธีแผ่อิทธิพลของมันออกไปจนกระทั่งมันโอบอุ้มโลกทั้งโลกไว้

^{๗๓} คานธี, โมหันทาส การราม จันทร, โลกทั้งผองพี่น้องกัน, หน้า ๒๕๔.

^{๗๔} อังแล้ว, หน้า ๒๖๑.

คานธีเขียนไว้ในวารสาร Young India เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๑๙๓๑ ว่า “ข้าพเจ้าพบว่าชีวิตยังหยุดยั้งอยู่ได้ท่ามกลางการทำลายล้าง ดังนั้นมันต้องมีกฎที่เหนือกว่ากฎแห่งการทำลาย ภายใต้กฎดังกล่าวเท่านั้นสังคมจึงจะมีความสงบเรียบร้อย และชีวิตจึงควรค่าแก่การดำรงอยู่ และหาว่านั่นเป็นกฎแห่งการดำรงชีวิต เราก็คงต้องแปรมันออกมาให้เห็นในชีวิตประจำวัน ที่ได้มีความขัดแย้งที่ใดที่คุณต้องเผชิญหน้ากับฝ่ายตรงข้าม จงพิชิตเขาด้วยความรัก...”^{๗๕}

คานธีค้นพบอหิงสาจากการแสวงหาความจริง เขาตระหนักว่าเป็นไปไม่ได้เลยที่มนุษย์ธรรมดาคนหนึ่งจะเข้าถึงความจริงอันสูงส่งได้ เขาอ่อนน้อมพอที่จะเห็นข้อจำกัดของตน ความอ่อนน้อมถ่อมตัวนี้ทำให้เขาเปิดใจกว้าง เพื่อจะมองเห็นความจริง “ที่อยู่อีกด้าน” เสมอ เมื่อคนคนหนึ่งยอมรับว่าสิ่งที่เขารับรู้อาจไม่ใช่ความจริงทั้งหมด เขาย่อมเต็มใจที่จะได้เห็นความจริงที่อีกฝ่ายอาจมีให้ ความเต็มใจที่จะยอมรับความจริงจากอีกด้านนี้แหละที่นำไปสู่การไม่ใช้ความรุนแรง คานธีคิดว่าไม่มีใครที่มีสิทธิฆ่าหรือทำร้ายใคร เพื่อยึดเหนี่ยวหรือบีบบังคับความจริงของตนให้ผู้อื่น

ประสบการณ์ครั้งแรกที่ทำให้คานธีเห็นว่า การใช้ความรุนแรงคือพลังอันเข้มแข็งนั้นมากจากพ่อ ตอนที่เด็กชายโมहन คานธีเขียนสารภาพบาปกับพ่อเรื่องลักขโมย เขาคาดว่าพ่อต้องทำโทษเขาแน่ ในจดหมายฉบับนั้นเขาจึงบอกว่าเขาเต็มใจยอมรับโทษ ไม่ว่าพ่อจะเลือกวิธีไหน แต่พอกลับนั่งเงียบ พ่อลุกขึ้นมาอ่านจดหมายแล้วล้มตัวลงนอน น้ำตาไหลอาบแก้มพ่อ และโดยไม่หลุดคำคำว่าออกมาแม้แต่คำเดียวพ่อก็ฉีกมันทิ้งคานธีเลยร้องไห้ตาม เขาได้เห็นความปวดร้าวใจของพ่อและเขียนในอัตชีวประวัติว่า “ถ้าข้าพเจ้าวาดรูปเป็นละครก็ข้าพเจ้าคงวาดภาพที่เกิดขึ้นวันนั้นทั้งหมดได้ มันยังแจ่มชัดในใจข้าพเจ้า หยดน้ำตาแห่งความรักชำระใจล้างบาปของข้าพเจ้าจนหมดสิ้น มีแต่คนที่ได้รับความรักเยี่ยงนี้เท่านั้นที่จะเข้าใจ ดังที่บทสวดหนึ่งบอกว่า

“มีเพียงคน

ที่ศรัทธาปกป้องอย่างจริงจังเท่านั้น

จึงจะรู้ซึ่งถึงอนุภาพของมัน”

“สำหรับข้าพเจ้านี้คือตัวอย่างของอหิงสาที่แท้จริง ในเวลานั้นข้าพเจ้ายังไม่เข้าใจอะไรนอกไปจากความรักของพ่อ แต่ตอนนี้ข้าพเจ้ารู้แล้วว่ามันคืออหิงสาอันบริสุทธิ์”^{๗๖}

คานธีมีหลักอหิงสาเป็นมรดกตกทอดทางวัฒนธรรมอยู่ในสายเลือดอหิงสาเป็นหลักคำสอนที่โดดเด่นของนิกายไวษณพซึ่งครอบคลุมคานธีถือปฏิบัติ ทั้งยังเป็นคำสอนสำคัญในศาสนาเซน อหิงสาจึงมีอิทธิพลมากต่อผู้คนในรัฐคุชราตที่คานธีอาศัยอยู่ และอาจจะมากกว่าทุกภูมิภาคของอินเดียก็ได้ คานธีได้รับอิทธิพลทางความคิดเรื่องนี้มานานจนจำไม่ได้ว่าตั้งแต่เมื่อไร อาจจะพูดได้ว่าไม่มีประเทศไหนถือปฏิบัติเรื่องอหิงสาชนิดหยั่งรากลึกและสืบเนื่องยาวนานเท่าอินเดียแนวคิดสำคัญของปรัชญานี้ปรากฏในคำสอนของ คัมภีร์พระเวทคือสอนว่าทุกชีวิตเป็นหนึ่งเดียวกันแต่ละปริมาณถือเป็นส่วนหนึ่งของจักรวาล และจักรวาลก็มีอยู่ในทุก ๆ ปริมาณ ปรัชญานี้ยังมองว่าจักรวาลเป็นส่วนหนึ่งของพระเจ้าผู้สร้าง และพระเจ้าทรงสถิตอยู่ทั่วทุกแห่งหนในจักรวาล ความคิดเรื่องความเป็นหนึ่งเดียวระหว่าง

^{๗๕} Young India, ๑ ตุลาคม ๑๙๓๑.

^{๗๖} The Collected Works of Mahatma Gandhi, เล่มที่ ๖ หน้า ๓๙.

พระผู้สร้าง สิ่งที่ถูกสร้าง และมนุษย์ คือรากฐานสำคัญของปรัชญาอหิงสา ปรัชญานี้ถือเป็นรากฐานสำคัญของแนวคิดเรื่องสันติวิธี^{๗๗}

๒.๓.๓ แนวคิดเรื่องสัตยาเคราะห์

กำเนิดของสัตยาเคราะห์ เกิดขึ้นในเมือง JOHANNESBURG เกี่ยวกับการสร้างความบริสุทธิ์ให้ของตนเอง คุณคล้ายกับจะเป็นการปูพื้นฐานขั้นแรกแห่งการตรัสรู้แบบสัตยาเคราะห์ให้แก่ข้าพเจ้า มาบัดนี้ข้าพเจ้าพอจะมองเห็นได้แล้วว่า เหตุการณ์สำคัญๆ ที่ได้เกิดขึ้นในชีวิตของข้าพเจ้าเป็นลำดับมา จนกระทั่งการสมาทานศีลพรหมจรรย์นั้น เป็นการเตรียมตัวข้าพเจ้าสู่ภาระหน้าที่อย่างลับๆ โดยแท้ หลักการที่มีชื่อเรียกกันว่า “สัตยาเคราะห์”(SATYGRAHA) มีมาก่อนที่จะขนานนามเช่นนั้นเสียอีก อันที่จริงข้าพเจ้าก็ไม่สามารถบอกได้ว่า หลักการนี้เกิดขึ้นเมื่อไรแน่^{๗๘}

คำว่า “สัตยาเคราะห์” (Satyagraha) มาจาก “สัตยาครหะ” เป็นคำสมาสภาษาสันสกฤต ซึ่งมาจากคำว่า “สตุย” (Satya) แปลว่า “ความจริงแท้ที่ไม่มีวันเปลี่ยนแปลง” (Truth) บวกกับคำว่า “อาครห” (Agraha) แปลว่า “การยึดมั่น” (Stong attachment) เมื่อนำคำสองคำมารวมกันเข้าก็จะแปลตามรูปศัพท์ว่า “การยึดมั่นในความจริงแท้ที่ไม่มีวันเปลี่ยนแปลง หรือความมั่นคงของความจริงแท้ที่ไม่มีวันเปลี่ยนแปลง หรือพลังที่ออกมาจากดวงจิตอันหมดจด”^{๗๙} สัตยาเคราะห์เป็นการต่อสู้ที่ผู้ต่อสู้ต้องยอมแบกความทุกข์ยากอันเกิดจากการต่อสู้ไว้ด้วยตัวเอง^{๘๐}

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า สัตยาเคราะห์นี้ขึ้นอยู่กับหลักการ ๒ อย่าง^{๘๑} คือ (๑) สัจธรรมและศรัทธาในสัจธรรม (๒) การดำเนินตามสัจธรรมนั้นอย่างต่อเนื่องและมั่นคง การอาศัยสัตยาเคราะห์จึงจะสามารถเปลี่ยนจิตใจคนอื่นได้ และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ตามที่มหาตมะ คานธีได้กล่าวถึง กลักรการสัตยาเคราะห์ที่ท่านยึดถือมาตลอดชีวิตว่า “สัจจะเป็นศาสนาแห่งข้า” และอหิงสาเป็นหนทางเดียวที่จะเข้าถึงความจริงแห่งสัจจะ”^{๘๒} นั่นคือ สัตยาเคราะห์ (Satyagraha) หมายถึง วิธีแห่งสัจจะ หลักการคือ ยึดมั่นใจความจริงเป็นสิ่งสูงสุดเพราะความจริง หรือสัจจะเป็นพระเจ้าสูงสุด เมื่อมนุษย์บรรลุแล้วก็จะถึงความหลุดพ้น (โมกษะ) ในที่สุดและวิถีทาง (มรรค) ที่จะนำสู่จุดมุ่งหมายนั้นก็คือการทำอหิงสกรรมหรืออหิงสา (Ahimsa) โดยใช้ความรัก ความเมตตาในการปฏิบัติกิจการทุกอย่างรวมทั้งการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากความชั่วร้าย หรือสัตย์ (Asatya) ทั้งหลาย

^{๗๗} The Collected Works of Mahatma Gandhi, เล่มที่ ๖ หน้า ๓๙.

^{๗๘} คานธี, โมहनทาส การราม จันทร, *อัตชีวประวัติหรือข้าพเจ้าทดลองความจริง*, แปล โดย กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, ๒๕๒๙), หน้า ๔๘๓.

^{๗๙} จิตรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, “สัตยครหะ วิธีการต่อสู้เพื่อความยุติธรรมของคานธี” ใน *มหาตมาคานธี อนุสรณ์, อาศรมวัฒนธรรมไทย-ภารต*, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๙๓.

^{๘๐} คานธี, โมहनทาส การราม จันทร, *โลกทั้งผองพี่น้องกัน*, แปล โดย กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, หน้า ๓๙๗.

^{๘๑} พระปริยัติธาดา, *ความกล้าหาญของมหาตมะ คานธี ในมุมมองพระพุทธศาสนา*, สารนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิต, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน้า ๗๓.

^{๘๒} คานธี, โมहनทาส การราม จันทร, *โลกทั้งผองพี่น้องกัน*, แปล โดย กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, หน้า ๑๑๙.

แนวความคิดเกี่ยวกับสังคมของมหาตมะ คานธี ดังกล่าวนี้ มองความสัมพันธ์ในสังคมเป็นระบบครอบครัว มนุษย์ทุกคนมาจากพระเจ้าองค์เดียวกันทั้งสิ้น มนุษย์จึงล้วนเป็นพี่น้องกัน จึงเป็นเหตุผลสนับสนุนประการหนึ่งว่า ทำไมจึงต้องใช้การต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์ด้วยเพื่อว่าจะไม่เป็นการทำลายเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง หลักการสัตยาเคราะห์จึงเป็นรูปแบบเฉพาะของการต่อสู้ที่ มหาตมะ คานธี ได้นำไปใช้ต่อต้านความอยุติธรรมต่าง ๆ ทางสังคมและการเมืองของอินเดียที่ได้รับการปฏิบัติจากอังกฤษ จนนำไปสู่การได้รับเอกราชในที่สุด ซึ่งสัตยาเคราะห์ทางสังคมและการเมืองนั้นเป็นการต่อสู้กันระหว่าง “พลังแห่งความดีและพลังแห่งความชั่ว” มหาตมะ คานธีจึงไม่เห็นด้วยกับวิธีรุนแรงแสดงถึงอิทธิธรรมไม่ใช่ธรรมะ

ดังนั้น สัตยาเคราะห์จึงเป็นพื้นฐานทางศีลธรรมที่สำคัญของสังคม จึงอาจกล่าวได้ว่า สัตยาเคราะห์คืออำนาจของสัจจะซึ่งปรากฏอยู่ในตัวของมนุษย์ในรูปของพลังจิตใจ และมนุษย์สามารถใช้สัตยาเคราะห์ได้ก็ต่อเมื่อเขาตระหนักถึงคุณค่าของความรักหรืออหิงสาเมื่อมนุษย์ประกาศพลังแห่งจิตใจและอหิงสาเข้าด้วยกัน เขาจึงรับรู้ในสิทธิที่จะมีชีวิตอยู่ในฐานะของมนุษย์และต้องต่อต้านความไม่เป็นธรรมในสังคมที่ตนได้ประสบอยู่ รูปแบบการต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์แบ่งได้เป็น ๒ แบบ คือ การไม่เชื่อฟังต่อรัฐ (Civil Disobedience) และการถอนความร่วมมือ (Non-Cooperation) รูปแบบทั้งสองนี้แสดงออกถึงความเป็นสัตยาเคราะห์มากกว่าการดื้อแพ่ง (Passive Resistance) ซึ่งมหาตมะ คานธี เคยใช้ในสังคมแอฟริกาในระยะแรก ๆ แต่การดื้อแพ่งนั้นเป็นรูปแบบการต่อสู้ที่ยั่งยืน เจตนาธรรมและการกระทำที่ค่อนข้างแข็งกร้าว แม้จะไม่ใช้ความรุนแรงกระทำต่อฝ่ายตรงข้ามโดยตรงก็ตาม แต่ภายหลังมหาตมะ คานธี จะหลีกเลี่ยงที่ใช้วิธีการดื้อแพ่งแต่จะไปใช้วิธีการไม่เชื่อฟังและถอนความร่วมมือมากกว่า ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความรักที่มีต่อผู้กระทำผิด เพื่อชี้ทางออกให้เห็นสิ่งที่ถูกต้องด้วย วิธีการไม่เชื่อฟังเป็นส่วนหนึ่งของการถอนความร่วมมือ^{๘๓} และจุดหมายของการถอนความร่วมมือ คือ การบีบบังคับรัฐให้ตกอยู่ในภาวะลำบาก เพื่อความพยายามเปลี่ยนแปลงฝ่ายตรงข้าม ด้วยเหตุผลนี้การต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์ใน ๒ รูปแบบนี้จึงเป็นการเคลื่อนไหวแห่งการกระทำตนให้บริสุทธิ์

นอกจากนี้ มหาตมะ คานธี จะเห็นว่า การแก้ไขปัญหาสังคมหรือการเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้นนั้นจะต้องใช้หลักการ “สัตยาเคราะห์” โดยใช้วิธีการแบบ “อหิงสา” คือ การให้ความรักต่อผู้อื่น ตามหลักการของ “สัตยาเคราะห์” นี้สามารถนำการเปลี่ยนแปลงสังคมแบบพัฒนาอย่างมั่นคงถาวรมาสู่สังคมของอินเดียได้ เมื่อมหาตมะ คานธีกลับมาอินเดียในปี ค.ศ. ๑๙๑๕ พร้อมกับความสำเร็จของการต่อสู้ตามหลักสัตยาเคราะห์ในแอฟริกาได้^{๘๔} มหาตมะ คานธี ตั้งใจที่จะนำเอาหลักการนี้มาใช้ในอินเดียด้วย เพราะจากการศึกษาและสัมผัสกับสถานการณ์ของอินเดียทั้งหมดเสียใหม่ ด้วยการให้มีการดำรงวิถีชีวิตแบบพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้คือให้มีกระบวนการ “सरवोदय (Sarvodaya)”^{๘๕} เนื่องด้วยท่านได้รับอิทธิพลจากการอ่านหนังสือเรื่อง Unto The Last ของ

^{๘๓} A.C. Niemeijer, *The Khilafat Movement In India*, (The Haque: Martinus Nijhoff, ๑๙๓๒), p. ๗๖.

^{๘๔} Ibid, p. ๗๖.

^{๘๕} ปรีชา ช่อประทุมมา, *คานธีในโลกของหนังสือ*, (กรุงเทพฯ: มานิต, ๒๕๒๗), หน้า ๔๒.

จอห์น รัสकिन (John Ruskin's) ที่เป็นนักเขียนและนักปฏิรูปชาวอังกฤษ มหาตมะ คานธี ได้อ่านแล้วประทับใจในเรื่องของคุณธรรมที่อยู่ในจิตใจของมนุษย์ที่เขียนในหนังสือเล่มนี้มาก จึงต้องการนำเอาคุณธรรมที่รู้นั้นไปปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมโดยการสร้างหลักการสรรโวทัย (Sarvodaya)^{๘๖} นี้ขึ้น และมีจุดมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนแปลงระบบสังคมในแนวทางใหม่โดยมีการแบ่งเฉลี่ยและทำงานร่วมกัน มิใช่สะสมอย่างตั้งหน้าตั้งตาเพียงอย่างเดียวแต่เป็นความก้าวหน้าอย่างสงบเป็นธรรมชาติ หนังสือเล่มนี้แนะนำแนวความคิดให้แก่ มหาตมะ คานธี หลายประการ ดังที่พวกประโยชน์นิยมยอมรับเพราะมหาตมะ คานธี ไม่ต้องการให้มีเผด็จการโดยคำจำนวนมาก แต่ท่านเห็นว่าหลักการที่ดีต้องเป็นสิ่งที่ดีที่สุดเพื่อเป็นสวัสดิการแก่คนทุกคน หลักการดังกล่าวนี้มี ๓ ประการ (๑) จงทำความดีแก่คนทั้งปวง (๒) งานของช่างตัดผมและงานขอทนายความนั้นจะมีค่าเท่าเทียมกัน เพราะต่างก็มีสิทธิในการประกอบอาชีพของตนเท่ากัน (๓) ชีวิตของกรรมกร ชาวนาและช่างปั้นหม้อ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือชีวิตของผู้ที่ใช้แรงงานนั้นแหละเป็นชีวิตที่แท้จริง^{๘๗}

มหาตมะ คานธี ให้เหตุผลเกี่ยวกับการสร้างสังคมตามขบวนการสรรโวทัย ตามทัศนะของท่านว่า คนทางโลกตะวันตกโดยทั่วไปเห็นว่าเป็นเรื่องของสิทธิส่วนบุคคลในกาที่จะได้รับความสุข ความมั่นคงสมบูรณ์ให้มากที่สุด ซึ่งความสุขในที่นี้แม้หมายถึงการได้ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจโดยขัดกับเกณฑ์ทางจริยธรรมบ้างก็ตาม คนในโลกตะวันตกเห็นว่า การมีความสุขของคนจำนวนมากที่สุดนั้นเป็นสิ่งดีโดยที่ไม่ให้ความสำคัญต่อคนจำนวนน้อยความคิดเช่นนี้ไม่อาจจะยอมรับได้ เพราะไม่ถูกต้องกับกฎศักดิ์สิทธิ์ของโลก ซึ่งคนในอินเดียปัจจุบันนี้ก็พยายามลอกเลียนแบบตะวันตก และก็อ้างว่าเป็นความจำเป็นที่จะต้องเลียนแบบตะวันตกในบางประการ ในขณะที่ต้องปฏิเสธแบบอย่างบางประการนี้เป็นแนวความคิดที่ผิดเช่นเขาหมกมุ่นกับการหาโภคทรัพย์โดยละจริยธรรมของพระเจ้า มุ่งแต่ประโยชน์ส่วนตัวเป็นใหญ่ ในท้ายสุดจะเห็นว่ามันเป็นอันตรายต่อพวกเขาหรือไม่ก็ไม่ได้รับประโยชน์ที่แท้จริงที่ควรจะได้ ความสุขที่แท้จริงนั้นเป็นความสุขทางใจในแนวทางของ จริยธรรมทางศาสนาต่างหาก John Ruskin ได้พยายามเปิดสายตาของผู้คนในโลตะวันตกให้เข้าใจในสิ่งนี้ ซึ่งปัจจุบันนี้เราจะเห็นว่ามิชชันนารีตะวันตกจำนวนมากเห็นด้วยกับการดำเนินรอยชีวิตตามแบบอย่าง นับได้ว่าเราจะเห็นว่ามิชชันนารีตะวันตกจำนวนมากเห็นด้วยกับการดำเนินรอยชีวิตตามแบบอย่าง นับได้ว่า ยึดตามแบบอย่าง เป็นแนวคิดซึ่งตรงกับคำสอนในคัมภีร์ไบเบิลที่ให้ความหมายของสวัสดิการของประชาชนทั้งหมด ไม่ใช่ของคนส่วนใหญ่ ความหมายนี้คือความหมายของสรรโวทัย^{๘๘}

สรุปได้ว่าความกล้าหาญทางทาง “สังคม” ในทัศนะของมหาตมะ คานธี คือ สังคมที่ถูกสร้างสรรค์ให้เป็นไปตามธรรมชาติ ตามแนวทางของสรรโวทัย ซึ่งคนในสังคมนั้น ๆ จะต้องยึดมั่นในวิถีการสัตยาเคราะห์ เพื่อช่วยขจัดความยุติธรรมในสังคมข้างต้น ในขบวนการ “สรรโวทัย” เป็นสังคมตามทัศนะของมหาตมะ คานธี มุ่งถึงการปรับปรุงหรือสวัสดิการของคนทุกคน ตามแนวความคิดของ

^{๘๖} สวามี สัตยานันทปุรี, มหาตมะ คานธี ผู้ปฏิบัติวัตินเดีย, (พระนคร : อาศรมวัฒนธรรมไทย,-การต , ๒๔๙๕), หน้า ๘๓.

^{๘๗} M.K Gandhi, *the Story of My Experiments Truth*, TR. By Mahadev Haribha Desai and Pyarelal Nair, (Ahemdabad: Navajivan Press, ๑๙๒๙), pp. ๑๐๖-๑๐๘.

^{๘๘} M.K Gandhi, *the Collected Work of Mahatma Gandhi*, (Delhi: the Director Publications Division : Vol. VIII), pp. ๒๓๙-๒๔๑.

ท่านที่เกี่ยวกับการยกระดับของสังคม ซึ่งขึ้นอยู่กับบุคคลเพื่อให้เกิดระเบียบทางสังคมขึ้นมาใหม่ที่ช่วยมิให้เกิดการขัดแย้งระหว่างผลประโยชน์ต่าง ๆ ของบุคคลไม่ว่าจะเป็นกลุ่มน้อยหรือกลุ่มใหญ่ โดยผู้นำจะต้องอยู่ร่วมกันเพื่อประโยชน์ของสังคม ผู้นำสังคมจะต้องคำนึงถึงสังคมโดยส่วนรวมมากกว่าจะเอาความคิดของตนเองเป็นหลัก เพราะมหาดมะ คานธี เห็นว่า อิสรภาพของบุคคลกับอิสรภาพของสังคมควรดำเนินไปพร้อม ๆ กัน และจะต้องมีการพัฒนาควบคู่กัน เพราะสังคมประกอบไปด้วยบุคคล เมื่อมีการพัฒนาสังคมแล้ว จึงไม่ควรมองข้ามตัวบุคคลในสังคม แต่ท่านก็ได้ยอมรับว่าบุคคลสูงส่งเหนือสังคม เพราะท่านได้กล่าววามุขยนั้นเป็นจิตวิญญาณของสังคม โดยท่านสรุปว่าความตั้งใจที่จะรวมตัวให้กับสังคมเพื่อสวัสดิประโยชน์ของสังคมทั้งหมด ย่อมทำให้บุคคลและสังคมมีความเจริญรุ่งเรืองและอุดมสมบูรณ์^{๘๘}

๒.๔ สรุปแนวคิดเรื่องสันติภาพในมุมมองของมหาดมะ คานธี

คานธี ได้เดินทางจากอินเดียไปยังประเทศแอฟริกาใต้ ได้ซื้อตั๋วรถไฟชั้น First Class ซึ่งถือว่าชั้นที่หรูหราสะดวกสบายที่สุด ค่าตัวแพงที่สุด ไปยังเมืองที่ลูกความ แต่ ผู้โดยสารชั้น First Class ที่ผิวขาว ไม่พอใจที่คนผิวคล้ำอย่างมหาดมะ คานธี มาอยู่ร่วมชั้น จึงประท้วงบอกเจ้าหน้าที่ จนเป็นสาเหตุให้ คานธีถูกผู้โดยสารผิวขาวโยนออกมาจากรถไฟ โดยเจ้าหน้าที่อ้างว่า รถไฟชั้นหนึ่งนี้สร้างสำหรับผู้โดยสารผิวขาวเท่านั้น เหตุการณ์นี้ ทำให้คานธี เศร้าเสียใจเป็นอย่างยิ่ง และยิ่งเศร้ามากยิ่งขึ้นเมื่อรู้ว่าชาวผิวคล้ำเกือบทุกคนถูกเหยียดหยามจากชนผิวขาวในแอฟริกาใต้ นับแต่นั้นมา คานธีก็ได้เข้าสู่เรียกร้องสิทธิมนุษยชนของชาวผิวคล้ำในแอฟริกาใต้ และเมื่อ รู้ว่าการต่อสู้ครั้งนี้ไม่จบง่าย ๆ จึงได้เดินทางไปมาระหว่างอินเดียกับแอฟริกาใต้ เพื่อการต่อสู้ ด้วยการใช้วิธี “สัตยาเคราะห์” ซึ่งคือการไม่ร่วมมือในกฎที่ไม่ยุติธรรม โดยไม่มีการใช้กำลัง ซึ่งวิธีนี้ได้ผลดีมาก ทำให้ คานธี รู้ว่าการประท้วงโดยไม่ใช้กำลังนั้นให้ผลดีกว่าที่คิด จึงพบวิธีที่แน่นอนและได้ผลดีในการเรียกร้องความยุติธรรม

ในปี ค.ศ. ๑๙๑๖ คานธี เริ่มก่อกลุ่มเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิเสรีภาพให้แก่ประชาชนอินเดีย และเรียกร้องโดยวิธีขอความร่วมมือพนักงานคลังคนละเล็กคนละน้อยจนเป็นพลังที่สั่นประเทศได้ ประกอบกับในช่วงนั้น อินเดียเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ ทำให้ต้องมีการเรียกร้องสิทธิที่อังกฤษพยายามกดขี่ชาวอินเดีย ค.ศ. ๑๙๑๙ คานธี จึงประกาศขอความร่วมมือให้คนอินเดียหยุดงานแล้วประชาชนเป็นล้านๆ คนก็หยุดงานในวันนั้น สั่นคลอนอำนาจรัฐบาลอังกฤษอย่างชัดเจน ทางภาษาอังกฤษ ได้จับกุมคานธีและประชาชนนับแสนคน ทำให้รัฐบาลอังกฤษเกิดความปั่นป่วนอย่างใหญ่หลวง จนกระทั่งต้องปล่อยตัวประชาชนออกมาเรื่อย ๆ และรัฐบาลอังกฤษได้ปล่อยตัวคานธี สู่อิสระภาพ

ใน ปี ค.ศ. ๑๙๔๖ ได้เกิดความขัดแย้งระหว่างชาวมุสลิมและฮินดูในอินเดีย จนเกิดเป็นเหตุนองเลือดรุนแรงไปทั่วทุกหัวระแหง คานธีรู้สึกเสียใจมาก ที่อิสรภาพของอินเดียอยู่แค่เอื้อม แต่ยังไม่ทันได้อิสรภาพ ชาวอินเดียก็ทะเลาะกันเองเสียนี้ คานธี จึงได้ฝันสังขารวัย ๗๗ ปี ลงเดินเท้าไปยังภูมิภาคต่างๆในอินเดีย เพื่อเรียกร้องให้ชาวอินเดียหันมาสามัคคีกัน หยุดทะเลาะกันเสียที่ ประชาชน

^{๘๘} งานวิจัย อติวัฒน์สิทธิ์, ประวัติแนวความคิดทางสังคม (History of Social Thought), (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนส์ไตร์, ๒๕๒๔๗), หน้า ๑๙๒.

อินเดียเห็นคานธีทำเช่นนี้ก็รู้สึกตัว เลิกทะเลาะกัน ทำให้เกิดความสงบสามัคคีจนอินเดียได้รับเอกราช สิ่งที่คานธี นำมาใช้ในการต่อสู้เพื่อสันติภาพได้จากหลักคำสอนทางศาสนาไม่ว่าจะเป็นฮินดู พุทธ คริสต์และกัเชน เป็นสายสัมพันธ์ร้อยรัดสังคมให้อยู่ร่วมกัน

มหาตมะ คานธี เป็นนักบุญมีชีวิตอยู่ง่าย กินง่าย อยู่ต่ำ คิดสูง นักปราชญ์ นักการเมือง นักคิดและผู้นำชาวฮินดูที่มีบทบาทต่อการเมืองที่ยิ่งใหญ่ของอินเดีย มีชื่อเสียงและได้รับการยอมรับมากที่สุด ในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ท่านเป็นผู้นำของพรรคองเกรสที่มีแนวทางเป็นของตนเองและปฏิบัติตามแนวความคิดของตัวเองอย่างมุ่งมั่น โดยพิจารณาถึงความสำคัญของการขัดเกลาทางสังคม จนกล้าเป็นหลักการและนโยบายที่ท่านยึดถือในการแก้ปัญหา โดยมีหลักการที่แน่นอนและมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เป็นไปตามหลักแห่งธรรมะ มหาตมะ คานธี ได้นำหลักอหิงสาซึ่งได้นำชีวิตประจำวันของปัจเจกชนเข้ามาสู่การกระทำมวลชนในทางสังคมและการเมือง และนำวิธีการเมืองแบบ “สัตยาเคราะห์” แทนวิธีการใช้ความรุนแรงในการเรียกร้องความไม่เป็นธรรมหรือต่อต้านผู้ปกครองที่กดขี่ข่มเหง และลิดรอนสิทธิของประชาชน เสรีภาพของมวลชน โดยใช้แนวคิดของวิธีการ “อหิงสา” เพื่อนำไปใช้ในการแก้ปัญหาขัดแย้งที่รุนแรงในอินเดียจนประสบความสำเร็จในการเรียกร้องสวราชหรือการปกครองตนเองจากอังกฤษ ซึ่งอุดมการณ์ทางการเมืองในปัจจุบันของอินเดีย นั้น ส่วนหนึ่งมาจากลัทธิของศาสนาต่าง ๆ ที่มีอยู่หลายศาสนาในอินเดียและกลายเป็นอุดมการณ์ประชาธิปไตยของอินเดียอันเป็นที่มาของการแสวงหาสันติภาพ

คานธี ได้เรียนรู้วิธี “สัตยาเคราะห์” (Satyagraha) เป็นอาวุธทางการเมือง สัตยาเคราะห์ คืออาวุธแห่งสัจจะและความรัก ความเคลื่อนไหวที่เรียกว่า “สัตยาเคราะห์” เป็นการทดลองความจริงทางการเมืองที่ยิ่งใหญ่และทรงพลังที่สุดของคานธี ขบวนการสัตยาเคราะห์จะยึดมั่นอยู่แต่ในหลักแห่ง “อหิงสธรรม” จะอุทิศตนและทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อความถูกต้องและความยุติธรรม

หลักสำคัญที่คานธีถือปฏิบัติในเรื่อง “อหิงสา” ก็คือ การยอมทนทุกข์เพื่อชำระจิตใจของตัวเองและเปลี่ยนจิตใจของผู้ที่ทำผิด คานธีได้อดอาหารนับจำนวนครั้งไม่ถ้วนในชีวิต เมื่อเห็นผู้ร่วมงานใช้วิธีการรุนแรงหรือกระทำผิด ด้วยความเสียสละและการยอมทนทุกข์ของคานธี ผู้กระทำผิดได้สำนึกกลับตัวเสียใหม่ คานธีถือว่าการอดอาหารเป็นการชำระจิตใจของตนเองให้บริสุทธิ์ และเป็นการชำระจิตสำนึกของส่วนรวมให้บริสุทธิ์ด้วย

ด้วยการปฏิบัติแบบ “อหิงสา” ความจริงหรือคุณธรรมในตัวของผู้คนจะถูกปลุกให้ตื่นขึ้นในจิตสำนึก และไม่ว่ามิตรหรือศัตรูก็จะกลายเป็นบุคคลที่รักความจริงและความเป็นธรรมในที่สุด ถ้าเป็นมิตรก็จะเป็นมิตรที่ดียิ่งขึ้น ถ้าเป็นศัตรูก็จะค่อยๆ เปลี่ยนท่าทีจากศัตรูกลายเป็นมิตรในที่สุด คานธีมีความเชื่อมั่นในมนุษยชาติมาก ว่ามนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเป็นคนดีหรือคนเลว หากได้รับการปฏิบัติอย่างถูกต้องแล้ว ก็จะกลายเป็นคนดีขึ้นมาได้ทุกคนไม่มียกเว้น

ดังนั้น การใช้ความรุนแรง การประหัตประหาร หรือสงคราม จึงถือเป็นความผิดอย่างมหันต์ เพราะเท่ากับเป็นการสิ้นหวังในมนุษยชาติ เป็นการทำลายคุณธรรมและความจริงที่ซ่อนอยู่ในตัวของมนุษย์ทุกคน และเป็นการปลุกธรรมชาติฝ่ายต่ำของมนุษย์ให้แสดงพลังกำลังออกมา อันกลายเป็นการจ้องล้างจ้องผลาญไม่มีที่สิ้นสุด วิธีที่จะเอาชนะความชั่วจึงไม่ได้อยู่ที่การทำลายคนชั่ว

แต่อยู่ที่การเปลี่ยนจิตใจของคนชั่วโดยไม่ทำความชั่วตอบ คานธีได้ย้ำเตือนอยู่เสมอว่า ให้เกลียดชังความเลวแต่อย่าเกลียดชังคนเลว เพราะทุกคนมีโอกาสกลับตัวเป็นคนดีได้เสมอ

การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ สงบสุข ท่ามกลางความขัดแย้งในสังคม โดยทุกคนในสังคมจะต้องสมานสามัคคีกัน เพราะสังคมย่อมมีความขัดแย้งกันในทุกสังคม ทุกชนชั้น ฉะนั้นทุกคนจะต้องพึงระลึกว่าไม่ควรเบียดเบียน และไม่ทำให้คนอื่นในสังคมต้องเดือดร้อนเพราะการกระทำของตนเอง หากว่าทุกคนในสังคมขาดสิ่งต่างๆเหล่านี้ สังคมก็มิอาจสงบสุขลงได้ จะมีแต่ความวุ่นวาย เกิดซึ่งการทะเลาะวิวาทและนำมาซึ่งการสูญเสียทั้งเลือดเนื้อและทรัพย์สิน สันติภาพจึงหมายถึง การปรองดองกันในสังคมทุกชนชั้น และควรมีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน ที่สำคัญทุกคนจะต้องมีจิตสำนึก และความรู้สึกที่ เอื้อเฟื้อ อภัย และ อดทน ด้วยสังคมถึงจะสงบสุขและเกิดสันติภาพอย่างแท้จริง ด้วยหลักอหิงสา สัตยาเคราะห์เป็นเครื่องมือก่อให้เกิดสันภาพ

บทที่ ๓

แนวคิดเรื่องตรีภาวะสัมพันธ์ในปรัชญาของมหาตมะ คานธี

สิ่งที่มีค่าที่สุดที่มหาตมะ คานธีมอบให้อินเดียคือเอกราช แต่ก็ต้องยอมรับว่ามหาตมะ คานธีไม่สมควรได้รับคำชมเชยเพียงคนเดียวที่อินเดียรอดพ้นจากการเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษนั้น อินเดียได้รับเอกราชของเป็นเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ต้องเกิดขึ้นไม่ช้าก็เร็ว ถึงแม้มหาตมะ คานธีจะเข้ามาหรือไม่เข้ามาเกี่ยว ข้อก็ตาม เป็นผลจากพลังทางประวัติศาสตร์หลายอย่างที่เกิดขึ้น หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ แน่นอน คุณูปการของมหาตมะ คานธีอยู่ตรงวิธีการที่ทำให้อินเดียได้รับเอกราช แต่ก็พูดไม่ได้อีกเช่นกันว่าเพราะมหาตมะ คานธีเท่านั้นอินเดียจึงได้รับเอกราช ถ้าเช่นนั้นอะไรคือ สิ่งที่ยิ่งใหญ่สามชิ้นจากมหาตมะ คานธีมอบให้

สิ่งที่มีมหาตมะ คานธี มอบให้ก่อเกิดจากเสาหลัก ที่เรียกว่า ตรีภาวะสัมพันธ์ ๓ ประการ คือ ๑) การต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์ ๒) เอกทศวัตร และ๓)การทำงานพัฒนาชุมชน ของขวัญสามชิ้นนี้เป็นแนวคิดที่ทำให้เกิดคำศัพท์ใหม่ ซึ่งเรารับมาใช้ในสังคมของอินเดีย

๓.๑ หลักสัตยาเคราะห์

๓.๑.๑ ความหมายของสัตยาเคราะห์

คำว่า “สัตยาเคราะห์” หมายถึง การให้คำมั่นสัญญาในการที่จะร่วมมือร่วมแรงกันในทางความคิดสร้างสรรค์กับผู้นำทางการเมืองของอินเดีย เพื่อให้เศรษฐกิจ สังคม การเมืองของอินเดียให้ดำเนินไปได้ด้วยดี มหาตมะ คานธี เห็นว่า นักสัตยาเคราะห์จะต้องสร้างสมรรถภาพทางจิตให้เข้มแข็งเพื่อขจัดโรคร้าย ก็คือ ความไม่เป็นธรรมทางสังคม และในการนี้หากเกิดความลำบากทุกข์ยากเกิดขึ้น ก็จะต้องอดทนไม่ลดละคำมั่นสัญญาที่ให้ไว้ กลุ่มสัตยาเคราะห์จะต้องอยู่ในศีลธรรมอันดีและเคารพในกฎหมายที่ให้ความเป็นธรรม^๑

สัตยาเคราะห์ มีการบันทึกในพจนานุกรมฉบับมาตรฐานและในสารานุกรม คำนี้ประกอบด้วยรากศัพท์สองคำ คือ สัตย หมายถึงความจริง และ อเคราะห์ หมายถึงการยืนหยัด เมื่อแปลตามตัวอักษร สัตยาเคราะห์จึงมีความหมายว่า การยึดมั่นในความจริง^๒ สัตยาเคราะห์ (Satyagraha) หมายความว่าตามตัวอักษรว่า ‘ยึดมั่นในสัตย์’ (“สัตย์” แปลว่า “ความจริง” และสำหรับท่านมหาตมะ คานธี ท่านถือว่า “สัตย์” (หรือ ความจริง) คือพระเจ้า. สัตยาเคราะห์ โดยความหมายทั่วไปของคำศัพท์ หมายถึงวิธีการดำเนินชีวิตของบุคคลผู้ซึ่งยึดมั่นแนบแน่นในพระเจ้า (God) และอุทิศชีวิตให้กับพระองค์ ดังนั้นนักสัตยาเคราะห์ (Satyagrahi) จึงเป็นบุคคลผู้ซึ่งนับถือบูชาพระเจ้าเป็นเจ้า (a man of God) คำนี้เกิดขึ้นหลังมีการเคลื่อนไหวของประชาชน ตอนที่หนังสือพิมพ์ใน

^๑ Mukherjee, G.N. *Anarchist Thought in India*, (Place : Varanasi press, 1966), p.. 212

^๒ นารายณ์ เดชชาย เขียน อนิตรา พวงสุวรรณ แปล, *คานธีรำลึก : มหาบุรุษขอหิงสา*, กรุงเทพมหานคร : หจก.สามลดา, ๒๕๕๗, หน้า ๙๖.

แอฟริกาใต้เรียกการต่อสู้แบบสันติวิธีของคนอินเดียที่เรียกร้องความยุติธรรมเมื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ยี่สิบว่า “การต่อต้านแบบตั้งรับ” นั้น มหาตมะ คานธีซึ่งเป็นผู้นำการเคลื่อนไหวได้ใช้คำนี้มาระยะหนึ่งแล้ว เขาใช้คำนี้เพราะยังหาคำที่ดีกว่าไม่ได้ แต่เมื่อเห็นว่าในแง่หนึ่งคำนี้มีความหมายในเชิงเป็นฝ่ายตั้งรับและอีกแง่หนึ่งคำว่า “ต่อต้าน” ในโลกของคนตะวันตกนั้น แม้แต่ในระดับที่ไม่ใช้ความรุนแรงก็ยังมี การใช้กำลังข่มขู่บังคับอยู่ มหาตมะ คานธีจึงไม่ค่อยพอใจกับคำนี้ ผลก็คือเขาขอให้ผู้อ่านวารสารอินเดียเยน โอพีเนียน ช่วยหาคำที่ดีกว่า และจะมีรางวัลให้หากคำตอบของใครได้รับคัดเลือก มะคันลาล มหาตมะ คานธี ซึ่งเป็นหลานและทำงานใกล้ชิดกับมหาตมะ คานธีแนะนำให้ใช้คำว่า สัทเคราะห์ แปลว่า ยึดมั่นในความดีงาม มหาตมะ คานธีเปลี่ยนสัทเคราะห์ เป็น สัตยาเคราะห์ คือเอาคำว่าความจริงมาแทนที่ความดี บังเอิญคำว่า สตย ในภาษาสันสกฤตมีความหมายสามอย่าง ได้แก่ ข้อเท็จจริง ความจริง และยังหมายถึงความดีด้วย คำว่าสัตยาเคราะห์จึงมีความหมายลึกซึ้งยิ่งกว่าคำที่มะคันลาลเสนอ แต่ภายในเวลาไม่กี่เดือนมหาตมะ คานธีได้นิยามคำศัพท์ใหม่นี้ว่า พลังแห่งสัจจะ พลังแห่งจิตวิญญาณ หรือบางครั้งก็นิยามว่า พลังแห่งความรัก เพื่อให้เข้ากับแนวคิดเบื้องหลังการต่อสู้แบบสันติวิธีที่เขาเพิ่งค้นพบ วิธีนี้ประสบความสำเร็จและยังใช้กันอยู่ถึงปัจจุบัน บนหน้าประวัติศาสตร์ของอินเดียมีการนำแนวคิดนี้ไปใช้ในระดับที่กว้างและในประเด็นที่หลากหลาย ตั้งแต่การแก้ปัญหาในระดับปัจเจก ไปจนถึงปัญหาในระดับประเทศ

“สัตยาเคราะห์ (Satyagraha)” ที่เป็นอาวุธทางการต่อสู้ทางการเมือง ซึ่งเป็นคำศัพท์ที่ท่านคิดขึ้นมาจากคำในภาษาสันสกฤตสองคำคือ สัตยะ (Satya) ความจริง, ความถูกต้อง) และอาครหะ (Agraha) (ความมั่นคง, ความตั้งใจแน่วแน่) ดังได้กล่าวมาแล้วพร้อมๆ ไปกับหลักการแห่งสัตยาเคราะห์นี้ สามารถใช้สัตยาเคราะห์ในรูปแบบต่างๆ ตามสถานการณ์ และทางการเมืองสังคมที่แตกต่างกันไป เป็นต้นว่าการไม่เชื่อฟังคำสั่งรัฐบาล เช่นการไม่เชื่อฟังกฎหมายที่เลวร้าย การไม่จ่ายภาษี ค่าเช่า และอื่นๆ ที่ไม่ยุติธรรม การไม่ให้ความร่วมมือหรือการถอนความช่วยเหลือและการบริการคนที่ก้าวร้าว ปิดกิจการค้าทั้งหมดเพื่อเป็นการประท้วงและแสดงความไม่พอใจ การต่อสู้ด้วยการอดอาหารเพื่อปลุกจิตสำนึกในทางที่ดีของผู้คนให้ตื่นขึ้น เหล่านี้เป็นต้น มหาตมะ มหาตมะ คานธี และผู้ติดตามของท่านได้ใช้วิธีการนี้ทั้งหมดในสถานะการณ์ที่ไม่ถูกต้องในรูปแบบต่างๆ กันเพื่อเป็นการประยุกต์ใช้ “สัตยาเคราะห์” ในรูปแบบการปกครองที่ดีที่สุด ดังนั้น “สัตยาเคราะห์” เป็นหลักการของรูปแบบการปกครองที่ดีที่สุดของอินเดียในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ตามทัศนะของมหาตมะ คานธี เพื่อเป็นแนวทางใหม่ที่สอดคล้องกับกฎศีลธรรมได้แก่การจัดตั้งกองกำลังสัตยาเคราะห์ โดยนำเอาวิธีการปฏิบัติของ “อหิงสา” มาใช้ซึ่ง “อหิงสา” ตามความหมายทั่วไปหมายถึงการไม่ทำร้าย (Non-killing) ส่วนความหมายที่กว้างกว่านั้นคือการไม่ทำร้ายผู้อื่น ๆ หมายถึงการหลุดพ้นจากเจตจำนงที่จะทำลายบุคคลอื่นทั้งความคิด คำพูดและการกระทำ^๓ แต่ “อหิงสา” มีความหมายกว้างออกไปกว่าการละเว้นจากการฆ่าและการไม่ทำร้าย คือ “อหิงสา” ของท่านถูกขัดขวางจากความชั่วร้าย การโกหก เกลียด การมุ่งร้ายและการยึดถือตามความต้องการ

^๓ Iyer, *The Moral and Political Thought of Mahatma Gandhi*, (London : Oxford University Press, 1978), p. 178.

๓.๑.๒ หลักการของสัตยาเคราะห์

สัตยาเคราะห์ หมายถึง ความเชื่อในสัจธรรมและการสนับสนุนสัจธรรม มุ่งขจัดความรู้สึกเป็นศัตรู เป็นการแสวงหาความจริง และมุ่งมั่นที่จะไปให้ถึงจุดนั้นด้วยสันติวิธีอย่างไม่มีวันย่อท้อ สัตยาเคราะห์คือความรักที่แสดงออกผ่านการโน้มน้าวใจ การขอร้อง การทำให้ฝ่ายตรงข้ามหันมาสนใจเหตุผลของการต่อสู้ ขณะเดียวกันก็พร้อมยอมรับความทุกข์ความเจ็บปวดที่ตนอาจได้รับ หรือถูกฝ่ายตรงข้ามลงโทษ สัตยาเคราะห์ไม่ใช่การใช้กำลังทางกาย นักสู้สัตยาเคราะห์ไม่มีวันทำให้ฝ่ายตรงข้ามเจ็บปวดไม่ว่าทางร่างกายหรือจิตใจ ผู้ใช้สัตยาเคราะห์ในการต่อสู้ต้องไม่มีความคิดปองร้ายอยู่ในจิตใจ สัตยาเคราะห์เป็นเรื่องของพลังใจอันบริสุทธิ์^๔

สัตยาเคราะห์เมื่อใช้ในรูปของการไม่ให้ความร่วมมือ มันคือความพยายามที่จะปลุกมวลชนให้ตื่นขึ้นมาตระหนักรู้ในศักดิ์ศรีและอำนาจของตน เป็นการแข็งขันไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับความชั่วร้ายที่ตนไม่มีส่วนรู้เห็นและไม่ยินดีด้วย คานธีย้ำเสมอว่าการไม่ให้ความร่วมมือกับสิ่งชั่วร้ายเป็นหน้าที่ที่เราต้องทำ มากเท่ากับการให้ความร่วมมือกับพลังฝ่ายดี หลักสำคัญของสัตยาเคราะห์อยู่ที่การมีคุณธรรมจริยธรรม ไม่ได้อยู่ที่รูปแบบ หลักการสำคัญคือต้องใช้ความจริงเป็นพื้นฐานในการต่อสู้และใช้อหิงสาหรือความเมตตาเป็นวิธีการ สัตยาเคราะห์มุ่งขจัดความรู้สึกเป็นศัตรู แต่ไม่ต้องการทำร้ายบุคคลที่เป็นศัตรู คำว่าสัตยาเคราะห์นี้ขึ้นอยู่กับหลักการ ๒ อย่างคือ ๑) สัจธรรมและศรัทธาในสัจธรรม ๒) การดำเนินตามสัจธรรมนั้นอย่างต่อเนื่องและมั่นคง โดยอาศัยสัตยาเคราะห์นี้ จึงสามารถเปลี่ยนจิตใจคนอื่นได้และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม มหาตมะ คานธี กล่าวว่าสัตยาเคราะห์ประกอบด้วยหลักธรรม ๓ ประการคือ^๕

๑. หลักสัจธรรม (Truth) มหาตมะ คานธี ถือว่าสัจธรรมเป็นพลังอันยิ่งใหญ่ที่สุด สัจธรรมคือพระเจ้าตามทัศนะของท่านการกระทำทุกอย่างทางการสังคมขึ้นอยู่กับสัจธรรม ทุกคนต้องพยายามที่จะดำเนินตามสัจธรรมในทุกรูปแบบ สัจธรรมนั้นรวมเอาการไม่มีอคติและพยายามต่อใครๆ ด้วยเหตุผลนี้ท่านจึงกล่าวว่า ความรักเป็นวิธีการแน่นอนที่สุดสำหรับการบรรลุธรรม

๒. หลักอหิงสธรรม (Non-Violence) หมายถึง การมีความรักต่อทุกคน โดยไม่พยายามทำร้ายใคร มหาตมะ คานธี เชื่อว่าอหิงสธรรมนี้เป็นการกระทำที่ดีแบบบวก โดยรวมเอาทั้งความรักและความเห็นอกเห็นใจต่อทุกคน อหิงสธรรมหรือความรักเป็นหนทางที่จะนำไปสู่การบรรลุถึงสัจธรรมหรือพระเจ้าเป็นเจ้า ท่านกล่าวว่าสัจธรรม (Truth) คือจุดหมายปลายทาง ความรักคือหนทางไปสู่จุดหมายปลายทางนั้น การบรรลุถึงสัจธรรมนั้นไม่ใช่สิ่งยาก แต่การปฏิบัติอหิงสธรรมเป็นสิ่งที่ยากกว่า เพราะอหิงสธรรมเป็นวิถีทางแห่งชีวิต และเราจะไม่บรรลุถึงสัจธรรมหรือหลักสัตยาเคราะห์ได้ ถ้าไม่

^๔ นารายณ์ เดชชาย เขียน อนิตรา พวงสุวรรณ แปล, คานธีรำลึก : มหาบุรุษอหิงสา, กรุงเทพมหานคร : หจก.สามลดา, ๒๕๕๗, หน้า ๑๐๙.

^๕ จานงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, ประวัติแนวคิดทางสังคม (History of Social Thought), (กรุงเทพฯ : สำนักการพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๙๔.

ปฏิบัติตามอหิงสธรรมโดยเคร่งครัด อหิงสธรรม ตามความหมายของข้าพเจ้า จึงหมายถึง การไม่ใช้กำลังทุกชนิด ยกเว้นเสียแต่กำลังทางด้านศีลธรรม^๖ อหิงสธรรมเป็นทางเดียวเท่านั้นที่จะนำไปสู่สังฆธรรมได้

ตามทัศนะของแนวคิดทางการเมืองของมหาตมะ คานธี เพื่อเป็นแนวทางใหม่ที่สอดคล้องกับกฎศีลธรรม ได้แก่การจัดตั้งกองกำลังสัตยาเคราะห์ โดยนำเอา “อหิงสา” มาเป็นวิธีการ ซึ่งอหิงสตามความหมายทั่วไป หมายถึงการไม่ทำร้าย (Non-injury) ความหมายแคบลงมาก็คือ ละเว้นจากการฆ่า (Non-killing) และความหมายกว้างกว่านั้นก็คือการไม่ทำร้ายผู้อื่น หมายถึงการหลุดพ้นจากเจตจำนงที่จะทำลายบุคคลอื่น หรือตั้งใจที่จะทำร้ายสิ่งที่มีชีวิตอื่นและละเว้นจากการปองร้ายบุคคลอื่นทั้งความคิด คำพูด และการกระทำ แต่อหิงสาของ มหาตมะ คานธี มีความหมายกว้างออกไปกว่าการละเว้นจากการฆ่าและการไม่ทำร้าย คืออหิงสาของท่านถูกขัดขวางจากความชั่วร้าย การโกหก เกลียด การมุ่งร้ายและการยึดถือตามความต้องการของโลก การทดลองที่สำคัญและมีอิทธิพลยิ่งของท่านคือการทดลองในเรื่องอหิงสตลอดชีวิตของท่าน ท่านได้แต่ประพฤติปฏิบัติอยู่แต่ในหลักอหิงสคือความไม่เบียดเบียน ท่านประสบความสำเร็จอันใหญ่หลวงในการใช้หลักอหิงสานี้ ทั้งในชีวิตการประพฤติกกรรมส่วนตัว ชีวิตในทางสังคม มหาตมะ คานธี ให้คำนิยามอหิงสาไว้ดังนี้

๑. อหิงสา ไม่ได้หมายถึงการไม่ทำลายชีวิตอื่นเท่านั้น ส่วนอหิงสา คือการสร้างความทุกข์ ความเจ็บปวดทรมานหรือการเข่นฆ่าชีวิตอื่นด้วยความโกรธแค้น ด้วยความเห็นแก่ตัว หรือด้วยจิตใจที่มุ่งประทุษร้าย ดังนั้น การละเว้นจากการกระทำดังกล่าวนี้คือ อหิงสา

๒. อหิงสา คือ ความไม่เบียดเบียนนั้น เป็นหลักใหญ่และเป็นรากฐานที่สำคัญ ที่สุดในแนวทางความคิดทางการเมืองของ มหาตมะ คานธี ซึ่ง “อหิงสา” ในทางการเมืองของท่านมีความหมาย ดังต่อไปนี้

๑) ความรัก มหาตมะ คานธีได้ทดลองในเรื่องความรักต่อเพื่อนสรรพสัตว์ทั้งหลายตลอดชีวิตของท่าน ด้วยความรักและความเมตตาเท่านั้น ความรักเป็นหัวใจของอหิงสา ไม่มีใครจะสามารถต้านทานความรักที่บริสุทธิ์ได้ ท่านชำระจิตใจของท่านให้บริสุทธิ์ด้วยการรักในเพื่อนมนุษย์ สัตว์ และสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย ด้วยความรักที่บริสุทธิ์ของท่านนี้เอง ได้ชนะใจของประชาชนและชนะใจศัตรูของท่านเอง สามารถนำเอกราชและอิสรภาพมาสู่ประเทศอินเดียได้ในที่สุด ท่านกล่าวว่า “ความรักเป็นพลังอำนาจที่ยิ่งใหญ่ที่สุดเท่าที่โลกรู้จัก และขณะเดียวกันก็เป็นสิ่งที่อ่อนโยนที่สุดเท่าที่มนุษย์รู้จักด้วย สำหรับข้าพเจ้านั้นความรักที่บริสุทธิ์คือกฎเกณฑ์ทั้งหมดในชีวิตของข้าพเจ้า”

๒) ความอดทน หลักอหิงสานั้นต้องอาศัยความอดทนอย่างยิ่งจึงจะสามารถนำผลสำเร็จมาได้ มันเป็นวิธีที่ต้องใช้เวลาแต่ก็เป็นวิธีเดียวที่แน่นอนที่สุดและถูกต้องในการเอาชนะจิตใจและความรักจากผู้อื่น ท่านกล่าวว่า

“หนทางแห่งความดีนั้น ดำเนินไปอย่างเชื่องช้า บุคคลผู้ต้องการประกอบคุณงามความดีนั้น ย่อมไม่เห็นแก่ตัวและไม่รีบร้อน เขารู้ดีว่าการทำให้ผู้อื่นชาบซึ่งในคุณความดีนั้น ต้องอาศัยเวลา”

^๖ คานธี, โมหันทาส การราม จันท์, **แต่นักศึกษา**, แปลโดย กรุณา-เรืองอุไร กุศลลาสัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศึกษาสยาม, ๒๕๒๑), หน้า ๘๙.

๓) ความกล้าหาญ นอกจากความรัก ความอดทนแล้ว ผู้ที่เดินบนหนทางแห่งอหิงสา นั้น จะต้องมีความกล้าหาญอย่างเด็ดเดี่ยวอีกด้วย ชีวิตของ มหาตมะ คานธี เป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดของ บุคคลผู้ปราศจากความเกรงกลัวใดๆ ทั้งสิ้น หลุยส์ ฟิสเซอร์ กล่าวถึงความกล้าหาญของ มหาตมะ คานธี ไว้ว่า “มหาตมะ คานธี ไม่เกรงกลัวรัฐบาลหรือบุคคลใดๆ เขาไม่เกรงกลัวคุกตะราง ความยากจน หรือแม้กระทั่งความตาย” สำหรับ มหาตมะ คานธี นั้นได้กล่าวว่า

ความกล้าหาญ หมายถึงการปราศจากความกลัวในทุกลักษณะมันเป็นเสรีภาพจากความเกรงกลัวในลักษณะต่างๆ เช่นความกลัวตาย ความกลัวการประทุษร้าย การกลัวความยากจน หิวโหย ความตกต่ำ คำวิพากษ์วิจารณ์และความโกรธแค้นของบุคคลอื่น ความกลัวในเทวดาเป็นต้น ความขลาดกลัวนั้นไม่สามารถจัดเป็นคุณธรรมได้...ความกล้าหาญนั้น เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อความก้าวหน้าในคุณธรรม ใครเล่าจะสามารถแสวงหาความจริงหรือความรักได้โดยขาดความกล้าหาญ

๔) ความบริสุทธิ์ ชีวิตของ มหาตมะ คานธี เป็นชีวิตของผู้ที่ตรวจสอบชีวิตตัวเอง และชำระจิตใจตัวเองให้บริสุทธิ์อยู่เสมอ การทดลองความจริงของท่านทั้งหมดตั้งอยู่บนฐานของความบริสุทธิ์ ในทางการเมืองท่านจะใช้วิธีสงบแต่เฉียบขาดบนพื้นฐานของความบริสุทธิ์และความยุติธรรมเสมอ เมื่อใดก็ตามที่ท่านเห็นว่าประชาชนของท่านเริ่มใช้วิธีการที่รุนแรงท่านก็จะทัดทานไว้และถ้าหากจำเป็นท่านก็จะหยุดความเคลื่อนไหวทางการเมืองนั้นเสีย และหันกลับมาสำรวจความบกพร่องของตนเองและประชาชนของท่าน ในหลายครั้งที่ท่านใช้วิธีอดอาหารเพื่อชำระตัวเองให้บริสุทธิ์ ขณะเดียวกันก็เป็นการทำให้ประชาชนของท่านสำนึกในความผิดที่ได้ใช้วิธีการที่รุนแรงลงไป ด้วยอาศัยความบริสุทธิ์นี้เอง มหาตมะ คานธี ได้สามารถนำประชาชนอินเดียทั้งประเทศเข้าร่วมการต่อสู้เพื่อเสรีภาพทางการเมืองและประชาธิปไตย

๕) ความซื่อสัตย์ ตั้งแต่ครั้งเป็นเด็ก มหาตมะ คานธี ได้ยึดถือความจริงใจในการต่อสู้และความซื่อสัตย์ตลอดมา จากประสบการณ์การทดลองความจริงของท่าน ท่านพบว่าความซื่อสัตย์และความจริงใจนี้ได้ช่วยท่านเป็นอย่างมากให้พ้นจากทุกข์และภาวะยุ่งยาก ทั้งปวง ครั้งหนึ่งเมื่อสมัยเป็นเด็กนักเรียน มหาตมะ คานธี ได้สะกดศัพท์คำหนึ่งผิดในการสอบไล่ ครูได้พยายามสะกดท่านด้วยปลายเท้าให้ซ้ำเลื่องดูเพื่อนแต่ท่านปฏิเสธที่จะทำเช่นนั้น เมื่อผลการสอบประกาศออกมาปรากฏว่านักเรียนทุกคนในชั้นยกเว้นท่านสะกดคำศัพท์ได้ถูกต้องหมดทุกคำ มหาตมะ คานธี ไม่เคยคิดจะเรียนรู้อะไรของการทุจริตเลย อีกครั้งหนึ่งในวัยเด็กที่ท่านเรียกว่าเป็น “โศกนาฏกรรม” ในชีวิตของท่าน ท่านได้สมคบกับพี่ชายตัดเอาทองจากกำไลมือไปขายเพื่อใช้หนี้ของพี่ชาย แต่แล้วความรู้สึกผิดชอบชั่วดีทำให้ท่านไม่สามารถทนนิ่งอยู่ได้ ต้องเข้าไปสารภาพความผิดต่อบิดา ท่านไม่กล้าที่จะพูดโดยตรงจึงเขียนคำสารภาพลงในกระดาษและยื่นส่งให้บิดาที่กำลังนอนป่วยอยู่ท่านพูดถึงบรรยากาศที่น่าประทับใจในครั้งนั้นว่า

ข้าพเจ้ารู้สึกประหม่าในขณะที่ยื่นคำสารภาพให้แก่คุณพ่อ รัยขณะนั้นท่านกำลังป่วยเป็นโรคสีดวงทวารอยู่และต้องนอนเป็นประจำ เตียงนอนของท่านเป็นเตียงพื้นไม้ธรรมดา ข้าพเจ้ายืนจดหมายให้ท่านแล้วก็นั่งลงบนพื้นตรงหน้าท่าน คุณพ่ออ่านจดหมายของข้าพเจ้าโดยตลอด พลันน้ำตาก็ร่วงหยดลงอาบแก้มจนทำให้ทำให้จดหมายเปียก ท่านหลับตานิ่งเงียบอยู่สักครู่หนึ่งแล้วก็ฉีกจดหมาย เมื่อตอนอ่านจดหมายนั้นท่านลุกขึ้นนั่ง บัดนี้ ท่านเอนหลังลงนอนตามเดิม ข้าพเจ้าเองก็กลืนน้ำตาไว้ไม่อยู่ รู้สึกถึงความปวดร้าวใจที่กำลังเกิดแก่คุณพ่อ...หยดน้ำตาแห่งความรักอันเปรียบได้

กับไข่มุกนี้ได้ชะล้างความผิดบาปในดวงใจของข้าพเจ้าหมดไป ข้าพเจ้าได้ถึงแล้วซึ่งความบริสุทธิ์ผู้ที่ได้เคยลิ้มรสความรักชนิดนี้เท่านั้น จึงจะสามารถได้ทราบว่ามันเป็นเช่นไร สำหรับตัวข้าพเจ้าเองนั้น เหตุการณ์ครั้งนี้เป็นเสมือนหนึ่งบทเรียนอันเป็นรูปธรรมแห่งหลัก “อหิงสธรรม” หลักการขั้นพื้นฐานของอหิงสาผู้บูชาสัจจะจะยอมตายแต่ไม่ยอมเสียสัจจะ ในรูปแบบที่แท้จริงนั้น อหิงสาคือความรัก ความเมตตาและความเอื้ออารีที่สูงที่สุด

ชีวิตในหนหลังของ มหาตมะ คานธี นั้น เป็นชีวิตของความอ่อนน้อมถ่อมตนอย่าง ที่สุด ท่านยอมรับความผิดพลาดบกพร่องของตนเองครั้งแล้วครั้งเล่า สำหรับท่านแล้วการสารภาพความผิด ช่วยให้จิตใจเข้มแข็งบริสุทธิ์และระมัดระวังมากขึ้น ท่านกล่าวว่า “ไม่มีสิ่งใดจะนำละลายไปกว่าการไม่ยอมรับความผิดพลาดของตนเอง”

อหิงสา เป็นคุณสมบัติพิเศษทางจิตใจ^๗ ไม่ใช่คุณสมบัติของคนชั่วฉลาด หากเป็นวิธีการของความกล้าหาญ ไม่ใช่หนทางของความฉลาดกลัว มหาตมะ คานธี กล่าวว่า “ถ้าหากว่าทางเลือกจะเหลืออยู่เพียงสองทางคือระหว่างความชั่วฉลาดและความรุนแรงแล้ว ข้าพเจ้าก็จะเลือกวิธีการที่รุนแรง ข้าพเจ้าพร้อมที่จะให้อินเดียจับอาวุธขึ้นปกป้องเกียรติภูมิของตนเองมากกว่าที่จะยอมจำนน อย่างชั่วฉลาดตาขาว” วิธีการของอหิงสายังเป็นวิถีทางแห่งการไม่ติดข้อง (Non-attachment) ทนต่อความทุกข์ (Suffering) และอดทนอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้น หลักการสัตยาเคราะห์นั้น ท่านได้นำไปแปรเป็นการต่อสู้ในวิธีการต่างๆ ท่านกล่าวว่า สัตยาเคราะห์เป็นอาวุธทางการเมือง ดังนั้นจึงจะไม่ถูกนำมาใช้อย่างพร่ำเพรื่อ เมื่อสิ่งที่อยู่ดีธรรมเกิดขึ้นในสังคม เช่นการออกกฎหมายโดยรัฐเป็นไปเพื่อกีดกันประชาชน สัตยาเคราะห์จะต่อต้านตัวกฎหมายนั้น ไม่ใช่ต่อต้านรัฐ และแม้ว่ารัฐนั้นมักจะออกกฎหมายที่ผิดศีลธรรมอยู่เรื่อยๆ ก็ไม่ใช่เหตุผลที่นักสัตยาเคราะห์จะต้องต่อต้านรัฐ โดยการไม่ยอมรับกฎหมายฉบับอื่นๆ ด้วย ในฐานะเช่นนี้ จะทำให้สามารถใช้ดุลยพินิจได้ว่า กฎหมายฉบับใดถูกต้องมีความเป็นธรรม และกฎหมายฉบับใดผิดไม่เป็นธรรม เมื่อนั้นแหละเขาจึงจะมีสิทธิ์ที่จะโต้แย้งต่อกฎหมายที่เขาเห็นว่าไม่เป็นธรรมได้ ทั้งนี้โดยมีเงื่อนไขของการต่อสู้ที่ได้กำหนดไว้

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าหลักของการต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์นั้น ต้องเป็นไปโดยสันติ ผู้ปฏิบัติสัตยาเคราะห์จะต้องเข้าร่วมการต่อสู้โดยไม่ใช้กำลัง และจะต้องพร้อมที่จะยอมรับความทุกข์ทรมานอันจะเกิดขึ้นแก่ตนหากเขาไม่พร้อมที่จะรับเงื่อนไขดังกล่าว การสัตยาเคราะห์ก็เป็นอันกระทำไม่ได้ หลักการต่อสู้จึงต้องอาศัยพื้นฐานรูปแบบของ “อหิงสา” โดยแท้ เพราะมีแต่ผู้ที่มีจิตใจที่บริสุทธิ์และมีความรักต่อเพื่อนมนุษย์เท่านั้น ที่จะยอมรับความทุกข์ทรมานในการต่อสู้ แทนที่จะทำร้ายต่อฝ่ายตรงข้าม มหาตมะ คานธี ได้นำหลักอหิงสามาใช้ในทางการเมืองและสังคม ท่านแยกวิธีการใช้อหิงสาออกเป็น ๔ ประเภทคือ อหิงสาในการต่อต้านผู้มีอำนาจ อหิงสาในการต่อต้านการจลาจลภายในประเทศอหิงสาในการต่อต้านการรุกรานภายนอกประเทศ และอหิงสาในชีวิตครอบครัว ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างการใช้อหิงสาในการต่อต้านผู้มีอำนาจ คือเหตุการณ์การเรียกร้อง ปุณฺณสวราช ๑๙๓๐ ในวันที่ ๒๖ มกราคม ๑๙๓๐ โดยสภาองค์กรสตรีได้ประกาศว่า เป็นวันเอกราชทั่วประเทศ และมหาตมะ คานธี ได้กล่าวสุนทรพจน์ไว้ดังนี้

^๗ คานธี, โมहनทาส การราม จันท์, **แต่นักศึกษา**, แปลโดย กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศึกษาสยาม, ๒๕๒๑), หน้า ๙๓.

เราเชื่อว่าถ้ารัฐธรรมนูญมีสิทธิเสรีภาพประชาชนก็มีสิทธิในการขัดขวางรัฐบาลอังกฤษไม่เพียงแต่รัฐธรรมนูญ แต่ยังแก่งแย่งผลประโยชน์ของมวลชน อีกทั้งทำลายอินเดียในแง่เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม และทางด้านจิตใจ ดังนั้นเราจึงเชื่อว่าอินเดียจะขัดขวาง และบรรลุถึงปुरुณสวราชหรือเอกราชสมบูรณ์มันเป็นอาชญากรรมต่อมนุษย์ และพระเจ้าในการยอมรับกฎซึ่งก่อให้เกิดความหายนะ ทั้ง ๔ ประการคือ เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมและทางด้านจิตใจแก่ประเทศของเรา แต่อย่างไรก็ตามเราก็คำนิ้งว่า วิธีการที่มีประสิทธิภาพในการนำไปสู่เสรีภาพของเราไม่ใช่วิธีการรุนแรง เราจะใช้วิธีการถอนความร่วมมือกับรัฐบาลอังกฤษ และจะใช้วิธีการไม่เชื่อฟังรวมทั้งการไม่ยอมจ่ายภาษี เราเชื่อมั่นว่าถ้าเราถอนความช่วยเหลือและไม่ยอมเสียภาษีโดยปราศจากความรุนแรงจะสามารถขจัดกฎอันไร้มนุษยธรรมนี้ได้ ฉะนั้นเราจึงดำเนินตามสถาบันคองเกรสเพื่อจุดหมายในการก่อตั้งปुरुณสวราช

“สวราช” หมายถึงการปกครองตนเอง (Self-rule) เป็นคำนิยามในทางความคิดทางการเมืองประชาธิปไตย หรือความคิดทางการเมืองที่อ้างความชอบธรรมของการปกครองโดยประชาชน แต่ “สวราช” ในความหมายตามแนวความคิดทางการเมืองของมหาตมะ คานธี นั้นมีความหมายเฉพาะที่แตกต่างกันไป โดยมีองค์ประกอบดังนี้

๑. การปกครองที่แท้จริงคือการบังคับตนเอง หรือการควบคุมตนเอง
๒. วิธีทางที่จะนำไปสู่การปกครองตัวเองคือ ใช้พลังวิญญาณหรือพลังความรัก ที่เรียกว่า “ สัตยาเคราะห์ ”
๓. สวเทศี เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งที่จะอำนวยให้ข้อ ๑ ข้อ ๒ ประสบผลสำเร็จ
๔. ทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นหน้าที่ที่เราจะต้องทำอย่างยิ่ง (ไม่ใช่เฉพาะคัดค้านอังกฤษหรือเพราะต้องการแก้แค้นอังกฤษแต่เพราะเป็นหน้าที่ของเราที่จะต้องทำเช่นนั้น)

จากองค์ประกอบทั้ง ๔ ประการนี้ กล่าวได้ว่า วิธีทางของ “สวราช” คือ อหิงสา เป้าหมายของสวราชคือการบรรลุคุณค่าสูงสุดทางจิตใจ และเสรีภาพทั้งทางการเมืองและพันธนาการ ที่ปิดกั้นการบรรลุสัจจะและกลุ่มเป้าหมายของสวราชคือประชาชนทั้งหมดทั่วอินเดียและทั้งโลก โดยองค์ประกอบทั้ง ๔ ประการของสวราชนี้ เป็นถ้อยแถลงเกี่ยวกับอุดมคติทางสังคมและการเมือง ชื่อ ฮินด์ สวราช (Hind Swaraj หรือ India Home Rule) ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนแรกบรรยายถึงความสูงส่งของอารยธรรมอินเดีย ส่วนที่สองคือ รายละเอียดเกี่ยวกับสวราชและความเป็นไปได้ของสวราชที่ต้องอาศัยองค์ประกอบดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

มหาตมะ คานธี ให้ทัศนะว่ารูปแบบการปกครองที่ดีจำเป็นจะต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองตนเอง จะทำให้เกิดลักษณะในการปกครองโดยรัฐบาลที่ได้มาจากประชาชนปกครองประชาชน วิธีทางที่ประชาชนจะปกครองหรือสามารถปกครองตนเองได้นั้น คือการปกครองในลักษณะประชาธิปไตยถ้าประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองมากขึ้น รูปแบบการปกครองก็มีลักษณะเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น ถ้าราษฎรมีส่วนร่วมน้อยลง ความเป็นประชาธิปไตยก็มีน้อยลงและรัฐบาลที่ดีที่สุดคือรัฐบาลที่มีการปกครองน้อยที่สุด ท่านกล่าวว่าทำให้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นต่างๆ เช่น เกี่ยวกับการศึกษา เศรษฐกิจ สังคม การเมืองและผลประโยชน์ของประชาชน ทั้งประชากรกลุ่มน้อยและกลุ่มใหญ่ จำเป็นจะต้องให้ประชากรราษฎรมีสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นเพื่อรักษาผลประโยชน์ในการพูด การอภิปราย การเขียน การพิมพ์ การแสดงความคิดเห็น

การหันหน้ามาเจรจากันระหว่างผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครองเพื่อปรึกษาหารือปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น ด้วยความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย รูปแบบการปกครองที่ดีที่สุด คือรูปการปกครอง

ในรูปแบบประชาธิปไตยเพราะการปกครองในระบอบประชาธิปไตย จะทำให้สถานะของประชาชนดีขึ้น ทำให้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพในการแสวงหาประโยชน์แก่ตนและสังคมส่วนรวมมากที่สุด...รูปแบบการปกครองในระบอบประชาธิปไตย จะทำให้ประชาชนมีอำนาจอธิปไตยมากขึ้นและตรงตามเป้าหมายอย่างมีคุณภาพและปริมาณมากที่สุด ในการปกครองรูปแบบนี้จะทำให้ประชาชนมีสิทธิในการเลือกตั้งบุคคลที่จะเป็นตัวแทนของประชาชนโดยแท้จริงเข้าไปทำประโยชน์แก่ประชาชน มหาตมะ คานธี มีความคิดพื้นฐานทางการปกครองอยู่ว่า มนุษย์อยู่เหนือระบบต่างๆ ทั้งหลายในโลก ท่านถือว่าด้วยหลักการที่กล่าวแล้วข้างต้นการปกครองตนเองนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้เพราะจะเป็นที่น่าเศร้าที่สุดหากประชาธิปไตยหมายถึงการที่ประชาชนต้องแสวงหาแนวทางรายละเอียดในการดำรงชีวิตและการใช้ชีวิตของเขาจากการขึ้นนำของรัฐบาล ท่านมีเหตุผลว่าการใช้อำนาจทางการเมืองหมายถึงความสามารถจัดการแนวทางของชาติโดยผ่านทางตัวแทนต่างๆ ในชาติ ฉะนั้นแนวทางของชาติสมบูรณ์ในตัวของมันเองในรูปการที่สามารถดำเนินไปเองได้ก็ไม่จำเป็นที่จะมีตัวแทนในรูปแบบของรัฐ ทุกๆ คนจะเป็นผู้ปกครองตัวเอง เขาจะปกครองตัวเองในลักษณะที่ ไม่มีความเสียหายให้แก่ผู้อื่น ฉะนั้นก็จะมีสิ่งๆ ที่เรียกว่าอำนาจทางการเมืองเพราะไม่มีรูปแบบของรัฐดำรงอยู่ แต่เนื่องจากอุดมการณ์เช่นนี้ไม่มีทางทำให้เป็นผลสำเร็จ ท่านได้อ้างความคิดตามแนวของ Thoreau ที่ว่า รัฐบาลที่ดีที่สุดคือรัฐบาลที่ปกครองน้อยที่สุด และเกี่ยวกับการปกครองตนเอง มหาตมะ คานธี ได้นำเอาหลักการปกครองแบบ “สภาหมู่บ้าน” ที่เรียกว่า สภาปัญจายัต (Panchayat) ซึ่งเป็นการปกครองของชาวอินเดียโบราณจะต้อง ได้รับการรื้อฟื้นนำมาใช้เป็นรากฐานการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

รูปแบบการปกครองที่ดีที่สุดตามที่เสนอของ มหาตมะ คานธี คือรูปแบบการปกครองที่มีการพัฒนาศีลธรรมของปัจเจกบุคคลควบคู่ไปการพัฒนาทางการเมือง ท่านได้ใช้หลักการของ สัตยาเคราะห์ อหิงสา และสวราช มาทดลองใช้กับรูปแบบการปกครองในทัศนะของท่าน โดยมี “สัตยาเคราะห์” เป็นอาวุธทางความคิดทางการเมืองเพื่อต่อสู้กับรัฐที่ อยุติธรรมหรือกฎหมายที่กดขี่ประชาชน “อหิงสา” นั้นได้รับการยกย่องว่าเป็นอุดมคติทางการเมืองและสังคมที่มีความรักเพื่อนมนุษย์เป็นรากฐาน และมีความปรารถนาที่จะเห็นเพื่อนมนุษย์ของตนมีความเป็นอยู่อย่างมีอิสระเสรีภาพ อันนำไปสู่สังคมที่มีเสรีภาพและน่าพึงปรารถนาโดยมีการเรียกร้อง “สวราช” คือ เสรีภาพทางการเมืองและการปกครองตนเองจากอังกฤษและเรียกร้องให้มนุษย์หวนคืนสู่การเป็นตัวของตัวเอง กลับไปหาคุณค่าแห่งจิตใจตามที่หลักแห่ง “สัจจะ” รูปแบบการปกครองที่ดีที่สุดตามที่เสนอของ มหาตมะ คานธี นั้น คือรูปแบบการปกครองที่ควรเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตยและให้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพในการปกครองตัวเอง มีสิทธิเลือกตั้งผู้แทนของตนเองและการปกครองที่ดีที่สุดนั้น ควรนำเอาแบบอย่างที่ดีของบรรพบุรุษที่ได้ดำเนินการปกครองที่ดีคือ “สภาปัญจายัต” และได้ผลเป็นรูปแบบของตนเองเพื่อนำมาปรับปรุงใช้ให้เหมาะสมกับเหตุการณ์การปกครองในปัจจุบัน

๓.๑.๒.๓ หลีกตนธรรม (Self-torture) มหาตมะ คานธี กล่าวว่า หนทางแห่งความรักนั้นเต็มไปด้วยขวากหนามและความลำบาก สัตยาเคราะห์นั้นขึ้นอยู่กับการรัก ความรักนี้รวมเอาการเสียสละและความพร้อมในการเผชิญกับความลำบากเพื่อการบรรลุถึงสัจธรรม ผู้ที่ต้องการจะบรรลุถึงสัจธรรมจะต้องพร้อมเผชิญกับความยากลำบาก คือการทรมานตัวเอง คนที่จะทำเช่นนี้ได้

จะต้องเป็นคนกล้า เข้มแข็ง อดทน คนขี้ขลาดไม่อาจจะเป็นผู้ปฏิบัติสัตยาเคราะห์ได้ ดังนั้น คำว่า สัตยาเคราะห์จึงหมายถึงความพร้อมที่จะประสบกับการทรมาน ความยากลำบาก

๓.๑.๓ เป้าหมาย/วัตถุประสงค์ของหลักการสัตยาเคราะห์

มหาตมะ คานธี สร้างสรรค์พัฒนาสัตยาเคราะห์ของท่านมาจากหลายแหล่งวิชา ความรู้ อาจค้นเฉพาะที่สำคัญๆ ย้อนหลังกลับไปได้ถึงความคิดเรื่องกรรมาโยคิน จากภควคิตา (Garmayogin / Gita), และเทศนาบนเขาของพระเยซู (Sermon on the Mount) ก็ด้วย; และข้อเขียนไม่มานานมานี้ของธอโร (Henry David Thoreau), รัสคิน (John Ruskin), และมากเป็นพิเศษจากตอลสตอย (Leo Tolstoy) ทว่าการกระทำในภาคปฏิบัติของท่านในกระบวนการสังคมและการเมืองล้วนเป็นความคิดของท่านเองทั้งหมดทั้งสิ้น

สัตยาเคราะห์ในความหมายแคบมีหลากหลายรูปแบบ ในขั้นพื้นฐานสัตยาเคราะห์เป็นการเรียกร้องให้ฝ่ายตรงข้ามใช้เหตุผลและจิตสำนึก โดยที่ผู้เรียกร้องเป็นฝ่ายยอมสละตนให้เป็นผู้รับทุกข์ทรมานเสียเอง แรงจูงใจให้ทำเช่นนี้ก็เพื่อให้ฝ่ายตรงข้ามได้เปลี่ยนความคิดและเปลี่ยนแปลงตนเอง ทำให้เขากลับมาเป็นพันธมิตรและเป็นเพื่อนโดยสมัครใจอย่างเต็มใจ แนวทางนี้ตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่า การเรียกร้องด้วยศีลธรรมไปยังหัวใจและจิตสำนึกนั้น ในฐานะที่เป็นมนุษย์ด้วยกัน จะมีประสิทธิภาพเกิดประสิทธิผล มากกว่าการเรียกร้องที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการข่มขู่เพื่อให้เกิดภัยอันตราย การบาดเจ็บต่อร่างกาย หรือภัยจากการใช้ความรุนแรง ในความเห็นของมหาตมะ คานธี ที่จริงแล้วความรุนแรงไม่มีวันที่จะเอาชนะความบาปหยาบช้าเลวร้ายใดๆได้เลย; มันเพียงได้แต่กดทับเอาไว้ได้ระยะหนึ่ง แล้วบาปหยาบช้าเหล่านั้นมันก็จะผุดกลับขึ้นมาอีก คราวนี้มันจะเพิ่มพลังบาปหยาบช้าขึ้นอีกเท่าตัว ในทางตรงกันข้าม การไม่ใช้ความรุนแรง จะเป็นการหยุดบาปหยาบช้านั้นได้จบสิ้น เพราะผู้ทำบาปหยาบช้านั้นได้ถูกเปลี่ยนไปแล้วโดยพลานุภาพของความไม่รุนแรง แต่การไม่ใช้ความรุนแรงที่ว่านี้ หากจะสามารถมีชัยชนะเหนือความบาปหยาบช้าได้นั้น จะต้องมิใช่การต่อสู้ต่อต้านขัดขืนแบบตั้งรับของคนอ่อนแอ (passive resistance of the weak) การไม่ใช้ความรุนแรงของนักสัตยาเคราะห์นั้นมิมีวันที่จะยอมสยบให้กับความอ่อนแอ มันคือการไม่ใช้ความรุนแรงของผู้มีความกล้าหาญ

มหาตมะ คานธี บริหารจัดการขบวนการสัตยาเคราะห์เป็นครั้งแรกในอัฟริกาใต้ ต่อต้านกฎหมายอันน่าอับอายขายหน้าหลายฉบับ ที่รัฐบาลอัฟริกาใต้ใช้กดขี่เอาเปรียบชุมชนชาวอินเดียในประเทศนั้น จากประสบการณ์นั้น ท่านก็ได้นำมาใช้บริหารจัดการสัตยาเคราะห์จนประสบความสำเร็จมากในประเทศอินเดีย เริ่มที่กิจกรรมสัตยาเคราะห์ของชาวนาที่เมืองจัมปารีญ (Champaran อยู่ในรัฐพิหาร), เคดา (Kheda อยู่ในรัฐคุจารัต), และ บาร์โดลี (Bardoli อยู่ในรัฐคุจารัต) สามารถปลดปล่อยปัญหาทุกข์ร้อนของชาวบ้านได้

สัตยาเคราะห์เป็นแนวคิดที่มหาตมะ คานธีนำมาใช้เป็นตัวกระตุ้นในการเปลี่ยนแปลงสังคม ที่ผ่านมาในประวัติศาสตร์ มนุษย์ใช้อยู่สองอย่างคือ ความโลภและความกลัว เป็นตัวกระตุ้นให้คนอื่นทำตามเพื่อเปลี่ยนสถานการณ์ให้ตนเป็นฝ่ายได้ประโยชน์ คนที่อยากเห็นการเปลี่ยนแปลงจะใช้ทั้งสองอย่างนี้ หรือทั้งสองอย่างร่วมกันเสมอ ในระดับครอบครัวแม่อาจใช้ขมเป็นตัวกระตุ้นให้ลูกยอมทำอะไรบางอย่าง หรือไม่ก็ใช้วิธีดุด่าหรือขู่ว่าจะทำโทษถ้าไม่ทำตาม ในแวดวงการค้าตัวกระตุ้นคือการให้รางวัล ในระบบการศึกษาที่ใช้วิธีให้รางวัล ขณะที่ในแวดวงศาสนาตัวกระตุ้นคือ

คำสัญญาว่าจะได้ไปสวรรค์ ไม่ว่าจะที่ไหนเราจะเห็นตัวกระตุ้นอันคุ้นเคยสองอย่างนี้ ที่มนุษย์นำมาใช้เพื่อให้งานของตนสำเร็จลุล่วง และมหาดมะ คานธีก็แหลมคมสังเกตธรรมชาติของมนุษย์ ตัวกระตุ้นพวกนี้แม้จะดูว่าได้ผลดีในช่วงแรก แต่ท้ายที่สุดอาจส่งผลเลวร้ายยิ่งกว่าประโยชน์ที่ได้รับ เขายังเห็นอีกว่าโลกไม่ได้ดำรงอยู่ เพราะตัวกระตุ้นสองอย่างนี้เท่านั้น สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นบนโลกใบนี้ไม่ได้เกิดเพราะมีความโลภหรือความกลัวเป็นแรงขับ แต่เกิดเพราะความรัก สัตยาเคราะห์คือหนทางเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม ซึ่งมีฐานของความรักแบบไม่มีเงื่อนไขเป็นแรงผลักดัน เป็นหลักการของสัตยาเคราะห์

สัตยาเคราะห์ยังยกระดับการเปลี่ยนการสื่อสารจากระดับร่างกายเป็นระดับจิตวิญญาณ จากระดับเนื้อหนังมังสาภายนอก เป็นระดับวิญญาณภายในจากความเห็นแก่ตัวเป็นการเสียสละเพื่อส่วนรวม ความโลภและความกลัวอาศัยร่างกายหรือความเสพสุขทางตา หู จมูก ลิ้น และกายเป็นสื่อ แต่สัตยาเคราะห์นั้นต้องสื่อผ่านจิตใจหรือวิญญาณ ความจริงกับอหิงสาก่อให้เกิดสัตยาเคราะห์

ลักษณะที่แท้ของสัตยาเคราะห์ก็คือ รู้จักแยกแยะความชั่วออกจากคนที่ทำชั่ว เพราะเหตุนี้ สัตยาเคราะห์จึงสามารถสู้กับความชั่ว ในเวลาเดียวกันก็ช่วยคนทำผิดไว้ได้ สัตยาเคราะห์วางหลักการพื้นฐานไว้ดังนี้

๑ สัตยาเคราะห์เชื่อในความเป็นหนึ่งเดียวของชีวิต

๒ สัตยาเคราะห์จึงเชื่อว่าการสมัครใจยอมรับความเจ็บปวดสามารถสื่อไปถึงแม้แต่ฝ่ายตรงข้ามที่ใจแข็งที่สุด

๓ สัตยาเคราะห์เชื่อว่ามนุษย์นั้นทำผิดได้เสมอ ดังนั้น จึงเต็มใจให้อภัยคนหรือกลุ่มคน ซึ่งยังหนีไม่พ้นการทำผิด ในฐานะที่เกิดมาเป็นมนุษย์ นักต่อสู้ตามแนวทางสัตยาเคราะห์ต้องให้เหตุผลกับตัวเองว่า ถ้าเราให้อภัยตัวเองกับความผิดนับครั้งไม่ถ้วนที่เราทำลงไปได้ ทำไมเราถึงให้อภัยฝ่ายตรงข้ามเมื่อเขาทำผิดไม่ได้ ได้พูดถึงสัตยาเคราะห์ไปแล้วว่า เป็นของขวัญหนึ่งในสามชิ้นที่มหาดมะ คานธีมอบให้โลก ดังจะเห็นได้จากหลายปีมหาดมะ คานธีได้เดินทางไปทั่วประเทศ เขาพยายามเผยแพร่แนวคิดเรื่องสันติวิธีในเป็นวิธีการดำเนินชีวิต มหาดมะ คานธีตรวจสอบและคัดเลือกรายชื่อคนที่จะมาร่วมงานสัตยาเคราะห์ในแต่ละพื้นที่ เพื่อหาคนที่เข้าไปร่วมต่อสู้เรียกร้องเอกราช มีเด็กหนุ่มอีกหลายพันคนในเวลานั้น ที่ถกเถียงกันว่าเราจะนำวิธีการต่อสู้แบบก่อวินาศกรรมมาใช้ ร่วมกับการต่อสู้แบบสันติวิธีได้มากแค่ไหน วันที่อินเดียได้รับเอกราช ทุกคนกำลังยุ่งอยู่กับงานพัฒนาชุมชนที่เวดซี และยังคงทำงานนี้เรื่อยมาอีกหลายปีกระทั่งช่วงต้นทศวรรษ ๑๙๗๐ มีนักศึกษาหลายกลุ่มในการเคลื่อนไหวที่เรียกว่า J.P. Movement และฝึกอบรมให้พวกเขาเข้าใจเรื่องวินัยการเป็นอาสาสมัครสันติวิธี มีสอนเรื่องสัตยาเคราะห์ด้านทฤษฎีและปฏิบัติให้กลุ่มสันติวิธีอยู่หลายปี ทั้งหมดนี้เปิดโอกาสให้มีประสบการณ์เรื่องสัตยาเคราะห์แบบคนทำงานวงในซึ่งนับเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก ในพื้นที่สองสามหน้าต่อไป เราจะมาดูกันถึงรายละเอียดของการต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์ โดยยึดจากประสบการณ์ส่วนตัวของผมเป็นหลักและเสริมด้วยบางกรณีที่ผมได้เคยศึกษามา

หลักการต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์อาจอธิบายด้วยภาษาง่ายๆว่า หมายถึง การพยายามทำให้ความจริงและความยุติธรรมปรากฏโดยอาศัยความรักความเมตตาเป็นสื่อ เมื่อเราล้มเหลวที่จะทำให้ฝ่ายตรงข้ามเชื่อในความจริงที่เราบอก เราต้องพยายามสื่อสารกับเขาด้วยพลังใจจากภายใน แทนที่จะใช้กำลังกายหรือการบีบบังคับ ขณะเดียวกันก็พร้อมเป็นฝ่ายยอมรับความเจ็บปวด

ตามความเห็นของมหาตมะ คานธี สัตยาเคราะห์ หมายถึง การแสวงหาความจริง และ มุ่งมั่นที่จะไปให้ถึงจุดนั้นด้วยสันติวิธีอย่างไม่มีวันย่อท้อ สัตยาเคราะห์ คือ ความรักที่แสดงออกผ่านการโน้มน้าวใจ การขอร้อง การทำให้ฝ่ายตรงข้ามหันมาสนใจเหตุผลของการต่อสู้ ขณะเดียวกันก็พร้อมยอมรับความทุกข์ความเจ็บปวดที่ตนอาจได้รับ หรือถูกฝ่ายตรงข้ามลงโทษ สัตยาเคราะห์ไม่ใช่การใช้กำลังทางกาย นักสู้สัตยาเคราะห์ไม่มีวันทำให้ฝ่ายตรงข้ามเจ็บปวดไม่ว่าทางร่างกายหรือจิตใจ ผู้ใช้สัตยาเคราะห์ในการต่อสู้ต้องไม่มีความคิดปองร้ายอยู่ในจิตใจ สัตยาเคราะห์เป็นเรื่องของพลังใจอันบริสุทธิ์^{๘๘}

วิธีการใช้สัตยาเคราะห์คือการไม่ให้ความร่วมมือ มันคือความพยายามที่จะปลุกมวลชนให้ตื่นขึ้นมาตระหนักรู้ในศักดิ์ศรีและอำนาจของตน เป็นการแข็งขันไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับความชั่วร้ายที่ตนไม่มีส่วนรู้เห็นและไม่ยินดีด้วย มหาตมะ คานธีย้ำเสมอว่าการไม่ให้ความร่วมมือกับสิ่งชั่วร้ายเป็นหน้าที่ที่เราต้องทำ มากเท่ากับการให้ความร่วมมือกับพลังฝ่ายดี

หลักสำคัญของสัตยาเคราะห์อยู่ที่การมีคุณธรรมจริยธรรม ไม่ได้อยู่ที่รูปแบบ หลักการสำคัญคือต้องใช้ความจริงเป็นพื้นฐานในการต่อสู้และใช้อหิงสาหรือความเมตตาเป็นวิธีการ สัตยาเคราะห์มุ่งขจัดความรู้สึกเป็นศัตรู แต่ไม่ต้องการทำร้ายบุคคลที่เป็นศัตรู อหิงสามิไว้ใช้ต่อต้านความชั่ว ไม่ได้ต่อต้านคนทำชั่ว สัตยาเคราะห์เป็นพลังที่นำไปใช้ได้ทั้งโดยปัจเจกและโดยชุมชน ทั้งในเรื่องการเมืองและเรื่องในครอบครัว และใช้ได้เหมือนกันหมดไม่ว่าจะเป็นผู้ชาย ผู้หญิงหรือเด็ก ความจริงและการกระทำที่ตั้งอยู่บนความซื่อสัตย์ เป็นเรื่องที่วัฒนธรรมอินเดียให้ความสำคัญมาก เป็นคำที่สะท้อนความหมาย ให้เห็นบ่อยๆ ในวรรณกรรมหรือเทพนิยายอินเดีย เช่น คำว่า สัตยาวัตร (แปลว่าผู้ยึดความจริงเป็นหลักในการดำเนินชีวิต เช่น พระรามท้าวภิกษมะ) สัตยาธฤติ (แปลว่าผู้ตั้งมั่นในความจริง เช่น กษัตริย์หริจันทร์) สัตยานิษฐา (แปลว่าผู้อุทิศชีวิตเพื่อความจริง) หรือคำว่า สัตยาสนธิ (แปลว่าผู้ผูกชีวิตกับความจริง เช่น ยูริชเชียว) แต่สัตยาเคราะห์เป็นคำที่สื่อความหมายใหม่และไม่เคยมีคนใช้มาก่อน ต่อมากลายเป็นคำที่ใช้เรียกวิธีการต่อสู้แบบสันติวิธีในแนวคิดมหาตมะ คานธีและหลักปรัชญาทั่วไปของเขา

ตัวอย่างการต่อสู้แบบสันติวิธีมีให้เห็นตลอดมาในประวัติศาสตร์ของอินเดีย แต่ความสดใหม่ของสัตยาเคราะห์อยู่ตรงที่มันแสดงให้เห็นวิธีที่จะนำหลักอหิงสามาใช้กับทุกด้านในชีวิต สัตยาเคราะห์เป็นอาวุธทางสังคมที่ใช้สู้กับผู้ปกครองที่ชอบกดขี่ มหาตมะ คานธียกระดับคำสอนของศาสนาคริสต์เรื่องการไม่ต่อต้านขึ้นมาอีกขั้น สำหรับมหาตมะ คานธี การไม่ต่อต้านไม่ได้หมายความว่าปราศจากการต่อต้าน ทว่าหมายถึงการไม่ต่อต้านความชั่วด้วยความชั่ว แต่ต่อต้านความชั่วด้วยความดี กาดต่อต้านจึงได้รับการยกระดับให้สูงขึ้นกว่าเดิม การทำสัตยาเคราะห์โดยทั่วไปอาจต้องขั้นตอนต่างๆ เหล่านี้ บางขั้นหรือทุกขั้นก็ได้^{๘๙}

๑. รู้ว่าสังคมมีความไม่ยุติธรรม
๒. แสดงความไม่พอใจต่อความไม่ยุติธรรม
๓. เข้าไปเจรจากับฝ่ายที่สร้างความไม่ยุติธรรมโดยเชื่อในความจริงใจของเขา

^{๘๘} นารายัน เดชชาย เขียน อนิตรา พวงสุวรรณ แปล, คานธีรำลึก : มหาบุรุษอหิงสา, หน้า ๑๐๙.

^{๘๙} นารายัน เดชชาย เขียน อนิตรา พวงสุวรรณ แปล, คานธีรำลึก : มหาบุรุษอหิงสา, หน้า ๑๑๐.

๔. อธิบายให้ฝ่ายตรงข้ามเข้าใจสถานการณ์ หรือความเดือดร้อนที่ประชาชนได้รับ
๕. ขอร้องให้ฝ่ายตรงข้ามจัดการกับความไม่ยุติธรรม
๖. ให้การศึกษาแก่ประชาชนทั่วไปถึงปัญหาที่เกิดขึ้น
๗. จัดกิจกรรมประท้วง
๘. จัดกิจกรรมปฏิบัติการทำทนายซึ่งหน้าอย่างอื่น ๆ
๙. ยินดีและเต็มใจยอมรับความเจ็บปวดที่ตนอาจได้รับ
๑๐. รักษาความเป็นเอกภรณ์ในหมู่นักสู้สัตยาเคราะห์
๑๑. เปิดโอกาสให้มีการเจรจาต่อรองได้ตลอดเวลา
๑๒. ทำงานพัฒนาชุมชน
๑๓. สื่อสารกับฝ่ายตรงข้ามอย่างต่อเนื่อง
๑๔. ยอมรับคำตัดสินโดยอนุญาตโตตุลาการ หรือตามคำวินิจฉัยของศาล
๑๕. เจรจาโดยตรงกับฝ่ายตรงข้าม
๑๖. ยินดีสงบศึกชั่วคราว
๑๗. สร้างความยุติธรรมในสังคมด้วยการเปลี่ยนแปลงที่เป็นรูปธรรม
๑๘. บรรลุถึงการแก้ปัญหาด้วยหนทางที่ทำให้ทั้งสองฝ่ายรู้สึกว่าคุณมีศักดิ์ศรีมากขึ้น
๑๙. ยินดีในชัยชนะอย่างอ่อนน้อมถ่อมตน และด้วยความรู้สึกขอบคุณ

ในขบวนการทำสัตยาเคราะห์ จะเห็นได้จาก มหาตมะ คานธีร่วมกับชาวนาเรียกร้องหาความยุติธรรม การที่ชาวนาที่นั่นรู้ดีอยู่แล้วถึงความไม่ยุติธรรมที่เกิดขึ้น ในปี ๑๙๒๖ รัฐบาลสั่งทบทวนอัตราภาษีของแวงเจรยาฮีและบาร์โดลีในเขตสุราฐ ตามนโยบายการเก็บภาษีของกรมสรรพากรที่ต้องปฏิบัติตาม เนื่องจากสถานการณ์ทางเศรษฐกิจที่เลวร้าย พวกชาวนาจึงคาดหวังว่ารัฐคงยอมให้มีการลดหย่อนภาษี แต่เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบกลับแนะนำให้ขึ้นภาษีเองโดยไม่ได้สอบถามชาวบ้าน ชาวนาารู้สึกประหลาดใจกับคำตัดสิน จึงไปร้องทุกข์กับผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่นได้ตรวจสอบข้อเท็จจริงจนแน่ใจแล้วมาปรึกษามหาตมะ คานธี ในการการทำสัตยาเคราะห์ที่เขตเคเดะร่วมกับมหาตมะ คานธี ทั้งยังเคยเป็นที่ปรึกษาการทำสัตยาเคราะห์ ครั้งสำคัญที่เมืองนาคุระ และเป็นผู้นำกิจกรรมสัตยาเคราะห์ที่เมืองบอริสัดและประสบความสำเร็จในระหว่างที่มหาตมะ คานธีติดคุก

เมื่อไปถึงบาร์โดลี สมาชิกก็เริ่มตรวจสอบข้อเท็จจริงเป็นอันดับแรกด้วยการเข้าเยี่ยมหมู่บ้านหลายแห่ง ยังประเมินสถานการณ์ด้วยการสัมภาษณ์กลุ่มต่างๆ ในชุมชน เพื่อที่ว่าชาวนามีกำลังที่จะรับมือกับความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นมากน้อยแค่ไหน ทุกครั้งที่สมาชิกพูดกับชาวนาเขาจะเน้นเรื่องความสามัคคีระหว่างชุมชนในเขตบาร์โดลีเสมอ และเตือนให้ชาวนาารู้ถึงความเป็นไปได้ที่ตำรวจจะใช้ความรุนแรงมากขึ้น สมาชิกจะย้ำเสมอว่าชาวนาจะต้องสร้างความเข้มแข็งขึ้นโดยอาศัยพลังแห่งสันติวิธี มากกว่าจะไปใส่ใจกับความประพฤติมิชอบของรัฐ มีการใช้การประท้วงและต่อต้านหลายรูปแบบ หนึ่งในนั้นคือเพลงที่แต่งขึ้นใช้ในปฏิบัติการสัตยาเคราะห์โดยเฉพาะ เพลงพวกนี้กลายเป็นที่นิยมถึงขั้นที่ว่าบางเพลงยังมีคนร่ำน้เอามาร้องจนถึงทุกวันนี้ การเดินขบวนอาจเป็นรูปแบบการประท้วงที่รู้จักกันมากที่สุด รัฐบาลจ้างชาวปาทานมาเป็นเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยและให้ใช้กระบองเป็นอาวุธช่วยผู้เดินขบวน นิตยสารบางฉบับซึ่งตีพิมพ์เป็นรายพิเศษในช่วงที่มีการทำ

สัตยาเคราะห์ที่บาร์โดลี ได้เขียนบรรยายภาพของผู้เดินขบวนซึ่งตกอยู่วงล้อมของเจ้าหน้าที่ปาตานมัน ขวนให้หนีถึงกลอนบทหนึ่งที่ตั้งในเวลานั้นชื่อ “ภารกิจแห่งกองพลน้อย” แต่เอาแต่ใหม่ว่า “ด้านซ้ายของพวกเขาคือปาตาน ด้านขวาคือปาตาน ข้างหน้าก็ปาตาน นักสู้สัตยาเคราะห์มุ่งมัน เดินหน้าไป” นักกลอนบางคนก็เอาบทกลอนบรรยายสมรภูมิเทอร์โมพิลีในสงครามกรีกมาใช้เพียงแต่ เปลี่ยนเทอร์โมพิลีมาเป็นบาร์โดลี ส่วนปฏิบัติการทำหายซึ่งๆหน้าที่ทำกันเป็นพื้นฐานคือการไม่จ่ายภาษีเพื่อซื้อเชิญคำสั่งลงโทษจากรัฐ ต่อมายังมีกรคว่ำบาตรทางสังคมต่อพวกเจ้าหน้าที่รัฐ แต่ไม่ถึงขั้นตัดปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับพวกเขา รัฐบาลพยายามถึงที่สุดที่จะบังคับให้ชาวบ้านจ่ายภาษี โดยใช้ทุกวิถีทาง ทั้งประจบสอพลอ ให้สินบน ช่มชู้ ปรับใหม่ จำคุก และแม้แต่อาศัยทรัพย์ นอกจากนี้ ยังใช้ภาษาจบบ้างหยาบคายหรือถึงขั้นใช้กระบองทุบตี แต่ยิ่งรัฐบาลเพิ่มแรงบีบบังคับชาวบ้านก็ยิ่ง ค้นพบวิธีการใหม่ๆ ในการประท้วงต่อต้าน เมื่อตำรวจมายึดวัวควายเพื่อเป็นค่าปรับแทนเงินภาษีที่ชาวบ้านไม่จ่าย พวกเขาใช้วิธีซึ่งตัวเองพร้อมกับวัวควายไว้ในบ้าน เมื่อรัฐส่งคนมาเพื่อจะจับหรือ รังแกพวกผู้ชาย ก็มีแต่ผู้หญิงเท่านั้นที่อยู่บ้าน ส่วนผู้ชายพากันไปหลบอยู่ในไร่ข้าวบ้านจะจัดเวรยาม ฝ้าสังเกตการณ์อยู่บนยอดไม้ ถ้าเห็นตำรวจมาพวกเขาจะตกลองแจ้งให้คนอื่นรู้ล่วงหน้า วิธีให้ การศึกษาชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้การเรียกประชุมหมู่บ้าน และปิดประกาศบนกระดานแจ้งข่าวของกลุ่ม สัตยาเคราะห์เป็นประจำ

ชาวบ้านที่บาร์โดลีนั้น พร้อมอยู่แล้วสำหรับการทำสัตยาเคราะห์^{๑๐} เพราะบาร์โดลีเป็น พื้นที่แรกทีมหาดมะ คานธีและกลุ่มแนวร่วมกองเกรสเลือกให้เป็นพื้นที่ฝึกปฏิบัติการอารยะขัดขืน ในปี ๑๙๒๒ แต่ปฏิบัติการครั้งนั้นต้องเลิกไปก่อนจะได้เริ่มลงมือ เนื่องจากเกิดความรุนแรงขึ้นที่เจารี เจาร่า จากวันนั้นเป็นต้นมาชาวบ้านก็มีจิตใจที่พร้อมจะทำกิจกรรมทำหายรัฐ เพราะถือว่านี่คือสิ่งที่พวกเขามี ส่วนช่วยได้ในการต่อสู้เรียกร้องเอกราช และความต้องการที่จะเข้ามาเป็นอาสาสมัครสันติวิธีก็ไม่ได้ หยุดนิ่งอยู่กับที่ แต่กลับเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้เป็นเพราะงานพัฒนาชุมชนด้านการปั่นด้ายและทอผ้า งาน รณรงค์ให้ยกเลิกขนขึ้นจันทาลและงานการศึกษาในระดับชาติที่เคยเริ่มต้นในบาร์โดลีตั้งแต่ปี ๑๙๒๒ ยังคงสืบเนื่องมาอย่างไม่ขาดตอน งานพัฒนาชุมชนและการทำกิจกรรมทำหายรัฐมีผู้หญิงและผู้ชาย เข้าร่วมกันอย่างเท่าเทียม ที่สำคัญงานพัฒนาชุมชนยังเป็นกิจกรรมที่นำชนพื้นเมืองกลุ่มต่างๆ ที่ เรียกว่าอิวาสี พวกจันทาล และพวกที่เป็นชนกลุ่มน้อยในหมู่นักสู้สัตยาเคราะห์ให้มาพบกันอย่างมี นัยสำคัญ เพราะพวกเขาต่างมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนมานานแล้ว

สมาชิกได้เปิดรับการเจรจาทุกเวลา แม้ว่าเขาจะไม่เคยถือวิสาสะให้คำแนะนำใดๆ แทน ชาวบ้านก็ตาม เขาปล่อยให้เป็นที่ของ “บุคคลที่สาม” ซึ่งประกอบด้วยนักกฎหมายหัวก้าวหน้า และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรผู้ร่อนร่อนอยากหาทางออกให้เรื่องนี้อยู่แล้ว ฝ่ายรัฐเองก็ไม่แสดงท่าที รังเกียจการเจรจา เพราะไม่อยากให้ประชาชนเกลียดชังตนมากขึ้น ถึงตรงนี้ต้องบอกว่าการต่อสู้ครั้งนี้ ได้ยกระดับไปถึงขั้นมีการนำไปอภิปรายกันในรัฐสภาอังกฤษ รัฐบาลอังกฤษได้แต่งตั้งคณะกรรมการ สืบค้นความจริงขึ้นมาชุดหนึ่ง หนึ่งในสองของกรรมการชุดนี้คือผู้พิพากษาบรูมฟีลด์ เขาเคยพิจารณา คดีมหาดมะ คานธีข้อหาปลุกกระดมชาวบ้าน และตัดสินจำคุกมหาดมะ คานธีถึงหกปีเมื่อ ๑๙๒๒

^{๑๐} นารายัน เดชชย เขียนอ้างแล้ว หน้า ๑๑๓.

มหาเทพ เลขานุการผู้ซื่อสัตย์ของมหาตมะ คานธีและทนายความอีกสองคนได้รับแต่งตั้งให้มาช่วยกุลไก เดชชาย เพื่อให้ข้อมูลแก่คณะกรรมการ ทนายความสามคนนี้ทำงานด้วยความสุภาพและสมควรเอาเป็นแบบอย่าง ถึงขั้นที่คณะกรรมการได้เขียนขอบคุณและชมเชยไว้ในรายงาน วิธีที่นักสู้สัตยาเคราะห์สามคนนี้ใช้ทำงานร่วมกับคณะกรรมการ คือนำเสนอความจริงแบบไม่ขยายความให้เกินจริง และด้วยความสุภาพอ่อนน้อม และมันก็ส่งผลต่อคณะกรรมการ เห็นได้จากรายงานของพวกเขา ที่ยืนยันชัดเจนถึงความเดือดร้อนที่ชาวบ้านได้รับ ในที่สุดรัฐได้จัดประเมินภาษีที่ดินใหม่หมด ทำให้ผลที่ออกมาเป็นประโยชน์ต่อชาวบ้าน อัตราภาษีที่ดินลดลงจากเดิมร้อยละ ๒๒ เป็นร้อยละ ๖.๒๕ ค่าแกลงการณ์ขั้นสุดท้ายเขียนขึ้นด้วยภาษาที่ทั้งสองฝ่ายพอใจ ชาวบ้านบาร์โดลีฉลองชัยชนะครั้งนี้กันเต็มที่อย่างสมศักดิ์ศรี

จากเหตุการณ์ดังกล่าวที่เกิดขึ้น จะเห็นได้ว่า นักสู้สัตยาเคราะห์ ได้เข้าไปมีบทบาทต่อการแสวงหาความยุติธรรมในยุคนั้นได้เป็นอย่างดี กรณีตัวอย่างที่บาร์โดลีมีบันทึกไว้ในหนังสือ *The Story of Bardoli* (เรื่องของบาร์โดลี) ของมหาเทพ เดชชาย เขาเขียนหนังสือเล่มนี้จากบทบาทสำคัญสามด้านด้วยกันคือ ในฐานะผู้สังเกตการณ์ของมหาตมะ คานธี ในฐานะหนึ่งในทีมทนายความผู้ช่วยเหลือคณะกรรมการ และในฐานะผู้สื่อข่าวของวารสาร *Young India* รพินทรนาถ ฐาคุรกล่าวถึง *The Story of Bardoli* ของมหาเทพว่า “เป็นการบรรยายถึงชัยชนะของการต่อสู้ ที่ความถูกต้องทางศีลธรรมอยู่เหนือการใช้อำนาจตามอำเภอใจที่ยิ่งใหญ่และกล้าหาญที่สุด เป็นการต่อสู้ที่ขอบด้วยศีลธรรมและโดดเด่นที่สุดในยุคสมัยปัจจุบัน”^{๑๑} กรณีบาร์โดลีได้พิสูจน์สิ่งที่มหาตมะ คานธีพูดไว้เกี่ยวกับการไม่ให้ความร่วมมือ^{๑๒} ในวารสาร *Young India* ว่า

“การไม่ให้ความร่วมมือ คือความพยายามที่จะปลุกมวลชนให้ตื่นขึ้นมาตระหนักรู้ในศักดิ์ศรีและอำนาจของตน สิ่งนี้จะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อเราช่วยให้ประชาชนตระหนักว่า พวกเขาไม่จำเป็นต้องกลัวการใช้กำลังแบบป่าเถื่อนของฝ่ายตรงข้าม ถ้าเพียงแต่พวกเขารู้จักพลังในตัวเอง”

วิธียอมเจ็บตัวได้ใช้กันอย่างถึงที่สุดในกรณีราสนะ ซึ่งต่อยอดมาจากการทำสัตยาเคราะห์ต่อต้านภาษีเกลือ มหาตมะ คานธีเลือกโรงเกลือราสนะในเขตสุราฐ (ปัจจุบันคือเขตวัลลภ) เป็นจุดที่นักสู้สัตยาเคราะห์จะเข้าไป “บุกรุก” คำว่า “บุกรุก” อาจจะเป็นคำไม่เหมาะสม เพราะมันชวนให้นึกถึงการใช้ความรุนแรง แต่ในกรณีนี้มันคือตัวอย่างที่ชัดเจนของการต่อสู้แบบซึ่งหน้า ระหว่างรัฐบาลซึ่งมากด้วยกำลังทางกาย กับนักสู้สัตยาเคราะห์ผู้มีพลังใจพร้อมที่จะเจ็บตัว เมื่อมหาตมะ คานธีไม่ถูกจับหลังจากผ่านไปหลายวัน นับตั้งแต่เขาทำผิดกฎหมายอย่างเปิดเผยด้วยการทำเกลือที่ขังที่ เขาจึงตัดสินใจสร้างมิติใหม่ให้สัตยาเคราะห์ด้วยการไปบุกโรงเกลืออย่างเปิดเผย ทั้งนี้เพื่อให้ตัวเองและผู้ร่วมต่อสู้คนอื่นๆ ได้ลองลิ้มรสความทุกข์ทรมาน ทว่ามหาตมะ คานธีถูกจับที่การฎีเสียก่อนที่จะออกเดินทางไปปราสนะ แต่ก่อนหน้านั้นเขาได้แต่งตั้ง อับบาส ไทย์บจี ให้เป็นผู้นำการ “บุกรุก” ตามที่วางแผนไว้แล้ว อับบาน ไทย์บจีเป็นผู้พิพากษาเกษียณอายุจากศาลสูงประจำเมืองบาโรดา เขาเป็น

^{๑๑} The Collected Works of Mahatma Gandhi เล่มที่ ๔๒ หน้า ๒๔๒

^{๑๒} ในวารสาร *Young India* เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม ๑๙๒๑

มุสลิมที่เคร่งศาสนาผู้ไม่หลงใหลไปกับอำนาจทางการเมือง แต่เห็นใจและอยากสนับสนุนการต่อสู้ของประชาชน อีกทั้งเขาเองก็ยังศรัทธาวิธีทำงานการเมืองแบบมีจิตวิญญาณของมหาตมะ คานธีอย่างจริงจัง บทสวดที่เขาเลือกมาใช้ก่อนนำอาสาสมัครออกปฏิบัติการณ์นั้นเนื้อหาเข้ากับบรรยากาศการรณรงค์ที่ธราสนะ บทสวดนั้นกล่าวว่า “ข้าแต่พระเจ้าผู้เป็นเจ้า ในนามของพระองค์ เราจะมุ่งหน้าไปในวันนี้ โปรดประทานความเข้มแข็งแก่เรา ให้สามารถทนต่อความทุกข์ด้วยรอยยิ้มบนใบหน้าและหัวใจที่ปราศวดสรรเสริญพระองค์ ด้วยพระปรีชาญาณของพระองค์ โปรดชี้ทางสว่างแก่เรา โปรดชะล้างความพยายาบขิงซึ่งออกไปจากใจเรา ขออย่าได้เกิดการกระทำอันไม่บังควรแม้เพียงครั้งเดียวที่จะทำให้การต่อสู้ของเรามัวหมอง ขอได้โปรดประทานพร แก่ฝ่ายตรงข้ามและชี้ทางเดินที่ถูกตรง ให้พวกเขาโปรดอำนวยการกิจการกิจของเราเพราะ มันคือคำสัญญาจากพระองค์ที่ว่า การต่อสู้เพื่อความถูกต้องชอบธรรมและความจริงย่อมมีชัยเสมอ”

อย่างไรก็ตาม ไทย์จีเองก็ถูกจับก่อนไปถึงธราสนะเช่นเดียวกับมหาตมะ คานธี สโรชินีในดู ซึ่งตั้งใจไว้แล้วว่าจะนำการบุกกรุกแทนหากไทย์จีถูกจับ จึงเริ่มนำกลุ่มออกเดินจากจุดที่ใกล้โรงเกลือที่สุด เธอต้องหยุดกลางคันเพราะมีตำรวจมาขวางหน้าและบอกว่า “เราได้รับคำสั่งให้หยุดพวกเธอตรงนี้” สโรชินีได้กลับทันควันว่า “เราก็ได้รับคำสั่งไม่ให้ถอยจากตรงนี้เหมือนกัน” สโรชินีและอาสาสมัครทุกคนจึงหยุดภายใต้เปลวแดดแผดเผาของเดือนเมษายน ขณะที่พวกตำรวจก็ยืนประจันหน้ากับพวกเขา โดยหวังว่าจะทำให้สุขภาพสตรีที่เป็นผู้ดีมีการศึกษาคนนี้หมดแรงกลางแดดไปเอง แต่นักสู้สตรียาเคราะห์ก็พิสูจน์ให้เห็น ว่าจิตใจของพวกเขาแข็งแกร่งกว่าทหารรับจ้างที่ผ่านการฝึกมาอย่างดีเสียอีก หลังจากรออยู่สามชั่วโมง ทหารที่เป็นผู้บังคับบัญชาที่ทนต่อไปไม่ได้ เขาเดินเข้ามาหานางในดู เอามือมาแตะที่หัวไหล่เธอและบอกว่า “เธอถูกจับแล้ว” สโรชินีปัดมือเขาออกแล้วตอบว่า “นายจะจับฉันก็ได้ แต่อย่ามาถูกตัวฉัน” คนทั่วอินเดียแห่กันมาที่สถานีรถไฟคุนกริ กลุ่มแรกๆ มาจากเขตต่างๆ ในรัฐคุชราต ต่อมาก็เป็นคนจากรัฐอื่น พวกเขาต้องเดินเป็นระยะทางสามไมล์จากสถานีรถไฟเพื่อไปที่โรงเกลือธราสนะ

โรงเกลือมีคูน้ำเกลือและรั้วลวดหนามเป็นแนวป้องกันอย่างดี ทำให้ชาวบ้านเข้าไปใกล้ได้ยาก ด้านหน้ารั้วลวดหนามมีพลทหารถือกระบองยืนเฝ้า พวกนายสิบคาดปืนลูกโมไว้ที่เอว ทันทันนางในดูถูกจับ ตำรวจก็เลิกแสดงพฤติกรรมเยี่ยงอารยชนกับนักสู้สตรียาเคราะห์ นักสู้สตรียาเคราะห์ทุกคนที่ตั้งใจไปบุกกรุกโรงเกลือได้แจ้งให้รัฐทราบถึงวันลงมือแล้วไม่มีอะไรเป็นความลับ นักสู้สตรียาเคราะห์จะเดินไปเงียบๆ หรือไม่ก็ร้องเพลงและตะโกนคำขวัญที่ไม่ใช่การยั่วยุปลุกปั่น ไม่ช้าพวกเขาก็เดินไปถึงจุดที่ตำรวจเฝ้าอยู่ ตำรวจถือท่อนไม้ยาวติดห่วงเหล็กตรงปลาย เวลาตีแต่ละครั้งจะทำให้คนถูกตีเจ็บมากกว่าธรรมดา แต่แม้จะถูกตี นักสู้สตรียาเคราะห์ก็ยังคงปักหลักอย่างกล้าหาญโดยไม่ปริปาก จากนั้นไม่นานกระต้อมไม้ไผ่ก็ถูกสร้างขึ้นชั่วคราวเพื่อใช้ดูแลคนเจ็บ เพราะช่วงเวลาไม่นานมันก็เต็มไปด้วยนักสู้สตรียาเคราะห์ที่บาดเจ็บสาหัสถึงสามร้อยคน ขณะที่นักสู้สตรียาเคราะห์ถูกเจ้าหน้าที่ทุบตี หลิงชาวบ้านจากธราสนะก็พากันนำเหยือกดินเผาใส่น้ำมาให้พวกเขาดื่มดับกระหายดื่ม เพราะคนเหล่านั้นก็ต้องยืนประจันหน้าอยู่กลางแดดเหมือนกัน ไม่เคยมีการต่อสู้แบบสันติวิธีครั้งไหนที่เราจะได้เห็นการทำร้ายร่างกายมากเท่าที่ธราสนะ ตำรวจเอาวิธีทรมาณทุกรูปแบบมาใช้ เช่น โยนอาสาสมัครที่บาดเจ็บและมีเลือดไหลลงไปในคูน้ำ บีบอวัยวะเพศจนหมดสติ และกระหน่ำตีลงไปในร่างกายทุกส่วน พวกที่

เป็นแกนนำถูกจับ ส่วนอาสาสมัครก็ถูกทุบตี เหตุการณ์นี้ดำเนินไปจนกระทั่ง นราhari ปริกห์ นำอาสาสมัครชุดใหม่มาถึง เขาทำงานใกล้ชิดกับมหาตมะ คานธี และเป็นศาสตราจารย์จากมหาวิทยาลัยคุชราตวิทยาปฐที่เมืองอาห์เมดาบัด พอเดินไปถึงจุดหนึ่งเจ้าที่ก็สั่งให้เขาหยุด แต่เขาก็เดินต่อไปโดยไม่สนใจคำสั่งเจ้าหน้าที่จึงใช้ไม้กระบองฟาดลงบนศีรษะอันล้านเส้นของเขาทุกก้าวที่เขาเดินต่อไปจนเขาหมดสติล้มลง พอรู้สึกตัวเขาก็พยายามเดินตรงไปที่โรงเกลือและถูกจับในที่สุด ต่อหน้าผู้สื่อข่าวฉบับลิปที่มาเฝ้าดูและเห็นเหตุการณ์อันน่าสยดสยองนั้น นราhari กล่าวเพียงว่า “ผมโชคดีเป็นสองเท่า ที่ผ่านมาพวกเขาแค่จับตัวแกนนำแล้วก็ตีพวกอาสาสมัครเท่านั้น แต่นี่พวกเขาปฏิบัติกับผมเป็นพิเศษคือทั้งตีทั้งจับ นับเป็นโชคสองชั้นจริงๆ”

สี่ปีก่อนเกิดเหตุการณ์ที่ธราสนะ มหาตมะ คานธีได้เขียนจดหมายถึง คลารา อลิแอส ว่า “จริงทีเดียวว่าสิ่งที่เราต้องการเวลานี้ คือศรัทธาอันมั่นคงว่าความจริงเท่านั้นที่จะเป็นฝ่ายได้รับชัยชนะในที่สุด แม้ทุกอย่างที่ปรากฏต่อสายตาดูจะตรงกันข้ามก็ตาม และความศรัทธานี้จะเป็นไปไม่ได้ เว้นแต่เราพร้อมที่จะมองว่าความทุกข์คือสมบัติอันมีค่าสูงสุดของชีวิต” “ความทุกข์เป็นกฎของมนุษย์ ขณะที่สงครามเป็นกฎของป่า แต่ความทุกข์มีพลังเหนือกว่ากฎของป่าอย่างอเนกอนันต์ ในการที่จะเปลี่ยนฝ่ายตรงข้ามที่เคยปิดหูไม่ยอมฟังเหตุผลให้ยอมหันมารับฟัง”^{๑๓}

ไม่มีกรณีไหนที่แสดงให้เห็นขั้นตอนการเจรจาและสงบศึกได้ดีกว่าการเจรจาระหว่างมหาตมะ คานธีกับเออร์วิน และข้อตกลงที่ทั้งสองฝ่ายร่วมกันร่างนับแต่มีการรณรงค์ให้ใช้วิธีอารยะขัดขืน ซึ่งขยายตัวไปทั่วทุกภาคของอินเดียหลังเหตุการณ์เดินต่อต้านภาษีเกลืออันโด่งดังของมหาตมะ คานธี เรือรบจำเกือบทั่วประเทศก็ล่นไปด้วยนักโทษการเมือง หลายครั้งถึงกับต้องปล่อยตัวนักโทษคดีอาชญากรรม เพื่อให้มีที่ว่างพอสำหรับขังนักสู้สตัยาศระห์ บางรัฐต้องตั้งเรือรบจำพิเศษเพื่อให้พอขังคนที่รัฐจับมา ซึ่งเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยๆ แล้วรัฐก็เป็นคนแรกที่แสดงท่าทีว่าอยากเจรจา โดยอาศัยนักไกล่เกลี่ยอย่างนายไชยการ และเซอร์เด บาฮาตุร์ ซาปรู เป็นที่รู้จักกันว่าทั้งคู่เป็นพวกหัวก้าวหน้า และมีชื่อเสียงด้านความเป็นกลางและความซื่อสัตย์ เนื่องจากมหาตมะ คานธีไม่พร้อมจะเจรจาถ้าไม่ได้ปรึกษาคณะอื่นที่เป็นกรรมการกลุ่มแนวร่วมคองเกรสก่อน รัฐจึงยอมปล่อยตัวกรรมการทุกคนพร้อมมหาตมะ คานธีเพื่อให้มีการเจรจา ลอร์ดเออร์วินผู้เคยปฏิเสธอย่างเย็นชาไม่ยอมเจรจากับมหาตมะ คานธีเมื่อหนึ่งปีก่อนหน้านี้ ได้เชิญเขาไปพบที่จวนผู้สำเร็จราชการ เรื่องนี้ทำให้กลุ่มหัวรุนแรงในหมู่นักการเมืองอังกฤษไม่พอใจมาก คนสำคัญในกลุ่มนี้คือวินสตัน เชอร์ชิลล์ ว่ากันว่าเขาถึงกับแสดงความเห็นไว้ดังนี้ “ช่างน่าตกใจและสะอิดสะเอียนที่ได้เห็นมหาตมะ คานธี อดีตทนายความจากอินเนอร์เท็มเปิลซึ่งบัดนี้กลายเป็นนักปลุกระดม ก้าวขึ้นบันไดจวนผู้สำเร็จราชการในสภาพนักบวชที่แทบไม่มีผ้าคลุมกาย เพื่อร่วมโต๊ะเจรจาย่างดีเสมอกับผู้แทนขององค์สมเด็จพระจักรพรรดิ”

คำวิพากษ์ที่สำคัญที่สุดในประโยคที่ชาวอังกฤษผู้ฮังการคนนี้กล่าวคือคำว่า “ดีเสมอ” เพราะนี่คือสิ่งที่ผู้ฝึกฝลัทธิจักรวรรดินิยมยากที่จะยอมรับ แต่มันก็เป็นสิ่งที่อินเดียสู้จนได้มาหลังจากยอมรับความเจ็บปวดอยู่หนึ่งปี มหาตมะ คานธีได้รับสิ่งที่ดีที่สุดในเรื่องการต่อรองครั้งนี้ก่อนที่เขาจะก้าวขึ้นบันไดจวนผู้สำเร็จราชการด้วยซ้ำ ผู้แทนกึ่งเปลือยของข้าอาณานิคมชาวอินเดีย ๓๐๐ ล้านคนนี้

^{๑๓} India's case for Swaraj กรณีศึกษาเรื่องการปกครองตนเองของอินเดีย ๑๙๓๒.

กำลังจะเข้าเจรจากับผู้ช่วยผู้ปกครองจักรวรรดิที่ได้ชื่อว่า “พระอาทิตย์ไม่เคยตกดิน” การหารือสอง สัปดาห์ไม่ได้เป็นเหมือนการต่อสู้ระหว่างนายพลที่กำลังทำสงครามกันอย่างที่ใครอาจจะนึกภาพ แต่ มันแทบเป็นการชิงไหวชิงพริบกันเพื่อพิสูจน์ว่าใครจะเป็นฝ่ายยอมอ่อนข้อมากกว่าใคร เป็นความจริง ที่ว่าลอร์ดเออร์วินก็เป็นคนเคร่งศาสนาคนหนึ่งแบบเดียวกับมหาตมะ คานธี แต่เหตุผลหลักที่ทำให้ทั้งสองฝ่ายแสดงความเป็นมิตรต่อกัน ก็เพราะวิธีที่มหาตมะ คานธีกับภู่ต่ออังกฤษ ผลการเจรจาที่ออกมา ให้รูปข้อตกลงมหาตมะ คานธี-เออร์วิน ทำให้กลุ่มหัวรุนแรงทั้งสองฝ่ายต้องผิดหวัง แต่ประวัติศาสตร์ก็ได้บันทึกความจริงไว้แล้ว ว่าการต่อสู้ระดับประเทศด้วยวิธีสัตยาเคราะห์ที่ปราศจากความรุนแรง สามารถทำให้จักรวรรดิอันทรองอำนาจต้องยอมหันหน้ามาเจรจา และนำไปสู่ข้อตกลงแบบการลงนาม สงบศึกระหว่างประเทศคู่สงคราม ผลของกระบวนการอารยะขัดขืนอันยิ่งใหญ่ที่จบลงด้วยข้อตกลง คานธี-เออร์วิน และความสำเร็จของผู้สำเร็จราชการ ในการโน้มน้าวให้มหาตมะ คานธีเดินทางไป อังกฤษในฐานะตัวแทนกลุ่มแนวร่วมกองเกรส ถูกสรุปไว้อย่างน่าฟังในข้อคิดของบาทหลวงเวอร์ริเออร์ เอลวิน นักบวชชาวอังกฤษผู้ถือชีวิตให้การแปลคำสอนจากศาสนาคริสต์เป็นภาษาถิ่นอินเดีย เขา กล่าวว่า “เหตุผลที่มีน้ำหนักมากที่สุดว่าอินเดียสมควรได้รับเอกราช คือวิธีการที่คนอินเดียหยิบมาใช้ ในการต่อสู้ การต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์แสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติทุกข้อทุกประการของประเทศที่พร้อมจะปกครองตนเอง ความขัดแย้งระหว่างฮินดูและมุสลิมไม่มีให้เห็นในหมู่ผู้ร่วมต่อสู้ อินเดียสามารถลดการใช้กำลังทหารได้ด้วยใจอันสงบ สัตยาเคราะห์คงพิสูจน์ให้เห็นแล้วว่าเป็นดอกไม้ที่งดงาม ที่สุดแห่งวัฒนธรรมอินเดียโบราณ และเป็นของขวัญอันประณีตสูงสุดต่อชีวิตและสำนึกคิดของคนในโลก”^{๑๔}

ลักษณะทั่วไปสองอย่างของการต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์ บางครั้งนโยบายการต่อสู้ของ มหาตมะ คานธีที่ไม่ต้องการให้ฝ่ายตรงข้ามรู้สึกเสียหน้า ก็ทำให้แม้แต่ผู้สนับสนุนเขาพลอยประหลาดใจไปตามกัน การสั่งให้กำลังพลถอนหรือ “หยุด” กากเคลื่อนไหว ในขณะที่ฝ่ายตรงข้ามกำลังเพลิง พลา เป็นสิ่งที่คนซึ่งรู้จักแต่กฎการต่อสู้ด้วยความรุนแรงเข้าใจได้ยาก ในความขัดแย้งที่มีการใช้ความรุนแรง เราคงไม่รือรือที่จะเข้ากระหน่ำศัตรูซ้ำแม้เมื่อเขาล้มลง แต่การต่อสู้แบบสันติวิธีไม่ได้เป็นเช่นนั้น เป้าหมายของสัตยาเคราะห์ไม่ใช่การเอาชนะฝ่ายตรงข้ามด้วยการบดขยี้ให้แหลกลาญ แต่อยู่ที่การทำให้อีกฝ่ายเปลี่ยนใจหรือเกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง ด้วยเหตุนี้จอมทัพหิงสาจึงต้องหยุดคอยให้ “ศัตรู” ได้มีเวลาหายใจในช่วงที่กำลังพันตุ กรณีแอฟริกาใต้เป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดอย่างคราวที่แรงงานแถบ ชายฝั่งด้านเหนือประท้วงหยุดงาน โรงงานผลิตนำมาป้อนโรงหีบอ้อย คนงานอินเดียหนึ่งพันสองร้อย คนจึงกลับเข้าทำงาน เพื่อหีบอ้อยจนเสร็จก่อนกลับไปประท้วงด้วยวิธีสัตยาเคราะห์และอีกกรณีเมื่อ ชาวอินเดีย ซึ่งทำงานเป็นลูกจ้างเทศบาลเขตเดอร์บันหยุดงานประท้วง คนที่มีหน้าที่ให้บริการด้าน ออนามัยชุมชน หรือต้องดูแลผู้ป่วยในโรงพยาบาลก็ถูกส่งกลับไปทำหน้าที่ เพื่อไม่ให้เกิดโรคระบาดใน เมืองและเพื่อไม่ให้คนป่วยต้องเดือดร้อน

ตัวอย่างที่สมควรกล่าวถึงมากที่สุดคือ เมื่อลูกจ้างชาวยุโรปที่เป็นแรงงานการรถไฟหยุด งานประท้วงครั้งใหญ่ ครั้งนั้นรัฐบาลรู้สึกเสียหน้ามาก มีคนแนะนำให้มหาตมะ คานธีลงมือกดดัน

^{๑๔} The Dawn of India's Freedom (อรุณรุ่งแห่งเสรีภาพของอินเดีย) หน้า ๑๐๗.

อังกฤษในช่วงนั้นทันที เพราะเชื่อมั่นว่าจะน่าจะเป็นห้วงเวลาของการซัด แต่มหาดม คานธีปฏิเสธ เพราะขัดต่อจิตวิญญาณแบบสัตยาเคราะห์ การตัดสินใจเช่นนั้นส่งผลกระทบต่อจริยธรรมของรัฐบาล แอฟริกาใต้อย่างใหญ่หลวง “ผมไม่ชอบคนชอบคุณ และไม่ใส่ใจจะช่วยเหลือด้วย แต่นี่ผมควรทำยังไง คุณช่วยเราในยามที่เราต้องการความช่วยเหลือที่สุด เราจะลงมือกับพวกคุณได้ไง บ่อยครั้งผมหวังว่าคุณจะหันไปใช้ความรุนแรงเหมือนผู้ประท้วงชาวอังกฤษ เพราะเมื่อนั้นเรายอมรับวิธีที่จะกำจัดพวกคุณทิ้ง แต่คุณก็ไม่ยอมทำให้ใครเจ็บตัวแม้แต่คนที่เบียดเบียนคุณ คุณอยากได้แต่ชัยชนะแบบที่คุณยอมเป็นฝ่ายเจ็บตัวเท่านั้น และคุณไม่เคยกล้าเส้นความเป็นสุภาพชนผู้ไม่เห็นแก่ตัวซึ่งคุณชี้ให้ตัวเอง นี่แหละที่ทำให้พวกเราสิ้นท่า”^{๑๕}

ประเด็นสุดท้ายวิธีการต่อสู้ที่ต้องสะอาดบริสุทธิ์ซึ่งมหาดม คานธีย้ำเสมอว่ามันสำคัญถึงขั้นที่ว่า เขาจะยกเลิกการต่อสู้ทันทีหากพบว่านักสู้สัตยาเคราะห์คนไหนมีเจตนาหรือใช้วิธีการที่ไม่บริสุทธิ์ สิ่งที่บดขยี้หัวใจมหาดม คานธีไม่ใช่ความรุนแรงที่อังกฤษกระทำต่ออินเดีย แต่เป็นความรุนแรงที่ผู้ร่วมต่อสู้ของเขาก่อขึ้นเอง ที่จริงการต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์ของมหาดม คานธี บางครั้งเขาถึงกับอดอาหารเพื่อชำระจิตใจตัวเองให้บริสุทธิ์ แต่ผมจะขอพูดเรื่องเป้าหมายและวิธีการต่อสู้ในอีกบทหนึ่ง จึงขอจบบทนี้ด้วยคำกล่าวของรพินทรนาถ ฐากูรที่ว่า

“อินเดียได้สร้างวิธีการใหม่ของการปฏิบัติขึ้นในประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นไปตามขนบทางจิตวิญญาณของประเทศเรา และหากสิ่งนี้ได้รับการรักษาไว้ให้บริสุทธิ์สืบไป มันจะกลายเป็นของขวัญอย่างแท้จริงที่พวกเรามอบให้อารยธรรมของโลก

การต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์ มันเป็นแนวคิดใหม่ที่ทำให้พจนานุกรมของเรามีคำศัพท์ใหม่เพิ่มขึ้น ของขวัญจากมหาดม คานธีอีกสองชิ้นคือ เอกทศวัตร์ และการทำงานพัฒนาชุมชน ของขวัญสามชิ้นนี้มาพร้อมแนวคิดใหม่สามเรื่อง อันเป็นแนวคิดที่ทำให้เกิดคำศัพท์ใหม่ซึ่งเรารับมาใช้ในสังคม คำว่า สัตยาเคราะห์ มีการบันทึกในพจนานุกรมฉบับมาตรฐานและในสารานุกรม คำนี้ประกอบด้วยรากศัพท์สองคำ คือ สัตย หมายถึงความจริง และ อเคราะห์ หมายถึงการย่นหยัด เมื่อแปลตามตัวอักษร สัตยาเคราะห์จึงมีความหมายว่า การยึดมั่นในความจริง คำนี้เกิดขึ้นหลังมีการเคลื่อนไหวของประชาชน ตอนที่หนังสือพิมพ์ในแอฟริกาใต้เรียกการต่อสู้แบบสันติวิธีของคนอินเดียที่เรียกร้องความยุติธรรมเมื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ยี่สิบว่า “การต่อต้านแบบตั้งรับ” นั้น มหาดม คานธีซึ่งเป็นผู้นำการเคลื่อนไหวได้ใช้คำนี้มีระยะหนึ่งแล้ว เขาใช้คำนี้เพราะยังหาคำที่ดีกว่าไม่ได้ แต่เมื่อเห็นว่าในแง่หนึ่งคำนี้มีความหมายในเชิงเป็นฝ่ายตั้งรับ และอีกแง่หนึ่งคำว่า “ต่อต้าน” ในโลกของคนตะวันตกนั้น แม้แต่ในระดับที่ไม่ใช้ความรุนแรงก็ยังมีการใช้กำลังข่มขู่บังคับอยู่ มหาดม คานธีจึงไม่ค่อยพอใจกับคำนี้ ผลก็คือเขาขอให้ผู้อ่านวารสาร อินเดีย โอพีเนี่ยน ช่วยหาคำที่ดีกว่า และจะมีรางวัลให้หากคำตอบของใครได้รับคัดเลือก มะคันลาล มหาดม คานธี ซึ่งเป็นหลานและทำงานใกล้ชิดกับมหาดม คานธีแนะนำให้ใช้คำว่า สัทเคราะห์ แปลว่า ยึดมั่นในความดีงาม มหาดม คานธีเปลี่ยนสัทเคราะห์เป็น สัตยาเคราะห์ คือเอาคำว่าความจริงมาแทนที่ความดี บังเอิญคำว่า สัตย ในภาษาสันสกฤตมีความหมายสามอย่าง ได้แก่ ข้อเท็จจริง ความจริง และยังหมายถึงความดีด้วย คำว่าสัตยาเคราะห์จึงมี

^{๑๕} อ่างแล้ว หน้า ๑๒๘.

ความหมายลึกซึ้งยิ่งกว่าคำที่มะคันลาเสนาอ แต่ภายในเวลาไม่กี่เดือนมหาตมะ คานธีได้นิยามคำศัพท์ใหม่นี้ว่า พลังแห่งสัจจะ พลังแห่งจิตวิญญาณ หรือบางครั้งก็นิยามว่า พลังแห่งความรัก เพื่อให้เข้ากับแนวคิดเบื้องหลังการต่อสู้แบบสันติวิธีที่เขาเพิ่งค้นพบ วิธีนี้ประสบผลสำเร็จและยังใช้กันอยู่ถึงปัจจุบัน บนหน้าประวัติศาสตร์ของอินเดียมีการนำแนวคิดนี้ไปใช้ในระดับที่กว้างและในประเด็นที่หลากหลาย ตั้งแต่การแก้ปัญหาในระดับปัจเจก ไปจนถึงปัญหาในระดับประเทศ การต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์ของมหาตมะ คานธี สิ้นสุดลงใน ค.ศ.๑๙๑๔ หลังจากที่ได้รับความสั่งจากท่านโคขเล^{๑๖} ผู้นำการกอบกู้เอกราช ให้เดินทางกลับอินเดีย

๓.๑.๔ ลักษณะของสัตยาเคราะห์

ลักษณะที่แท้ของสัตยาเคราะห์อย่างหนึ่งก็คือ มันรู้จักแยกแยะความชั่วออกจากคนที่ทำชั่ว เพราะเหตุนี้ สัตยาเคราะห์จึงสามารถสู้กับความชั่ว ในเวลาเดียวกันก็ยังช่วยคนทำผิดไว้ได้ สัตยาเคราะห์วางหลักการพื้นฐานไว้ดังนี้^{๑๗}

๑. สัตยาเคราะห์เชื่อในความเป็นหนึ่งเดียวของชีวิต

๒. สัตยาเคราะห์จึงเชื่อว่าการสมครใจยอมรับความเจ็บปวดสามารถสื่อไปถึงแม้แต่ฝ่ายตรงข้ามที่ใจแข็งที่สุด

๓. สัตยาเคราะห์เชื่อว่ามนุษย์นั้นทำผิดได้เสมอ ดังนั้นจึงเต็มใจให้อภัยคนหรือกลุ่มคน ซึ่งยังหนีไม่พ้นการทำผิด ในฐานะที่เกิดมาเป็นมนุษย์ นักต่อสู้ตามแนวทางสัตยาเคราะห์ต้องให้เหตุผลกับตัวเองว่า ถ้าเราให้อภัยตัวเองกับความผิดนับครั้งไม่ถ้วนที่เราทำลงไปได้ ทำไมเราถึงให้อภัยฝ่ายตรงข้ามเมื่อเขาทำผิดไม่ได้

ดังนั้น สัตยาเคราะห์ โดยความหมายทั่วไปของคำศัพท์ หมายถึงวิธีการดำเนินชีวิตของบุคคลผู้ซึ่งยึดมั่นแนบแน่นในพระเจ้า (God) และอุทิศชีวิตให้กับพระองค์ ดังนั้นนักสัตยาเคราะห์ (Satyagrahi) จึงเป็นบุคคลผู้ซึ่งนับถือบูชาพระเจ้าเป็นเจ้า (a man of God) บุคคลดังกล่าว คือผู้ซึ่งอยู่บนโลกนี้ พบว่าตัวเองต้องเผชิญกับความชั่วร้ายที่จำต้องขัดผืน (resist - ขัดขืนและฝ่าฝืน) เขาเจอกับความอยุติธรรม ความโหดร้ายทารุณ การเอารัดเอาเปรียบ และการกดขี่ข่มเหง เขาจำต้องต่อต้านทุกรูปแบบด้วยทุกสิ่งอย่างที่มีและพึงจะทำได้ ในกระบวนการต่อสู้ของเขานั้น เขาพึ่งเพียงความสัตย์หรือพระเจ้า; และในเมื่อความสัตย์จริงที่ยิ่งใหญ่ที่สุดคือเอกภาพรวมของสรรพชีวิต การที่จะให้ได้บรรลุถึงซึ่งความสัตย์จริงนั้นก็มิหนทางเดียว คือโดยการแผ่ความรักความเมตตาแด่เหล่าผู้คนทั้งมวล โดยวิธีไม่ใช่ความรุนแรง (หรือ ความไม่รุนแรง - non-violence) ดังนั้น อาวุธของนักสัตยาเคราะห์คือ ความไม่รุนแรง สัตยาเคราะห์ ในความหมายแคบซึ่งเป็นที่เข้าใจกันอยู่ทั่วไปจึงหมายความว่า เป็นการขัดผืนความชั่วร้ายผ่านพลังแห่งจิตวิญญาณ (soul-force) หรือ ความไม่รุนแรง (non-violence) เพื่อให้มีพลังจิตวิญญาณตามประสงค์ บุคคลจำต้องมีวินัยในตนเอง ต้องมีวินัยในการกำกับควบคุมตนเอง ดำเนินชีวิตเรียบง่าย ยอมรับโทษทุกข์ทรมานโดยไม่หวาดหวั่นหรือเกลียดชังใคร รับรู้

^{๑๖} มหาตมา คานธี, *โลกทั้งผองพี่น้องกัน*. กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย แปล (พระนคร : สำนักพิมพ์ลายสือไทย, ๒๕๒๓), หน้า ๘๒.

^{๑๗} นารายัน เดชาย เขียน *คานธีรำลึก: มหาบุรุษอหิงสา*, หน้า ๙๘.

ถึงเอกภาพของมวลสิ่งมีชีวิตทั้งหมด มุ่งก่อประโยชน์ให้กับเพื่อนบ้านของตนโดยเต็มหัวใจและไม่เห็นแก่ประโยชน์ตอบแทน คำปฏิญาณตนของท่านมหาตมะ คานธี อธิบายขยายความต่อเหล่าสมาชิก อาศรมสัตยาเคราะห์ของท่าน ณ ริมฝั่งแม่น้ำสาบาร์มาตี [Sabarmati เป็นชื่อแม่น้ำทางภาคตะวันตกของอินเดีย ผ่านเมืองอาห์เมดาบัด (Ahmedabad) ทางเหนือของรัฐคุชการัต (Gujarat)] ถือเป็นที่น่าสนใจตามมุมมองนี้ คำปฏิญาณที่ว่านั้นกล่าวถึงความสัตย์จริง, ความไม่รุนแรง, พรหมจรรย์ (Brahmacharya), ความไม่กลัว, การควบคุมเพดานปาก (อันเป็นส่วนอวัยวะอ่อนและแข็งที่ต่อระหว่างปากกับจมูก มีปราสาทสำหรับลิ้มรสอาหาร), การไม่ยึดติดกับความเป็นเจ้าของในสรรพสิ่ง, ไม่เป็นขโมย, การทำงานเพื่อยังชีพ, ความเสมอภาคกันของทุกศาสนา, การต่อต้านการเหยียดหยาม จัณฑาลชนต่ำชาติวรรณะ , และ การใช้ของที่ผลิตเองในประเทศ (Swedishi)

นักสัตยาเคราะห์จำเป็นต้องมีคุณสมบัติของคนมีวินัยก่อนที่จะมาทำสัตยาเคราะห์ได้ ต้องมีคุณสมบัติไม่เห็นแก่ตัว และเสียสละตนโดยไม่หวั่นไหวต่อภาระหน้าที่ นักต่อสู้ขัดฝืนแบบตั้งรับ (ตรงข้ามกับแบบรุกด้วยความรุนแรง), หรือผู้ซึ่งยึดนโยบายไม่ใช้ความรุนแรงนั้น ที่จริงแล้วก็มีผู้ที่ยึดความไม่รุนแรงแท้จริงเลย เพราะเขาถือความไม่รุนแรงเป็นเพียงนโยบาย หากมีโอกาส มีลู่วาง เขาก็จะใช้ความรุนแรงได้ และที่เขาเป็นคนไม่ใช้ความรุนแรงอยู่นั้นก็เพราะ ณ เวลานั้น เขายังไม่มีลู่วาง หรือขีดความสามารถที่จะใช้ความรุนแรงได้เท่านั้น ดังนั้นความไม่รุนแรงแบบที่ว่านี้ถือว่าย่างห่างไกลจากสัตยาเคราะห์ และยังไม่ใช่สัตยาเคราะห์แบบตั้งรับด้วยความสัตย์จริงอย่างจริงแท้ คานธียังปฏิเสธความรุนแรงด้วยรากฐานทางศีลธรรม^{๑๘๘} ศีลธรรมประกอบด้วยการกระทำที่ถูกต้อง

สัตยาเคราะห์ อาจใช้รูปแบบการไม่ให้ความร่วมมือ (non-cooperation) และเมื่อถึงตอนนั้น มันต้องไม่ใช่การไม่ให้ความร่วมมือกับพวกคนบาปหยาบช้า หากแต่มันเป็นการไม่ให้ความร่วมมือกับการกระทำอันเป็นบาปหยาบช้าของคนเหล่านั้นต่างหาก นี่เป็นความแตกต่างที่สำคัญ นักสัตยาเคราะห์จะยังร่วมมือกับคนบาปหยาบช้าเฉพาะในส่วนที่เป็นกิจกรรมดี เพราะนักสัตยาเคราะห์มิได้มีความเกลียดชังต่อตัวบุคคลนั้น ตรงกันข้าม นักสัตยาเคราะห์มีแต่มิตรภาพที่จะหยิบยื่นให้กับเขา ด้วยการให้ความร่วมมือกับเขาทำเฉพาะในเรื่องที่ไม่เป็นบาปหยาบช้าเลวร้าย นักสัตยาเคราะห์ก็จะประสบความสำเร็จในการฉุดเขาให้พ้นจากการกระทำที่เป็นบาปหยาบช้าและเลวร้าย

การทำสัตยาเคราะห์อาจมาในรูปแบบการประท้วงอดอาหาร เมื่อต้องทำเช่นนั้นจะต้องไม่มีการคำนึงถึงตนเองเป็นแรงผลักดันจิตใจ การประท้วงด้วยการอดอาหารจะต้องกระทำโดยการคำนึงถึงหน้าที่ของการเป็นผู้เสียสละสูงสุด และมีแต่ความรักที่จะให้แก่ฝ่ายตรงข้าม จะต้องมิเป่าประสงศ์ในอันที่จะทำตนให้บริสุทธิ์ เพราะหากขาดขีดความสามารถในการทำให้ฝ่ายตรงข้ามเชื่อถือจะปรากฏเป็นจุดบกพร่องให้เห็นในตัวนักสัตยาเคราะห์เอง นักสัตยาเคราะห์จะต้องพยายามหาทางเผื่อทิพพลเหนือฝ่ายตรงข้ามด้วยการเปลี่ยนใจเขาให้ได้ ไม่ใช่วิธีไปบังคับให้เขาทำในสิ่งที่เขาไม่มีความมุ่งมั่นอยากจะทำ ตามความคิดของท่านมหาตมะ คานธี การประท้วงด้วยการอดอาหารควรกระทำก็ต่อเมื่อเชื่อได้เป็นแน่แท้แล้วว่าผู้ประท้วงมีจุดยืนที่ถูกต้องชอบธรรมแท้จริง และการประท้วงวิธีอื่นทำแล้วและล้มเหลวจนหมดสิ้น การประท้วงด้วยการอดอาหารต้องเป็นหนทางสุดท้าย เมื่อหมด

^{๑๘๘} อริสา สันติสมบัติ, คานธี ความรู้ฉบับพกพา, กรุงเทพมหานคร : โอเพ่นเวิลด์ส พับลิชชิ่ง เฮาส์, ๒๕๕๗, หน้า ๑๑๙.

ทางเลือกอื่นแล้ว จะต้องทำโดยไม่คำนึงถึงประโยชน์ส่วนตน และต้องทำด้วยการสวดมนต์เป็น ธรรมชาติเพื่อสร้างจิตให้บริสุทธิ์ และรับพลังพรจากพระเจ้าเป็นเจ้า

สัตยาเคราะห์ในทางการเมือง มาในรูปแบบของการดื้อแพ่งไม่เชื่อฟังแบบผู้เจริญหรือผู้มี อารยะธรรม (Civil Disobedience แปลว่า “การดื้อแพ่งอย่างผู้เจริญ” หรือที่เรียกกันทั่วไปในประเทศไทยว่า “อารยะขัดขืน”) สัตยาเคราะห์ในรูปแบบนี้เองที่ท่านมหาตมะ คานธีมีชื่อเสียงโด่งดังมาก (Gandhiji เป็นคำเรียกท่านมหาตมะมหาตมะ คานธีในแบบแผนประเพณีการแสดง ความเคารพผู้ อาวุโส) มันหมายความว่าถึงการทำที่มวลมหาชนกระทำกิจกรรมดื้อแพ่งสัตยาเคราะห์พร้อมกันด้วยวิธีไม่ใช่ ความรุนแรง เป็นการต่อต้านรัฐบาล เมื่อวิธีการต่อสู้ด้วยการเจรจาและวิถีทางรัฐธรรมนูญไม่สำเร็จ ที่ เรียกว่า ‘civil’ หรือ “อารยะ” นั่นก็เพราะเป็นการแสดงการขัดขืนและฝ่าฝืนแบบไม่รุนแรงโดย ประชาชนพลเมืองผู้ซึ่งในยามปรกติเป็นผู้เคารพกฎหมายเสมอมา; และด้วยอีกเหตุผลหนึ่งที่ว่า กฎหมายที่มวลมหาประชาชนขัดฝืน นั้นมิใช่กฎหมายที่เกี่ยวกับเรื่องศีลธรรม แต่เป็นกฎหมาย เฉพาะที่เป็นอันตรายเสียหายต่อประชาชนเท่านั้น มันเป็น “อารยะ” ด้วยเพราะเหล่ามวลมหา ประชาชนที่ประท้วงโดยการขัดฝืนไม่ปฏิบัติตามกฎหมายนั้นจักต้องปฏิบัติตนอย่างผู้มีอารยะธรรม มีความปรารถนาดีและปฏิบัติแบบนุ่มนวลต่อผู้ที่มีหน้าที่รักษากฎหมาย

๓.๑.๕ วิธีการทำสัตยาเคราะห์

มหาตมะ คานธี ได้เรียนรู้วิธี “สัตยาเคราะห์” (Satyagraha) เป็นอาวุธทางการเมือง สัตยาเคราะห์คืออาวุธแห่งสัจจะและความรัก ความเคลื่อนไหวที่เรียกว่า “สัตยาเคราะห์” เป็นการ ทดลองความจริงทางการเมืองที่ยิ่งใหญ่และทรงพลังที่สุดของมหาตมะ คานธี ขบวนการสัตยาเคราะห์ จะยึดมั่นอยู่แต่ในหลักแห่ง “อหิงสธรรม” จะอุทิศตนและทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อความถูกต้องและความ ยุติธรรม

หลักสำคัญที่มหาตมะ คานธีถือปฏิบัติในเรื่อง “อหิงสา” ก็คือ การยอมทนทุกข์เพื่อชำระ จิตใจของตนเองและเปลี่ยนจิตใจของผู้ที่ทำผิด มหาตมะ คานธีได้อดอาหารนับจำนวนครั้งไม่ถ้วนใน ชีวิต เมื่อเห็นผู้ร่วมงานใช้วิธีการรุนแรงหรือกระทำผิด ด้วยความเสียสละและการยอมทนทุกข์ของ มหาตมะ คานธี ผู้กระทำผิดได้สำนึกกลับตัวเสียใหม่ มหาตมะ คานธีถือว่า การอดอาหารเป็นการชำระ จิตใจของตนเองให้บริสุทธิ์ และเป็นการชำระจิตสำนึกของส่วนรวมให้บริสุทธิ์ด้วย

ด้วยการปฏิบัติแบบ “อหิงสา” ความจริงหรือคุณธรรมในตัวของมนุษย์จะถูกปลุกให้ตื่น ขึ้นในจิตสำนึก และไม่ว่ามิตรหรือศัตรูก็จะกลายเป็นบุคคลที่รักความจริงและความเป็นธรรมในที่สุด ถ้าเป็นมิตรก็จะเป็นมิตรที่ดียิ่งขึ้น ถ้าเป็นศัตรูก็จะค่อยๆ เปลี่ยนท่าทีจากศัตรูกลายเป็นมิตรในที่สุด มหาตมะ คานธีมีความเชื่อมั่นในมนุษยชาติมาก ว่ามนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเป็นคนดีหรือคนเลว หาก ได้รับการปฏิบัติอย่างถูกต้องแล้ว ก็จะกลายเป็นคนดีขึ้นมาได้ทุกคนไม่มีข้อยกเว้น

ดังนั้น การใช้ความรุนแรง การประหัตประหาร หรือสงคราม จึงถือเป็นความผิดอย่าง มหันต์ เพราะเท่ากับเป็นการสิ้นหวังในมนุษยชาติ เป็นการทำลายคุณธรรมและความจริงที่ซ่อนอยู่ใน ตัวของมนุษย์ทุกคน และเป็นการปลุกธรรมชาติฝ่ายต่ำของมนุษย์ให้แสดงพลังกำลังออกมา อัน กลายเป็นการจงล้างจงผลาญไม่มีที่สิ้นสุด วิธีที่จะเอาชนะความชั่วจึงไม่ได้อยู่ที่การทำลายคนชั่ว

แต่อยู่ที่การเปลี่ยนจิตใจของคนชั่วโดยไม่ทำความชั่วตอบ มหาตมะ คานธีได้ย้ำเตือนอยู่เสมอว่า ให้เกลียดชังความเลวแต่อย่าเกลียดชังคนเลว เพราะทุกคนมีโอกาสกลับตัวเป็นคนดีได้เสมอ

มหาตมะ คานธี ยอมรับว่า มนุษยชาติยากที่จะพัฒนาไปถึงภาวะที่ปราศจากความขัดแย้ง หรือแม้แต่ภาวะที่ความขัดแย้งจะได้รับการแก้ไขโดยไม่ต้องใช้กำลัง มหาตมะ คานธีพยายามค้นหาวิธีการอื่นที่จะมาใช้แทนสงคราม วิธีการที่มีประสิทธิภาพสูงและไม่ทำให้ความเป็นมนุษย์ต้องตกต่ำลง ด้วยความมุ่งหมายอันนี้ทำให้ท่านเสนอหลัก “สัตยาเคราะห์” ขึ้น โดยใช้จริยธรรมขั้นสูงมาแก้ไข ปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ตามตัวอักษรแล้วคำว่า “สัตยาเคราะห์” หมายถึง “การยืนหยัดอยู่ในหลักแห่งความจริง” สมมติฐานเบื้องต้นของสัตยาเคราะห์ก็คือ ไม่มีใครค้นพบสัจธรรมโดยถองแท้ทุกแห่งทุกมุม ดังนั้น ใครก็ตามย่อมไม่มีสิทธิยึดยึดสัจธรรมในบางแง่มุมที่ตนยึดถืออยู่ให้แก่ผู้อื่น อย่างไรก็ตาม เป็นสิทธิและหน้าที่ของบุคคลนั้น ที่จะสามารถดำเนินชีวิตตามทฤษฎีของตนเองและต่อต้านในสิ่งที่เขาเห็นว่าผิด

นักสัตยาเคราะห์ปฏิเสธที่จะให้ความร่วมมือ ต่อระบบของสังคมที่ไร้ความเป็นธรรม ขณะเดียวกันก็จะสร้างวิถีชีวิตขึ้นมาใหม่ในลักษณะที่เห็นว่าถูกต้องเป็นธรรม ดังนั้นสัตยาเคราะห์จึงมองได้สองแง่ แง่หนึ่งได้แก่การสร้างสรรค อีกแง่หนึ่งได้แก่การต่อสู้คัดค้านอย่างสงบต่อความไม่ถูกต้องทั้งปวง

ในการคัดค้านต่อต้านดังกล่าว นักสัตยาเคราะห์จะเผชิญกับความรุนแรงทุกชนิดที่ “ฝ่ายตรงข้าม” อาจกระทำต่อเขาด้วยความอดทนและด้วยความกล้าหาญ แต่จะไม่ถือว่าฝ่ายตรงข้ามเป็น “ศัตรู” จุดมุ่งหมายสำคัญก็คือ การเปลี่ยนจิตใจของฝ่ายตรงข้ามมากกว่า สำหรับพวกเขาแล้วจะไม่มีคำว่ามิตรหรือศัตรู ทุกคนอยู่ในครอบครัวของมนุษยชาติเดียวกันทั้งหมด

ในสงครามหรือการประท้วงประท้วง ผู้ที่มีความรุนแรงเหนือกว่าจะเหยียดความจริงเพียงแง่มุมเดียวให้แก่บุคคลอื่น ชัยชนะไม่จำเป็นต้องหมายความว่า ผู้ชนะจะเป็นฝ่ายถูกต้องชอบธรรมมากกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง แม้ว่าผู้ชนะมักจะอ้างเช่นนี้เสมอก็ตาม ความสามารถในการสู้รบในสงครามเป็น คนละเรื่องกับความถูกต้องชอบธรรม และเกือบจะไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกันเลย การทำสัตยาเคราะห์ระดับชาติ อาจใช้รูปแบบการไม่ให้ความร่วมมือ (non-cooperation) กับรัฐบาล ดังที่มหาตมะ มหาตมะ คานธีบริหารจัดการให้เกิดขึ้นมาแล้วในประเทศอินเดีย เรียกว่า Civil Disobedience Movements (ขบวนการอารยะดื้อแพ่ง หรือ อารยะขัดขืน) ระหว่างช่วงปี 1920-1922, 1930-1934, และ 1940-1944 การไม่ให้ความร่วมมืออาจแสดงออกโดย:

- (๑) คืนตำแหน่งหรือเกียรติยศต่างๆที่เคยได้จากรัฐบาล
- (๒) ลาออกจากราชการ ถอนตัวออกจากงานตำรวจ งานทหาร
- (๓) งดการเสียภาษี
- (๔) ประท้วงคว่ำบาตรศาลยุติธรรม
- (๕) ปิดโรงเรียนหรือไม่ไปโรงเรียน และคว่ำบาตรสถานิติบัญญัติหรือรัฐสภา แล้วให้ก่อตั้งและบริหารจัดการสถาบันใหม่ของตนขึ้นมาแทนสถาบันหรือองค์กรที่ประท้วงไม่ร่วมมือด้วยดังกล่าว

๓.๒ หลักการของเอกทศวัตร

๓.๒.๑ ความหมาย

เอกทศวัตร หมายถึง ข้อปฏิบัติ ๑๑ ประการ มหาตมะ คานธีนำมาใช้ในอาศรมที่ตนได้เปิดขึ้นทั่วอินเดีย มหาตมะ คานธีเรียกหลักความประพฤติของอาศรมว่า วัตร หรือหลักที่พึงปฏิบัติตลอดชีพ^{๑๔} คำนี้เป็นศัพท์ทางศาสนา มีความหมายว่าคำอธิษฐานอันตั้งมั่น และยังหมายถึงความที่จะปฏิบัติตามหลักการ พิธีกรรมหรือแบบแผนนี้ไปตลอดชีวิต แทนที่จะเป็นแค่กฎหรือข้อบังคับ มันจึงมีความสำคัญเป็นพิเศษต่อคนทั่วไปข้อปฏิบัติ ๑๑ ประการ ประกอบด้วย

๑ สัตย์ หรือ ความจริง

๒ อหิงสการไม่ใช่ความรุนแรง ,

๓ พรหมจรรย์หมายถึงการควบคุมความคิด คำพูด และการกระทำ รวมถึงความรู้สึกที่เนื่องด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย ในทุกที่และทุกเวลา

๔ ไม่สะสมทรัพย์สมบัติ

๕ ไม่ลักขโมย

๕ ไม่กลัว,

๖ การรู้จักควบคุมความอยากทางลึ้นหรือ อาสวัต เป็นสิ่งจำเป็นต่อการรักษาพรหมจรรย์ เขาตีความอาสวัตว่า “คนที่รู้จักควบคุมความอยากทางลึ้น ย่อมควบคุมอายตนะอื่นๆ ของตนได้

๗ ความไม่กลัวหรือความกล้าหาญ คุณธรรมข้อนี้จำเป็นสำหรับการฝึกฝนคุณธรรมข้ออื่นทุกข้อ

๘ การยอมรับและเคารพในศาสนาทุกศาสนาอย่างเท่าเทียมกัน

๙ การให้เกียรติต่ออาชีพผู้ใช้แรงงาน

๑๐ การยกเลิกชนชั้นจัณฑาล

๑๑ สวเทศ หรือการสนับสนุนชุมชนใกล้เคียง

มหาตมะ คานธีไม่เคยอ้างว่าตนเป็นคนคิดหลักการพวกนี้ขึ้นมาเอง เขาบอกว่า “ข้าพเจ้าไม่มีอะไรใหม่ๆ มาสอนชาวโลก ความจริงและอหิงสาเป็นเรื่องเก่าแก่ที่มีมานานเท่ากับขุนเขา” ในสังคมที่รู้จักคำสอนทางศาสนามานานนับพันปี หลักความประพฤติเหล่านี้เป็นสิ่งที่ทุกคนรู้จักดี และยังเป็นเรื่องที่ทุกคนน้อมรับไว้ในมโนสำนึก

๓.๒.๒ ประเภท

ประเภทของเอกทศวัตร หมายถึง พันธสัญญา ๑๑ ข้อ ซึ่งเขาตั้งไว้เป็นหลักความประพฤติของสมาชิกอาศรม มหาตมะ คานธีได้ตั้งอาศรมแห่งแรกในอินเดีย ที่เมืองอาร์เมดาบัด มหาตมะ คานธีได้ร่างหลักเกณฑ์ขึ้นคร่าวๆ ๑๑ ข้อให้สมาชิกอาศรมปฏิบัติตาม เขาเรียกมันว่า “วัตร” หรือหลักที่พึงปฏิบัติตลอดชีวิต วินิโษะเรียกหลักความประพฤตินี้ว่า เอกทศวัตร เขานำมันมาแต่งเป็นร้อยแก้วให้ชาวอาศรมใช้ท่องในช่วงสวดมนต์ประจำวัน มหาตมะ คานธียังเผยแพร่

^{๑๔} นารายัน เดชยา เขียน คานธีรำลึก: มหาบุรุษอหิงสา, หน้า ๙๘.

ความคิดนี้ไปยังกลุ่มต่างๆในประเทศ ที่อาห์เมดาบัดเขาเผยแพร่ความคิดนี้ตามสโมสรและสมาคมซึ่งรู้กันว่าพวกปัญญาชนและดั่งทั้งหลายชอบมาพบปะกัน เขายินดีรับฟังคำวิจารณ์จากคนทั่วไป แต่ก็ตัดสินใจแล้วว่า จะนำมันมาใช้ในอาศรมทันที

มหาตมะ คานธีนำหลักความประพฤติ ๑๑ ข้อมาใช้ในอาศรม เพราะเขาพยายามเปลี่ยนสิ่งที่ในเวลานั้นถือว่าเป็นคุณธรรมของปัจเจกให้เป็นค่านิยมของคนในสังคม อาศรมที่อาห์เมดาบัดมีชื่อว่า “อาศรมสัตยาเคราะห์” และใช้เป็นสถานที่อบรมนักสัตยาเคราะห์ในการต่อสู้เรียกร้องเอกราช หลักความประพฤติ ๑๑ ข้อนี้ใช้เป็นหลักเกณฑ์คัดเลือกคนที่เข้ามาเป็นสมาชิกอาศรม และยังใช้เป็นเกณฑ์ชี้วัดว่าใครมีคุณสมบัติพร้อมจะเป็นนักสัตยาเคราะห์ มันคือหลักการที่สมาชิกอาศรมใช้เป็นแนวทาง และยังเป็นดวงประทีปแก่คนทั้งประเทศที่ยอมรับเส้นทางการต่อสู้แบบสันติวิธีของมหาตมะ คานธีด้วย

เนื่องจากมหาตมะ คานธีมองชีวิตแบบไม่แยกส่วน เขาจึงไม่แบ่งแยกระหว่างความประพฤติส่วนตัวกับพฤติกรรมทางสังคม ที่จริงเขาให้เหตุผลว่าคุณสมบัติเหล่านี้จะไม่มียุทธประโยชน์เลย เว้นแต่ว่ามันจะมีคุณค่าทางสังคม เขาถามว่า “คุณสมบัติเหล่านี้จะมีประโยชน์อะไรถ้าคนในสังคมไม่นำไปใช้?” สมมติว่าคนคนหนึ่งตัดสินใจใช้ชีวิตแบบสัตยาเคราะห์ เขาแยกตัวออกจากสังคมโดยเด็ดขาด แล้วก็ฝึกกรรมฐาน เช่นนี้แล้วเขาจะหันมาพิจารณาใหม่ว่าอะไรคือความจริงหรือความเท็จ? ในเมื่อเขาไม่จำเป็นต้องสื่อสารกับมนุษย์คนอื่น คนย่อมต้องพิจารณาถึงความจริงเมื่อเขาต้องสื่อสารกับคนอื่น ต้องมีคนอย่างน้อยสองคนถึงจะทำความจริงให้ปรากฏได้ และหน่วยที่ประกอบด้วยจำนวนสองก็เป็นจุดเริ่มต้นของสังคม ดังนั้น ความจริงจึงเป็นคุณค่าทางสังคม ไม่ใช่แค่คุณความดีเฉพาะบุคคล หลักความประพฤติ ๑๑ ข้อของอาศรมก็เช่นกัน มันคือสิ่งที่ต้องนำไปปฏิบัติในสังคม การแบ่งแยกว่าคุณความดีบางอย่างเป็นเรื่องเฉพาะบุคคล ทำให้สังคมพลาดโอกาสที่จะได้รับประโยชน์จากคุณค่าหลายๆอย่าง มหาตมะ คานธีนำเรื่องนี้มาใช้ให้ถูกทางด้วยการมองเห็นความจริงที่ว่า คุณความดีของปัจเจกย่อมไร้ค่าหากไม่นำมาปฏิบัติร่วมกันในสังคม และหลักความประพฤติทั้ง ๑๑ ข้อของอาศรมก็เป็นไปเพื่อการนี้โดยตรง

หลักความประพฤติ ๕ ข้อ ที่มหาตมะ คานธีนำมาใช้ชาวอาศรมปฏิบัติ มีที่มาจากคำสอนของทุกศาสนาในโลก เรียกว่า ปัญจมหาวัตร หรือ ยมะ ในวัฒนธรรมอินเดีย ได้แก่ ความจริง อหิงสา พรหมจรรย์ การไม่สะสมทรัพย์สมบัติ และการไม่ลักขโมย มหาตมะ คานธีไม่เคยอ้างว่าตนเป็นคนคิดหลักการพวกนี้ขึ้นมาเอง เขาบอกว่า “ข้าพเจ้าไม่มีอะไรใหม่ๆ มาสอนชาวโลก ความจริงและอหิงสาเป็นเรื่องเก่าแก่ที่มีมานานเท่ากับขุนเขา” ในสังคมที่รู้จักคำสอนทางศาสนามานานนับพันปี หลักความประพฤติเหล่านี้เป็นสิ่งที่ทุกคนรู้จักดี และยังเป็นสิ่งที่ทุกคนน้อมรับไว้ในมโนสำนึก

หลักความประพฤติอีก ๒ ข้ออาจเรียกว่าเป็นส่วนเสริม มหาตมะ คานธีถือว่า การรู้จักควบคุมความอยากทางลึ้น หรือ อาสวัต เป็นสิ่งจำเป็นต่อการรักษาพรหมจรรย์ เขาตีความอาสวัตว่า “คนที่รู้จักควบคุมความอยากทางลึ้น ย่อมควบคุมอายตนะอื่นๆ ของตนได้” อาสวัตจึงเป็นการเกื้อกูลต่อการถือพรหมจรรย์ หรือละเว้นจากการมีเพศสัมพันธ์ หลักความประพฤติเสริมข้อที่สอง คือ ความไม่กลัวหรือความกล้าหาญ คุณธรรมข้อนี้จำเป็นสำหรับการฝึกฝนคุณธรรมข้ออื่นทุกข้อ ยกตัวอย่างเช่น คุณไม่อาจฝึกเรื่องการยึดมั่นในความจริงหรืออหิงสาทางความคิด คำพูด และการกระทำได้ เว้นแต่คุณจะเป็นอิสระจากความกลัว

หลักความประพฤติที่เหลืออีก ๔ ข้อเกิดขึ้นเพราะความจำเป็นของสถานการณ์ที่เป็นอยู่ในอินเดียในยุคสมัยของมหาตมะ คานธี พันธสัญญา ๔ ข้อนี้ยังใช้ได้กับวัฒนธรรมอื่นและยุคสมัยอื่น แต่มันเหมาะกับสังคมอินเดียในเวลานั้นมาก หลัก ๔ ข้อนี้ได้แก่ การยอมรับและเคารพในศาสนาทุกศาสนาอย่างเท่าเทียมกัน การให้เกียรติต่ออาชีพผู้ใช้แรงงาน การยกเลิกชนชั้นวรรณะ และสวเทศ หรือการสนับสนุนชุมชนใกล้เคียง ความแตกแยกระหว่างฮินดูกับมุสลิมเป็นปัญหาหนักสุดที่มหาตมะ คานธีต้องเผชิญในช่วงชีวิตของเขา การเคารพและยอมรับในศาสนาอื่นจึงเป็นประเด็นสำคัญที่สุดสำหรับมหาตมะ คานธีและผู้ที่เกี่ยวข้องกับเขา เขาเริ่มทำเรื่องนี้ตั้งแต่ในอาศรมและขยายไปทั่วประเทศ มหาตมะ คานธียังพบว่าสังคมแบ่งออกเป็นสองชนชั้น คือพวกที่ทำงานใช้แรงงาน กับพวกเลี้ยงชีพโดยอาศัยแรงงานคนอื่น มหาตมะ คานธีวางหลักเรื่องการให้เกียรติผู้ใช้แรงงาน เพราะต้องการมุ่งไปที่ต้นตอของความแตกต่างทางชนชั้น การดูถูกคนที่เป็นจัณชาทลหรือการเลือกปฏิบัติกับคนในวรรณะต่างๆ ที่ทำกันมานาน เป็นคำสาปอีกข้อที่กัดกร่อนสังคมอินเดีย การยกเลิกชนชั้นวรรณะจึงเป็นพันธสัญญาข้อหนึ่งในอาศรมของเขาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และยังเป็นประเด็นในการทำงานพัฒนาชุมชน ของกลุ่มแนวร่วมคองเกรส

หลักความประพฤติ ๑๑ ข้อของอาศรม ไม่เพียงเป็นคำสัญญาของสมาชิก แต่ยังเป็นเป้าหมายสำคัญของการฝึกฝนชีวิตด้านในของนักผู้สัจตยาเคราะห์ด้วย ไม่นานอาศรมสาพรหมตีก็แผ่อิทธิพลออกไปถึงคนข้างนอกนักผู้สัจตยาเคราะห์จากที่ต่างๆ ทั่วประเทศพากันเดินทางเข้า-ออกอาศรมพร้อมกันนั้น สาสน์ที่มหาตมะ คานธีต้องการสื่อกับประชาชนก็แผ่ขยายไปทุกทิศที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะการลงมือทำเผยแพร่ได้เร็วกว่าการพูด ไม่ช้าก็มิอาศรมที่ยึดสาพรหมตีเป็นต้นแบบมากบ้างน้อยบ้างเกิดขึ้นทั่วประเทศ ในเวลาไม่นานหลักความประพฤติของอาศรมนอกจากจะกลายเป็นวิธีฝึกหัดขัดเกลาดนสำหรับนักผู้สัจตยาเคราะห์แล้ว ยังกลายเป็นสัญลักษณ์ของการต่อต้านอังกฤษด้วย หลักความประพฤตินี้ทำให้คนทั่วไปเริ่มเข้าใจอุดมคติของมหาตมะ คานธี เรื่องความประพฤติของปัจเจกและคุณค่าทางสังคมขึ้นมาบ้าง

น่าสนใจว่าหลักความประพฤติ ๖ ข้อจาก ๑๑ ข้อนี้ เมื่อกล่าวในภาษาถิ่นของรัฐคุชราตจะมีความหมายในเชิงปฏิเสธ เราจึงเห็นคำว่า ไม่ใช่ ความรุนแรง,ไม่สะสมทรัพย์สมบัติ,ไม่ลักขโมย,ไม่กลัว,ไม่มีชนชั้นวรรณะ ส่วนข้อหกซึ่งพูดถึงการควบคุมความอยากทางล้น ก็เป็นคำที่มีความหมายเชิงปฏิเสธในภาษาคุชราตเช่นกัน ซึ่งอาจแปลง่าย ๆ ได้ว่า ไม่ ตามใจกิเลสทางล้น ที่คุณธรรมเหล่านี้ใช้แต่คำเชิงลบ เท่ากับชี้ว่ามหาตมะ คานธีมองชีวิตในแง่ลบนั้นหรือ? ผมขอตีความเรื่องนี้ว่า สิ่งที่มหาตมะ คานธีสนใจมากที่สุด คือการแสวงหาความจริง คุณธรรมต่างๆ ที่เขาต้นพบระหว่างการเดินทางสู่ความจริงนั้น มาจากการที่เขาพยายามเอาชนะอุปสรรคทั้งหลาย อันได้แก่ ความรุนแรง การสะสมวัตถุ ความกลัว และการเหยียดชนชั้นวรรณะ แม้แต่ความคิดเรื่องความบริสุทธิ์ทางเพศ เขาก็ใช้คำที่มึนยเชิงลบ เพราะของมองว่าเรื่องหรือความหมกมุ่นในกามเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการเข้าถึงความจริง แต่กรณีนี้ภาษาสันสกฤตมีคำที่มึนยเชิงบวกมาก คือ พรหมจรรย์ ซึ่งแปลว่าการใช้ชีวิตที่ราวกับกำลังอยู่กับพระเจ้าตลอดเวลา ดังนั้นเขาจึงใช้คำว่า “พรหมจรรย์” แทนที่จะคิดคำใหม่ เช่น การงดเว้นจากเพศสัมพันธ์ หรือการไม่หมกมุ่นในกาม ข้อวัตรที่ใช้คำในทางลบเป็นการมุ่งขจัดอุปสรรคของการเข้าถึงความจริง ขจัดสิ่งที่เป็นลบ ซึ่งย่อมแสดงถึงลักษณะที่เป็นบวก หรือการแสวงหาความจริงนั่นเอง

ในจดหมายที่เขียนถึงพวกเราเด็กๆ ที่อาศรม มหาตมะ คานธีถามว่า “พวกเธอยังจำได้ไหมว่าพระเจ้าของปู่มีความหมายว่าอย่างไร แทนที่จะบอกว่าพระเจ้าคือความจริง ปู่ชอบบอกว่าความจริงคือพระเจ้า ปู่ไม่ได้คิดแบบนี้มาก่อนหรอก เพิ่งมาคิดได้เมื่อสี่ปีที่แล้วนี่เอง แต่ทั้งๆ ที่ยังไม่รู้ ปู่ก็ใช้ชีวิตเหมือนกับว่ามันเป็นอย่างนั้นตลอดมา พระเจ้าที่ปู่รู้จักมาตลอดคือความจริง ครั้งหนึ่งปู่เคยสงสัยว่าพระเจ้ามีตัวจริงหรือ แต่ตอนนั้นปู่ไม่เคยสงสัยเลยว่าความจริงมีอยู่หรือเปล่า ความจริงไม่ใช่วัตถุที่จับต้องได้ แต่เป็นเรื่องจิตวิญญาณล้วนๆ...สำหรับปู่มันแทบจะเป็นเรื่องของการสัมผัสกับประสบการณ์ตรง..^{๒๐}

มหาตมะ คานธีเขียนไว้ในวารสาร Young India^{๒๑} “ตลอดชีวิตข้าพเจ้าไม่เคยรู้สึกผิดอันเนื่องจากการพูดอะไรที่ไม่ตรงกับใจ เพราะข้าพเจ้ามีนิสัยชอบพูดเข้าประเด็นแบบไม่อ้อมค้อม” ตอนที่มหาตมะ คานธีเขียนจดหมายถึงสมาชิกอาศรมเพื่อบอกเรื่องหลักความประพฤติ ๑๑ ข้อเป็นครั้งแรก เขาบอกว่า “ข้าพเจ้าขอพูดถึงความจริงเป็นเรื่องแรกเพราะอาศรมสัตยาเคราะห์แห่งนี้ตั้งขึ้นมาได้ด้วยเป้าหมายที่ต้องการแสวงหาความจริง และพยายามนำมาปฏิบัติในชีวิต...งานทุกอย่างที่เราทำควรยึดเอาความจริงเป็นแก่น...โดยทั่วไปคนเรามักเข้าใจว่าการยึดมั่นในความจริงหมายความว่าเราต้องพูดความจริง แต่พวกเราชาวอาศรมควรเข้าใจคำว่า สัตย หรือ ความจริง ในความหมายที่กว้างกว่านั้นมาก เพราะความจริงควรมีอยู่ทั้งในความคิด คำพูด และการกระทำ...”

มหาตมะ คานธีใช้หลักนี้ตรวจสอบการกระทำทุกอย่างเขาเขียนว่า “ข้าพเจ้าเป็นเพียงผู้แสวงหาความจริงตัวเล็กๆแต่เป็นงานแสวงหาด้วยความพากเพียรและในการแสวงหานี้ ข้าพเจ้าได้ฝากความเชื่อมั่นอย่างสูงสุดไว้ในตัวมิตรผู้ร่วมแสวงหาทุกคน เพื่อว่าข้าพเจ้าจะได้รู้ถึงความผิดของตัวเองและแก้ไขให้ถูกต้อง” เด็ก ๆ ที่อาศรมก็ได้ รับบทเรียนเรื่องความจริงด้วยตัวเอง ทุกเย็นหลังสวดมนต์เสร็จ สมาชิกอาศรมทุกคนต้องบอกว่าวันนั้นปั่นด้ายได้เท่าไร ฝ่ายที่ปั่น ๑๖๐ รอบ (เท่ากับ ๔ ฟุต) นับเป็นหนึ่งในสี่ ผมจำได้ว่าครั้งหนึ่งเมื่อกรอเส้นด้ายที่ปั่นได้จนหมด มันขาดไป ๒ หรือ ๓ รอบจึงจะครบ ๑๖๐ รอบ โดยปกติเราต้องแจ้งว่าแต่ละวันปั่นได้กี่ลี และเป็นธรรมดาที่ผมอยากปิดตัวเลข ๑๕๗ หรือ ๑๕๘ ให้เป็น ๑๖๐ แต่คำถามเรื่องการพูดความจริงได้ผุดขึ้นมาในใจ ผมถามตัวเองว่า “เราจะกล้านับเป็นลีได้ยังไงในเมื่อมันไม่ถึง” การพูดความจริงถือเป็นการพูดเท็จอย่างหนึ่ง ผมจึงต้องเริ่มปั่นด้ายใหม่ เพื่อให้ได้เส้นด้ายเพียง ๒ หรือ ๓ วงที่ขาดไป เมื่อนั้นจึงจะถือว่าผมปั่นด้ายได้ครบและไปพักได้ แบบฝึกหัดเล็กๆ ในวัยเด็กเรื่องการบอกจำนวนทำให้ผมไม่กล้าพูดอะไรเกินจริงเมื่อโตเป็นผู้ใหญ่

ในปี ๑๙๑๘ ช่วงที่เกิดความขัดแย้งระหว่างแรงงานกับเจ้าของโรงงานทอผ้าในเมืองอาห์เมดาบัด ผู้นำแรงงานคำนวณว่าพวกตนควรเรียกค่าตอบแทนสูงสุดจากเจ้าของโรงงานคิดเป็นร้อยละเท่าไร บางคนแนะนำให้เรียกไปร้อยละ ๕๐ เพื่อเป็นหมากการเมืองไว้ต่อรองกับนายจ้าง ทั้งๆ ที่ความจริงพวกเขาต้องการแค่ร้อยละ ๓๕ เมื่อมหาตมะ คานธีได้ยินเรื่องนี้เขาก็เข้ามาจัดการทันที เขาไม่ยอมให้กลุ่มแรงงานเรียกร้องถึงร้อยละ ๓๖ และไม่ยอมรับร้อยละ ๓๔ หากจำนวนที่พวกเขาสมควร

^{๒๐} จาก Mahadevbhai's Dairy (บันทึกขอมหาเทพไท) เล่าที่ ๑ หน้า ๒๓๑-๒๓๒.

^{๒๑} ในวารสาร Young India ฉบับวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๑๙๒๕.

ได้รับจริงตามผลการคำนวณคือ ๓๕ นี่แสดงว่านิยามของคำว่าความจริงสำหรับมหาตมะ คานธีนั้นเที่ยงตรงแม่นยำแบบวิชาคณิตศาสตร์ทีเดียว

แต่มหาตมะ คานธีรู้เสมอว่าสิ่งที่เขาถือว่าเป็นความจริงอาจไม่ใช่ความจริงทั้งหมด นี่คือเหตุผลที่เขาเต็มใจให้คนอื่นช่วยแก้ไขหากจำเป็น และในการแสวงหาความจริง เขาก็พร้อมจะสารภาพผิดและตั้งใจว่าจะไม่ทำความผิดซ้ำอีก

ครั้งหนึ่งมหาตมะ คานธีได้รับโทรเลขจากนาย จิตตรัตน์จัน ทาส และเข้าใจข้อความในนั้นผิดเพราะไปตีความเข้าใจตัวเองจึงมีคนถามมหาตมะ คานธีว่าในกรณีเช่นนี้จะถือว่าท่านผิดเพราะบิดเบือนความจริงไปบ้างหรือเปล่า? มหาตมะ คานธีไม่ได้ตั้งใจตีความโทรเลขเข้าใจตัวเอง แต่ยอมรับเขาว่าด่วนสรุปความเร็วไปหน่อย เขาจึงให้เหตุผลว่า “คนที่มุ่งมั่นจะทำตามความจริงตลอดเวลาภายใต้เงื่อนไขทุกรูปแบบต้องไม่ถือว่าทำผิดเพราะความพลั้งเผลอนั้น”

ทีมหาตมะ คานธี ให้เหตุผลแบบนี้ก็เพราะมีความมุ่งมั่นและจริงใจที่จะรักษาคำสัญญาเรื่องความจริง^{๒๒} ปรากฏในวารสารว่า “ข้าพเจ้าจำไม่ได้ว่าในชีวิตนี้ตนเคยมีเจตนาที่จะกล่าวคำเท็จ ยกเว้นเพียงครั้งเดียวที่ข้าพเจ้าโกหกพ่อที่ข้าพเจ้าเคารพรัก มันจึงกลายเป็นนิสัยของข้าพเจ้าที่จะพูดแต่ความจริงและทำแต่สิ่งที่สอดคล้องกับความจริง” ความมั่นใจที่ว่าตนยึดมั่นแต่ความสัตย์จริงมาตลอดชีวิตนี้เองที่ทำให้มหาตมะ คานธีมีพลังใจที่เข้มแข็ง เขาพูดในช่วงที่อดอาหารครั้งสำคัญเมื่อปี ๑๙๓๕ เขาบอกว่า “ข้าพเจ้าไม่ได้เป็นสาวกของใครนอกจากความจริง และข้าพเจ้าก็ไม่ได้เป็นหนี้ใครที่ทำให้ตนรักษาวัตรข้อนี้นอกจากความจริง” ความยึดมั่นในการไม่ใช้ความรุนแรงของมหาตมะ คานธี เกิดจากความยึดมั่นในความจริง ส่วนแนวความคิดเรื่องการไม่ใช้ความรุนแรงของเขา เราจะยกไปพูดเป็นอีกบทหนึ่งต่างหาก

มหาตมะ คานธียึดมั่นข้อวัตรเรื่องการไม่ลักขโมยและไม่สะสมทรัพย์สินสมบัติมาจากหลักยามะของศาสนาฮินดู หลักความประพฤติสองข้อนี้ยังเป็นคำสอนสำคัญของศาสนาเชนและพุทธด้วย

ในชีวิตส่วนตัวของมหาตมะ คานธี การใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายของเขาถือได้ว่าเป็นตำนาน ตอนทีมหาตมะ คานธีเสียชีวิต สิ่งที่เขาทิ้งไว้ข้างหลังไม่มีอะไรนอกจากเสื้อผ้าเพียงไม่กี่ชิ้น ผ้าห่มกันหนาว นาฬิกาพก ไม้เท้าคู่กาย รองเท้าแตะหนึ่งคู่ และแว่นตา แต่ที่เขามาถึงจุดนั้นได้ก็หลังจากได้เพียรพยายามและเสาะแสวงหาด้านในมานานหลายปี แรงจูงใจที่จะรักษาข้อวัตรเหล่านี้เกิดจากความห่วงใยที่เขามีต่อเพื่อนมนุษย์โดยเฉพาะคนยากคนจน สำหรับมหาตมะ คานธีการบูชาพระเจ้าที่ดีที่สุดคือการทำงานเพื่อช่วยเหลือคนจน เขารู้สึกว่าเขาไม่อาจรับใช้คนจนได้หากไม่ทำตัวให้เป็นหนึ่งเดียวกับคนเหล่านั้น บ่าวจะดูแลรับใช้เจ้านายได้อย่างไร หากเขายังใช้ชีวิตในแบบที่แปลกแยกจากผู้เป็นนาย เขาเขียนในวารสาร Young India เมื่อ วันที่ ๑๑ สิงหาคม ๑๙๒๐ ว่า “หากข้าพเจ้าต้องไปใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางผู้คนที่ข้าพเจ้าจะต้องรับใช้ และต้องเป็นพยานรู้เห็นถึงความทุกข์ยากของพวกเขาอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน ข้าพเจ้าคงต้องละทิ้งทรัพย์สินสมบัติทั้งหมดที่ครอบครองไว้”

^{๒๒} วารสาร Navjivan (นวชีวัน) เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๑๙๒๑

ข้อวัตรเรื่องการไม่สะสมทรัพย์สมบัติ สัมพันธ์กับความคิดของมหาตมะ คานธีเรื่องอารยธรรมที่เข้มแข็ง เขาบอกว่า “อารยธรรมของเรา วัฒนธรรมของเรา และเสรีภาพในการปกครองตนเองของเรา ไม่ควรขึ้นกับการสะสมพอกพูนความอยากได้อะไร หรือการตามใจกิเลสตัวเอง แต่ควรขึ้นกับการรู้จักจำกัดความโลภ รู้จักฝืนกิเลสตัวเอง”^{๒๓}

มหาตมะ คานธีนิยามความหมายของคำว่าพรหมจรรย์ไว้กว้างกว่าที่คนทั่วไปเข้าใจ พรหมจรรย์เป็นวิถีดำเนินชีวิตที่นำมนุษย์ไปสู่ความเป็นพรหม(พระเจ้า) ถ้าคุณอยากดำเนินชีวิตตามอุดมคติอันสูงส่งนี้ พรหมจรรย์จะไม่ได้หมายถึงการละเว้นจากการมีเพศสัมพันธ์เท่านั้น แต่ยังรวมถึงละเว้นจากความหลงเพลินทางตา หู จมูก ลิ้น และกายด้วย มันเป็นไปได้ที่จะเข้าถึงอุดมคติข้อนี้ หากไม่รู้จักรักษาควบคุมความอยากทางเนื้อหนังมังสา สำหรับมหาตมะ คานธี พรหมจรรย์หมายถึงการควบคุมความคิด คำพูด และการกระทำ รวมถึงความรู้สึกที่เนื่องด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย ในทุกที่และทุกเวลา

มหาตมะ คานธีเชื่อว่าการรู้จักควบคุมตนเองเป็นคุณสมบัติข้อหนึ่งที่ทำให้มนุษย์ต่างจากสัตว์เขายังเชื่อว่าชีวิตที่รู้จักยับยั้งชั่งใจในความคิด คำพูดและการกระทำ จำเป็นต่อการเข้าถึงความสมบูรณ์ทางจิตวิญญาณประเทศไหนที่มีประชากรขาดคุณสมบัติเหล่านี้ถือว่าน่าสงสารมาก

มหาตมะ คานธีอธิบายเรื่องพรหมจรรย์ไว้ข้อหนึ่งซึ่งผมไม่เห็นด้วย ในหนังสือ From Yeravada Mandir (จากเยระวาทมนเตียร) เขาบอกว่าหากชายหนุ่มมอบความรักให้หญิงสาว หรือหญิงสาวมอบให้ชายหนุ่ม มันคงไม่มีอะไรเหลือให้คนในโลก เพราะนั่นหมายความว่า “เราสองสำคัญเหนือใครๆ ส่วนคนอื่นนั่นช่างปะไร” เพราะเมื่อภรรยาผู้รักดีต้องพร้อมเสียสละเพื่อสามี และสามีผู้ซื่อสัตย์ก็ต้องเสียสละเพื่อภรรยา มันก็ชัดเจนว่าคนพวกนี้ไม่อาจกระตือรือร้นไปสู่ความรักที่เป็นสากล หรือไม่สามารถมองเห็นเพื่อนมนุษย์ทุกคนเป็นพี่น้อง เพราะเขาได้สร้างกำแพงขึ้นล้อมรอบความรักของตนไว้ และยังเป็นครอบครัวใหญ่ พวกเขาก็กิ่งห่างไกลจากความรักเพื่อนมนุษย์ ดังนั้น คนที่หวังจะประพฤติตนตามหลักอหิงสาจึงแต่งงานไม่ได้ ส่วนความพอใจด้านอื่นที่นอกเหนือความผูกพันของชีวิตคู่ยังไม่ต้องพูดถึง”

จากเหตุผลข้อนี้ น่าจะมาจากสมมติฐานที่ว่า ความรักนั้นเกี่ยวข้องกับความรู้สึกครอบครอง เป็นเจ้าของซึ่งแยกคนที่เหลือในโลกออกจากคนที่ตนรัก แต่ถ้าเรารู้สึกว่าความรักเป็นกระบวนการทางจิต ที่ช่วยยกระดับจิตใจของคนคนหนึ่งให้อยู่เหนือร่างกายของตน และเป็นหนึ่งเดียวกับคนที่เขารัก คำอธิบายของมหาตมะ คานธีก็ฟังดูไม่มีเหตุผล ในกรณีชีวิตคู่ การรักภรรยาหรือสามีน่าจะหมายถึงก้าวแรกที่น่าไปสู่การมีจิตใจอันเป็นสากล ฉะนั้น ความรักระหว่างสามีภรรยาและการมีชีวิตคู่ย่อมเป็นบันไดไปสู่ความรักความหวังใต้อสังขม โดยรวมได้คำอธิบายทั้งหมดนี้ขึ้นอยู่กับว่าคุณมีทัศนคติต่อความรักอย่างไร หากความรักหมายถึงการครอบครองเป็นเจ้าของคนที่คุณรัก ตรรกะแบบมหาตมะ คานธีก็ดูจะถูกต้อง แต่ถ้ารักคือการให้ คือการมอบตัวเองให้คนที่คุณรักตรรกะของผมน่าจะเหมาะสมกว่า

^{๒๓} Young India, วันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๑๙๓๐.

น่าเสียดายที่ผมไม่มีโอกาสแลกเปลี่ยนทัศนะในเรื่องนี้กับมหาตมะ คานธีแต่ผมได้คุยกับ ไกรีสาล และเขามิ่้น้ำใจมากพอที่จะยอมรับกับผม ว่าเหตุผลของผมนั้นพอจะมีน้ำหนักอยู่บ้าง

ในที่นี้ผมจะไม่พูดถึงรายละเอียดของหลักความประพฤติทุกข้อของอาศรม แต่ขอแสดง ความเห็นพอสังเขปดังนี้

ผมคิดว่าข้อวัตรเหล่านี้มีจุดมุ่งหมายสองประการด้วยกัน ประการแรก มันเป็นเครื่องมือ ชัดเกล้าจิตใจของนักผู้สัจตยาเคราะห์ ประการที่สองมันช่วยให้นักผู้สัจตยาเคราะห์เตรียมพร้อมสำหรับ การต่อสู้เรียกร้องเอกราช ภาษาสันสกฤตมีคำว่า *มุกติ* แปลว่า ความหลุดพ้นหรืออิสรภาพ คำนี้ใช้ได้ทั้ง ในเชิงจิตวิญญาณและทางโลก มุกติ หมายถึงความหลุดพ้นทางจิตใจ มุกติทำให้คนเป็นอิสระจากบ่วง ร้อยรัดของวัฏจักรแห่งการเวียนว่ายตายเกิด ความหลุดพ้นหรืออิสรภาพในแง่นี้ หมายถึงความเป็น หนึ่งเดียวระหว่างมนุษย์กับกฎอันสูงสุดแห่งชีวิต ในทางโลก มุกติหมายถึงอิสรภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ หรือสังคม หมายถึงอิสระจากการเป็นแรงงานผูกมัด จากการถูกเอารัดเอาเปรียบ จากความ ขาดแคลนและการถูกกดขี่ นักผู้สัจตยาเคราะห์ต้องต่อสู้ให้เป็นอิสระจากอำนาจเหล่านี้ การเตรียมตัว เพื่ออิสรภาพแบบนี้ยังต้องตอบสนองจุดมุ่งหมายสองอย่างด้วย คนที่ต้องการเป็นนักผู้เพื่อนอิสรภาพ ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จะต้องพัฒนาคุณสมบัติเพื่อไปทำงานนั้น ได้แก่ ความเคารพต่อทุก ศาสนา ความปรารถนาที่จะชดเชยการโกงการเหยียดชนชั้นจัญทาล การทำประโยชน์ต่อเพื่อนบ้าน และขยายไปสู่คนทั้งโลก การใช้ชีวิตที่ส่งเสริมเกียรติและศักดิ์ศรีของผู้ใช้แรงงาน เหล่านี้คือคุณสมบัติ ที่ทำให้นักผู้สัจตยาเคราะห์พร้อมเผชิญหน้ากับความท้าทายต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการผูกมัดแรงงาน การ เอารัดเอาเปรียบ และการกดขี่ นักผู้สัจตยาเคราะห์จำเป็นต้องมีคุณสมบัติเหล่านี้ในใจ เพื่อจะสามารถ เปลี่ยนแปลงจิตใจของฝ่ายตรงข้าม พวกเขาจึงต้องพร้อมทั้งทางโลกและทางจิตวิญญาณข้อวัตรทั้ง ๑๑ ข้อของอาศรมต้องการเตรียมนักผู้สัจตยาเคราะห์ให้พร้อมสำหรับจุดประสงค์สองข้อนี้ คือ เตรียมพร้อมด้านจิตวิญญาณด้วยการชำระชัดเกล้าจิตใจ และเตรียมพร้อมเรื่องคุณสมบัติของนักผู้ เพื่อสู้ กับความชั่วร้ายทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

ข้อวัตรทุกข้อโดยเฉพาะข้อที่ว่าด้วยความจริง การไม่สะสมทรัพย์สินสมบัติ การไม่ลักขโมย พรหมจรรย์ การควบคุมความอยากทางล้น และความไม่กลัว เหล่านี้เป็นสิ่งที่ชัดเกล้าจิตใจของนักผู้ สัจตยาเคราะห์ และช่วยให้พวกเขาเย็นหยัดสู้กับพลังแห่งความชั่วร้ายได้ ข้อวัตรเหล่านี้ช่วยให้นักผู้ สัจตยาเคราะห์ยึดมั่นอยู่บนหนทางสู่ความจริง และทำให้พวกเขามีพลังใจอันเข้มแข็งในการต่อสู้กับ อุปสรรคต่างๆ มากขึ้น เช่น ความหลงเพลินในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส การสะสมทรัพย์สินสมบัติ ความ โลก หรือความกลัว เป็นต้น ข้อวัตรเรื่องอหิงสา ความกล้าหาญ สวเทศ การยกเลิกชนชั้นจัญทาล และการทำงานใช้แรงงาน ทำให้นักผู้สัจตยาเคราะห์เข้าถึงจิตใจของกลุ่มคนด้อยโอกาส คนที่ถูกเอารัด เอาเปรียบและถูกกดขี่การเต็มใจยอมรับวิถีชีวิตที่ใกล้เคียงกับคนพวกนั้น เท่ากับเป็นการสร้างสะพาน แห่งความรักขึ้นระหว่างพวกเขาแก่นักผู้สัจตยาเคราะห์ ทำให้นักผู้สัจตยาเคราะห์เข้าใจความเป็นจริง ของคนกลุ่มนี้และรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกับพวกเขา นี่คือการเตรียมตัวเพื่อจะเป็นนักผู้สัจตยาเคราะห์

ผมต้องขอพูดให้ชัดตรงนี้ว่า ที่ผมบอกว่าข้อวัตรบางข้อนั้นเกี่ยวเนื่องต่อการเตรียมความ พร้อมทางด้านจิตใจ ขณะที่บางข้อเหมาะสำหรับการเตรียมตัวหาโลกก็เพราะผมต้องการแยกให้เห็น ชัดเจนเท่านั้น ที่จริงแล้วข้อวัตรทุกข้อมีจุดมุ่งหมายสองอย่างด และแต่ละข้อก็จัดอยู่ในทั้งสองด้านได้

บรรพที่ ๑๖ ของ คัมภีร์ภควัทคีตา มีการจัดลำดับสิ่งทีถือว่าเป็นคุณสมบัติที่ดี ความไม่กลัวคือคุณสมบัติข้อแรก และอาจจะเป็นข้อที่จำเป็นที่สุดและขาดไม่ได้สำหรับการรักษาข้อวัตรอื่นๆ ที่เหลือ ตอนที่มหาตมะ คานธีถูกขังในเรื่องจำเริญระธา เขาเขียนจดหมายมาถึงสมาชิกอาศรม เขาบอกว่า “ไม่มีใครเป็นจันทาล (คนน่ารังเกียจที่ไม่ควรแตะต้อง) มาแต่กำเนิด เพราะทุกคนล้วนเป็นหนึ่งประกายไฟที่มาจากไฟอันเดียวกัน” การปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์บางคนว่าเป็นจันทาลเป็นเรื่องที่ขัดกับหลักคำสอนทางศาสนา และสมควรล้มเลิกสถานเดียว เขาบอกว่า “การถือเรื่องการยกเลิขนชั้นจันทาลเป็นข้อวัตรข้อหนึ่งของอาศรมเท่ากับเป็นการยืนยันความเชื่อของเราที่ว่า การถือว่ามีขนชั้นจันทาลไม่เพียงแต่ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่ง หรือมีอยู่ในคำสอนของศาสนาฮินดูเท่านั้น แต่มันยังเป็นเชื้อโรคร้ายที่ผู้นับถือศาสนาฮินดูทุกคนมีหน้าที่ต้องขจัดทิ้ง” มหาตมะ คานธียังให้ความหมายต่อข้อวัตรข้อนี้ไว้กว้างกว่านั้นอีก เขาบอกว่า “เราจะถือข้อวัตรข้อนี้ได้สำเร็จ ไม่ใช่ด้วยการทำตัวเป็นมิตรกับ “พวกจันทาล” เท่านั้น แต่ด้วยการรักทุกชีวิตเหมือนที่เรารักตัวเอง”

มหาตมะ คานธีเขียนในวารสาร Young India ว่า^{๒๔} “ข้าพเจ้าไม่ยอมมาเกิดอีก แต่ถ้าต้องกลับมาเกิดข้าพเจ้าก็ควรเกิดเป็นคนในขนชั้นจันทาล เพื่อข้าพเจ้าจะได้ร่วมรับรู้ถึงความทุกข์และการถูกเหยียดหยามที่พวกเขาได้รับ เพราะมันทำให้ข้าพเจ้ามานะที่จะต่อสู้ให้ตัวเองและพวกเขาได้เป็นอิสระจากชะตากรรมอันเจ็บปวดนั้น” พระเจ้าสร้างมนุษย์ให้รู้จักทำงานหาอาหารมาเลี้ยงตน และตรัสว่าคนที่กินอาหารโดยไม่ทำงานคือโจร” มหาตมะ คานธีพูดแบบนี้โดยอ้างถึงบรรพที่สามของคัมภีร์ภควัทคีตา เขาถือว่าการลงแรงผลิตอาหารด้วยตนเองเป็นเรื่องที่มีเหตุผล เขาถามว่า “คนที่ไม่ยอมทำงานใช้แรงจะมีสิทธิกินได้อย่างไร? ถ้าทุกคนไม่ว่ามีหรือยากจนต้องบริหารร่างกายด้วยรูปแบบหรือวิธีใดวิธีหนึ่ง เหตุใดเขาจึงไม่เอาการลงแรงเพื่อผลิตอาหารเป็นวิธีออกกำลังกาย”^{๒๕} แต่เหตุผลสำคัญที่ทำให้มหาตมะ คานธีสนับสนุนเรื่องการลงแรงผลิตอาหารด้วยตนเองเป็นเรื่องทางเศรษฐกิจและการเมือง เขาบอกว่า “มีความขัดแย้งเกิดขึ้นทั่วโลกระหว่างฝ่ายนายทุนและผู้ใช้แรงงานแล้วคนจนก็อดจวนจวนตาย ถ้าทุกคนทำงานเพื่อผลิตอาหารของตัวเอง ความแตกต่างทางขนชั้นก็จะหมดไป”^{๒๖}

มหาตมะ คานธีเขียนในวารสาร Young India ว่า^{๒๗} “มนุษย์ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันที่จะได้รับปัจจัยพื้นฐานอันจำเป็นต่อชีวิตตั้งที่นกกาและสัตว์เดรัจฉานทั้งหลายพึงมี และเพราะเหตุที่สิทธิทุกข้อย่อมนำมาคู่กับหน้าที่ความรับผิดชอบ และวิธีแก้ไขต่อต้านผู้ที่มาแย่งสิทธินี้ไป เราจึงต้องค้นห้พบหน้าที่และวิธีแก้ไขดังกล่าว เพื่อยืนยันว่าสิทธินี้คือการทำงานด้วยสองมือสองเท้า ส่วนวิธีแก้ปัญหาคือต้องไม่ให้ความร่วมมือกับคนที่มาฉกฉวยแย่งชิงผลผลิตจากแรงงานของเราไปจากเรา” ความเคารพและยอมรับในศาสนาอื่นเป็นข้อวัตรที่มหาตมะ คานธีนำมาใช้ในอาศรม เพราะเป็นเรื่องจำเป็น

^{๒๔} วารสาร Young India ฉบับวันที่ ๔ พฤษภาคม ๑๙๒๑.

^{๒๕} From Yeravada Mandir หน้า ๓๕.

^{๒๖} (“From Yeravada Mandir ซึ่งตีพิมพ์ใน The Selected Works of Mahatma Gandhi เล่มที่ ๔ หน้า ๒๓๙.

^{๒๗} วารสาร Young India วันที่ ๒๖ มีนาคม ๑๙๓๐.

ในสมัยนั้น ตอนที่มหาตมะ คานธีเริ่มเข้าไปมีบทบาททางการเมืองในอินเดีย ชาวฮินดูแลมุสลิมซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่สองกลุ่มในอินเดียกำลังถูกเสียมให้ขัดแย้งกันทางการเมือง

มหาตมะ คานธีมองว่าศาสนาทุกศาสนา รวมทั้งศาสนาที่เขานับถือล้วนมีข้อบกพร่อง เขาให้เหตุผลว่า “ถ้าตัวเราเองยังไม่สมบูรณ์ ศาสนาตามทัศนะของพวกเราก็คงขาดความสมบูรณ์เหมือนกัน” เขาเขียนจดหมายจากเรือนจำเยระวาว่าว่า “เรายังเข้าไม่ถึงคำสอนของศาสนาอย่างแท้จริง แบบเดียวกับที่เราเข้าไม่ถึงพระเจ้า ดังนั้นเมื่อศาสนาตามความเห็นของเรายังไม่สมบูรณ์ มันย่อมหนีไม่พ้นที่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงและตีความใหม่เสมอ การเข้าถึงความจริงและการเข้าถึงพระเจ้าจะเป็นไปได้ ก็ต่อเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเท่านั้น และถ้าศาสนาทุกศาสนาที่มนุษย์เป็นคนบัญญัติขึ้นยังขาดความสมบูรณ์ เราก็ยังไม่ต้องมานั่งเถียงกันว่าศาสนาไหนดีกว่า ศาสนาทุกศาสนาสอนเรื่องการเข้าถึงความจริง แต่ทั้งหมดยังไม่สมบูรณ์และอาจมีข้อผิดพลาดได้เสมอ...ถ้าเรามองทุกศาสนาอย่างเท่าเทียมกัน เราคงไม่ลังเล และถือเป็นหน้าที่ที่ต้องนำเอาส่วนที่ยอมรับได้ของศาสนาอื่น มาผสมผสานกับศาสนาหรือความเชื่อของเรา...”

“วิญญาณนั้นมีเพียงหนึ่ง แต่ร่างกายอันเป็นที่ให้ดวงวิญญาณได้แสดงออกนั้นมีมากมาย เราลดจำนวนกายไม่ได้ แต่เรารู้ได้ถึงความเป็นหนึ่งเดียวของวิญญาณ เปรียบเหมือนต้นไม้ที่มีลำต้นเพียงหนึ่ง แต่มีกิ่งก้านสาขามากมายฉนั้นใด ศาสนาที่จริงแท้และสมบูรณ์ก็มีเพียงหนึ่ง แต่เมื่อผ่านการตีความของมนุษย์ก็กลายเป็นศาสนาต่างๆ ฉนั้น...มนุษย์ผู้ขาดความสมบูรณ์จารึกคำสอนของศาสนาด้วยภาษาที่ตนรู้จัก และมนุษย์อีกกลุ่มก็ตีความคำสอนนั้นอย่างขาดความสมบูรณ์พอกัน เราจะถือว่าการตีความของใครถูก? ทุกคนต่างเป็นฝ่ายถูกจามุมมองของตนแต่ก็เชื่อว่าจะเป็นไปไม่ได้ที่ทุกฝ่ายผิดหมก นี่เองที่ทำให้การเป็นคนใจกว้างและยอมรับในศาสนาอื่นเป็นเรื่องจำเป็น นี่ไม่ได้หมายความว่าเราไม่ต้องใส่ใจกับศาสนาของตัวเอง แต่หมายความว่าเราต้องมีความรักความเมตตาที่ก่อปรด้วยปัญญามากขึ้น การยอมรับในศาสนาอื่นช่วยให้เราเกิดญาณปัญญา ซึ่งทางไกลลับกับวิธีคิดแบบคลั่งศาสนา แบบที่ชั่วโลกเหนือห่างจากชั่วโลกใต้ ปัญญาญาณที่แท้ของศาสนาจะช่วยทลายกำแพงที่ขวางกั้นระหว่างความเชื่อทางศาสนาต่างๆ การฝึกให้มีใจกว้างและยอมรับในความแตกต่างของแต่ละศาสนาจะช่วยให้เราเข้าใจศาสนาที่เรานับถืออย่างแท้จริง”^{๒๘}

มหาตมะ คานธีบอกว่า “เพราะความพยายามที่จะเป็นหนึ่งเดียวกับชีวิตทั้งปวง ผู้สมாதานหลักสวเทศย่อมแสวงหาทางหลุดพ้นจากข้อผูกมัดทางกายถ้าการตีความสวเทศเช่นนี้ถูกต้อง ก็คงกล่าวต่อไปได้ว่า หน้าที่แรกของผู้นับถือสวเทศ คือห่มเทตนรับใช้เพื่อนบ้านที่อยู่ติดกัน” นี่คือนัยของสวเทศในด้านความมีมิตรไมตรี มันคือหลักแห่งการไม่ถือพวกพ้อง ที่แยกประเทศตนออกจากประเทศอื่น นัยของคำนี้เกิดขึ้นเพราะที่มาของมัน การเคลื่อนไหวเรื่องสวเทศเริ่มขึ้นในช่วงที่อังกฤษพยายามจะแบ่งแยกแคว้นเบงกอล แล้วประชาชนลุกขึ้นต่อต้าน กิจกรรมหนึ่งของการเคลื่อนไหวเพื่อแสดงความเป็นหนึ่งเดียวกับการแบ่งแยก คือ สวเทศ ซึ่งในกรณีนั้นหมายถึงการต่อต้านสินค้าต่างประเทศ แต่มหาตมะ คานธีให้ความสำคัญแก่คำคำนี้ในเชิงจิตวิญญาณ เขาเห็นว่าสวเทศเกี่ยวพัน

^{๒๘} From Yeravada Mandir ตีพิมพ์ใน The Selected Works of Mahatma Gandhi เล่มที่ ๔ หน้า ๒๔๑-๒๔๒.

กับการที่มนุษย์เรานั้นกระหายที่จะเป็นหนึ่งเดียวกับชีวิตทั้งปวง ดังในคำกล่าวของเขาที่ยกมาข้างต้น มหาตมะ คานธียอมรับว่าเมื่อเราถือเป็นที่ต้องสนับสนุนคนบ้านใกล้เรือนเคียงก่อน นั้นหมายความว่าเรากำลังกีดกัความต้องการของคนที่เหลือทิ้ง แต่เขาคิดว่าการตัดคนอื่นออกไปเป็นเพียงลักษณะที่เห็นภายนอกเท่านั้น มหาตมะ คานธีเห็นว่าการทำงานประโยชน์ให้เพื่อนบ้านอย่างบริสุทธิ์จริงใจ ไม่ควรส่งผลเป็นความไม่แยแสต่อเพื่อนมนุษย์ที่อยู่ไกล สวเทศในความนึกคิดของคานธีไม่มีที่ว่างสำหรับความเห็นแก่ตัว “สวเทศในรูปแบบที่บริสุทธิ์ที่สุดคือ การทำประโยชน์อย่างสูงสุดแบบไม่เลือกที่รักมักที่ชัง” เมื่อยกตัวอย่างเรื่องคดี มหาตมะ คานธีบอกว่า “อย่าให้ใครมาคิดว่าการปฏิบัติตามหลักสวเทศด้วยการผลิตผ้าคาคี จะเป็นการทำร้ายเจ้าของโรงทอผ้าที่เป็นชาวต่างชาติหรือชาวอินเดีย เพราะขโมยที่หมดโอกาสทำชั่วหรือโดนบังคับให้คืนทรัพย์สินที่ตนปล้นชิงมาก็ไม่ถือว่าใครทำร้ายเหมือนกัน” มหาตมะ คานธีให้คำจำกัดความคำว่าสวเทศอย่างเรียบง่าย คือคนเราไม่ควรไปช่วยเหลือคนอยู่ไกลแล้วทำให้คนใกล้ตัวต้องเดือดร้อน มหาตมะ คานธีไม่เคยมองว่าสวเทศเป็นเรื่องของการแก้แค้นหรือยากทำโทษคนอื่น มหาตมะ คานธีบอกว่า สวเทศไม่ใช่การตีความแบบคับแคบว่า “ข้าพเจ้าจะซื้อของจำเป็นต่อการเติบโตของข้าพเจ้าจากทุกแห่งทั่วโลก แต่จะไม่ซื้อจากใครเลยไม่ว่ามันจะสวยหรือน่าซื้อแค่ไหน ถ้าของสิ่งนั้นไม่ได้ช่วยให้ข้าพเจ้าเติบโต และยังทำให้คนใกล้ตัวต้องเดือดร้อน”^{๒๙} “ข้าพเจ้าซื้อผลงานวรรณกรรมอันมีค่าและประโยชน์จากทุกมุมโลก...แต่ข้าพเจ้าจะไม่ซื้อผ้าฝ้ายเนื้อดีจากอังกฤษหรือญี่ปุ่น หรือจากที่ไหนในโลกแม้เพียงนิ้วเดียว เพราะมันได้ทำร้ายพี่น้องชาวอินเดียนับล้านคนมากขึ้นเรื่อยๆ”

มหาตมะ คานธีบอกว่า “สิ่งที่เครื่องปั้นดินเผาต้องการสื่ออย่างแท้จริง คือการนำเรื่องจิตใจที่อยากทำประโยชน์เพื่อคนอื่นมาแทนที่จิตใจที่ขอบเอารัดเอาเปรียบ”^{๓๐}

๓.๓ หลักการพัฒนาชุมชน

การทำงานพัฒนาชุมชน นับแต่วันที่เขาร่วมงานต่อต้านแบบสันติวิธี เขาก็คิดทำงานเชิงบวกควบคู่ไปด้วย ห้องทดลองการทำงานพัฒนาชุมชนแห่งแรกของมหาตมะ คานธีคือ อาศรมสองแห่งที่เขาตั้งขึ้นที่แอฟริกาใต้ ที่เรียกว่า ชุมชนฟีนิกซ์และไรต์ลอสตอย^{๓๑} อาศรมทั้งสองแห่งเป็นที่พักพิงและฟื้นฟูขวัญกำลังใจของนักสู้สตัยาคระาะห์ที่แอฟริกาใต้หลังการต่อสู้อย่างเข้มข้น นอกจากนี้มันยังเปิดโอกาสให้พวกเขาได้ใช้ชีวิตแบบชุมชน ซึ่งจะเป็นแรงกระตุ้นให้พวกเขาทำงานเพื่อสังคมในวงกว้าง

ขณะที่มหาตมะ คานธีใช้วิธีอหิงสาของสตัยาคระาะห์ต่อสู้กับการกดขี่ เขาก็ได้ใช้การทำงานพัฒนาชุมชน เป็นวิธีทำให้ประชาชนมองเห็นภาพสังคมแบบใหม่ที่พวกเขาอยากเห็น นั่นก็คือ

^{๒๙} From Yeravada Mandir หน้า ๖๒-๖๓.

^{๓๐} Young India, ๑๗ กันยายน ๑๙๒๖๕.

^{๓๑} An Autobiography: The Story of My Experiments with Truth - ข้าพเจ้าทดลองความจริง อัตชีวประวัติของมหาตมา คานธี, หน้า

สังคมที่ไม่ใช้ความรุนแรง ขณะที่สัตยาเคราะห์พยายามจัดความยุติธรรมให้หมดไปจากสังคม การทำงานพัฒนาชุมชนก็เป็นตัวสร้างสังคมแบบใหม่ ที่จะหว่านเมล็ดพันธุ์แห่งสันติภาพและความยุติธรรมให้เกิดขึ้น

หลังจากมหาตมะ คานธีตัดสินใจกลับอินเดียในปี ๑๙๑๕ จากนั้นไม่นานเขาก็เริ่มวานต่อสู้อย่างจริงจัง และได้หว่านเมล็ดพันธุ์แห่งการทำงานเชิงบวกไปพร้อมๆกัน ที่จริงเขาใช้คำว่าการทำงานพัฒนาชุมชนก็เมื่อหลังกลับมาถึงอินเดีย และหลังจากที่คนในประเทศยอมรับเขาเป็นผู้นำคนสำคัญในการต่อสู้เรียกร้องเอกราชแล้ว ในความเห็นของมหาตมะ คานธี การได้รับเอกราชจากอังกฤษจะไม่มี ความหมาย เว้นแต่ว่ามันได้สร้างวิถีชีวิตทางเลือกให้แก่คนอินเดีย จุดประสงค์ของงานพัฒนาชุมชนก็เพื่อสร้างทางเลือก ให้แก่สังคมนั่นเอง

แนวคิดเรื่องงานพัฒนาชุมชนเติบโตไปเช่นเดียวกับบุคลิกภาพของมหาตมะ คานธีตามเดือนปีที่ผ่านมา ในช่วงแรกงานพัฒนาชุมชนมีเพียงสามโครงการ แต่นับถึงตอนที่มหาตมะ คานธีเสียชีวิต โครงการได้เพิ่มจำนวนขึ้นเป็นหกเท่า มหาตมะ คานธีเคยบอกไว้ชัดเจนว่านั่นยังไม่ใช่ว่าจุดสูงสุดของงาน เขามองไกลไปกว่านั้นว่าโครงการพัฒนาหมู่บ้านและชุมชนจะต้องเพิ่มจำนวนขึ้นไปอีกเรื่อยๆ จากการต่อสู้ในวงจำกัดเพื่อเรียกร้องสิทธิให้คนอินเดียในแอฟริกาใต้ มหาตมะ คานธีได้ขยายการต่อสู้มาสู่ดินแดนอันเป็นบ้านเกิดเมืองนอนที่มีประชากรมากเป็นอันดับสองของโลก การเผชิญหน้ากับปัญหาที่มีอยู่นับไม่ถ้วนในอินเดียด้วยท่าทีที่เป็นบวก ทำให้มหาตมะ คานธีเดินหน้าทำโครงการพัฒนาชุมชน และงานพัฒนาชุมชนที่เขาเป็นคนวางโครงร่างให้กลุ่มแนวร่วมคองเกรสแห่งชาติอินเดียก็ครอบคลุมวิถีชีวิตของคนอินเดียส่วนใหญ่

ในด้านเศรษฐกิจ งานพัฒนาชุมชนประกอบด้วยโครงการผลิตผ้าคาคี งานหัตถกรรมท้องถิ่น และการสร้างความเท่าเทียมด้านแรงงานและเศรษฐกิจ ในด้านการเมือง งานพัฒนาชุมชนคือการสร้างความสามัคคีระหว่างฮินดูกับมุสลิม การศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ ปัญญาชน รวมถึงการทำงานกับนักเรียนนักศึกษาและชาวนา ในด้านสังคมก็ยังเป็นเรื่องความสามัคคีระหว่างฮินดูกับมุสลิม การยกเลิกชนชั้นจัณฑาล การยกระดับบทบาทและสถานภาพสตรี รวมทั้งการทำงานกับกลุ่มอติวาสิทและผู้ป่วยโรคเรื้อรัง ด้านศิลปวัฒนธรรมประกอบด้วยงานการศึกษาแผนใหม่ ซึ่งครอบคลุมการศึกษาทุกด้านตั้งแต่เกิดจนตาย การรักษาความสะอาดภายในชุมชน การเผยแพร่ความรู้ด้านสุขอนามัย และการห้ามจำหน่ายสุรา

มหาตมะ คานธีต้องการทำงานพัฒนาชุมชนแบบบูรณาการ เขาจะแยกงานออกเป็นส่วนๆ หรือเป็นงานเฉพาะด้าน นี่คือเหตุผลว่าทำไมเมื่อเขาออกจากคุกครั้งสุดท้าย เขาจึงยืนยันที่จะก่อตั้ง “สมาคมนานาชาติ” หรือการทำงานรับใช้ชุมชนอย่างรอบด้าน เขาเคยหลงคิดไปว่าชาวบ้านที่สนใจทำงานหัตถกรรมท้องถิ่นอย่างการทอผ้าคาคี คงสนใจงานรณรงค์เรื่องความสามัคคีระหว่างฮินดูกับมุสลิม และการยกเลิกชนชั้นจัณฑาลด้วย ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ทำงานปั่นด้ายและทอผ้า ถ้าไม่นับถือศาสนาอิสลามก็เป็นกลุ่มที่เรียกว่าพวกจัณฑาล

๓.๓.๑ งานพัฒนาชุมชน

ภารกิจของงานปฏิวัติไม่ว่าที่ไหนคือล้มล้างระบบเก่าให้สิ้นซาก ไม่ว่าจะเป็ค่านิยมทัศน์คติ สถาบันหรือโครงสร้างทางสังคม จากนั้นค่อยสร้างระบบใหม่ขึ้นมา แต่นักปฏิวัติส่วนมากมักขาดวิสัยทัศน์ว่าสังคมยุคหลังการปฏิวัติควรเป็นอย่างไร พวกเขาหวังจะรื้อทำลาย แต่กลับไม่ชัดเจนว่า

stonoyakสร้างอะไรขึ้นมาแทน แต่สำหรับมหาตมะ คานธีต้องถือเป็นกรณียกเว้น เพราะเมื่อเขาอยู่กับรัฐบาลอังกฤษและอารยธรรมที่เป็นตัวแทนของประเทศนั้น มหาตมะ คานธีมีภาพประเทศอินเดียตามความฝันของเขาแล้ว งานพัฒนาชุมชนที่มหาตมะ คานธีพูดถึงอย่างไม่เคยเบื่อก็คือเป็นส่วนหนึ่งของภาพฝันนั้น มันคือโครงการที่มหาตมะ คานธีหวังจะใช้เชื่อมโยงการต่อสู้ทางการเมืองกับการสร้างสังคมที่ปราศจากความรุนแรงเข้าด้วยกัน มันเป็นแนวคิดที่ใหม่จริงๆ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องหาคำศัพท์ใหม่มาอธิบาย มหาตมะ คานธีมีวิธีนุ่มนวลที่จะนำแนวคิดใหม่นี้มาใช้ เขาจะคิดคำใหม่ซึ่งฟังดูใกล้เคียงกับคำเก่ามากๆ แต่ใส่ความหมายใหม่เข้าไป แม้ว่างานพัฒนาชุมชนจะเป็นการให้ภาพอนาคตตามทัศนะของมหาตมะ คานธี แต่มันก็เป็นโครงการที่ตั้งอยู่บนความเป็นจริงและเป็นสิ่งที่จับต้องได้ มหาตมะ คานธีเป็นนักอุดมคติที่เน้นการปฏิบัติได้จริงสายตาของเขาจับจ้องอยู่ที่อุดมการณ์ ทว่าท่าสองข้างนั้นติดดินเสมอ มหาตมะ คานธีถือว่ากิจกรรมพัฒนาชุมชนจะประสบผลสำเร็จอย่างแท้จริง ก็ต่อเมื่ออินเดียได้รับบูรณสวราชย์ หรือเอกราชอย่างสมบูรณ์ เขายังบอกอีกว่ากิจกรรมนี้เป็นสิ่งที่ทำได้จริง เช่นเดียวกับกิจกรรมอื่น และอาจทำได้ดีกว่ากิจกรรมอื่นส่วนใหญ่ด้วยซ้ำ

ความคิดเรื่องการทำงานพัฒนาชุมชน มีการพัฒนาไปเช่นเดียวกับความคิดเรื่องอื่นของมหาตมะ คานธี เขาเริ่มงานพัฒนาชุมชนในอาศรมสองแห่งที่แอฟริกาใต้มาตั้งแต่ก่อนที่เขาจะใช้ชื่อนี้เสียอีก อาศรมทั้งสองแห่งมีบทบาทสำคัญมากในการทำงานสัตยาเคราะห์ รวมถึงญาติพี่น้องของพวกเขาในอาศรมทั้งสองแห่ง พอจะมองเห็นภาพชีวิตในอนาคตตามที่มหาตมะ คานธีวาดหวังไว้ อาศรมยังให้พี่น้องที่นักสู้สัตยาเคราะห์ต้องการเป็นอย่างยิ่ง พวกเขาส่วนใหญ่อาสาสมัครกับการเจ็บตัวเป็นครั้งแรกในชีวิต นอกจากนี้งานพัฒนาชุมชนยังช่วยสร้างบรรยากาศความสามัคคีในหมู่นักสู้สัตยาเคราะห์ ซึ่งมาจากพื้นภูมิที่ต่างกัน

งานพัฒนาชุมชนที่อินเดีย ซึ่งเริ่มต้นจาก ๓ โครงการในช่วงต้นทศวรรษ ๑๙๒๐ และขยายเพิ่มเป็น ๑๘ โครงการเมื่อถึงปี ๑๙๔๗ ได้ตอบสนองความต้องการของงานเรียกร้องเอกราชดังนี้

๑. ทำให้ผู้ร่วมต่อสู้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับอนาคตของอินเดีย
๒. ทำให้ผู้ร่วมต่อสู้เกิดความรู้สึกเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน แม้จะนับถือศาสนาต่างกัน และเป็นคนต่างวรรณะ
๓. ทำให้นักสู้สัตยาเคราะห์ผู้อ่อนล้าจากงานเคลื่อนไหวได้มีโอกาสพักผ่อนอย่างสม่าเสมอ
๔. ทำให้สมาชิกในกลุ่มแนวร่วมกองเกรสในระดับรากหญ้ามีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น
๕. เป็นการวางรากฐานที่กว้างขวางให้แก่กลุ่มแนวร่วมกองเกรส และทำให้กลุ่มมีลักษณะเป็นองค์กรที่มาจากมวลชน

(๑) ด้านการเมือง

งานพัฒนาชุมชนซึ่งมหาตมะ คานธีเป็นผู้คิดค้น และกลุ่มแนวร่วมกองเกรสแห่งชาติอินเดียนำมาใช้อย่างเป็นทางการนี้ครอบคลุมงานหลายด้านด้วยกัน หลายกิจกรรมเป็นงานการเมืองสำหรับงานสร้างความปรองดองระหว่างชาวฮินดูและมุสลิมนั่นถือเป็นกิจกรรมหลักของงานรวมชาติ ในความเห็นของมหาตมะ คานธี ความสามัคคีระหว่างคนต่างศาสนาไม่ได้หมายถึงสิ่งที่ผู้นำยึดเยียดให้ แต่มันคือ ‘ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันที่แบ่งแยกไม่ได้’ พูดถึงงานการศึกษา มหาตมะ คานธีนิยามคำว่าการศึกษาผู้ใหญ่ ว่าไม่ได้หมายถึงการสอนให้คนส่วนใหญ่อ่านออกเขียนได้เท่านั้น แต่หมายถึงการทำให้มวลชนเกิดจิตสำนึก มหาตมะ คานธีบอกว่า “ข้าพเจ้าควรเริ่มด้วยการเปิดใจของนักเรียนที่เป็น

ผู้ใหญ่ ให้พวกเขาได้เห็นความยิ่งใหญ่ไพศาลของประเทศที่พวกเขาเป็นเจ้าของ การศึกษาผู้ใหญ่ของข้าพเจ้าโดยประการแรกหมายถึงความรู้เรื่องการเมืองที่สอนกันแบบปากต่อปาก” เราคงไม่ต้องอธิบายว่าการทำให้เกิดการรวมตัวกันของกลุ่มชาวไร่ชาวนา กรรมกรและนักศึกษา มีความสำคัญต่อสถานการณ์การเมืองของประเทศมากแค่ไหน ด้วยความรักในภาษาแม่และความรู้เรื่องภาษาประจำชาติ มหาตมะ คานธีจึงต้องการทำลายกำแพงด้านภาษา และสร้างจิตสำนึกที่ไปพ้นจากทัศนคติอันคับแคบด้านภาษา โครงการปัญญาดีเป็นกิจกรรมที่ต้องการให้ประชาชนในหมู่บ้านผู้ต่ำต้อยที่สุดในอินเดีย ตระหนักถึงความเข้มแข็งที่พวกเขาจะได้รับหลังอินเดียได้รับเอกราช

งานพัฒนาชุมชนของมหาตมะ คานธีปรากฏเป็นรูปร่างชัดเจนในร่างธรรมนูญพรรคฉบับสุดท้าย ที่มหาตมะ คานธีมอบให้กลุ่มแนวร่วมคองเกรสร์ไปพิจารณาร่างหลังอินเดียได้รับเอกราช ไกรीलาลเรียกเอกสารชิ้นนี้ว่า ‘พินัยกรรมและคำประกาศครั้งสุดท้ายของมหาตมะ คานธี’ มันเป็นแผนที่หวังจะเปลี่ยนกลุ่มแนวร่วมคองเกรสให้กลายเป็น โลกเสวกสังฆหรือองค์กรที่สร้างจากคนระดับล่าง องค์กรที่ทำงานให้การศึกษาด้านการเมืองแก่ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง ขณะที่ตัวคนทำงานเองต้องละเว้นจากการแสวงอำนาจทางการเมือง แต่คำแนะนำครั้งสุดท้ายของมหาตมะ คานธีกลายเป็นการพูดให้คนหูหนวกฟัง เพราะผู้นำกลุ่มแนวร่วมคองเกรสแทบไม่ได้ใส่ใจพิจารณาร่างธรรมนูญพรรคฉบับนั้นเลย พวกเขาแม้แต่หมกมุ่นอยู่กับปัญหาเฉพาะหน้า และล้มเหลวในการแสดงวิสัยทัศน์ระยะยาวอย่างสิ้นเชิง

(๒) ด้านเศรษฐกิจ

ในด้านเศรษฐกิจ งานผลิตคอตีและอุตสาหกรรมครัวเรือนถือเป็นกระดูกสันหลังของงานพัฒนาชุมชนแน่นอน เพราะสองสิ่งที่แสดงให้เห็นจุดเริ่มต้นของการมีอิสรภาพทางเศรษฐกิจและความเสมอภาคของคนในประเทศ มันทำให้แนวคิดเรื่องระบบเศรษฐกิจแบบกระจายอำนาจของมหาตมะ คานธีมีรูปร่างหน้าตาชัดเจน และแทนที่จะสนับสนุนระบบการผลิตแบบคราวละมากๆ ก็กลับส่งเสริมการผลิตโดยคนจำนวนมาก มหาตมะ คานธีพยายามมาตลอดยี่สิบห้าปีที่จะปลูกฝืนวิสัยทัศน์เรื่องระบบเศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนรากฐานที่สำคัญของประเทศ นั่นก็คือความยากจนและการว่างงาน ระบบที่มีความเป็นไปได้ในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ และยังสร้างความสมานฉันท์ในหมู่ประชาชน ซึ่งมีมากกว่าสองในสามของจำนวนประชากรโลก มหาตมะ คานธีแนะนำให้คนทำงานในกลุ่มแนวร่วมคองเกรสรู้จักคิดแบบชาวบ้าน เขาบอกว่า “ถ้าเรารู้จักคิดแบบชาวบ้าน เราก็จะไม่ต้องไปลอกเลียนคนตะวันตก...แต่จะพัฒนารสนิยมที่แท้ของชาติขึ้นมา เป็นรสนิยมที่สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ต่ออินเดียยุคใหม่ อินเดียที่ไม่รู้จักคำว่ายากจน อดอยาก หรือเกียจคร้านอีกต่อไป”^{๓๒}

ความคิดของมหาตมะ คานธีเรื่องกาเป็นผู้พิทักษ์ผลประโยชน์ร่วมกัน คือกุญแจไขปัญหาการกระจุกตัวของความมั่งคั่ง ทั้งยังชี้ให้เห็นทางออกอย่างสันติต่อปัญหาการกระจายความร่ำรวยที่ไม่เป็นธรรม การทดลองของมหาตมะ คานธีเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างนายทุนกับผู้ใช้แรงงาน บน

^{๓๒} The Selected Works of Mahatma Gandhi เล่มที่ ๔ หน้า ๓๕๐.

พื้นฐานแนวคิดเรื่องการเป็นผู้พิทักษ์ผลประโยชน์ร่วมกัน ยังถือเป็นส่วนสำคัญของงานพัฒนาชุมชนในด้านเศรษฐกิจด้วย

คางการปกป้องชีวิตัวไม่เพียงมีความสำคัญในเชิงศาสนาหรือวัฒนธรรม แต่ยังสำคัญในเชิงเศรษฐกิจ หากพิจารณาถึงสภาพสังคมอินเดียในยุคนั้น ส่วนการที่มหาตมะ คานธีเดินห้าส่งเสริมแนวคิดเรื่องการพึ่งตนเอง ซึ่งดูเหมือนเป็นการถอยหลังเข้าคลองในสายตาของนักวิจารณ์บางคน ก็กลับได้รับแรงสนับสนุนมากขึ้นในสภาวะการณ์ปัจจุบันที่ระบบความเท่าเทียมด้านเศรษฐกิจ คือถูกแจกดอกสำคัญที่จะไปไปสู่การได้รับเอกราชโดยไม่ใช้ความรุนแรง

งานสร้างความสามัคคีระหว่างฮินดูและมุสลิมก็เป็นอีกกิจกรรมสำคัญของงานด้านสังคม ดินแดนซึ่งมีสมาชิกเกือบหนึ่งในสี่ของประชากรทั้งหมด ดินแดนซึ่งเคยอยู่กันอย่างกลมเกลียวและถือเป็นหน่วยสำคัญของสังคมสมัยที่มหาตมะ คานธีเป็นเด็ก กลับกลายเป็นดินแดนที่ต่างคนต่างอยู่มากขึ้น และสาเหตุของความแตกแยกนี้ก็มาจากปัจจัยหลายข้อด้วยกัน ที่ไม่ต้องสงสัยก็คือ การถือระบบวรรณะของชาวฮินดูและการแบ่งแยกนิกายของชาวมุสลิม แต่ฝ่ายที่เล่นบทอันชั่วร้ายที่สุดคงไม่ใช่ใครอื่นนอกจากอังกฤษ ทว่ามหาตมะ คานธีก็พยายามสร้างสังคมที่เป็นปึกแผ่นโดยการสร้างความสามัคคีระหว่างฮินดูและมุสลิม

การที่มหาตมะ คานธีสนับสนุนให้ผู้หญิงอินเดียเข้ามามีบทบาทสำคัญในงานต่อสู้เรียกร้องเอกราชอย่างสันติวิธี ทำให้สถานภาพของผู้หญิงอินเดียได้รับความสำคัญ นอกจากนี้การดึงผู้หญิงเข้าร่วมในงานพัฒนาชุมชนยังหมายถึงการทำให้พวกเธอได้เตรียมพร้อมที่จะแสดงบทบาทอันมีเกียรติต่อวิถีชีวิตแบบอินเดีย

การรวมกิจกรรมดูแลผู้ป่วยโรคเรื้อนไว้ในงานพัฒนาชุมชน นับเป็นเรื่องโดดเด่นมากสำหรับคนอินเดียในยุคนั้น มหาตมะ คานธีจึงได้รับแรงบันดาลใจมาจากพวกหมอสอนศาสนาชาวคริสต์ อาจะพูดได้ว่าชาวคริสต์เหล่านั้นเป็นคนกลุ่มเดียวที่ทำงานดูแลช่วยเหลือผู้ป่วยโรคเรื้อน ซึ่งแม้แต่ญาติพี่น้องที่ใกล้ชิดที่สุดก็ยังทอดทิ้งพวกเขา อย่างที่เราเห็นแล้วว่า ด้วยลักษณะการทำงานเฉพาะตัวที่ใครก็เลียนแบบไม่ได้ มหาตมะ คานธีไม่เพียงแต่เริ่มด้วยการต้อนรับปาร์ดูร์ ศาสตรีให้เข้ามาอยู่ที่อาศรม หากเขายังลงมือชวนให้ปาร์ดูร์ด้วยตัวเองทุกวัน นี่ทำให้คนอินเดียทุกคนหันมาตระหนักว่าตนก็ไม่ต่างจากผู้ป่วยโรคเรื้อน มหาตมะ คานธีให้แง่คิดว่า “คนป่วยโรคเรื้อนที่อินเดียเป็นใครกันล่ะ ถ้าเรามองไปรอบๆ ในโลกแห่งอารยธรรมสมัยใหม่ พวกเขาก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคมอินเดีย และไม่ได้มีสถานะต่างจากพวกเราหรือต่างจากคนที่มิหนามิตาที่สุดในสังคม” เขาพูดด้วยความรู้สึกเจ็บปวดต่อไปว่า “แต่คนใหญ่โตพวกนั้นก็ดึงความสนใจของเราไปหมด ทั้งๆที่พวกเขาควรได้รับความสนใจน้อยที่สุด ส่วนคนป่วยโรคเรื้อนที่ต้องการคนดูแลมากที่สุดกลับถูกทิ้งขว้าง”

มหาตมะ คานธีใช้วิธีทำตัวเป็นกบฏต่อต้านการเหยียดชนชั้นจันฑาลมาตั้งแต่เด็ก ตอนที่แม่ห้ามไม่ให้เข้าไปถูกตัวอาโกลซึ่งมาทำงานล้างส้วมที่บ้าน เข้าถึงกับตื้อรั้นกับแม่ที่เขาทั้งรักและเคารพ นี่คือเหตุผลที่ทำให้งานยกเลิกลชนชั้นจันฑาลเป็นกิจกรรมสำคัญของงานพัฒนาชุมชน ซึ่งมหาตมะ

คานธีพยายามเสนอให้กลุ่มแนวร่วมกองเกรสนำไปปฏิบัติ แต่โดยทั่วไปก็ถือเป็นข้อพึงปฏิบัติสำหรับสมาชิกอาสาสมัครทุกคน

(๓) ด้านการศึกษา

ภาพรวมทั้งหมดของงานพัฒนาชุมชน คือการให้การศึกษาแก่คนนับล้าน โดยเฉพาะคนที่อยู่ตามหมู่บ้านและคนที่ขาดโอกาสทางการศึกษาเพื่อพัฒนาตนเอง เพื่อเตรียมพร้อมกับการเป็นพลเมืองที่จะร่วมต่อสู้เพื่อเอกราชของอินเดียด้วยสันติวิธี แต่งานพัฒนาชุมชนย่อมไม่อาจละเลยประเด็นที่จะต้องเข้าไปจัดการกับระบบการศึกษาโดยตรง

มหาตมะ คานธีมอบการศึกษาให้สังคมผ่านระบบไนยทลิม หรือการศึกษาแผนใหม่ การศึกษาแบบนี้ไม่เพียงมีประโยชน์ต่อสังคมชนบทของอินเดียในยุคนั้น แต่ยังเหมาะกับโลกในยุคปัจจุบัน ไนยทลิมเป็นโครงการที่ทำงานกับเด็กนับล้านในกระบวนการสร้างชาติ และทำให้กระบวนการดังกล่าวเป็นการศึกษามากพอที่จะดึงเอาคุณสมบัติที่ซ่อนอยู่ในตัวเด็กออกมา การศึกษาแบบนี้สอนให้เด็กมีความคิดสร้างสรรค์ และเป็นสมาชิกที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม โดยเปิดโอกาสให้พวกเขาได้แบ่งปันความรู้ความสามารถอย่างสร้างสรรค์ ภายในโรงเรียนซึ่งใช้ชีวิตแบบชุมชนมหาตมะ คานธีเชื่อว่าคนที่ต้องการสร้างโครงสร้างสวราชย์ หรือการปกครองตนเองตั้งแต่พื้นฐานจริงๆ ต้องไม่ทอดทิ้งเด็ก เขาบอกว่าการศึกษาแผนใหม่จะเชื่อมโยงเด็กเข้ากับทุกด้านที่ดีที่สุดและยั่งยืนที่สุดของอินเดีย การศึกษาแบบนี้เป็นการพัฒนาทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ทั้งยังปลูกฝังให้เด็กๆเกิดความผูกพันกับแผ่นดินที่ตนอาศัย พร้อมกับมีวิสัยทัศน์อันบรรเจิดต่ออนาคต และหากสิ่งนี้กลายเป็นความจริง พวกเขาจะเริ่มมีส่วนในการตอบสนองสังคมตั้งแต่เริ่มออกไปทำงานหาเลี้ยงชีพ การศึกษาในโรงเรียนตามหลักสูตรแบบมหาตมะ คานธีจะสื่อผ่านงานหัตถกรรมที่มีประโยชน์ระดับชาติ ผ่านวิถีชีวิตแบบชุมชนหรือให้ธรรมชาติเป็นสื่อ ภายใต้บรรยากาศของการให้เสรีภาพ ความรัก และสิทธิในการแสดงความคิดเห็น มหาตมะ คานธีบอกว่า “ในแผนการดำเนินชีวิตที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของสันติวิธี หญิงย่อมมีสิทธิกำหนดชะตากรรมของตนมากเท่ากับชาย” เขาบอกกับคนที่ทำงานในกลุ่มแนวร่วมกองเกรสว่า “ท่านต้องไม่ปฏิบัติต่อภรรยาเหมือนเป็นเครื่องเล่นหรือวัตถุสนองความใคร่ แต่ต้องถือว่าพวกเขาเป็นพี่น้องผู้ทรงเกียรติในงานรับใช้ส่วนรวมร่วมกัน”

งานพัฒนาชุมชนในด้านการศึกษา เป็นการทำกิจกรรมผ่านโครงการไนยทลิม การศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาสำหรับสตรี การศึกษาเรื่องสุขภาพและอนามัย ตลอดจนให้ความรู้เรื่องภาษาประจำชาติและประจำถิ่น

(๔) ด้านสังคม

งานพัฒนาชุมชนในด้านวัฒนธรรม เป็นกิจกรรมที่มุ่งยกเลิกชนชั้นจัญทาล สอนให้สังคมเห็นคุณค่าของวัว การรักษาสุนัขอานามย์ภายในชุมชน และการห้ามดื่มสุรา กิจกรรมเหล่านี้เน้นการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคนทั้งประเทศ มหาตมะ คานธีเสียใจที่คนอินเดียไม่เห็นความสำคัญเรื่องการรักษาความสะอาดภายในชุมชน เขาอยากให้คำทำงานพัฒนาชุมชนทำให้ทุกหมู่บ้านกลายเป็นแบบอย่างเดียวกันเรื่องความสะอาดในความหมายที่กว้างที่สุด เคยมีคนได้ยื่นมหาตมะ คานธีพูดว่า “ข้าพเจ้าไม่อยากจะเห็นบ้านของตนถูกปิดกั้นด้วยกำแพงสีดำน และหน้าต่างทั้งหมดปิดตาย ข้าพเจ้า

อยากเห็นชนบประเพณีจากทุกดินแดนมารายเรียงในบ้านอย่างอิสระเบ่งบานที่สุด แต่จะไม่ยอมให้ชนบใดๆ มาทำให้ข้าพเจ้าต้องละทิ้งรากเหง้าของตัวเอง” มิติเชิงวัฒนธรรมทั้งหมดของงานพัฒนาชุมชน คือการผสมผสานสิ่งที่ดีที่สุดคือเหตุผลที่เขาถือว่าคำสอนใน คัมภีร์ภควัทคีตา เป็นรากเหง้าของคำสอนทั้งหมดสำหรับเขา แต่เขาคงไม่ยอมรับ คัมภีร์พระเวท หากมีใครมายืนยันว่าคัมภีร์นี้สอนให้คนยอมรับการเหยียดชนชั้นฉันทาล

ตอนที่เขาหรือกับลอร์ดเออร์วินในช่วงที่เรียกว่าการเจรจามหาตมะ คานธี-เออร์วิน หลังมีการเคลื่อนไหวแบบอารยะขัดขืนครั้งใหญ่ในปี ๑๙๓๐ เขาทำให้ผู้ร่วมต่อสู้ รวมทั้งนักวิจารณ์หลายคนประหลาดใจ เมื่อเขาแสดงท่าทีว่าพร้อมจะยอมตามเงื่อนไขหลายข้อเพื่อให้บรรลุข้อตกลงร่วมกัน แต่ถ้าเป็นเรื่องการถือป้ายประท้วงหน้าร้านจำหน่ายสุราแล้ว เขาก็ไม่ยอมอ่อนข้อแม้แต่นิดเดียว เพราะเขื่อนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องทางศีลธรรม

มหาตมะ คานธีเชื่อว่าอำนาจนั้นมีอยู่แล้วในตัวประชาชน และงานพัฒนาชุมชนจะทำให้ประชาชนเข้มแข็งยิ่งขึ้น เขาเชื่อว่าอิสรภาพที่ยั่งยืนและดีต่อชีวิตประชาชนนั้น ต้องเป็นอิสรภาพที่เกิดจากภายใน และงานพัฒนาชุมชนคือวิธีที่จะก่อให้เกิดอิสรภาพจากภายใน มันเป็นการปิดช่องว่างระหว่างคนมีการศึกษากับคนทั่วไป เขาบอกว่า “แล้วเราจะรู้ว่ามันยากแค่ไหน ที่จะอ้างตนเป็นชาติที่มีความเป็นปึกแผ่น เว้นแต่ว่าทุกหน่วยในสังคมจะมีจิตสำนึกจริงๆ ว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของทั้งหมด” นี่คือเหตุผลที่เขาเริ่มเรื่องการทำงานเพื่อพี่น้องที่เป็นชนพื้นเมือง หรืออติวาสิ ไว้ในงานพัฒนาชุมชนโดยเฉพาะ

๓.๔. สรุป แนวคิดเรื่องตรีภาวะสัมพันธ

มหาตมะ คานธี ได้นำหลักอหิงสา และสัตยาเคราะห์มาใช้ในอินเดียอย่างได้ผลต่อประเทศล่าอาณานิคม อย่างเช่น อังกฤษ โดยเฉพาะวิธีการที่เริ่มต้นจากจิตใจไม่เบียดเบียนผู้อื่น ถือเป็นหลักสำคัญของอารยะขัดขืน มหาตมะ คานธี และกลุ่มของท่านที่เรียกเรื่องอิสรภาพจากการปกครองของประเทศอังกฤษที่เข้ามาปกครองอินเดีย ในฐานะเป็นอาณานิคม ทั้งนี้ คำว่าอารยะขัดขืนเริ่มเป็นที่พูดถึงเสมอ เมื่อมีความขัดแย้งทางการเมืองรุนแรง รูปแบบการปกครองที่ดีที่สุดตามทัศนะของ มหาตมะ คานธี คือรูปแบบการปกครองที่มีการพัฒนาศีลธรรมของปัจเจกบุคคลควบคู่ไปกับการพัฒนาทางการเมือง ท่านได้ใช้หลักการของสัตยาเคราะห์ อหิงสา และสวราช มาทดลองใช้กับรูปแบบการปกครองในทัศนะของท่าน โดยมี “สัตยาเคราะห์” เป็นอาวุธทางความคิดทางการเมืองเพื่อต่อสู้

"แนวทางอหิงสา คือ การไม่เบียดเบียน ซึ่งการไม่เบียดเบียนนี้ ต้องตีความให้ลุ่มลึกมากกว่า กิริยาทางกาย กล่าวคือ หลักอหิงสาที่แท้จริง ที่ลุ่มลึกที่สุดคือ การเริ่มต้นจากจิตใจ ซึ่งไม่คิดเบียดเบียนผู้อื่น ซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญมาก"

สิ่งสำคัญที่จำเป็นจะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับอารยะขัดขืน มีประเด็นสำคัญอย่างน้อย ๓ ประการ ตามที่มหาตมะ คานธี เน้นย้ำ คือ

๑.การกระทำเช่นนี้จะต้องเป็นไปในแนวทางอหิงสา คือ การไม่เบียดเบียน ซึ่งการไม่เบียดเบียนนี้ ต้องตีความให้ลุ่มลึกมากกว่า กิริยาทางกาย กล่าวคือ หลักอหิงสาที่แท้จริง ที่ลุ่มลึกที่สุด

คือ การเริ่มต้นจากจิตใจ ซึ่งไม่คิดเบียดเบียนผู้อื่น ซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญมาก เป็นการประยุกต์มาจากหลักคำสอนของหลักศาสนาฮินดู เช่น และพุทธ แต่การชุมนุมทางการเมืองดังที่เห็นในปัจจุบันก็เห็นแล้วว่า เริ่มต้นด้วยการเบียดเบียนกันในเรื่องความคิดเสียก่อนแล้ว แต่ประเด็นนี้เป็นเรื่องนามธรรมมาก เราก็คงไม่สามารถไปวินิจฉัยได้ เพียงแต่สิ่งที่สำคัญที่อยากจะให้เห็นก็คือ ความรู้สึกนึกคิดจิตใจของคน

๒. การไม่เบียดเบียนกันด้วยวาจา ซึ่งมุ่งประหัตประหาร หรือใช้อำนาจในการสื่อสารที่ตัวเองมีอยู่ ไปเบียดเบียนทำลายคู่กรณี หรือคู่ตรงกันข้าม ให้ต้องประสบกับสิ่งที่พึงปรารถนา หรือสิ่งที่เลวร้ายขึ้น

๓. การไม่เบียดเบียนกันในทางร่างกาย ไม่ทุบตี "การที่เราบอกว่าจะใช้หลักอหิงสา เราคอยแต่จ้องมองว่าใครจะตีหัวใครเท่านั้นก่อน แต่ผมเข้าใจว่าการแสดงออกทางกายด้วยการทุบตี ทำร้ายร่างกายกัน เป็นปลายเหตุ เพราะสิ่งสำคัญมากๆ ก็คือ เราไม่ได้ทบทวนไปสู่ประเด็นที่ว่า กลุ่มคนแต่ละกลุ่มที่สถาปนาตัวเองขึ้นมาเป็นตัวแทนของผู้อื่น ได้ชักนำให้ผู้ร่วมชุมนุมให้เกิดความคิดในจิตใจที่จะเบียดเบียนผู้อื่นหรือไม่ มีการโน้มน้าวที่จะทำให้เกิดการใช้วาจาประหัตประหารผู้อื่นหรือไม่"

"เราต้องไม่ปกปิดความเท็จ หรือทำให้บิดเบือนความจริง สิ่งนี้จะเป็นสิ่งที่ทำให้สามารถยึดหลักการอหิงสาโดยสันติวิธีได้ แต่ถ้าเมื่อใดที่มีการบิดเบือน ให้ข้อมูลที่ไม่ตรงความจริง ถ้าเมื่อใดที่เราพยายามจะทำให้คนอื่นยึดถือ หรือลุ่มหลงอยู่กับสิ่งที่ไม่เป็นจริง หรือความเชื่ออะไรบางอย่างที่ไม่ตรงข้อเท็จจริง ความรุนแรงและการเบียดเบียนก็จะเกิดขึ้นได้"

มหาตมะ คานธี เน้นย้ำในหลักการของอหิงสาอีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญ คือ สัตยาเคราะห์ หรือ เคารพความจริง หมายความว่า การที่เราจะแสดงออก หรือทำอะไร เราต้องไม่ปกปิดความเท็จ หรือทำให้บิดเบือนความจริง สิ่งนี้จะเป็นสิ่งที่ทำให้สามารถยึดหลักการอหิงสาโดยสันติวิธีได้ แต่ถ้าเมื่อใดที่มีการบิดเบือนให้ข้อมูลที่ไม่ตรงความจริง ถ้าเมื่อใดที่เราพยายามจะทำให้คนอื่นยึดถือ หรือลุ่มหลงอยู่กับสิ่งที่ไม่เป็นจริง หรือความเชื่ออะไรบางอย่างที่ไม่ตรงข้อเท็จจริง ความรุนแรง และการเบียดเบียนก็จะเกิดขึ้นได้

เพราะฉะนั้นหลักการอหิงสาต้องสัมพันธ์กับสิ่งที่เรียกว่า สัตยาเคราะห์ หรือการเคารพในความจริง ซึ่งสิ่งที่เราจะต้องมาคุยกันในปัจจุบันก็คือ ความเป็นจริงอะไรบางอย่างที่เราควรจะมี และผู้รู้ผู้นำ ได้เปิดเผยข้อมูล ความจริงอย่างเที่ยงแท้แน่นอนหรือไม่ เพราะปัจจุบันเรามักจะพบว่าข้อมูลที่เปิดเผยต่อสาธารณชนนั้น มักจะไม่ตรงกับสิ่งที่เรารู้ มีการแพร่กระจายอยู่ในหมู่คนที่ใกล้ชิด

หลักตรีภาวะสัมพันธ์ ตามแนวคิดของมหาตมะ คานธีครอบคลุมแนวทางการทำงานแบบใหม่สามวิธีเพื่อบรรลุเป้าหมายที่เขาตั้งไว้ นั่นคือ ทำให้อินเดียได้รับเอกราชในความหมายที่กว้างที่สุด ได้แก่ เอกราชทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เพื่อไปให้ถึงเป้าหมายดังกล่าว เขาได้วาดภาพสังคมที่ปราศจากความรุนแรง สังคมที่ตั้งอยู่บนหลักการกระจายอำนาจที่ประชาชนรู้จักพึ่งตนเอง โดยทำงานบนหลักแห่งการเคารพตนเอง การใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย ความสมานฉันท์ และการมีจิตใจมุ่งรับใช้ผู้ด้อยโอกาสในสังคม งานพัฒนาชุมชนคือยุทธศาสตร์การทำงานที่เป็นสะพานเชื่อมระหว่างเป้า หมายสองอย่าง คือ การปกครองตนเองอย่างสมบูรณ์ หรือ บูรณสวราชย์ กับ ความเป็นจริงในชีวิตประจำวันของคนในประเทศ

งานพัฒนาชุมชนเป็นพิมพ์เขียวกว้างๆ ของสังคมอินเดียในอนาคตที่มหาตมะ คานธีอยากเห็น ทั้งงานสัตยาเคราะห์และงานพัฒนาชุมชนเป็นการทำงานในสองมิติที่เกื้อกูลกันตามยุทธศาสตร์

การทำงานโดยรวมของมหาตมะ คานธี ส่วนของขบวนการที่สามคือเอกทศวรรษนั้น เป็นวิธีเตรียมความพร้อมให้อาสาสมัครที่จะมาทำงานเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคมครั้งสำคัญนี้

เราเห็นการอุทิศตัวของมหาตมะ คานธีผ่านของขบวนการสามขั้นนี้ เอกทศวรรษเผยให้เห็นคุณสมบัติภายใน หรือความดีงามที่ทำให้เขาเป็นมหาตมาโดยเฉพาะที่อินเดีย สัตยาเคราะห์เป็นวิถีชีวิต ปรัชญาและวิธีการต่อสู้ซึ่งในแง่หนึ่งมันทำให้เขากลายเป็นที่รู้จักของคนทั้งโลก ส่วนงานพัฒนาชุมชนกลับไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร แต่ถึงกระนั้นมันก็ได้แสดงให้เห็นภูมิปัญญาจากอดีตที่ช่วยให้เขาดึงเอาพลังในตัวออกมาใช้ สัตยาเคราะห์คือผลงานที่ปรากฏเป็นจริงในปัจจุบัน และงานพัฒนาชุมชนคือสิ่งที่ทำให้เราพอจะมองเห็นภาพอนาคตที่เขาปรารถนา แม้ว่าภาพนั้นจะเลื่อนรางมากก็ตาม

แต่งานทั้งสามด้านก็สัมพันธ์กัน ดุจเดียวกับที่อดีต ปัจจุบัน และอนาคตไม่อาจแยกจากกันได้ ในจำนวนหลักการ ๑๑ ข้อ มหาตมะ คานธียืมมาจากอดีต ๗ ข้อ ได้แก่ ความจริง อหิงสา การไม่สะสมทรัพย์สินสมบัติ การไม่ลักขโมย การถือพรหมจรรย์หรือเว้นจากการเสพงาม การรู้จักประมาณในการบริโภค และความกล้าหาญ ทั้งหมดนี้แม้จะมาจากอดีตแต่ก็ยังมีค่าสำหรับทุกยุคทุกสมัย วรรคอีก ๔ ข้อ คือ การทำงานใช้แรงงาน สวเทศการเคารพหรือยอมรับต่อทุกศาสนา และการยกเลิกชนชั้นวรรณะ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเพราะความจำเป็นของสภาพสังคมในยุคสมัยของมหาตมะ คานธี แต่ทั้งหมดนั้นก็ยังมีค่าล้ำสมัย และไม่เพียงแต่สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบันเท่านั้น เพราะดูเหมือนมันยิ่งกลายเป็นเรื่องสำคัญเมื่อปัจจุบันกำลังเคลื่อนเข้าสู่อนาคต หลักการทั้ง ๗ ข้อที่ใช้ได้ในทุกกาลสมัยนี้ค่าสำหรับคนทุกประเทศขณะที่อีก ๔ ข้อที่เหลือยังสามารถนำไปปรับใช้ได้กับคนทั่วโลก หากปรับเปลี่ยนให้เหมาะสม เอกทศวรรษนี้จึงกล่าวได้ว่าอยู่เหนือกาลเวลาจริงๆ

สัตยาเคราะห์นั้นแม้จะรู้กันว่าเป็นวิธีต่อสู้เพื่อเรียกร้องความยุติธรรม แต่แท้จริงก็เป็นวิถีชีวิตด้วยและหากจะดูชีวิตของมหาตมะ คานธีผู้มองว่าเป้าหมายและวิธีการต้องสอดคล้องกันเป็นตัวอย่าง สัตยาเคราะห์ก็ไม่ต่างอะไรกับหลักปรัชญาข้อหนึ่ง

ส่วนงานพัฒนาชุมชนที่นำมาใช้เป็นยุทธวิธีในการต่อสู้ ก็เป็นการรวมเอาหลักการต่อสู้ที่เป็นอมตะเข้ากับความต้องการของสภาพสังคมในเวลานั้น และมันได้กลายเป็นเครื่องมือขึ้นสำคัญที่มหาตมะ คานธีใช้สร้างสังคมอินเดียในอนาคตอย่างเป็นขั้นเป็นตอนตามวิสัยทัศน์ของเขา

ขณะที่คานธีใช้วิธีอหิงสาของสัตยาเคราะห์ต่อสู้กับการกดขี่ เขาก็ได้ใช้การทำงานพัฒนาชุมชน เป็นวิธีทำให้ประชาชนมองเห็นภาพสังคมแบบใหม่ที่พวกเขาอยากเห็น นั่นก็คือสังคมที่ไม่ใช้ความรุนแรง ขณะที่สัตยาเคราะห์พยายามขจัดความอยุติธรรมให้หมดไปจากสังคม การทำงานพัฒนาชุมชนก็เป็นตัวสร้างสังคมแบบใหม่ ที่จะหว่านเมล็ดพันธุ์แห่งสันติภาพและความยุติธรรมให้เกิดขึ้น

บทที่ ๔

วิเคราะห์แนวคิดริภาวะสัมพันธ์ของมหาตมะ มหาตมา คานธี ในฐานะเป็นรากฐานของสันติภาพ

มหาตมา คานธีก็เช่นเดียวกับบรรพบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ของ รับมรดกอันทรงคุณค่าที่สุดจากอดีตนำมาใช้กับปัจจุบัน แต่ทำให้ดีกว่าด้วยการหว่านเมล็ดพันธุ์สำหรับอนาคต หยิบยืมจากวัฒนธรรมอินเดีย นำเอาส่วนที่ดีที่คิดว่าดีที่สุดมาใช้แก้ปัญหาทั้งที่แอฟริกาใต้และอินเดีย และบนหนทางแห่งการแสวงหาความจริง ได้นำสิ่งที่นับได้ว่าเป็นเหมือนคบไฟส่องทางให้แก่คนรุ่นหลัง สิ่งที่เป็นรากฐานชีวิตของมหาตมา คานธี คือ ความกระหายที่เข้าถึงความจริงซึ่งไม่มีวันดับ มันคือแสงส่องทางที่นำผ่านมรสุมชีวิตมาได้

๔.๑ วิเคราะห์หลักตรีภาวะสัมพันธ์เชิงบวก

เมื่อมหาตมา คานธีเริ่มเข้ามาทำงานการเมืองที่อินเดียในปี ๑๙๑๕ มองออกทันทีถึงความขัดแย้งระหว่างฝ่ายที่เดินสายกลางกับฝ่ายหัวรุนแรงภายในกลุ่มแนวร่วมคองเกรส มองออกด้วยว่าผู้นำบางคนอย่างศรีอรรพินโทกำลังหันไปสนใจเรื่องจิตวิญญาณ เมื่อมหาตมา คานธีใช้วิธีการต่อสู้แบบสันติวิธี ประเทศอินเดียก็ให้เห็นทั้งความอ่อนโยนของพวกเดินสายกลาง เห็นความเร่าร้อนที่อยากบรรลุเป้าหมายของพวกหัวรุนแรง และเห็นความฝึกฝนในจิตวิญญาณของพวกสาธกรวมอยู่ด้วยกัน

ในบทนำของหนังสืออัตชีวประวัติ มหาตมา คานธีเขียนว่า “สิ่งที่ข้าพเจ้าอยากทำให้สำเร็จ...สิ่งที่ข้าพเจ้าพยายามฝึกฝนและปรารถนาจะทำให้สำเร็จมาตลอดสามสิบปีนี้ คือการรู้จักตนเอง การได้เห็นพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของตัวเรา และการเข้าถึงโมกษะ”

มหาตมา คานธีอธิบายต่อไปว่า “ข้าพเจ้าต้องลดตัวเองลงให้เหลือศูนย์ตราบดีที่มนุษย์ไม่ยอมคิดถึงตัวเองเป็นคนสุดท้าย จะไม่มีวันเข้าถึงความหลุดพ้น อหิงสาคือจุดทดสอบอย่างถึงที่สุดของมนุษยชาติ”^๑ ความปรารถนาอันแรงกล้านี้ยังมีรากฐานสืบต่อมาจากวัฒนธรรมอินเดีย ส่งทอดมาถึงมหาตมา คานธีผ่านการปฏิบัติ การแสวงหาความรู้ ศรัทธาต่อพระเจ้า และการภาวนาของนักบวชและนักบุญหลายศตวรรษ ในชีวิตของมหาตมา คานธี เราได้เห็นการมาบรรจบกันของสี่มรรควิธีของผู้แสวงหาโมกษะหรือความหลุดพ้นที่เรารู้จักกันดี

มหาตมา คานธีเป็นนักปฏิบัติ ถือการบูชาพระเจ้าด้วยการรับใช้คนยากคนจน ดำรงตนด้วยความเรียบง่าย มัธยัสถ์ และพึ่งตนเอง ทั้งสามคำนี้เป็นหัวใจสำหรับมหาตมา คานธี ไม่สนใจเรื่องอื่นพ่วงความสนใจทั้งหมดไปที่การเข้าถึงความจริงซึ่งเทียบเท่ากับพระเจ้า การอุทิศตัวต่อความจริงทำ

^๑ An Autobiography: The Story of My Experiments with Truth – ข้าพเจ้าทดลองความจริง อัตชีวประวัติของมหาตมา คานธี, หน้า ๕.

ให้เข้าถึงความเป็นจริงของชีวิต มหาตมา คานธีจึงหันมาทำงานเพื่อคนยากคนจนที่ไม่ได้รับการเหลียวแล การภาวนาเพื่อรำลึกถึงพระเจ้าก็มุ่งไปในแง่ที่หมายถึงความจริงนี้

ลักษณะสำคัญประการหนึ่งในวิธีคิดของมหาตมา คานธี คือ ปฏิเสธการมองชีวิตแบบแยกส่วน ความเชื่อนี้มีพื้นฐานมาจากความเข้าใจที่ว่าทุกชีวิตสัมพันธ์กันเป็นหนึ่งเดียว หากความจริงหรือพระเจ้าไม่อาจแบ่งแยกได้จักรวาลที่พระองค์ทรงเป็นผู้สร้างก็ไม่อาจแบ่งแยกได้เช่นกัน มนุษย์ทุกคนหรือสิ่งมีชีวิตทุกสิ่งเปรียบเหมือนน้ำแต่ละหยดที่รวมกันอยู่ในมหาสมุทร น้ำแต่ละหยดต่างมีคุณสมบัติของมหาสมุทรเสมอเหมือนกัน

มหาตมา คานธีนำความเชื่อเรื่องความเป็นหนึ่งเดียวของชีวิตไปใช้กับการทำงานไม่อาจแยกปัจเจกออกจากชุมชน การขัดเกลาร่างกายจึงเป็นบันไดสำคัญขั้นแรกที่น่าไปสู่อิสรภาพของปัจเจกและสังคมและในทำนองเดียวกัน การเมืองก็แยกจากธรรมะไม่ได้ สำหรับมหาตมา คานธี การขัดเกลาร่างกายเป็นทั้งวิธีการและเป้าหมายสำหรับการทำงานทุกอย่าง ไม่ว่าจะป็นงานด้านสังคมหรือการเมือง ด้วยหลักการเช่นนี้ สิ่งก็ตามมาก็คือการทำให้การเมืองเป็นเรื่องธรรมะ ก่อนที่มหาตมา คานธี จะนำการต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์ที่คิดค้นขึ้นมาใช้ได้รับอิทธิพลจากที่ต่างๆ เช่น จากหลักคำสอนของพุทธศาสนาและคริสตศาสนา ที่สอนเรื่องการเอาชนะความโกรธเกลียดด้วยความรัก จากแนวคิดเรื่องศักดิ์ศรีแห่งการใช้แรงงานของตอลสตอย และจากทัศนะของรัสกิน เรื่องโอกาสและค่าแรงที่เท่าเทียมกันสำหรับงานทุกงาน เพื่อสร้างความสงบเรียบร้อยในสังคม ส่วนคำว่าอารยะขัดขืนเป็นคำที่หยิบยืมมาจากเฮนรี เดวิด ธอโร โดยเคยใช้วิธีนี้มาแล้ว ที่แอฟริกาใต้ก่อนที่จะได้อ่านความเรียงของธอโรว่าด้วยอารยะขัดขืนเสียอีก มหาตมา คานธีจึงพยายามหาวิธีการมาใช้ในสังคมอินเดียในยุคนั้น ด้วยการหาแนวคิดใหม่ๆ ขึ้นมาโดยใช้หลักการ ๓ ประการ คือ ๑) หลักสัตยาเคราะห์ ๒) หลักเอกราทศวัตร์และ ๓) หลักการพัฒนาชุมชน เรียกหลักนี้ว่า ตรีภาวะสัมพันธ์

๔.๑.๑ หลักสัตยาเคราะห์

มหาตมา คานธี ได้เรียนรู้วิธี “สัตยาเคราะห์” (Satyagraha) เป็นอาวุธทางการเมือง สัตยาเคราะห์คืออาวุธแห่งสัจจะและความรัก ความเคลื่อนไหวที่เรียกว่า “สัตยาเคราะห์” เป็นการทดลองความจริงทางการเมืองที่ยิ่งใหญ่และทรงพลังที่สุดของมหาตมา คานธี ขบวนการสัตยาเคราะห์จะยึดมั่นอยู่แต่ในหลักแห่ง “อหิงสธรรม” จะอุทิศตนและทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อความถูกต้องและความยุติธรรม สัตยาเคราะห์คือวิธีการต่อสู้ที่ดีที่สุด บางทีอาจเป็นวิธีเดียวที่คนมือเปล่าอย่างพวกเขาจะใช้ต่อสู้กับการกดขี่ข่มเหงได้^๒ มหาตมา คานธี ยอมรับว่า มนุษยชาติยากที่จะพัฒนาไปถึงภาวะที่ปราศจากความขัดแย้ง หรือแม้แต่วะที่ความขัดแย้งได้รับการแก้ไขโดยไม่ต้องใช้กำลัง มหาตมา คานธี พยายามค้นหาวิธีการอื่นที่จะมาใช้แทนสงคราม วิธีการที่มีประสิทธิภาพสูงและไม่ทำให้ความเป็นมนุษย์ต้องตกต่ำลง ด้วยความมุ่งหมายอันนี้ทำให้ท่านเสนอหลัก “สัตยาเคราะห์” ขึ้น โดยใช้จริยธรรมขั้นสูงมาแก้ไขปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ตามตัวอักษรแล้ว คำว่า “สัตยาเคราะห์” หมายถึง “การยืนหยัดอยู่ในหลักแห่งความจริง” สมมติฐานเบื้องต้นของ

^๒ อรุณ คานธี เขียน อนิตรา พวงสุวรรณ แปล, กัสตุร์บา, กรุงเทพมหานคร ; หจก.สามลดา ๒๕๔๘, หน้า ๔๘๑.

สัตยาเคราะห์ก็คือ ไม่มีใครค้นพบสัจธรรมโดยองแต่ทุกแง่มุม ดังนั้น ใครก็ตามย่อมไม่มีสิทธิยึดเยียดสัจธรรมในบางแง่มุมที่ตนยึดถืออยู่ให้แก่ผู้อื่น อย่างไรก็ตาม เป็นสิทธิและหน้าที่ของบุคคลนั้น ที่จะสามารถดำเนินชีวิตตามธรรมชาติของตนเองและต่อต้านในสิ่งที่เขาเห็นว่าผิด

สัตยาเคราะห์ เป็นสิ่งที่มหาดมา คานธี นำมาใช้เป็นตัวกระตุ้นในการเปลี่ยนแปลงสังคมที่ผ่านมาในประวัติศาสตร์ มนุษย์ใช้อยู่สองอย่างคือ ความโลภและความกลัว เป็นตัวกระตุ้นให้คนอื่นทำตามเพื่อเปลี่ยนสถานการณ์ให้ตนเป็นฝ่ายได้ประโยชน์ คนที่อยากเห็นการเปลี่ยนแปลงจะใช้หนึ่งสองอย่างนี้ หรือทั้งสองอย่างร่วมกันเสมอ ในระดับครอบครัวแม่อาจใช้ขมเป็นตัวกระตุ้นให้ลูกยอมทำอะไรบางอย่าง หรือไม่ก็ใช้วิธีดุด่าหรือขู่ว่าจะทำโทษถ้าไม่ทำตาม ในแวดวงการค้าตัวกระตุ้นคือ การให้รางวัล หรือไม่ก็ขู่ให้กลัวการขาดทุนย่อยยับ ในระบบการศึกษาก็ใช้วิธีให้รางวัลหรือไม่ก็ลงโทษ ขณะที่ในแวดวงศาสนาตัวกระตุ้นคือคำสัญญาว่าจะได้ไปสวรรค์ หรือไม่ก็ขู่ให้กลัวว่าจะตกนรก ไม่ว่าที่ไหนเราจะเห็นตัวกระตุ้นอันคุ้นเคยสองอย่างนี้ ที่มนุษย์นำมาใช้เพื่อให้งานของตนสำเร็จลุล่วง และมหาดมา คานธีก็แหลมคมเรื่องการสังเกตธรรมชาติของมนุษย์ สังเกตว่าตัวกระตุ้นพวกนี้แม้จะดูว่า ได้ผลดีในช่วงแรก แต่ท้ายที่สุดอาจส่งผลเลวร้ายยิ่งกว่าประโยชน์ที่ได้รับ ยังเห็นอีกว่าโลกไม่ได้ดำรงอยู่เพราะตัวกระตุ้นสองอย่างนี้เท่านั้น สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นบนโลกใบนี้ไม่ได้เกิดเพราะมีความโลภหรือความกลัวเป็นแรงขับ แต่เกิดเพราะความรัก สัตยาเคราะห์คือหนทางเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม ซึ่งมีฐานของความรักแบบไม่มีเงื่อนไขเป็นแรงผลักดัน ลักษณะที่แท้ของสัตยาเคราะห์อย่างหนึ่งก็คือ รู้จักแยกแยะความชั่วออกจากคนที่ทำชั่ว เพราะเหตุนี้ สัตยาเคราะห์จึงสามารถสู้กับความชั่ว ในเวลาเดียวกันก็ยังช่วยคนทำผิดไว้ได้

๑ สัตยาเคราะห์ในบ้าน

มหาดมา มหาดมา คานธี ใช้หลักการต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์กับตนเองและภริยา โดยบังคับควบคุม กิเลสของตน เช่น ความอยาก ความปรารถนาในสิ่งอันไม่จำเป็น ให้ลดน้อยลงจนถึงหมดไปเป็นที่สุด ท่านสอนให้ภริยางดรับประทานเกลือและถั่ว เมื่อเธอป่วยด้วยโรคอย่างหนึ่ง ท่านเห็นว่าถ้าไม่รับประทานเกลือและถั่วจะทำให้หายจากโรคนี้ได้ตามหลักการแพทย์ที่ท่านทราบมา แต่ภริยาท่านไม่ยอม และทำให้ท่านลองเลิกรับประทานก่อนว่าจะงัดได้หรือไม่ ซึ่งท่านก็ประกาศทันทีว่า ตั้งแต่บัดนั้นจะเลิกรับประทานเกลือและถั่วตลอดไป และก็ได้สำเร็จ ภายหลังภริยาก็ยอมเลิกตามด้วย ในที่สุดก็หายจากโรคได้ ข้าพเจ้าไม่มีข้อสงสัยเลยว่า การปฏิเสธตนเองทุกประการเป็นผลดีแก่วิญญาณเสมอ อาหารของผู้ปรารถนาที่จะควบคุมตนเอง ย่อมต้องแตกต่างจากอาหารของผู้ปรารถนาความสุขสนุกสนานอย่างไม่มีปัญหา ในทำนองเดียวกันกับวิถีชีวิตของบุคคล ๒ ประเภทนี้ ย่อมเหมือนกันไม่ได้แน่นอน มีบ่อยครั้งที่ผู้ใฝ่ใจในพรหมจรรย์มักจะทำลายเป้าหมายปลายทางของตนเอง ด้วยการใช่วิถีทางที่เหมาะสมแก่ชีวิตชนิดรักสนุกสนาน^๓ นอกจากนี้ยังเลิกใช้สิ่งฟุ่มเฟือยต่างๆ เพื่อมิให้สิ้นเปลืองโดยไม่จำเป็น ซึ่งทำให้ความเป็นอยู่ของครอบครัวดีขึ้น มหาดมา มหาดมา คานธีได้ใช้หลักการต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์ เพื่อเอาชนะความไม่ถูกต้องและความไม่เป็น

^๓ คานธี, โมहनทาส การราม จันทร, *อัตชีวประวัติหรือข้าพเจ้าทดลองความจริง*, แปล โดย กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, ๒๕๒๙), หน้า ๔๘๗.

ธรรมของบรรดาระเบียวินัยข้อบังคับและกฎหมายของผู้ปกครอง ผู้บังคับบัญชาซึ่งเป็นชาวอังกฤษ ตลอดจนรัฐบาลอังกฤษที่ปกครองอินเดียอยู่ โดยเรียกร้องให้ยกเลิกเสียด้วยให้เหตุผลต่างๆ ตามแนวเหตุผลและความเป็นจริง แต่เมื่อถูกขัดขวาง ถูกเพิกเฉย และยังใช้กฎอันไม่เป็นธรรมนั้นข่มขู่ บังคับกดขี่ต่อไป ท่านและมิตรสหายผู้เลื่อมใสหลักการนี้ก็รวมกันไม่ให้ความร่วมมือกับผู้บังคับบัญชา ผู้ปกครองท่านใช้หลักการนี้เข้าแก้ปัญหาทางการเมือง ตั้งแต่เล็กๆ จนถึงเรื่องใหญ่ คือการกอบกู้เอกราชของชาติจนเป็นผลสำเร็จในที่สุด แนวคิดนี้มหาตมา คานธีได้ปรับจากกฎเกณฑ์และข้อบังคับบางประการซึ่งคนคุกต้องปฏิบัติ ด้วยการประยุกต์การปฏิบัติด้วยใจสมัครของตน

๒ สัตยาเคราะห์ในแง่ปรัชญา

มีผู้วิเคราะห์สถานภาพของสัตยาเคราะห์ไว้ว่า เป็นเครื่องมือต่อสู้กับความชั่วทุกรูปแบบ เป็นพลังความจริงที่ไม่ยอมพ่ายแพ้ต่อความไม่จริงทั้งปวง และเป็นวิธีการที่ทำให้หลักอหิงสาให้ผลสำเร็จตรงตามเป้าหมาย คือสถาปนาภคิธรรมขึ้นในโลก ให้โลกทั้งโลกมีความรักสามัคคีกัน สัตยาเคราะห์มีลักษณะดังนี้ คือ

๑. เป็นหลักการปฏิบัติที่มีพลัง
๒. เป็นหลักการที่จะทำลายล้างกฎหมายที่มนุษย์หรือรัฐสร้างขึ้นทุกอย่าง ถ้าหากขัดกับกฎของพระเป็นเจ้า (คือความจริง)
๓. เป็นหลักการที่ไม่ใช้ความรุนแรงทั้งปวง
๔. เหตุจูงใจของสัตยาเคราะห์คือ ความรักที่มีต่อคนทุกคน ตลอดกาลทุกเมื่อ
๕. จุดหมายของสัตยาเคราะห์คือการตกลงกัน การประนีประนอมกัน และการปรองดองกัน โดยยึดเอาความถูกต้อง ความสัตย์จริงเป็นที่ตั้ง ไม่มีการบังคับข่มขู่ กดขี่คุกคาม ไม่มีการเสียเปรียบได้เปรียบต่อกัน
๖. การต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์เต็มรูปนั้น ต้องพร้อมเพรียงกันสู้ไม่แตกแยกกัน ไม่ใช่พวกหนึ่งไม่ให้ความร่วมมือกับฝ่ายธรรม แต่ยังมีบางพวกไปเข้ากับฝ่ายนั้น

การที่รัฐบาลออกกฎหมายเก็บภาษีชนิดหนึ่งหรือบังคับให้ราษฎรทำการอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งราษฎรไม่พอใจ และราษฎรตกลงใจที่จะทำการต่อสู้หรือต่อต้าน ถ้าเป็นเรื่อง active resistance ก็หมายความว่า ราษฎรก่อความวุ่นวาย ทำการหยุดงาน หรือก่อการจลาจลความไม่เรียบร้อยอย่างหนึ่งอย่างใดขึ้น จนรัฐบาลต้องยอมแพ้และเปลี่ยนแปลงกฎหมายนั้น แต่ถ้าเป็นเรื่อง passive resistance ก็เพียงแต่ไม่ยอมปฏิบัติตามกฎหมาย รัฐบาลจะมาจับตัวไปใส่คุก ใส่ตะราง ก็ยอมโดยไม่ต่อสู้ แต่ไม่ยอมปฏิบัติตามกฎหมาย วิธีนี้เป็นวิธีที่มหาตมา มหาตมา คานธีใช้ในการต่อต้านอำนาจของอังกฤษ ซึ่งเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า Non-Violence และให้ผลสำเร็จมาเหมือนกัน สัตยาเคราะห์นี้ขึ้นอยู่กับหลักการสองอย่างคือ

- ๑) สัจธรรมและศรัทธาในสัจธรรม
- ๒) การดำเนินตามสัจธรรมนั้นอย่างต่อเนื่องและมั่นคง

สัตยาเคราะห์จะสามารถเปลี่ยนจิตใจคนอื่นได้ และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามมาดังที่มหาตมา มหาตมา คานธี กล่าวถึงหลักการสัตยาเคราะห์ที่ท่านยึดถือมาตลอดชีวิตว่า

“สัจจะเป็นศาสนาแห่งข้า และอหิงสาเป็นหนทางเดียวที่จะเข้าถึงความจริงแห่งสัจจะ”^๔ นั่นคือ สัตยาเคราะห์ (Satyagraha) หมายถึงวิถีแห่งสัจจะ หลักการคือยึดมั่นในความจริงเป็นสิ่งสูงสุดเพราะความจริง หรือสัจจะเป็นพระเจ้าสูงสุด เมื่อมนุษย์บรรลุแล้วก็จะถึงความหลุดพ้น (โมกษะ) ในที่สุด และวิถีทาง (มรรค) ที่จะนำไปสู่จุดหมายนั้นก็คือการทำอหิงสกรรมหรืออหิงสา (Ahimsa) โดยใช้ความรัก ความเมตตาในการปฏิบัติกิจการทุกอย่างรวมทั้งการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากความชั่วร้าย หรืออัสത്യ (Asatya) ทั้งหลาย

ดังนั้น วิธีการแบบ “อหิงสา” จึงประมวลหลักการของสัตยาเคราะห์ และการเรียกร้องเอกราชหรือการปกครองตนเองเข้าไว้ด้วยกัน นอกเหนือจากเชื่อมโยงปัจเจกบุคคลและมนุษย์ชาติทั้งหมดไว้ภายใต้หลักการอหิงสาและความรักแบบนี้ จึงครอบคลุมการยกระดับสังคมให้เป็นอยู่อย่างสมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ แต่ในความเป็นจริงมีบุคคลมากมายกล่าวอ้างถึงความชอบธรรมของอำนาจ และการใช้ความรุนแรงในสถานะการณ์และปฏิเสธวิธีการและความคิดแบบอหิงสา ว่าไม่มีทางเป็นไปได้ในทางปฏิบัติในโลกแห่งความเป็นจริงและสภาพสังคมที่ซับซ้อน แต่ มหาตมะ มหาตมาคานธี กล่าวทวนกระแสความเชื่อเหล่านี้ว่า

ปัจจุบันคนชอบพูดกันว่าเป็นการเหลือวิสัยที่จะให้สังคมดำเนินไปตามวิถีทางอหิงสา ข้าพเจ้าขอแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ด้วยสักคนในครอบครัวใดครอบครัวหนึ่ง หากบิดาจะตบหน้าลูกชายผู้เกร ลูกชายจะไม่ตบหน้าพ่อเป็นการตอบแทน ที่เป็นเช่นนี้มีมิใช่เป็นเพราะลูกชายกลัวฝ่ามือของพ่อแต่เป็นเพราะลูกรู้ตัวดีว่าที่พ่อตบหน้า เพราะได้สร้างความผิดหวังให้กับพ่อ ข้าพเจ้าคิดว่านี่เป็นบทสรุปของประเด็นที่ว่าสังคมของเราควรจะปกครองกันในรูปแบบใด เพราะครอบครัวเป็นเช่นใด สังคมก็เป็นเช่นนั้น สังคมก็คือครอบครัวใหญ่นั้นเอง^๕

ภาพแห่งแนวความคิดเกี่ยวกับสังคมของมหาตมะ มหาตมาคานธี ดังกล่าวนี เป็นการมองความสัมพันธ์ในสังคมเป็นระบบครอบครัว มนุษย์ทุกคนมีที่มาจากพระเจ้าองค์เดียวกันทั้งสิ้น มนุษย์จึงล้วนเป็นพี่น้องกัน จึงเป็นเหตุผลสนับสนุนประการหนึ่งว่า ทำไมจึงควรใช้การต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์ด้วยเพื่อว่าจะไม่เป็นการทำลายเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง มนุษย์ล้วนเป็นพี่น้องกันและควรใช้วิธีการแก้ปัญหาโดยสันติในท่ามกลางสถานการณ์แห่งความขัดแย้งต่างๆ หลักสัตยาเคราะห์จึงเป็นรูปแบบเฉพาะของการต่อสู้ที่ มหาตมะ มหาตมาคานธี ได้นำไปใช้ต่อต้านความอยุติธรรมต่างๆ ทางสังคมและการเมืองของอินเดียที่ได้รับการปฏิบัติจากอังกฤษ จนนำไปสู่การได้รับเอกราชในที่สุด ซึ่งสัตยาเคราะห์ทางสังคมและการเมืองนั้นเป็นการต่อสู้กันระหว่าง “พลังแห่งความดี และพลังแห่งความชั่ว” มหาตมะ มหาตมาคานธีจึงไม่เห็นด้วยกับวิธีรุนแรงเพราะความรุนแรงแสดงถึงอธรรมไม่ใช่ธรรมะ ดังนั้น สัตยาเคราะห์จึงเป็นพื้นฐานทางศีลธรรมที่สำคัญของสังคม จึงอาจกล่าวได้ว่า สัตยาเคราะห์คืออำนาจของสัจจะซึ่งปรากฏอยู่ในตัวของมนุษย์ในรูปของพลังจิตใจ และมนุษย์สามารถใช้สัตยาเคราะห์ได้ต่อเมื่อตระหนักถึงคุณค่าของความรักหรืออหิงสา เมื่อมนุษย์ประกาศพลังแห่งจิตใจและอหิงสาเข้าด้วยกัน จึงรับรู้ในสิทธิที่จะมีชีวิตอยู่ในฐานะของมนุษย์และต้องต่อต้านความ

^๔ คานธี, โมหันทาส การามจันทร์, *โลกทั้งผองพี่น้องกัน*, แปลโดย กรุณา- เรืองอุไร กุศลาลัย, หน้า ๑๑๙.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า. ๒๔๒.

ไม่เป็นธรรมในสังคมที่ตนได้ประสบอยู่ รูปแบบการต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์แบ่งได้ ๒ รูปแบบคือ การไม่เชื่อฟังต่อรัฐ (Civil Disobedience) และการถอนความร่วมมือ (Non-Cooperation) รูปแบบทั้งสองนี้แสดงออกถึงความเป็นสัตยาเคราะห์มากกว่าการดื้อแพ่ง (Passive Resistance) ซึ่งท่านเคยใช้ในสังคมแอฟริกาในระยะแรกๆ แต่การดื้อแพ่งนั้นเป็นรูปแบบการต่อสู้ที่ยืนยันเจตนารมณ์และการกระทำที่ค่อนข้างแข็งกร้าว แม้จะไม่ใช้ความรุนแรงกระทำต่อฝ่ายตรงข้ามโดยตรงก็ตาม แต่ภายหลัง มหาตมะ มหาตมาะ คานธี จะหลีกเลี่ยงที่ใช้วิธีการดื้อแพ่งแต่จะไปใช้วิธีการไม่เชื่อฟังและถอนความร่วมมือ^๖ มากกว่า ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความรักที่มีต่อผู้กระทำผิด เพื่อชี้ทางออกให้เห็นสิ่งที่ถูกต้องด้วย วิธีการไม่เชื่อฟังเป็นส่วนหนึ่งของการถอนความร่วมมือ^๗ และจุดหมายของการถอนความร่วมมือคือการบีบบังคับรัฐให้ตกอยู่ในภาวะลำบาก เพื่อความพยายามเปลี่ยนแปลงฝ่ายตรงข้ามด้วยเหตุผลนี้การต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์ใน ๒ รูปแบบนี้จึงเป็นความเคลื่อนไหวแห่งการกระทำตนให้บริสุทธิ์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการด้านศีลธรรมและจริยธรรมทางสังคมการเมืองของมนุษย์

มหาตมะ มหาตมาะ คานธี เห็นว่าการแก้ไขปัญหาสังคมหรือการเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้นนั้นจะต้องใช้หลักการ “สัตยาเคราะห์” โดยใช้วิธีการแบบ “อหิงสา” คือการให้ความรักต่อผู้อื่นเป็นความรักอย่างไม่มีขอบเขต หากเราต้องการให้อหิงสาเติบโตในตัวบุคคล ในสังคมและในประเทศชาติแล้วไซ้ เราจะต้องยอมให้มีการพูดความจริง ไม่ว่าความจริงนั้นจะระคายหูและไม่เป็นที่พอใจของใครในขณะนั้นสักเพียงใดก็ตาม^๘ ดังนั้น หลักการของ “สัตยาเคราะห์” นี้ จึงจะสามารถนำการเปลี่ยนแปลงสังคมแบบพัฒนาอย่างมั่นคงถาวรมาสู่สังคมของอินเดียได้

ในปี ค.ศ. ๑๙๔๖ ได้เกิดความขัดแย้งระหว่างชาวมุสลิมและฮินดูในอินเดีย จนเกิดเป็นเหตุนองเลือดรุนแรงไปทั่วทุกหัวระแหง มหาตมาะ คานธีรู้สึกเสียใจมาก ที่อิสรภาพของอินเดียอยู่แค่เอื้อม แต่ยังไม่ทันได้อิสรภาพ ชาวอินเดียก็ทะเลาะกันเองเสียนี้ มหาตมาะ คานธีจึงได้ฝันสังขารวัย ๗๗ ปี ลงเดินเท้าไปยังภูมิภาคต่างๆ ในอินเดีย เพื่อเรียกร้องให้ชาวอินเดียหันมาสามัคคีกัน หยุดทะเลาะกันเสียที ประชาชนอินเดียเห็นมหาตมาะ คานธีทำเช่นนี้ก็รู้สึกตัว เลิกทะเลาะกัน ทำให้เกิดความสงบสามัคคีในชนบทได้เมื่อเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๔๗ ได้มีการเจรจาตกลงระหว่างพรรคองเกรสกับสันนิบาตมุสลิม โดยได้ผลสรุปคือ เมื่ออินเดียได้รับเอกราช จะแบ่งประเทศเป็น ๒ ส่วน โดยให้พื้นที่ที่คนส่วนใหญ่เป็นคนฮินดู เป็นประเทศอินเดียของพรรคองเกรส แล้วพื้นที่ที่คนส่วนใหญ่เป็นคนมุสลิม ให้เป็นประเทศปากีสถาน ปกครองโดยสันนิบาตมุสลิม

ต่อมาวันที่ ๑๕ สิงหาคม ค.ศ. ๑๙๔๗ อินเดียเป็นอิสระจากอังกฤษโดยสมบูรณ์ และในวันนั้น อินเดีย ก็แตกเป็น ๒ ประเทศ คืออินเดียของชาวฮินดู กับปากีสถานของมุสลิม แต่ว่า ท้องที่ๆ คนส่วนใหญ่เป็นศาสนาหนึ่ง ก็เชื่อว่าไม่มีคนอีกศาสนาหนึ่งอาศัยอยู่เลย ดังนั้น ผู้ที่อยู่ในอาณาเขตประเทศที่เป็นท้องที่ที่คนส่วนใหญ่นับถือศาสนาตรงข้าม ก็ต้องอพยพ กล่าวคือ ผู้ที่เป็นมุสลิมใน

^๖ วิธีถอนความร่วมมือมีหลายแบบ เช่น ฮาตัล (Hartal) การบอยคอต (Boycott) การหยุดงานประท้วง (Strike) และการอดอาหารประท้วงจนตาย (Fasting)

^๗ A.C. Niemeijer, *The Khilafat Movement In India*, (The Haque : Martinus Nijhoff, ๑๙๓๒), p. ๗๖. ใน *ขวลิ ไชยธีรพันธ์, อ่างแล้ว*, หน้า ๔๕.

^๘ คานธี, *โมหันทาส การราม จันท์, โลกทั้งผองพี่น้องกัน*, แปล โดย กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย, หน้า ๒๕๑.

อินเดีย ก็ต้องอพยพไปปากีสถาน และผู้ที่เป็นฮินดูในปากีสถาน ก็ต้องอพยพมาอินเดีย ในวันนั้น ทั้งสองประเทศ จัดงานฉลองอิสรภาพครั้งใหญ่ แต่มหาตมา คานธีไม่เข้าร่วมพิธีฉลองอิสรภาพ แต่ได้เดินทางไปยังกัลกัตตา เพราะได้ข่าวว่ามุสลิมและฮินดูยังรบสู้กันอยู่ มหาตมา คานธีเดินทางไปถึงที่กัลกัตตา และขอร้อง แต่ไม่เป็นผล จึงประกาศอดอาหารอีก ครั้งนี้ได้ผล มุสลิมและฮินดูในกัลกัตตา เลิกรบกันทันที และให้สัญญาว่าจะไม่มีการรบแบบนี้เกิดอีก มหาตมา คานธีจึงเดินทางกลับเมืองหลวงนิวเดลี และวันที่ ๑๓ มกราคม ค.ศ. ๑๙๔๘ มหาตมา คานธีต้องการไปปากีสถาน เพื่อสมานฉันท์กับชาวมุสลิม ทั้งๆที่มหาตมา คานธีเป็นฮินดู สันนิบาตมุสลิมจึงคัดค้านการเข้าปากีสถานของมหาตมา คานธี เพราะเกรงจะเกิดอันตราย มหาตมา คานธีจึงประกาศอดอาหารอีกครั้ง เพื่อสมานฉันท์ระหว่างมุสลิมกับฮินดู และวันที่ ๑๘ มกราคม ค.ศ. ๑๙๔๘ องค์กรประชาชนในนิวเดลี ให้คำมั่นว่า จะพิทักษ์รักษาชีวิต ทศพยสิน และศาสนาของชาวมุสลิมอย่างเต็มที่ มหาตมา คานธีจึงกลับมากินอาหารอีกครั้ง

เงื่อนไขของความสำเร็จแห่งสัตยาเคราะห์มีด้วยกัน ๔ ประการ ในการต่อสู้ทางการเมืองกับอังกฤษนั้น มหาตมา มหาตมา คานธียึดมั่นในแนวทางอหิงสา (Ahimsa) หรือการไม่เบียดเบียน ซึ่งเป็นหลักจริยศาสตร์ดั้งเดิมของฮินดูและพุทธศาสนา รากศัพท์เดิมนั้นหมายถึงการไม่ฆ่าฟันหรือทำร้ายผู้อื่น แต่ในทัศนะของมหาตมา คานธีเห็นว่าคำว่าอหิงสา “มิได้มีนัยยะปฏิเสธ คือการไม่ทำร้ายเท่านั้น หากยังรวมถึงนัยยะในเชิงบวก ได้แก่ความรัก ทำดีต่อทุกคนแม้กระทั่งกับคนชั่ว” และว่า “วิธีที่ดีที่สุดในการที่เราจะใช้ในการตอบโต้การกระทำอันรุนแรงและเลวร้ายของรัฐบาล ไม่ใช่อยู่ที่เราจะต้องกระทำการอันรุนแรงและเลวร้ายยิ่งไปกว่ารัฐบาล หากอยู่ที่เราต้องเอาชนะความรุนแรงด้วยความไม่รุนแรง และเอาชนะความเลวร้ายด้วยความจริง วิธีนี้เท่านั้นที่จะก่อประโยชน์ให้แก่เรา” อหิงสาในทัศนะของมหาตมา คานธีต้องประกอบด้วยหลัก 5 ประการ คือ ความรัก ความอดทน ความกล้าหาญ ความบริสุทธิ์ และความซื่อสัตย์ โดยกล่าวถึงความรักว่า “ความรักเป็นพลังอำนาจที่ยิ่งใหญ่ที่สุดที่โลกรู้จัก และขณะเดียวกันก็เป็นสิ่งที่อ่อนโยนที่สุดที่มนุษย์รู้จักด้วย” ดังนั้นการต่อสู้ตามหลักอหิงสาจึงต้องมีความรักต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสิ่ง และเอาชนะศัตรูด้วยความรัก โดยที่ “หนทางแห่งความดีนั้นดำเนินไปอย่างเชื่องช้า” มหาตมา คานธีจึงสอนให้รู้จักความอดทน “บุคคลผู้ต้องการประกอบคุณงามความดีนั้นย่อมไม่เห็นแก่ตัวและไม่รีบร้อน เขารู้ดีว่าการทำให้ผู้อื่นซาบซึ้งในคุณงามความดีนั้นต้องอาศัยเวลา” หลักสำคัญประการหนึ่งของอหิงสาคือความกล้าหาญ มหาตมา คานธีกล่าวว่า “ความกล้าหาญหมายถึงการปราศจากความกลัวในทุกลักษณะ มันเป็นเสรีภาพจากความเกรงกลัวในลักษณะต่าง ๆ เช่น ความกลัวตาย ความกลัวการประทุษร้าย การกลัวความจน หิวโหย ตกต่ำ คำวิพากษ์วิจารณ์และความโกรธแค้นจากบุคคลอื่น” อหิงสาเป็นหลักการที่กินความกว้างไกลมาก เราปฏิเสธขนบธรรมเนียมค่านิยมที่ผูกพันแห่งอหิงสาเผาผลาญอยู่ตลอดเวลา คำพูดที่ว่า ชีวิตอยู่ได้ด้วยชีวิต^๔ มีความหมายลึกซึ้งมาก อหิงสธรรม จึงเป็นเครื่องมือยึดเหนี่ยวชีวิต

การต่อสู้ในแนวทางอหิงสา จะต้องเป็นผู้ที่มีความบริสุทธิ์ทั้งกาย วาจา ใจ ปราศจากอกุศลจิตหรือสิ่งเคลือบแฝงใด ๆ และต้องเป็นคนที่ซื่อสัตย์ ทั้งต่อตนเองและผู้อื่นอย่างเคร่งครัด ยอมรับความผิดพลาดอย่างองอาจ มหาตมา คานธีให้ความสำคัญต่อความซื่อสัตย์เป็นอย่างมาก โดย

^๔ คานธี, โมหันทาส การราม จันทร, อัศวินประวัติหรือข้าพเจ้าทดลองความจริง, หน้า ๕๑๘.

ได้เน้นในเรื่องของ สัตยา (Satya) หรือความสัตย์ กับสัตยาเคราะห์ (Satyagraha) หรือพลังแห่งความสัตย์ ไว้เป็นพิเศษ โดยบันทึกไว้ว่าการไม่ใช้ความรุนแรงหรือหิงสาเป็น “พลังที่แท้จริงเพียงอย่างเดียวของชีวิต” และที่ใดมีหิงสาที่นั่นมีความสัตย์ และความสัตย์ก็คือพระเจ้า

สำหรับสัตยาเคราะห์ มหาตมา คานธีได้ให้อธิบายว่าหัวใจของสัตยาเคราะห์ คือ “การอุทิศชีวิตให้กับสิ่งที่ตนเชื่อว่าถูกต้อง” และ “ผู้ปฏิบัติสัตยาเคราะห์นั้นได้ตายจากกายของตนตั้งแต่ก่อนที่ศัตรูจะพยายามผลาญชีวิตของเสียอีก กล่าวคือเป็นอิสระจากการติดยึดอยู่กับร่างกาย และมีชีวิตอยู่กับชัยชนะแห่งจิตวิญญาณเท่านั้น” เงื่อนไขของความสำเร็จแห่งสัตยาเคราะห์มีด้วยกัน ๔ ประการ คือ

๑. ผู้ปฏิบัติสัตยาเคราะห์จะต้องไม่มีความเกลียดชังฝ่ายตรงข้ามอยู่ในใจ
๒. ประเด็นในการต่อสู้จะต้องเป็นประเด็นที่มีเนื้อหาจริงจังและเป็นเรื่องที่ถูกทำนอง

คลองธรรม

๓. ผู้ปฏิบัติสัตยาเคราะห์จะต้องพร้อมที่จะทนทุกข์ทรมานจนถึงที่สุด

๔. การสวดภาวนาเป็นปัจจัยสำคัญสูงยิ่งต่อสัตยาเคราะห์ เพราะความศรัทธาในพระเจ้าเป็นสิ่งจำเป็นต่อสัตยาเคราะห์

การต่อสู้ในแนวทางอหิงสา ของมหาตมา คานธีผ่านการทดสอบครั้งแล้วครั้งเล่า ทั้งจากตนเองและคนรอบข้าง เพื่อนร่วมชาติ และศัตรู แต่ไม่ว่าการทดสอบจะหนักหนาสาหัสขนาดไหน มหาตมา คานธีก็ไม่เคยลดราหรือเลิกล้มปณิธานของตน จนในที่สุดวิถีและปรัชญาของมหาตมา คานธีก็เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป ในปี ๑๙๔๒ มหาตมา คานธีได้เรียกร้องการประกาศเอกราชของอินเดีย ด้วยการยืนยันว่า “นี่คือคำสวดสั้น ๆ ที่ข้าพเจ้าขอมอบแก่ท่านว่าจะอยู่หรือตาย เราจะปลดปล่อยอินเดียหรือมิฉะนั้นก็ยอมตาย” อังกฤษขานรับคำเรียกร้องด้วยการจับมหาตมา คานธีและสมาชิกสภาองเกรสทั้งหมดเข้าคุก ๒ ปีต่อมา เมื่อเห็นว่าไม่มีทางที่จะหน่วงเหนี่ยวอินเดียให้อยู่ภายใต้จักรวรรดิได้ต่อไปอังกฤษได้ยินยอมเจรจากับมหาตมา คานธีซึ่งขณะนั้นยังถูกจำคุกอยู่ และในวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๑๙๔๗ อินเดียก็ได้รับเอกราช ท่ามกลางความเจ็บปวดของมหาตมา คานธีเมื่อประเทศถูกแบ่งออกเป็นสองส่วนคืออินเดียและปากีสถาน โดยใช้ศาสนาฮินดูและมุสลิมเป็นเกณฑ์ กำหนด ประชาชนทั้งสองศาสนาต่างก็อพยพโยกย้ายไปยังอินเดียและปากีสถานอย่างขุสุมุน ความแตกแยกและความรู้สึกที่เป็นปรปักษ์ต่อกันเมื่อครั้งอดีตคุโชนขึ้นอีกครั้งและโหมฮืออย่างรวดเร็ว ต่างฝ่ายต่างเช่นฆ่าและทำร้ายกันอย่างบ้าคลั่ง ผู้คนล้มตายเหมือนสัตว์ที่ถูกล่า พวกฮินดูหัวรุนแรงไม่พอใจแนวทางอหิงสาของมหาตมา คานธี และเห็นว่ามหาตมา คานธีเป็นต้นเหตุให้อินเดียถูกแบ่งแยกถึงขนาดที่เสี่ยงตะโกนว่า “มหาตมา คานธีจงเจริญ” แปรเปลี่ยนเป็น “มหาตมา คานธีลงนรกไป” และในวันที่ ๓๐ มกราคม ๑๙๔๘ ขณะที่มหาตมา คานธีกำลังเดินไปร่วมพิธีสวดมนต์ประจำวันที่สวนสาธารณะกลางกรุงนิวเดลี ชายฮินดูผู้หนึ่งก็แหวกฝูงชนเข้าไปถึงตัวมหาตมา คานธี ยอบกายลงแสดงความเคารพ พร้อมกับเอ่ยวาจาว่า “มหาตมา คานธีท่านมาช้าไป

๔.๑.๒ หลักเอทศวัตร

หลักเอทศวัตร เป็นข้อปฏิบัติที่มหาตมา คานธี ได้ร่างหลักเกณฑ์ขึ้นมา ๑๑ ข้อเพื่อให้สมาชิกนอศรมปฏิบัติตามเรียกว่า “วัตร” หรือหลักที่พึงปฏิบัติตามตลอดชีวิต โดยวินโธะ เรียกหลักความประพฤตินี้ว่า เอทศวัตร นำมาแต่งเป็นร้อยแก้วให้ชาวอศรมใช้ท่องในช่วงสวดมนต์ประจำวัน

โดยมหาตมา คานธีเผยแพร่ความคิดนี้ไปยังกลุ่มต่างๆ ในประเทศ ข้อดีคือมหาตมา คานธียินดีรับฟังคำวิจารณ์จากคนทั่วไป แต่ก็ตัดสินใจแล้วว่าจะนำมาใช้ในอาศรมทันที หลักความประพฤติไม่เพียงเป็นคำสัญญาของสมาชิกและยังเป็นแก่นสำคัญของการฝึกฝนชีวิตด้านในของนักผู้สัจยาเคราะห์ด้วย

มหาตมา คานธีนำหลักความประพฤติ ๑๑ ข้อมาใช้ในอาศรม โดยพยายามเปลี่ยนสิ่งทีในเวลานั้นถือว่าเป็นคุณธรรมของปัจเจกให้เป็นค่านิยมของคนในสังคม หลักความประพฤติใช้เป็นหลักเกณฑ์คัดเลือกคนที่เข้ามาเป็นสมาชิกอาศรม และยังเป็นเกณฑ์ชี้วัดว่าใครมีคุณสมบัติพร้อมจะเป็นนักผู้สัจยาเคราะห์ มันคือหลักการที่สมาชิกอาศรมใช้เป็นแนวทาง และยังเป็นดวงประทีปแก่คนทั้งประเทศที่ยอมรับเส้นทางการต่อสู้แบบสันติวิธีของมหาตมา คานธีด้วย เนื่องจากมหาตมา คานธีมองชีวิตแบบไม่แยกส่วน จึงไม่แบ่งแยกระหว่างความประพฤติส่วนตัวกับพฤติกรรมทางสังคม ที่จริงให้เหตุผลว่าคุณสมบัติเหล่านี้จะไม่มีประโยชน์เลย เว้นแต่ว่ามันจะมีคุณค่าทางสังคม ถ้ามว่า “คุณสมบัติเหล่านี้จะมีประโยชน์อะไรถ้าคนในสังคมไม่นำไปใช้?” มันคือสิ่งที่ต้องนำไปปฏิบัติในสังคม การแบ่งแยกว่าคุณความดีบางอย่างเป็นเรื่องเฉพาะบุคคล ทำให้สังคมพลาดโอกาสที่จะได้รับประโยชน์จากคุณค่าหลายๆอย่าง มหาตมา คานธีนำเรื่องนี้มาใช้ให้ถูกทางด้วยการมองเห็นความจริงที่ว่า คุณความดีของปัจเจกย่อมไร้ค่าหากไม่นำมาปฏิบัติร่วมกันในสังคม และหลักความประพฤติทั้ง ๑๑ ข้อของอาศรมก็เป็นไปเพื่อการนี้โดยตรง

หลักความประพฤติ ๕ ข้อ จาก ๑๑ ข้อ ได้แก่ ความจริง อหิงสา พรหมจรรย์ การไม่สะสมทรัพย์สมบัติ และการไม่ลักขโมย ข้อดี คือ มหาตมา คานธีไม่เคยอ้างว่าตนเป็นคนคิดหลักการนี้ขึ้นมา โดยให้เหตุผลว่า “ข้าพเจ้าไม่มีอะไรใหม่ๆ มาสอนชาวโลก ความจริงและอหิงสาเป็นเรื่องเก่าแก่ที่มีมานานเท่ากับขุน” หลักความประพฤติเหล่านี้เป็นสิ่งที่ทุกคนรู้จักดี และยังเป็นสิ่งที่ทุกคนน้อมรับไว้ในมโนสำนึก

หลักความประพฤติอีก ๒ ข้ออาจเรียกว่าเป็นส่วนเสริม มหาตมา คานธีถือว่าการรู้จักควบคุมความอยากทางกลิ่น หรือ อาสวัต เป็นสิ่งจำเป็นต่อการรักษาพรหมจรรย์ ดีความอาสวัตว่า “คนที่รู้จักควบคุมความอยากทางกลิ่น ย่อมควบคุมอายตนะอื่นๆ ของตนได้” อาสวัตจึงเป็นการเกื้อกูลต่อการถือพรหมจรรย์ หรือละเว้นจากการมีเพศสัมพันธ์ หลักความประพฤติเสริมข้อที่สอง คือ ความกล้าหาญ คุณธรรมข้อนี้จำเป็นสำหรับการฝึกฝนคุณธรรมข้ออื่นทุกข้อ

หลักความประพฤติที่เหลืออีก ๔ ข้อเกิดขึ้นเพราะความจำเป็นของสถานการณ์ที่เป็นอยู่ในอินเดียในยุคสมัยของมหาตมา คานธี พันธสัญญา ๔ ข้อนี้ยังใช้ได้กับวัฒนธรรมอื่นและยุคสมัยอื่น แต่มันเหมาะกับสังคมอินเดียในเวลานั้น หลัก ๔ ข้อนี้ได้แก่ ๑) การยอมรับและเคารพในศาสนาทุกศาสนาอย่างเท่าเทียมกัน ๒) การให้เกียรติต่ออาชีพผู้ใช้แรงงาน ๓) การยกเลิกชนชั้นจัณฑาล และ ๔) สวเทศหรือการสนับสนุนชุมชนใกล้เคียง ข้อดีอีกประการของเอกทศวัตร คือทำให้ความแตกแยกระหว่างฮินดูกับมุสลิมซึ่งถือเป็นปัญหาหนักสุดที่มหาตมา คานธีต้องเผชิญมองเห็นความสำคัญของมันและกัน ด้วยการเคารพและยอมรับในศาสนาอื่นจึงเป็นประเด็นสำคัญที่สุดสำหรับมหาตมา คานธีและผู้ที่เกี่ยวข้อง

ข้อวัตรเหล่านี้ มีจุดมุ่งหมายสองประการคือ ประการแรก เป็นเครื่องมือขัดเกลาจิตใจของนักผู้สัจยาเคราะห์ ประการที่สองช่วยให้นักผู้สัจยาเคราะห์เตรียมพร้อมสำหรับการต่อสู้เรียก ร้องเอก

ราช แรงจูงใจในการที่จะรักษาข้อวัตรเหล่านี้เกิดจากความห่วงใยที่มีต่อเพื่อนมนุษย์โดย เฉพาะคนยากคนจน สำหรับมหาตมา คานธีการบูชาพระเจ้าที่ดีที่สุดคือการทำงานเพื่อช่วยเหลือคนจน ไม่อาจรับใช้คนจนได้หากไม่ทำตัวให้เป็นหนึ่งเดียวกับคนเหล่านั้น

๔.๑.๓ หลักการพัฒนาชุมชน

การเรียกร้องเอกราชและการพัฒนาชุมชน ทำให้มหาตมา คานธีพบบทสรุปอีกอย่างหนึ่งของชีวิต และอาจเป็นบทสรุปให้ความหมายของชีวิตสูงสุดในความเป็นตัว นั่นคือ งานเปลี่ยนแปลงสังคม คนที่ทำงานนั้น และจุดมุ่งหมายของงานดังกล่าว ทั้งสามอย่างต้องประสานเป็นหนึ่งเดียว ซึ่งเราแทบจะไม่สามารถแยกองค์ประกอบของทั้งสามส่วนนี้ออกจากกันได้ ทั้งนี้ก็เพราะว่า จากหลักการที่มั่นคงของมหาตมา คานธีที่ว่า วิธีการที่จะไปถึงเป้าหมายต้องโปร่งใส ในวิถีชีวิตของมหาตมา คานธีทั้งสามนี้มาบรรจบกันเหมือนแม่น้ำสามสาย คือ คองคา ยมูนา และสุรัสวดี ที่ไหลมารวมกันที่ปรัยัต

มหาตมา คานธีเหมือนนักบุญ แต่ต่างจากนักบุญตรงที่มหาตมา คานธีไม่ได้วางตัวสูงกว่าคนอื่น มหาตมา คานธีให้ความสำคัญกับการเมือง แต่ต่างจากนักการเมืองตรงที่ไม่ถือว่าตัวเองเป็นอิสระจากความรับผิดชอบ ชอบด้านจริยธรรม การทำงานพัฒนาชุมชน นับแต่วันที่เริ่มงานต่อต้านแบบสันติวิธี ก็คิดทำงานเชิงบวกควบคู่ไปด้วย ห้องทดลองการทำงานพัฒนาชุมชนแห่งแรกของมหาตมา คานธีคือ อาศรมสองแห่งที่ตั้งขึ้นที่แอฟริกาใต้ ที่เรียกว่าชุมชนฟีนิกซ์และไรต์ทอลสตอย

อาศรมทั้งสองแห่งเป็นที่พักพิงและฟื้นฟูขวัญกำลังใจของนักสู้สตัยาคเราะห์ ที่แอฟริกาใต้ หลังการต่อสู้อย่างเข้มข้น นอกจากนี้มันยังเปิดโอกาสให้พวกได้ใช้ชีวิตแบบชุมชน ซึ่งจะเป็แรงกระตุ้นให้พวกทำงานเพื่อสังคมในวงกว้าง

ขณะที่มหาตมา คานธีใช้วิธีอหิงสาของสตัยาคเราะห์ต่อสู้กับการกดขี่ ก็ได้ใช้การทำงานพัฒนาชุมชน เป็นวิธีทำให้ประชาชนมองเห็นภาพสังคมแบบใหม่ที่พวกเขาอยากเห็น นั่นก็คือสังคมที่ไม่ใช้ความรุนแรง ขณะที่สตัยาคเราะห์พยายามขจัดความอยุติธรรมให้หมดไปจากสังคม การทำงานพัฒนาชุมชนก็เป็นตัวสร้างสังคมแบบใหม่ ที่จะหว่านเมล็ดพันธุ์แห่งสันติภาพและความยุติธรรมให้เกิดขึ้น

หลังจากมหาตมา คานธีตัดสินใจกลับอินเดียในปี ๑๙๑๕ จากนั้นไม่นานก็เริ่มวางแผนต่อสู้เรียกร้องเอกราช และได้หว่านเมล็ดพันธุ์แห่งการทำงานเชิงบวกไปพร้อมๆกัน ที่จริงใช้คำว่าการทำงานพัฒนาชุมชนก็เมื่อหลังกลับมาถึงอินเดีย และหลังจากที่คนในประเทศยอมรับเป็นผู้นำคนสำคัญในการต่อสู้เรียกร้องเอกราชแล้ว ในความเห็นของมหาตมา คานธี การได้รับเอกราชจากอังกฤษจะไม่มี ความหมาย เว้นแต่ว่ามันได้สร้างวิถีชีวิตทางเลือกให้แก่คนอินเดีย จุดประสงค์ของงานพัฒนาชุมชนก็เพื่อสร้างทางเลือกให้แก่สังคมนั่นเอง

แนวคิดเรื่องงานพัฒนาชุมชนเติบโตไปเช่นเดียวกับบุคลิกภาพของมหาตมา คานธี ในช่วงแรกงานพัฒนาชุมชนมีเพียงสามโครงการ แต่นับถึงตอนที่มหาตมา คานธีเสียชีวิต โครงการได้เพิ่มจำนวนขึ้นเป็นหกเท่า มหาตมา คานธีเคยบอกไว้ชัดเจนว่านั่นยังไม่ใช่ว่าจุดสูงสุดของงาน มองไกลไปกว่านั้นว่าโครงการพัฒนาหมู่บ้านและชุมชนจะต้องเพิ่มจำนวนขึ้นไปอีกเรื่อยๆ จากการต่อสู้ในวงจำกัดเพื่อเรียกร้องสิทธิให้คนอินเดียในแอฟริกาใต้ มหาตมา คานธีได้ขยายการต่อสู้มาสู่ดินแดนอันเป็นบ้านเกิดเมืองนอนที่มีประชากรมากเป็นอันดับสองของโลก การเผชิญหน้ากับปัญหาที่มีอยู่ นับไม่ถ้วนในอินเดียด้วยท่าทีที่เป็นบวก ทำให้มหาตมา คานธีเดินทางทำโครงการพัฒนาชุมชน และงาน

พัฒนาชุมชนที่เป็นคนวางโครงสร้างให้กลุ่มแนวร่วมกองเกรสแห่งชาติอินเดียก็ครอบคลุมวิถีชีวิตของคนอินเดียส่วนใหญ่

ในด้านเศรษฐกิจ งานพัฒนาชุมชนประกอบด้วยโครงการผลิตผ้าคาคี งานหัตถกรรม ท้องถิ่น และการสร้างความเท่าเทียมด้านแรงงานและเศรษฐกิจ ในด้านการเมือง งานพัฒนาชุมชนคือ การสร้างความสามัคคีระหว่างศาสนาฮินดูกับมุสลิม การศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ รวมถึงการทำงานกับนักเรียนนักศึกษาและชาวนา ในด้านสังคมก็ยังเป็นเรื่องความสามัคคีระหว่างศาสนาฮินดูกับมุสลิม การยกเลิกชนชั้นจัณฑาล การยกระดับบทบาทและสถานภาพสตรี รวมทั้งการทำงานกับกลุ่มอติวาสิทและผู้ป่วยโรคเรื้อน ด้านศิลปวัฒนธรรมประกอบด้วยงานการศึกษาแผนใหม่ ซึ่งครอบคลุมการศึกษาทุกด้านตั้งแต่เกิดจนตาย การรักษาความสะอาดภายในชุมชน การเผยแพร่ความรู้ด้านสุขอนามัย และการห้ามจำหน่ายสุรา

มหาตมา คานธีต้องการทำงานพัฒนาชุมชนแบบบูรณาการ จะแยกงานออกเป็นส่วนๆ หรือเป็นงานเฉพาะด้าน นี่คือเหตุผลว่าทำไมเมื่อออกจากคุกครั้งสุดท้าย จึงยืนยันที่จะก่อตั้ง “สมาคมคามเสวะ” หรือการทำงานรับใช้ชุมชนอย่างรอบด้าน เคยหลงคิดไปว่าชาวบ้านที่สนใจทำงานหัตถกรรมท้องถิ่นอย่างการทอผ้าคาคี คงสนใจงานรณรงค์เรื่องความสามัคคีระหว่างศาสนาฮินดูกับมุสลิม และการยกเลิกชนชั้นจัณฑาลด้วย ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ทำงานปั่นด้ายและทอผ้า ถ้าไม่นับถือศาสนาอิสลามก็เป็นกลุ่มที่เรียกว่าพวกจัณฑาล

แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน มหาตมา คานธีคือ อ้าอิงกับความเชื่อ และปรัชญาศาสนาของชาวอินเดีย เป็นแนวคิดที่ไม่แยกระหว่างอภิปรัชญา จริยธรรมกับเศรษฐกิจ และการเมือง ไม่แยกระหว่างทางโลกกับทางธรรมไม่แยกระหว่างวัฒนธรรม ความเชื่อเดิมกับอุดมการณ์เศรษฐกิจการเมืองสมัยใหม่ แนวคิดหลักของมหาตมา คานธีก็คือ มหาตมา คานธีเห็นว่าเป้าหมายหลักของชีวิตคือเข้าให้ถึงพระเจ้า ซึ่งก็คือ เข้าให้ถึงความจริง และการเข้าถึงความจริงได้ต้องไม่ใช่ความรุนแรง จะใช้วิธีอื่นไม่ได้ แนวคิดนี้ได้มาจากหลักพื้นฐาน ในคัมภีร์ภควัทคีตาของศาสนาฮินดูที่ว่า ให้กระทำการโดยปราศจากความเห็นแก่ตัว ให้ทำตามหน้าที่ ไม่ต้องคำนึงถึงผล ถือว่าการกระทำทุกอย่างเป็นการทำให้พระเจ้า มหาตมา คานธีเห็นว่า การไม่ใช่ความรุนแรงเป็นหลักทั่วไปที่เป็นพื้นฐานความสัมพันธ์ของมนุษย์ ควรปฏิบัติกันในทุกมิติของความสัมพันธ์ของผู้คนตั้งแต่ภายในครอบครัวจนถึงสังคมใหญ่ กิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ต้องมุ่งเพื่อจุดหมายของชีวิตคือ ยกระดับจิตใจให้เข้าใกล้พระเจ้า เศรษฐกิจต้องถูกกำกับด้วยจริยธรรม เศรษฐศาสตร์ต้องเป็นเรื่องเดียวกับศาสนาหรือ จิตวิญญาณ และเมื่อเป็นเช่นนี้แล้วก็จะไม่มีการขูดรีดใด ๆ แนวคิดทางเศรษฐกิจของมหาตมา คานธีประกอบด้วยแนวคิดหลัก ๖ ประการ ดังต่อไปนี้

๑.ระบบเศรษฐกิจจะต้องมีคุณธรรมกำกับ มหาตมา คานธีเชื่อว่าหลักเศรษฐศาสตร์ที่จะนำมาเป็นหลัก ในการพัฒนาสังคมและการกำหนดนโยบายพัฒนาประเทศ จะต้องมีการพื้นฐานทางจริยธรรมเป็นตัวกำกับ ระบบอาณานิคมและการขยายตัวของทุนนิยมเป็นตัวทำลายระบบเศรษฐกิจดั้งเดิมของประเทศอินเดีย โดยการดูดกลืนทรัพยากรจากชนบทไปสู่เมืองใหญ่ ๆ ในอินเดีย และสู่ประเทศอังกฤษ ระบบอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ในเมืองเป็นตัวทำลายหัตถกรรมและอุตสาหกรรมรายย่อยของคนพื้นเมือง ทำให้คนเหล่านี้ต้องถอยร่นกลับสู่ชนบทกลายเป็นตัวซ้ำเติมปัญหาการว่างงานในชนบทที่มากอยู่แล้วให้เลวร้ายลงไปอีก

๒. แนวคิดเรื่องการจำกัดความต้องการ หลักคิดทางเศรษฐศาสตร์ของมหาตมา คานธี มีข้อแตกต่างไปจากหลักเศรษฐศาสตร์ทั่วไปคือ มหาตมา คานธีเชื่อว่า พฤติกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์จะต้องควบคู่ไปกับพฤติกรรมทางศีลธรรม ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงความพึงพอใจ (preference) ของมนุษย์ มหาตมา คานธีจึงมีได้มองในแง่ของความพึงพอใจโตดๆ แต่เน้นย้ำว่า ความพึงพอใจของมนุษย์จะต้องผ่านกระบวนการกล่อมเกลาด้านความรู้ ประสบการณ์และกำกับโดยหลักจริยธรรม อาจกล่าวได้ว่า แนวคิดต่อความพึงพอใจของมนุษย์ในความคิดของมหาตมา คานธี เป็นแนวคิดในลักษณะเชิงอุดมคติ หรือมองในลักษณะ “สิ่งที่ควรจะเป็น” หรือความพึงพอใจที่มีฐานทางคุณธรรม (ethical preference) และแนวคิดนี้เองที่เป็นหัวใจของหลักเศรษฐศาสตร์ของมหาตมา คานธี

๓. แนวคิดเรื่องการใช้แรงงานเพื่ออาหาร ในความเห็นของมหาตมา คานธี แรงจูงใจให้คนทำงานควรเป็นการเห็นคุณค่าทางจริยธรรม ศีลธรรมและจิตวิญญาณของงานนั้นคือ การยกระดับจิตวิญญาณของผู้ทำงาน เป็นการทำงานเพื่อบริการผู้อื่น ในสังคมที่มหาตมา คานธีเสนอ ผู้คนจะชอบการทำงาน พวกเขาผลิตสิ่งของที่ทำให้เกิดความสุขใจ และยกระดับจิตวิญญาณ นั่นคือ ผลิตสิ่งของที่มี “คุณค่าในการใช้สอย” (value in use) เป็นการผลิตโดยสมัครใจ และไม่มีค่าตอบแทน เช่น การทำครัวดูแลสวน เลี้ยงลูก เป็นต้น สมาชิกในสังคมจะทำงานเพื่อเลี้ยงชีพโดยใช้เวลาส่วนหนึ่ง เวลาส่วนที่เหลือ

๔. แนวคิดเรื่องการกระจายผลผลิตและเทคโนโลยี ในความคิดทางเศรษฐศาสตร์ของมหาตมา คานธี เป็นแนวคิดที่คัดค้านการพัฒนาอุตสาหกรรมและคัดค้านการใช้เครื่องจักรกล ดูจะเป็นที่รับรู้กันมากที่สุด แต่โดยแท้จริงแล้ว มหาตมา คานธีมิได้คัดค้านอุตสาหกรรมเครื่องจักรกลและเทคโนโลยี โดยตัวของมันเอง มหาตมา คานธีเห็นว่า โดยสภาพพื้นฐานของสังคมอินเดียที่เป็นสังคมกสิกรรม มีประชากรที่มีการว่างงานและการว่างงานแอบแฝงจำนวนมาก แต่กลับจะยิ่งซ้ำเติมภาวะของการว่างงานให้เลวร้ายลงไปอีก เพราะเครื่องจักรจะเข้ามาทดแทนแรงงานมนุษย์ อีกทั้งจะทำให้เกิดการรวมศูนย์อำนาจทางเศรษฐกิจไปจนถึงการผูกขาดอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองไว้ในมือของคนกลุ่มเดียว ขณะที่ประชาชนส่วนใหญ่จะถูกเอาเปรียบและปราศจากอำนาจ ซึ่งเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับความปรารถนาของมหาตมา คานธี ที่อำนาจในสังคมจะอยู่ในตัวประชาชนคนธรรมดาและชุมชนหมู่บ้าน มหาตมา คานธีเสนอทางออกด้วยการกระจายการผลิตลงไปสู่ประชาชนและหมู่บ้าน โดยเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมขนาดย่อม เกษตรกรรม และปศุสัตว์ สำหรับอุตสาหกรรมหลักที่จะสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรมขนาดย่อม เช่น ไฟฟ้า ถ่านหิน เหล็กกล้า รถไฟ การผลิตเครื่องจักรต่างๆ ก็ให้อยู่ในการควบคุมของรัฐ มหาตมา คานธีได้ให้ข้อเสนอที่น่าสนใจว่า การกระจายรายได้จะเป็นจริงก็ต่อเมื่อมีการกระจายการผลิต การกระจายรายได้และการกระจายผลผลิตจะต้องกระทำไปด้วยกันและอยู่ในท้องถิ่นเดียวกัน

๕. แนวคิดเรื่องชุมชนและสังคมพึ่งตนเอง ความคิดเรื่องชุมชนและสังคมพึ่งตนเอง นับหัวใจหลักของแนวคิดทางเศรษฐกิจของมหาตมา คานธี แนวคิดและหลักการต่างๆ ที่ได้กล่าวมาข้างต้น ได้แก่ แนวคิดเรื่องการจำกัดความต้องการ กฎการใช้แรงงานเพื่ออาหาร รวมทั้งการกระจายการผลิตและเทคโนโลยี ก็ล้วนเป็นแนวคิดที่ปูทางไปสู่เรื่องการพึ่งตนเองของสังคมและชุมชน แนวคิดชุมชนของมหาตมา คานธีคือ แนวคิดการปกครองตัวเอง ซึ่งการปกครองตนเองนั้นจะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อมีการควบคุมตนเองได้ มีการข่มใจจำกัดตัวเองให้พอดีเหมาะสม ซึ่งจะทำให้ได้ก็ต่อเมื่อบุคคล

จะต้องมีจริยธรรม จึงต้องยึดถือความสัตย์จริง และไม่ใช้ความรุนแรง มหาตมา คานธีเห็นว่า สังคมอินเดียควรประกอบไปด้วยชุมชนหมู่บ้านที่ต่างก็ปกครองตนเองเป็นอิสระต่อกันแต่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ต่อต้านการรวมศูนย์ โดยเห็นว่า การรวมศูนย์เข้ากันไม่ได้กับโครงสร้างสังคมที่ไม่ใช้ความรุนแรง การที่มหาตมา คานธีเชื่อในการปกครองตนเองของหมู่บ้านเป็นเพราะเชื่อและเห็นความสำคัญในศักยภาพของชาวบ้านธรรมดา แนวความคิดของถูกจัดเป็น แนวคิดอนาธิปัตย์นิยม (anarchism) คือสังคมที่ปราศจากรัฐ และหมู่บ้านจะเป็นหมู่บ้านที่ปกครองตนได้ก็ต่อเมื่อหมู่บ้านพึ่งตนเองได้

๕. แนวคิดเรื่องทรัสตีชิพ (Trusteeship) หลักการทรัสตีชิพคือ การผนวกข้อดีของกิจการเอกชนเข้ากับการเป็นเจ้าของโดยสังคม (social ownership) มหาตมา คานธีเน้นที่การเปลี่ยนระบบคุณค่าที่ซึกโยอยู่เบื้องหลังการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และเป็นตัวกำหนดสถาบันต่างๆ ในสังคมในช่วงแรกๆ ของการเสนอแนวคิดนี้ มหาตมา คานธีจะพยายามอธิบายถึงคุณค่าและมุมมองใหม่ และเรียกร้องต่อคนรวยว่า คนรวยมิใช่เจ้าของทรัพย์สินสมบัติ ทรัพย์สินสมบัติจริงๆ ล้วนเป็นของสังคม คนรวยจะต้องมองตนเองเป็นเพียงผู้ดูแล (Trustee) ทรัพย์สินเหล่านั้น และใช้ทรัพย์สินนั้นเพื่อสิ่งจำเป็นในชีวิตเท่านั้น ส่วนที่เหลือจะต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของสังคม อธิบายว่า ข้อเสนอของตรงข้ามกับแนวคิดสังคมนิยม ซึ่งต้องการจะจัดการเก็บทรัพย์สินสมบัติที่เจ้าของที่ดินและเจ้านายผู้ปกครองที่ได้ยึดถือไว้ ข้อเสนอของเพียงแต่ต้องการให้พวกเขาขึ้นเหล่านี้ก้าวพ้นจากความโลภและความรู้สึกเป็นเจ้าของ

๔.๒ วิเคราะห์หลักปรัชญาภาวะสัมพันธ์เชิงลบ

หลักปรัชญาภาวะสัมพันธ์ที่มหาตมา คานธีนำมาใช้กับสังคมอินเดีย เมื่อมีแ่งบวกลแล้วที่คนอื่นเห็นความสำคัญก็ย่อมที่จะมีแ่งลบเช่นเดียวกัน

๔.๒.๑ หลักสัจตยาเคราะห์

มหาตมา มหาตมา คานธี ได้ถูกคำขืนใช้คำหนึ่งขณะอยู่ในแอฟริกาใต้ ท่านผูกค่านี้นั้นขึ้นใช้ในความหมายพิเศษ คือ ใช้เป็นหลักการต่อต้านกับความไม่ถูกต้อง ความไม่ยุติธรรมทุกรูปแบบท่านอธิบายไว้ในเรื่อง ข้าพเจ้าทดลองความจริง ตอนหนึ่งว่า “เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองโยฮันเนสเบิร์ก (Johannesburg) เกี่ยวกับการสร้างความบริสุทธิ์ให้แก่ตนเองนี้ดูคล้ายกับจะเป็นการปูพื้นฐานขั้นแรกแห่งการต่อสู้แบบสัจตยาเคราะห์ให้แก่ข้าพเจ้า มาบัดนี้ข้าพเจ้าพอจะมองเห็นได้แล้วว่า เหตุการณ์สำคัญๆ ที่ได้เกิดขึ้นในชีวิตข้าพเจ้าเป็นลำดับมา จนกระทั่งถึงการสมานานศีลพรหมจรรย์นั้น เป็นการเตรียมตัวข้าพเจ้าเข้าสู่ภาระหน้าที่นี้อย่างลับๆ โดยแท้หลักการที่มีชื่อเรียกกันว่าสัจตยาเคราะห์ (Satyagraha) นั้น มีมาก่อนที่จะได้รับการขนานนามเช่นนั้นเสียอีกอันที่จริงแล้วตัวข้าพเจ้าเองก็ไม่สามารถจะบอกได้ว่า หลักการนี้เกิดขึ้นเมื่อไรแน่

ในภาษาคุชราต อธิบายความหมายของหลักการนี้ด้วยคำพูดภาษาอังกฤษว่า ‘passive resistance’ (การต่อต้านแบบสงบ) ในการประชุมร่วมกันกับชาวยุโรปครั้งหนึ่ง ข้าพเจ้าได้พบว่ามีคำว่า ‘passive resistance’ นั้น กินความหมายค่อนข้างจะแคบไป คนส่วนใหญ่มักจะเข้าใจว่า ‘passive resistance’ เป็นอาวุธของผู้ที่อ่อนแอ มีลักษณะอันเต็มไปด้วยความอาฆาตมาดร้าย และในที่สุด อาจจะแสดงตนออกมาในรูปแบบของการใช้กำลังก็ได้ ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงได้คัดค้าน

การใช้คำ ‘passive resistance’ แปลความหมาย ‘สัตยาเคราะห์’ และต้องชี้แจงวิธีการแปลความหมายของขบวนการของพวกเราเสียยกใหญ่อนุสนธิของการประชุมครั้งนั้น ทำให้ข้าพเจ้าประจักษ์แจ้งว่า เป็นการจำเป็นอย่างยิ่งที่เราชาวอินเดียจะต้องคิดค้นศัพท์ขึ้นใหม่สำหรับใช้กับวิธีการต่อสู้ของเรา”^{๑๐}

ในปี ค.ศ. ๑๙๑๙ ได้มีการประกาศกฎหมาย Rowlett ซึ่งเป็นกฎหมายที่กดขี่ชาวอินเดีย มหาตมา คานธี จึงประกาศขอความร่วมมือว่าในวันที่ ๓๐ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๑๙ ขอความร่วมมือให้คนอินเดียหยุดงาน แล้วประชาชนเป็นล้านๆ คนก็หยุดงานในวันนั้น สันคลอนอำนาจรัฐบาลอังกฤษอย่างชัดเจน มหาตมา คานธีรู้สึกอึดอัด แต่ไม่นานก็พบข้อเสียของการใช้วิธีสัตยาเคราะห์กับสังคมขนาดใหญ่ๆ อย่างอินเดีย

ข้อเสียคือ มีบางแห่งที่บานปลายที่เกิดจากการใช้กำลัง รัฐบาลอังกฤษจึงใช้เป็นข้ออ้างในการจับกุมตัวมหาตมา คานธี เมื่อมหาตมา คานธีถูกจับกุม เมืองต่างๆ ก็เกิดความเคียดแค้นและวุ่นวายจนกลายเป็นเหตุจลาจลระดับประเทศ หลังมหาตมา คานธีได้รับอิสระในวันที่ ๑๓ เมษายน ค.ศ. ๑๙๑๙ และได้รับรู้เหตุการณ์ที่เกิดบานปลายนี้ มหาตมา คานธีรู้สึกเสียใจมาก จึงประกาศอดอาหารตนเอง ๓ วัน แต่ในวันนั้นเอง เป็นวันนักขัตฤกษ์ของอินเดีย ประชาชนนับพันคนไปร่วมตัวสังสรรค์กันที่สวนสาธารณะชัลลีย์นาลา เมืองอมฤตสระ แต่ว่า ในวันนั้น นายพล Dyer ผู้บังคับบัญชากองทหารอังกฤษในอมฤตสระ รู้สึกเคียดแค้นชาวอินเดีย และต้องการให้ชาวอินเดียรู้ถึงอำนาจอังกฤษ จึงออกคำสั่งให้กองทัพพรูปีนใส่กลุ่มประชาชนในชัลลีย์นาลา ทำให้มีผู้เสียชีวิตประมาณ ๑,๕๐๐ ศพ บาดเจ็บประมาณ ๓,๐๐๐ คน เป็นปฏิบัติการทางทหารที่ทำให้รัฐบาลอังกฤษเสื่อมเสียเกียรติยศอย่างยากจะฟื้นตัว ในปี ค.ศ. ๑๙๒๒ ได้เกิดเหตุใช้กำลังต่อสู้กันอีกครั้ง มหาตมา คานธีถูกจับกุมอีกครั้งในฐานะผู้ก่อความไม่สงบ และถูกศาลตัดสินจำคุก ๖ ปี แต่ถูกปล่อยตัวออกมา ก่อนกำหนดเพราะเหตุผลทางสุขภาพใน ค.ศ. ๑๙๒๔ และตั้งแต่ถูกปล่อยตัว มหาตมา คานธีก็หันไปแก้ไขปัญหาที่เกิดจากภายในประเทศก่อน เช่น ฟื้นฟูเศรษฐกิจชนบท แก้ไขปัญหาการถือชนชั้นวรรณะในอินเดีย ปัญหาความขัดแย้งระหว่างศาสนาฮินดูกับมุสลิม ปัญหาความไม่เสมอภาคของสตรี และปัญหาต่าง ๆ ที่ไม่ได้เกิดจากการกดขี่จากต่างประเทศ และใน ปี ค.ศ. ๑๙๓๗ มหาตมา คานธีหวนกลับสู่สังเวียนการเมืองอันเร่าร้อน เพราะต้องการประท้วงกฎหมายอังกฤษที่ห้ามคนอินเดียทำเกลือกินเอง เป็นสิ่งที่ไม่สมควรที่จะไม่ให้คนอินเดียใช้ทรัพยากรของอินเดีย โดยในวันที่ ๑๒ มีนาคม มหาตมา คานธีได้เริ่มสัตยาเคราะห์เกลือ หรือการเดินทางไปยังชายทะเลในตำบลทันทิ พร้อมกับประชาชนนับแสนคนที่เต็มใจไปกับมหาตมา คานธี มหาตมา คานธีเดินทางเป็นเวลา ๒๔ วัน ๔๐๐ กิโลเมตร ก็ไปถึงชายทะเล มหาตมา คานธีบอกประชาชนนับแสนให้ร่วมกันทำเกลือกินเอง ดังนั้น ในวันนั้น มหาตมา คานธีและประชาชนนับแสนได้ทำเกลือจากทะเลกินเอง เป็นการฝ่าฝืนกฎหมายที่อังกฤษตั้งไว้ตั้งนั้น ทางราชการอังกฤษ ได้จับกุมมหาตมา คานธีและประชาชนนับแสนคนในวันที่ ๔ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๓๐ ทำให้จำนวนแรงงานอาชีวะในอินเดียหายไปเป็นจำนวนมาก ทำให้ระบบเศรษฐกิจและระบบบริหารงานของรัฐบาลอังกฤษเกิดความปั่นป่วนอย่างใหญ่หลวง

^{๑๐} มหาตมา คานธี, *อัตชีวประวัติหรือ ข้าพเจ้าทดลองความจริง*. กรุณา-เรื่องอุไร กุสลาสัย แปล (กรุงเทพฯ : สภาวัฒนธรรมสัมพันธ์อินเดีย นิวเดลี และอาศรมวัฒนธรรมไทย-ภารต, ๒๕๔๕), หน้า ๔๖๖.

จนกระทั่งต้องปล่อยตัวประชาชนออกมาเรื่อย ๆ และรัฐบาลอังกฤษได้ปล่อยตัวมหาตมา คานธีใน ค.ศ. ๑๙๓๑ และในปีนั้น มหาตมา คานธีถูกเชิญตัวไปร่วมประชุมกับรัฐบาลอังกฤษ โดยมี นายกรัฐมนตรีอังกฤษในขณะนั้นเป็นประธาน การประชุมครั้งนี้ไม่ได้ผลอะไรมากนัก^{๑๑}

๔.๒.๒ หลักเอกราชวรรต เชิงลบ

หลังจากมหาตมา คานธีนำหลักความประพฤติ ๑๑ ข้อมาใช้ในอาศรม โดยพยายาม เปลี่ยนสิ่งที่ถือในเวลานั้นว่าเป็นคุณธรรมของปัจเจกให้เป็นค่านิยมของคนในสังคม เป็นหลักเกณฑ์ คัดเลือกคนที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกอาศรมและยังใช้เป็นเกณฑ์ชีวิตว่า ใครมีคุณสมบัติพร้อมจะเป็นนักสู้ สัตยาเคราะห์ เป็นหลักการ ที่สมาชิกอาศรมใช้เป็นแนวทางในการที่จะยอมรับเส้นทางการต่อสู้แบบ สันติวิธีของมหาตมา คานธี หากแต่ว่าคนทั้งหลายเหล่านั้นมาจากความหลากหลายทางศาสนา จึง เกิดแนวคิดที่แตกต่างกันออกไป โดยเฉพาะแนวคิดของศาสนาอิสลามและฮินดูถึงกับมหาตมา คานธี ต้องลงมาแก้ปัญหาดังกล่าว หลักความประพฤติ ๑๑ ข้อ คือสิ่งที่ต้องนำไปปฏิบัติในสังคม การ แบ่งแยกว่าคุณความดีบางอย่างเป็นเรื่องเฉพาะบุคคล ทำให้สังคมพลาดโอกาสที่จะได้รับประโยชน์ จากคุณค่าหลายๆอย่าง มหาตมา คานธีนำเรื่องนี้มาใช้ให้ถูกทางด้วยการมองเห็นความจริงที่ว่า คุณ ความดีของปัจเจกย่อมไร้ค่าหากไม่นำมาปฏิบัติร่วมกันในสังคม

ความแตกแยกระหว่างฮินดูกับมุสลิมเป็นปัญหาหนักสุดที่มหาตมา คานธีต้องเผชิญ ในช่วงชีวิตของ การเคารพและยอมรับในศาสนาอื่นจึงเป็นประเด็นสำคัญที่สุดสำหรับมหาตมา คานธี จนกลายมาเป็นจุดบอดของผู้ที่ร่วมต่อสู้ นอกจากนี้มหาตมา คานธียังพบว่าสังคมแบ่งออกเป็นสอง ชั้นชั้น คือพวกที่ทำงานใช้แรงงาน กับพวกเลี้ยงชีพโดยอาศัยแรงงานคนอื่น มหาตมา คานธีวางหลัก เรื่องการให้เกียรติผู้ใช้แรงงาน เพราะต้องการมุ่งไปที่ต้นตอของความแตกต่างทางชนชั้น การดูถูกคนที่ เป็นจัณฑาลหรือการเลือกปฏิบัติกับคนในวรรณะต่างๆ ที่ทำกันมานาน เป็นคำสาปอีกข้อที่ก่อกวน สังคมอินเดีย การยกเลิกชนชั้นจัณฑาลจึงเป็นพันธสัญญาข้อหนึ่งในอาศรมของอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และยังเป็นประเด็นในการทำงานพัฒนาชุมชน กลุ่มชนชั้นสูงจึงไม่ยอมรับหลักการดังกล่าว ถึงจะ ยอมรับโดยปราศจากความจริงใจ

๔.๒.๓ หลักการพัฒนาชุมชน

แนวคิดเรื่องงานพัฒนาชุมชนเติบโตขึ้นในช่วงแรงงานพัฒนาชุมชน มีเพียงสามโครงการ แต่นับถึงตอนที่มหาตมา คานธีเสียชีวิต โครงการได้เพิ่มจำนวนขึ้นเป็นหกเท่า มหาตมา คานธีมอง ไกลไปกว่านั้นว่าโครงการพัฒนาหมู่บ้านและชุมชนจะต้องเพิ่มจำนวนขึ้นไปอีกเรื่อยๆ จากการต่อสู้ใน วงจำกัดเพื่อเรียกร้องสิทธิให้คนอินเดียในแอฟริกาใต้ มหาตมา คานธีได้ขยายการต่อสู้มาสู่ดินแดน อันเป็นบ้านเกิดเมืองนอนที่มีประชากรมากเป็นอันดับสองของโลก แต่การเผชิญหน้ากับปัญหาที่มีอยู่ นับไม่ถ้วนในอินเดียก็ก่อให้เกิดปัญหามากมาย โดยงานพัฒนาชุมชนที่เป็นคนวางโครงร่างให้กลุ่มแนว ร่วมคองเกรสแห่งชาติอินเดียก็ครอบคลุมวิถีชีวิตของคนอินเดียส่วนใหญ่ ความเหลื่อมล้ำทางสังคมก็

^{๑๑} มหาตมา คานธี, วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี, (ออนไลน์), แหล่งที่ : <http://th.wikipedia.org/wiki> (๓๐ กันยายน ๒๕๕๗).

ยังแก้ไม่หาย การแบ่งชนชั้นวรรณะก็ยังมีอยู่ในสังคม ในการพัฒนาสังคมอินเดียในทัศนะของมหาตมา คานธี จึงถูกมองไปทางลบเพื่อคนส่วนน้อยเท่านั้น

ในด้านเศรษฐกิจ งานพัฒนาชุมชนประกอบด้วยโครงการผลิตผ้าคอตตี งานหัตถกรรมท้องถิ่น และการสร้างความเท่าเทียมด้านแรงงานและเศรษฐกิจ ในด้านการเมือง งานพัฒนาชุมชนคือการสร้างความสามัคคีระหว่างศาสนาฮินดูกับมุสลิม รวมถึงการทำงานกับนักเรียนนักศึกษาและชาวนา ในด้านสังคมก็ยังเป็นเรื่องความสามัคคีระหว่างศาสนาฮินดูกับมุสลิม การยกเลิกชนชั้นจัณฑาล การยกระดับบทบาทและสถานภาพสตรี รวมทั้งการทำงานกับกลุ่มอติวาสี และผู้ป่วยโรคเรื้อน ด้านศิลปวัฒนธรรมประกอบด้วยงานการศึกษาแผนใหม่ ซึ่งครอบคลุมการศึกษาทุกด้านตั้งแต่เกิดจนตาย การรักษาความสะอาดภายในชุมชน การเผยแพร่ความรู้ด้านสุขอนามัย และการห้ามจำหน่ายสุรา เคยหลงคิดไปว่าชาวบ้านที่สนใจทำงานหัตถกรรมท้องถิ่นอย่างการทอผ้าคอตตี คงสนใจงานรณรงค์เรื่องความสามัคคีระหว่างศาสนาฮินดูกับมุสลิม และการยกเลิกชนชั้นจัณฑาลด้วย ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ทำงานปั่นด้ายและทอผ้า ถ้าไม่นับถือศาสนาอิสลามก็เป็นกลุ่มที่เรียกว่าพวกจัณฑาล จากปัญหาเหล่านี้จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มหาตมา คานธีถูกฆ่า

ตรีภาวะสัมพันธ์
(เชิงบวก - เชิงลบ)

๔.๓ สรุปลักษณะแนวคิดริ้วภาวะสัมพันธ์ของมหาตมะ คานธีในฐานะเป็นรากฐานของสันติภาพ

ก่อนที่คานธีจะนำการต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์ ที่คิดค้นขึ้นมาใช้เขาได้รับอิทธิพลจากที่ต่างๆ เช่น จากหลักคำสอนของพุทธและคริสตศาสนา ที่สอนเรื่องการเอาชนะความโกรธเกลียดด้วยความรัก จากแนวคิดเรื่องศักดิ์ศรีแห่งการใช้แรงงานของทอลสตอย และจากทัศนะของรัสกิน เรื่องโอกาสและค่าแรงที่เท่าเทียมกันสำหรับงานทุกงานเพื่อสร้างความสงบเรียบร้อยในสังคม ส่วนคำว่าอารยะขัดขืน เป็นคำที่เขาหยิบยืมมาจากเฮนรี เดวิด ธอโร ings ที่เขาเคยใช้วิธีนี้นานมาแล้วที่แอฟริกาใต้ก่อนที่เขาจะได้อ่านความเรียงของธอโรว่าด้วยอารยะขัดขืน นำมาสู่แนวความคิดทางการเมืองของมหาตมะ มหาตมะ คานธี โดยมีพื้นฐานความคิดอิงหลักทางศาสนาฮินดู โดยการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางศาสนาฮินดูและศาสนาอื่นๆ เช่น พระพุทธศาสนา คริสตศาสนา และศาสนาเซน และอิสลาม คุณค่าแนวความคิดของมหาตมะ คานธีแบ่งได้เป็น ๒ ส่วนคือ ส่วนแรก คุณค่าทางด้านจิตใจ โดยท่านได้นำวิธีการแบบ “อหิงสา” มาใช้กับแนวความคิดทางการเมืองของท่าน อหิงสาเป็นผลของหลักสัตยาเคราะห์ในภาคปฏิบัติ หลักการสัตยาเคราะห์เป็นหลักการที่สร้างขึ้นมา โดยได้รับอิทธิพลจากการขัดเกลาทางสังคมระหว่างศาสนาต่างๆ การใช้วิธีต่อสู้ทางการเมืองแบบ “อหิงสา” เป็นระบบจริยธรรมของอินเดีย คือการไม่ใช้ความรุนแรง (Non-Violence) และเน้นพลังแห่งความรัก พลังแห่งความดีงามมาแก้ปัญหาทางการเมือง รวมทั้งผู้ปกครองจะต้องเอื้ออำนวยต่อวัตถุประสงค์ดังกล่าว ท่านเน้นหลักธรรมสำหรับผู้ที่อยู่ในสังคมทุกคน ส่วนที่สอง ในทางการเมือง มหาตมะ มหาตมะ คานธี นำวิธีการ “อหิงสา” มาเป็นวิธีการต่อต้านผู้ปกครองที่ไม่เป็นธรรมจนประสบความสำเร็จนำเอกราชมาสู่อินเดียได้ ความคิดเรื่องความเป็นหนึ่งเดียวระหว่างพระเจ้าผู้สร้าง สิ่งที่ถูกสร้าง และมนุษย์คือรากฐานสำคัญของปรัชญาอหิงสา ปรัชญานี้ ถือเป็นรากฐานสำคัญของแนวคิดเรื่องสันติวิธี สัตยาเคราะห์เป็นทั้งหลักการ การบริหารจัดการและเป็นขบวนการต่อสู้ทางการเมืองแบบเฉพาะของมหาตมะ มหาตมะ คานธี หลักการเด่นของ “สัตยาเคราะห์” คือการไม่ใช้ความรุนแรง (Non-Violence) เป็นการต่อสู้ระหว่างความดีและความชั่ว สัตยาเคราะห์ขึ้นอยู่กับหลักการ ๒ อย่างคือ ๑) สัจธรรมและศรัทธาในสัจธรรม ๒) การดำเนินการอย่างต่อเนื่องและมั่นคง และหลักการสัตยาเคราะห์นี้จะต้องบรรลุถึงวัตถุประสงค์ตามหลักธรรม ๓ ประการคือ (๑) สัจธรรม (Truth) (๒) อหิงสธรรม (Non-violence) (๓) ตปธรรม (Self-torture) เมื่อรวมกันเข้าหลักตรีภาวะสัมพันธ์ ๓ ประการคือ หลักสัตยาเคราะห์ หลักเอกทศวัตร หลักการทำงานพัฒนาชุมชน ก่อให้เกิดสันติภาพขึ้นในอินเดีย

ในทางศาสนา มหาตมะ คานธี ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากศาสนาฮินดู อิสลาม เซน ซิกข์ พุทธและคริสต์ ส่วนทางปรัชญา ได้รับอิทธิพลจากลีโอ ตอลสตอย จอห์น รัสกิน แหล่งอิทธิพลเหล่านี้ มหาตมะ คานธีนำมาประยุกต์ใช้ในทางการเมืองของอินเดีย ความสำเร็จของมหาตมะ คานธี ไม่ได้เริ่มต้นจากวิธีการ หากเริ่มต้นจากวิธีคิด คือ การนำหลักตรีภาวะสัมพันธ์มาใช้ในทางการเมือง โดยอาศัยหลักอหิงสา หลักสัตยาเคราะห์ มาเป็นมรรควิธีที่เป็นอาวุธในทางการเมือง อิทธิพลของความคิดทางการเมืองของมหาตมะ คานธี ได้ส่งผลกระทบต่อการเมืองในยุคต่อๆ มา

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การอยู่รวมกันเป็นกลุ่มชนหรือสังคมมีการสร้างหลักดำเนินชีวิตที่สามารถอยู่ร่วมกัน เพื่อเป็นปทัสถานแห่งวิถีชีวิต ดังนั้น จำเป็นจะต้องการแสวงหาวิถีการดำเนินชีวิตเพื่อให้มีหลักการนั้น จึงเป็นที่มาของการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องตรีภาวะสัมพันธ์ในปรัชญาของ คานธี ในฐานะเป็นฐานของสันติภาพ” โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดและ ทฤษฎีเรื่องสันติภาพของมหาตมะ คานธี ๒) เพื่อศึกษาแนวคิดตรีภาวะสัมพันธ์ในปรัชญาของมหาตมะ คานธี และ ๓) เพื่อวิเคราะห์แนวคิดตรีภาวะสัมพันธ์ของมหาตมะ คานธี ในฐานะเป็นรากฐานของ สันติภาพ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ ได้ผลการวิจัยว่า คานธีมีหลักอหิงสาเป็นมรดกตกทอดทาง วัฒนธรรมอยู่ในสายเลือดอหิงสา เป็นหลักคำสอนที่โดดเด่นซึ่งครอบคลุมคานธีปฏิบัติทั้งยังเป็นคำ สอนสำคัญในศาสนาเชน อหิงสาจึงมีอิทธิพลมากต่อผู้คนในรัฐคุชราตที่คานธีอาศัยอยู่ และอาจจะ มากกว่าทุกภูมิภาคของอินเดียก็ได้ คานธีได้รับอิทธิพลทางความคิดเรื่องนี้อย่างยาวนานจนจำไม่ได้ว่า ตั้งแต่เมื่อไร อาจพูดได้ว่าไม่มีประเทศไหนถือปฏิบัติเรื่องอหิงสาชนิดหยั่งรากลึกและสืบเนื่องยาว นานเท่าอินเดีย แนวคิดสำคัญของปรัชญานี้ปรากฏในคำสอนของ คัมภีร์พระเวทคือสอนว่าทุกชีวิต เป็นหนึ่งเดียวกันแต่ละประมาณถือเป็นส่วนหนึ่งของจักรวาล และจักรวาลก็มีอยู่ในทุก ๆ ประมาณ ปรัชญานี้ยังมองว่า จักรวาลเป็นส่วนหนึ่งของพระเจ้าผู้สร้าง และพระเจ้าทรงสถิตอยู่ทั่วทุกแห่งหนใน จักรวาล ความคิดเรื่องความเป็นหนึ่งเดียวระหว่างพระเจ้าผู้สร้าง สิ่งที่ถูกสร้าง และมนุษย์ คือรากฐาน สำคัญของปรัชญาอหิงสา ปรัชญานี้ถือเป็นรากฐานสำคัญของแนวคิดเรื่องสันติวิธี มหาตมะ คานธี ได้ นำหลักอหิงสา ซึ่งได้นำชีวิตประจำวันของปัจเจกชนเข้ามาสู่การกระทำมวลชนในทางสังคมและการ เมืองและนำวิธีการเมืองแบบ “สัตยาเคราะห์” แทนวิธีการใช้ความรุนแรงในการเรียกร้องความไม่เป็น ธรรมหรือต่อต้านผู้ปกครองที่กดขี่ข่มเหง และลิดรอนสิทธิของประชาชน เสรีภาพของมวลชน โดยใช้ แนวคิดของวิธีการ “อหิงสา” เพื่อนำไปใช้ในการแก้ปัญหาขัดแย้งที่รุนแรงในอินเดียจนประสบ ความสำเร็จในการเรียกร้องสวราชหรือการปกครองตนเองจากอังกฤษ ซึ่งอุดมการณ์ทางการเมืองใน ปัจจุบันของอินเดียนั้น ส่วนหนึ่งมาจากลัทธิของศาสนาต่าง ๆ ที่มีอยู่หลายศาสนาในอินเดียและ กลายเป็นอุดมการณ์ประชาธิปไตยของอินเดียนั้นเป็นที่มาของการแสวงหาสันติภาพ

คานธี ได้เรียนรู้วิธี “สัตยาเคราะห์” (Satyagraha) เป็นอาวุธทางการเมือง สัตยาเคราะห์ คืออาวุธแห่งสัจจะและความรัก ความเคลื่อนไหวที่เรียกว่า “สัตยาเคราะห์” เป็นการทดลองความจริง ทางการเมืองที่ยิ่งใหญ่และทรงพลังที่สุดของคานธี ขบวนการสัตยาเคราะห์จะยึดมั่นอยู่แต่ในหลักแห่ง “อหิงสธรรม” จะอุทิศตนและทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อความถูกต้องและความยุติธรรม

หลักสำคัญที่คานธีถือปฏิบัติในเรื่อง “อหิงสา” ก็คือ การยอมทนทุกข์เพื่อชำระจิตใจของตัวเองและเปลี่ยนจิตใจของผู้ที่ทำผิด คานธีได้ออทานับจำนวนครั้งไม่ถ้วนในชีวิต เมื่อเห็นผู้ร่วมงานใช้วิธีการรุนแรงหรือกระทำผิด ด้วยความเสียสละและการยอมทนทุกข์ของคานธี ผู้กระทำผิดได้สำนึกกลับตัวเสียใหม่ คานธีถือว่าการอดอาหารเป็นการชำระจิตใจของตนเองให้บริสุทธิ์ และเป็นการชำระจิตสำนึกของส่วนรวมให้บริสุทธิ์ด้วย

ด้วยการปฏิบัติแบบ “อหิงสา” ความจริงหรือคุณธรรมในตัวของมนุษย์จะถูกปลูกให้ตั้งขึ้นในจิตสำนึก และไม่ว่ามิตรหรือศัตรูก็จะกลายเป็นบุคคลที่รักความจริงและความเป็นธรรมในที่สุด ถ้าเป็นมิตรก็จะเป็นมิตรที่ดียิ่งขึ้น ถ้าเป็นศัตรูก็จะค่อยๆ เปลี่ยนท่าทีจากศัตรูกลายเป็นมิตรในที่สุด คานธีมีความเชื่อมั่นในมนุษยชาติมาก ว่ามนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเป็นคนดีหรือคนเลว หากได้รับการปฏิบัติอย่างถูกต้องแล้ว ก็จะกลายเป็นคนดีขึ้นมาได้ทุกคนไม่มียกเว้น

ดังนั้น การใช้ความรุนแรง การประหัตประหาร หรือสงคราม จึงถือเป็นความผิดอย่างมหันต์ เพราะเท่ากับเป็นการสิ้นหวังในมนุษยชาติ เป็นการทำลายคุณธรรมและความจริงที่ซ่อนอยู่ในตัวของมนุษย์ทุกคน และเป็นการปลุกธรรมชาติฝ่ายต่ำของมนุษย์ให้แสดงพลังกำลังออกมา อันกลายเป็นการจ้องล้างจ้องผลาญไม่มีที่สิ้นสุด วิธีที่จะเอาชนะความชั่วจึงไม่ได้อยู่ที่การทำลายคนชั่ว แต่อยู่ที่การเปลี่ยนจิตใจของคนชั่วโดยไม่ทำความชั่วตอบ คานธีได้ย้ำเตือนอยู่เสมอว่า ให้เกลียดชังความเลวแต่อย่าเกลียดชังคนเลว เพราะทุกคนมีโอกาสกลับตัวเป็นคนดีได้เสมอ

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ ได้ผลการวิจัยว่า แนวคิดตรีภาวะสัมพันธ์ในปรัชญาของมหาตมะ คานธี ประกอบด้วย การต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์ เอกทศวัตร และการทำงานพัฒนาชุมชนเป็นหลักแนว คิด สัตยาเคราะห์จึงมีความหมายว่า การยึดมั่นในความจริง คำนี้เกิดขึ้นหลังมีการเคลื่อนไหวของประชาชน ภายหลังจากคานธีได้นิยามคำศัพท์ใหม่นี้ว่า พลังแห่งสัจจะ พลังแห่งจิตวิญญาณ หรือบางครั้งก็นิยามว่า พลังแห่งความรัก เพื่อให้เข้ากับแนวคิดเบื้องหลังการต่อสู้แบบสันติวิธีที่เขาเพิ่งค้นพบ วิธีนี้ประสบผลสำเร็จและยังใช้กันอยู่ถึงปัจจุบัน บนหน้าประวัติศาสตร์ของอินเดียมีการนำแนวคิดนี้ไปใช้ในระดับที่กว้างและในประเด็นที่หลากหลาย ตั้งแต่การแก้ปัญหาในระดับปัจเจก ไปจนถึงปัญหาในระดับประเทศ นำมาใช้เป็นตัวกระตุ้นในการเปลี่ยนแปลงสังคม ที่ผ่านมาในประวัติศาสตร์ มนุษย์ใช้อยู่สองอย่างคือ ความโลภและความกลัว เป็นตัวกระตุ้นให้คนอื่นทำตาม เพื่อเปลี่ยนสถานการณ์ให้ตนเป็นฝ่ายได้ประโยชน์ ลักษณะที่แท้ของสัตยาเคราะห์อย่างหนึ่งก็คือ มันรู้จักแยกแยะความชั่วออกจากคนที่ทำชั่ว เพราะเหตุนี้ สัตยาเคราะห์จึงสามารถสู้กับความชั่ว ในเวลาเดียวกันก็ยังช่วยคนทำผิดไว้ได้ สัตยาเคราะห์วางหลักการพื้นฐานไว้ดังนี้

๑. สัตยาเคราะห์เชื่อในความเป็นหนึ่งเดียวของชีวิต

๒. สัตยาเคราะห์จึงเชื่อว่าการสมัครใจยอมรับความเจ็บปวดสามารถสื่อไปถึงแม้แต่ฝ่ายตรงข้ามที่ใจแข็งที่สุด

๓. สัตยาเคราะห์เชื่อว่ามนุษย์นั้นทำผิดได้เสมอ ดังนั้นจึงเต็มใจให้อภัยคนหรือกลุ่มคน ซึ่งยังหนีไม่พ้นการทำผิด

ในฐานะที่เกิดมาเป็นมนุษย์ นักต่อสู้ตามแนวทางสัตยาเคราะห์ต้องให้เหตุผลกับตัวเองว่า ถ้าเราให้อภัยตัวเองกับความผิดนับครั้งไม่ถ้วนที่เราทำลงไปได้ ทำไมเราถึงให้อภัยฝ่ายตรงข้ามเมื่อเขาทำผิดไม่ได้ คานธีนำหลักความประพฤติ ๑๑ ข้อมาใช้ในอาศรม เพราะเขาพยายามเปลี่ยนสิ่งทีในเวลานั้น

ถือว่าเป็นคุณธรรมของปัจเจกให้เป็นค่านิยมของคนในสังคม อาศรมที่อาห์เหม็ดดาบัดมีชื่อว่า “อาศรม สัตยาเคราะห์” และใช้เป็นสถานที่อบรมนักผู้สัตยาเคราะห์ในการต่อสู้เรียกร้องเอกราช หลักความ ประพฤติ ๑๑ ข้อนี้ใช้เป็นหลักเกณฑ์คัดเลือกคนที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกอาศรม และยังใช้เป็นเกณฑ์ชี้ วัดว่าใครมีคุณสมบัติพร้อมจะเป็นนักผู้สัตยาเคราะห์ มันคือหลักการที่สมาชิกอาศรมใช้เป็นแนวทาง และยังเป็นดวงประทีปแก่คนทั้งประเทศที่ยอมรับเส้นทางการต่อสู้แบบสันติวิธี คานธีมองชีวิตแบบไม่ แยกส่วน เขาจึงไม่แบ่งแยกระหว่างความประพฤติส่วนตัวกับพฤติกรรมทางสังคม หลักความประพฤติ ๑๑ ข้อของอาศรมก็เช่นกัน มันคือสิ่งที่ต้องนำไปปฏิบัติในสังคม การแบ่งแยกว่าคุณความดีบางอย่าง เป็นเรื่องเฉพาะบุคคล ทำให้สังคมพลาดโอกาสที่จะได้รับประโยชน์จากคุณค่าหลายๆอย่าง คานธีนำ เรื่องนี้มาใช้ให้ถูกทางด้วยการมองเห็นความจริงที่ว่า คุณความดีของปัจเจกย่อมไร้ค่าหากไม่นำมา ปฏิบัติร่วมกันในสังคม และหลักความประพฤติทั้ง ๑๑ ข้อของอาศรมก็เป็นไปเพื่อการนี้โดยตรง

หลักความประพฤติ ๕ ข้อ (จาก ๑๑ ข้อ) ที่คานธีนำมาใช้ชาวอาศรมปฏิบัติ มีที่มาจากคำ สอบของทุกศาสนาในโลก เรียกว่า ปัญจมหาวัตร หรือ ยมะ ในวัฒนธรรมอินเดีย ได้แก่ ความจริง อหิงสา พรหมจรรย์ การไม่สะสมทรัพย์สมบัติ และการไม่ลักขโมย คานธีไม่เคยอ้างว่าตนเป็นคนคิด หลักการพวกนี้ขึ้นมาเอง เขาบอกว่า “ข้าพเจ้าไม่มีอะไรใหม่ๆ มาสอนชาวโลก ความจริงและอหิงสา เป็นเรื่องเก่าแก่ที่มีมานานเท่ากับขุนเขา” ในสังคมที่รู้จักคำสอนทางศาสนามานานนับพันปี หลักความ ประพฤติเหล่านี้เป็นสิ่งที่ทุกคนรู้จักดี และยังเป็นสิ่งที่ทุกคนน้อมรับไว้ในมโนสำนึก

หลักความประพฤติอีก ๒ ข้ออาจเรียกว่าเป็นส่วนเสริม คานธีถือว่าการรู้จักควบคุมความ ออยากทางล้น หรือ อาสวัต เป็นสิ่งจำเป็นต่อการรักษาพรหมจรรย์ เขาตีความอาสวัตว่า “คนที่รู้จัก ควบคุมความอยากทางล้น ย่อมควบคุมอายตนะอื่นๆ ของตนได้” อาสวัตจึงเป็นการเกื้อกูลต่อการถือ พรหมจรรย์ หรือละเว้นจากการมีเพศสัมพันธ์ หลักความประพฤติเสริมข้อที่สอง คือ ความไม่กลัวหรือ ความกล้าหาญ คุณธรรมข้อนี้จำเป็นสำหรับการฝึกฝนคุณธรรมข้ออื่นทุกข้อ ยกตัวอย่างเช่น คุณไม่ อาจฝึกเรื่องการยึดมั่นในความจริงหรืออหิงสาทางความคิด คำพูด และการกระทำได้ เว้นแต่คุณจะเป็นอิสระจากความกลัว

หลักความประพฤติที่เหลืออีก ๔ ข้อเกิดขึ้นเพราะความจำเป็นของสถานการณ์ที่เป็นอยู่ใน อินเดียในยุคสมัยของคานธี พันธสัญญา ๔ ข้อนี้ยังใช้ได้กับวัฒนธรรมอื่นและยุคสมัยอื่น แต่มันเหมาะ กับสังคมอินเดียในเวลานั้นมาก หลัก ๔ ข้อนี้ได้แก่ การยอมรับและเคารพในศาสนาทุกศาสนาอย่าง เท่าเทียมกัน การให้เกียรติต่ออาชีพผู้ใช้แรงงาน การยกเลิกชนชั้นจัณฑาล และสวเทค๕ หรือการ สนับสนุนชุมชนใกล้เคียง ความแตกแยกระหว่างฮินดูกับมุสลิมเป็นปัญหาหนักสุดที่คานธีต้องเผชิญ ในช่วงชีวิตของเขา การเคารพและยอมรับในศาสนาอื่นจึงเป็นประเด็นสำคัญที่สุดสำหรับคานธีและผู้ ที่ร่วมต่อสู้กับเขา เขาเริ่มทำเรื่องนี้ตั้งแต่ในอาศรมและขยายไปทั่วประเทศ คานธียังพบว่าสังคมแบ่ง ออกเป็นสองชนชั้น คือพวกที่ทำงานใช้แรงงาน กับพวกเลี้ยงชีพโดยอาศัยแรงงานคนอื่น คานธีวาง หลักเรื่องการให้เกียรติผู้ใช้แรงงาน เพราะต้องการมุ่งไปที่ต้นตอของความแตกต่างทางชนชั้น การดูถูก คนที่เป็นจัณฑาลหรือการเลือกปฏิบัติกับคนในวาระต่างๆ ที่ทำกันมานาน เป็นคำสาปอีกข้อที่กั ดร่อนสังคมอินเดีย การยกเลิกชนชั้นจัณฑาลจึงเป็นพันธสัญญาข้อหนึ่งในอาศรมของเขาอย่าง หลักเคียงไม่ได้ และยังเป็นประเด็นในการทำงานพัฒนาชุมชน

การทำงานพัฒนาชุมชน นับแต่วันที่เขาเริ่มงานต่อต้านแบบสันติวิธี เขาก็คิดทำงานเชิงบวกควบคู่ไปด้วย ห้องทดลองการทำงานพัฒนาชุมชนแห่งแรกของคานธีคือ อาศรมสองแห่งที่เขาตั้งขึ้นที่แอฟริกาใต้ ที่เรียกว่าชุมชนฟินิกซ์และไรต์อลสตอย คานธีใช้วิธีอหิงสาของสัตยาเคราะห์ต่อสู้กับการกดขี่ เขาก็ได้ใช้การทำงานพัฒนาชุมชน เป็นวิธีทำให้ประชาชนมองเห็นภาพสังคมแบบใหม่ที่พวกเขาอยากเห็น นั่นก็คือสังคมที่ไม่ใช้ความรุนแรง ขณะที่สัตยาเคราะห์พยายามขจัดความอยุติธรรมให้หมดไปจากสังคม การทำงานพัฒนาชุมชนก็เป็นตัวสร้างสังคมแบบใหม่ ที่จะหวนเมล็ดพันธุ์แห่งสันติภาพและความยุติธรรมให้เกิดขึ้นงานพัฒนาชุมชนที่เขาเป็นคนวางโครงร่างให้กลุ่มแนวร่วมคองเกรสแห่งชาติอินเดียก็ครอบคลุมวิถีชีวิตของคนอินเดียส่วนใหญ่

ในด้านเศรษฐกิจ งานพัฒนาชุมชนประกอบด้วยโครงการผลิตผ้าคาคี งานหัตถกรรมท้องถิ่น และการสร้างความเท่าเทียมด้านแรงงานและเศรษฐกิจ ในด้านการเมือง งานพัฒนาชุมชนคือการสร้างความสามัคคีระหว่างฮินดูกับมุสลิม การยกเลิกชนชั้นจัณฑาล การยกระดับบทบาทและสถานภาพสตรี รวมทั้งการทำงานกับกลุ่มอติวาสิ๗ และผู้ป่วยโรคเรื้อน ด้านศิลปวัฒนธรรมประกอบด้วยงานการศึกษาแผนใหม่ ซึ่งครอบคลุมการศึกษาทุกด้านตั้งแต่เกิดจนตาย การรักษาความสะอาดภายในชุมชน การเผยแพร่ความรู้ด้านสุขอนามัย และการห้ามจำหน่ายสุรา

คานธีต้องการทำงานพัฒนาชุมชนแบบบูรณาการ เขาจะแยกงานออกเป็นส่วนๆ หรือเป็นงานเฉพาะด้าน นี่คือเหตุผลว่าทำไมเมื่อเขาออกจากคุกครั้งสุดท้าย เขาก็ยืนยันที่จะก่อตั้ง “สมาคมนาคาเสวะ” หรือการทำงานรับใช้ชุมชนอย่างรอบด้าน เขาเคยหลงคิดไปว่าชาวบ้านที่สนใจงานหัตถกรรมท้องถิ่นอย่างการทอผ้าคาคี คงสนใจงานรณรงค์เรื่องความสามัคคีระหว่างฮินดูกับมุสลิม และการยกเลิกชนชั้นจัณฑาลด้วย ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ทำงานปั่นด้ายและทอผ้า แนวคิดทางเศรษฐกิจของคานธี ประกอบด้วย ๖ ประการ คือ ๑. ระบบเศรษฐกิจจะต้องมีคุณธรรมกำกับ ๒. แนวคิดเรื่องการจำกัดความต้องการ ๓. แนวคิดเรื่องการใช้แรงงานเพื่ออาหาร ๔. แนวคิดเรื่องการกระจายผลผลิตและเทคโนโลยี ๕. แนวคิดเรื่องชุมชนและสังคมพึ่งตนเอง ๖. แนวคิดเรื่องทรัพย์สิน คือ การผนวกข้อดีของกิจการเอกชนเข้ากับการเป็นเจ้าของโดยสังคม

เราเห็นการอุทิศตัวของคานธีผ่านของขวัญสามชิ้นนี้ เอกทศวัตร์เผยให้เห็นคุณสมบัติภายในหรือความดีงามที่ทำให้เขาเป็นมหาตมาโดยเฉพาะที่อินเดีย สัตยาเคราะห์เป็นวิถีชีวิต ปรัชญาและวิธีการต่อสู้ซึ่งในแง่หนึ่งมันทำให้เขากลายเป็นที่รู้จักของคนทั้งโลก ส่วนงานพัฒนาชุมชนกลับไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร แต่ถึงกระนั้นมันก็ได้แสดงให้เห็นภูมิปัญญาจากอดีตที่ช่วยให้เขาดึงเอาพลังในตัวออกมาใช้ สัตยาเคราะห์คือผลงานที่ปรากฏเป็นจริงในปัจจุบัน และงานพัฒนาชุมชนคือสิ่งที่ทำให้เราพอจะมองเห็นภาพอนาคตที่เขาปรารถนา แม้ว่าภาพนั้นจะเลื่อนรางมากก็ตาม

แต่งงานทั้งสามด้านก็สัมพันธ์กัน ดุลเดียวกับที่อดีต ปัจจุบัน และอนาคตไม่อาจแยกจากกันได้ ในจำนวนหลักการ ๑๑ ข้อ คานธียืมมาจากอดีต ๗ ข้อ ได้แก่ ความจริง อหิงสา การไม่สะสมทรัพย์สมบัติ การไม่ลักขโมย การถือพรหมจรรย์หรือเว้นจากการเสพงาม การรู้จักประมาณในการบริโภค และความกล้าหาญ ทั้งหมดนี้แม้จะมาจากอดีตแต่ก็ยังมีค่าสำหรับทุกยุคทุกสมัย วัตรอีก ๔ ข้อ คือ การทำงานใช้แรงงาน สวเทศการเคารพหรือยอมรับต่อทุกศาสนา และการยกเลิกชนชั้นจัณฑาล เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเพราะความจำเป็นของสภาพสังคมในยุคสมัยของคานธี แต่ทั้งหมดนั้นก็ยังมีค่าล้ำสมัย

และไม่เพียงแต่สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบันเท่านั้น เพราะดูเหมือนมันยิ่งกลายเป็นเรื่องสำคัญ เมื่อปัจจุบันกำลังเคลื่อนเข้าสู่อนาคต

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ ได้ผลการวิจัยว่า **แนวคิดริภาวะสัมพันธ์ของมหาตมะ คานธี ในฐานะเป็นรากฐานของสันติภาพ** หลักการต่อสู้แบบ สัตยาเคราะห์อยู่ที่การมีคุณธรรม จริยธรรม มุ่งขจัดความรู้สึกเป็นศัตรู โดยไม่ใช้กำลังกายหรือการ บีบบังคับ ขณะเดียวกันก็พร้อมเป็นฝ่ายยอมรับความเจ็บปวด ตามความเห็นของคานธี สัตยาเคราะห์หมายถึงการแสวงหาความจริง และมุ่งมั่นที่จะไปให้ถึงจุดนั้นด้วยสันติวิธีอย่างไม่มีวันย่อ ท้อ สัตยาเคราะห์คือความรักที่แสดงออกผ่านการโน้มน้าวใจ การขอร้อง การทำให้ฝ่ายตรงข้ามหันมา สนใจเหตุผลของการต่อสู้ ขณะเดียวกันก็พร้อมยอมรับความทุกข์ความเจ็บปวดที่ตนเองอาจได้รับ หรือถูก ฝ่ายตรงข้ามลงโทษ สัตยาเคราะห์ไม่ใช่การใช้กำลังทางกาย นักสู้สัตยาเคราะห์ไม่มีวันทำให้ฝ่ายตรง ข้ามเจ็บปวดไม่ว่าทางร่างกายหรือจิตใจ ผู้ใช้สัตยาเคราะห์ในการต่อสู้ต้องไม่มีความคิดปองร้ายอยู่ใน ใจ สัตยาเคราะห์เป็นเรื่องของพลังใจอันบริสุทธิ์ สัตยาเคราะห์จึงใช้ในรูปของการไม่ให้ความ ร่วมมือ คือความพยายามที่จะปลุกมวลชนให้ตื่นขึ้นมาตระหนักรู้ในศักดิ์ศรีและอำนาจของตน เป็น การแข่งขันไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับความชั่วร้ายที่ตนไม่มีส่วนรู้เห็นและไม่ยินดีด้วย คานธีย้ำเสมอว่าการ ไม่ให้ความร่วมมือกับสิ่งชั่วร้ายเป็นหน้าที่ที่เราต้องทำ มากเท่ากับการให้ความร่วมมือกับพลังฝ่ายดี

หลักสำคัญของสัตยาเคราะห์อยู่ที่การมีคุณธรรมจริยธรรม ไม่ได้อยู่ที่รูปแบบ หลักการ สำคัญคือต้องใช้ความจริงเป็นพื้นฐานในการต่อสู้และใช้อหิงสาหรือความเมตตาเป็นวิธีการ สัตยาเคราะห์มุ่งขจัดความรู้สึกเป็นศัตรู แต่ไม่ต้องการทำร้ายบุคคลที่เป็นศัตรู อหิงสามีไว้ใช้ต่อต้าน ความชั่ว ไม่ได้ต่อต้านคนทำชั่ว สัตยาเคราะห์เป็นพลังที่นำไปใช้ได้ทั้งโดยปัจเจกและโดยชุมชน ทั้งใน เรื่องการเมืองและเรื่องในครอบครัว และใช้ได้เหมือนกันหมดไม่ว่าจะเป็นผู้ชาย ผู้หญิงหรือเด็ก ความ จริงและการกระทำที่ตั้งอยู่บนความซื่อสัตย์ วิธีใช้คือการไม่ให้ความร่วมมือในความไม่ถูกต้อง ดังจะ เห็นได้จาก ข้อคิดของบาทหลวงเวอร์ริเออร์ เอลวิน นักบวชชาวอังกฤษผู้อุทิศชีวิตให้การแปลคำสอน จากศาสนาคริสต์เป็นภาษาถิ่นอินเดีย เขากล่าวว่า “เหตุผลที่มีน้ำหนักมากที่สุดว่าอินเดียสมควรได้รับ เอกราช คือวิธีการที่คนอินเดียหยิบมาใช้ในการต่อสู้ การต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์แสดงให้เห็นถึง คุณสมบัติทุกข้อทุกประการของประเทศที่พร้อมจะปกครองตนเอง ความขัดแย้งระหว่างฮินดูและ มุสลิมไม่มีให้เห็นในหมู่ผู้ร่วมต่อสู้ อินเดียสามารถลดการใช้กำลังทหารได้ด้วยใจอันสงบ สัตยาเคราะห์ คงพิสูจน์ให้เห็นแล้วว่าเป็นดอกไม้ที่งดงามที่สุดแห่งวัฒนธรรมอินเดียโบราณ และเป็นของขวัญอัน ประณีตสูงสุดต่อชีวิตและสำนึกคิดของคนในโลก”

หลักเอกทศวัตร เป็นข้อวัตรปฏิบัติที่มหาตมะ คานธี ได้นำหลักคำสอนทางศาสนา ๑๑ ประการมาปฏิบัติแนวจุดร่วมของมวลชนเพื่อความเป็นหนึ่งเดียวเป็นคุณธรรมของปัจเจกชนให้เป็น ค่านิยมในสังคม มหาตมะ คานธีมองชีวิตแบบไม่แยกส่วน จึงไม่แบ่งแยกกระหว่างความประพฤติ ส่วนตัวกับพฤติกรรมทางสังคม ความจริงจึงเป็นคุณค่าทางสังคม ไม่ใช่แค่คุณความดีเฉพาะบุคคล

งานพัฒนาชุมชนเป็นพิมพ์เขียวกว้างๆ ของสังคมอินเดียในอนาคตที่คานธีอยากเห็น ทั้ง งานสัตยาเคราะห์และงานพัฒนาชุมชนเป็นการทำงานในสองมิติที่เกื้อกูลกันตามยุทธศาสตร์การ ทำงานโดยรวมของมหาตมะ คานธี มุ่งการพัฒนาชุมชนใน ๔ด้าน ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง ด้าน

สังคมและด้านศิลปวัฒนธรรม ในด้านเศรษฐกิจ งานพัฒนาชุมชนประกอบด้วยโครงการผลิตผ้าคาคัด งานหัตถกรรมท้องถิ่น และการสร้างความเท่าเทียมด้านแรงงานและเศรษฐกิจ ในด้านการเมือง งานพัฒนาชุมชนคือการสร้างความสามัคคีระหว่างอินดูกับมุสลิม การศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ รวมถึงการทำงานกับนักเรียนนักศึกษาและชาวนา ในด้านสังคมก็ยังเป็นเรื่องความสามัคคีระหว่างอินดูกับมุสลิม การยกเลิกชนชั้นจัณฑาล การยกระดับบทบาทและสถานภาพสตรี ด้านศิลปวัฒนธรรมประกอบด้วยงานการศึกษาแผนใหม่ ซึ่งครอบคลุมการศึกษาทุกด้านตั้งแต่เกิดจนตาย การรักษาความสะอาดภายในชุมชน การเผยแพร่ความรู้ด้านสุขอนามัย และการห้ามจำหน่ายสุรา มหาตมะ คานธีต้องการทำงานพัฒนาชุมชนแบบบูรณาการ จะไม่แยกงานออกเป็นส่วนๆ หรือเป็นงานเฉพาะด้าน

หลักตรีภาวะสัมพันธ์ จากมหาตมะ คานธี ครอบคลุมแนวทางการทำงานแบบใหม่สามวิธี เพื่อบรรลุเป้าหมายที่เขาตั้งไว้ นั่นคือ ทำให้อินเดียได้รับเอกราชในความหมายที่กว้างที่สุด ได้แก่ เอกราชทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เพื่อไปให้ถึงเป้าหมายดังกล่าว ได้ว่าสภาพสังคมที่ปราศจากความรุนแรง สังคมที่ตั้งอยู่บนหลักการกระจายอำนาจที่ประชาชนรู้จักพึ่งตนเอง โดยทำงานบนหลักแห่งการเคารพตนเอง การใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย ความสมานฉันท์ และการมีจิตใจมุ่งรับใช้ผู้ด้อยโอกาสในสังคม งานพัฒนาชุมชนคือยุทธศาสตร์การทำงานที่เป็นสะพานเชื่อมระหว่างเป้าหมายสองอย่าง คือ การปกครองตนเองอย่างสมบูรณ์ หรือ บูรณสวราชย์ กับ ความเป็นจริงในชีวิตประจำวันของคนในประเทศ

เราเห็นการอุทิศตัวของคานธีผ่านแนวคิดสามเรื่องนี้ เอกทศวัตร์เผยให้เห็นคุณสมบัติภายใน หรือความดีงามที่ทำให้เขาเป็นมหาตมะโดยเฉพาะที่อินเดีย สัตยาเคราะห์เป็นวิถีชีวิต ปรัชญา และวิธีการต่อสู้ซึ่งในแง่หนึ่งมันทำให้เขากลายเป็นที่รู้จักของคนทั้งโลก ส่วนงานพัฒนาชุมชนกลับไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร แต่ถึงกระนั้นก็ได้แสดงให้เห็นภูมิปัญญาจากอดีตที่ช่วยให้เขาดึงเอาพลังในตัวออกมาใช้ สัตยาเคราะห์คือผลงานที่ปรากฏเป็นจริงในปัจจุบัน และงานพัฒนาชุมชนคือสิ่งที่ทำให้เราพอจะมองเห็นภาพอนาคตที่เขาปรารถนา แม้ว่าภาพนั้นจะเลื่อนรางมากก็ตาม แต่งานทั้งสามด้านก็สัมพันธ์กัน ดุจเดียวกับที่อดีต ปัจจุบัน และอนาคตไม่อาจแยกจากกันได้ ในจำนวนหลักการ ๑๑ ข้อ คานธียืมมาจากอดีต ๗ ข้อ ได้แก่ ความจริง อหิงสา การไม่สะสมทรัพย์สินสมบัติ การไม่ลักขโมย การถือพรหมจรรย์หรือเว้นจากการเสพงาม การรู้จักประมาณในการบริโภค และความกล้าหาญ ทั้งหมดนี้แม้จะมาจากอดีตแต่ก็ยังมีค่าสำหรับทุกยุคทุกสมัย วัตร์อีก ๔ ข้อ คือ การทำงานใช้แรงกาย สวเทศ การเคารพหรือยอมรับต่อทุกศาสนา และการยกเลิกชนชั้นจัณฑาล เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเพราะความจำเป็นของสภาพสังคมในยุคสมัยของคานธี แต่ทั้งหมดนั้นก็ยังมีความกล้าสมัย และไม่เพียงแต่สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบันเท่านั้น เพราะดูเหมือนมันยิ่งกลายเป็นเรื่องสำคัญเมื่อปัจจุบันกำลังเคลื่อนเข้าสู่อนาคต

หลักการทั้ง ๗ ข้อที่ใช้ได้ในทุกกาลสมัยมีค่าสำหรับคนทุกประเทศขณะที่อีก ๔ ข้อที่เหลือยังสามารถนำไปปรับใช้ได้กับคนทั่วโลก หากปรับเปลี่ยนให้เหมาะสม เอกทศวัตร์นี้จึงกล่าวได้ว่าอยู่เหนือกาลเวลาจริงๆ

สัตยาเคราะห์นั้นแม้จะรู้กันว่าเป็นวิถีต่อสู้เพื่อเรียกร้องความยุติธรรม แต่แท้จริงก็เป็นวิถีชีวิต และหากจะดูชีวิตของคานธีผู้มองว่าเป้าหมายและวิธีการต้องสอดคล้องกันเป็นตัวอย่างสัตยาเคราะห์ก็ไม่ต่างอะไรกับหลักปรัชญาข้อหนึ่ง

ส่วนงานพัฒนาชุมชนที่นำมาใช้เป็นยุทธวิธีในการต่อสู้ ก็เป็นการรวมเอาหลักการต่อสู้ที่เป็นอมตะเข้ากับความต้องการของสภาพสังคมในเวลานั้น และมันได้กลายเป็นเครื่องมือชิ้นสำคัญที่คานธีใช้สร้างสังคมอินเดียในอนาคตอย่างเป็นขั้นเป็นตอน

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ทำให้ผู้วิจัยพบแนวความคิดใหม่ที่ได้รับมาจากผลการวิจัย เพื่อใช้เป็นแนวทางศึกษาเรียนรู้ปรัชญาของมหาตมะ คานธี และการวิจัยครั้งต่อไป

๑. การวิจัยครั้งต่อไป จะต้องทำการศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดทางการเมืองกับนักปรัชญาเมธีท่านอื่น อาจจะเป็นนักปรัชญาเมธีตะวันตกกับตะวันออกที่มีแนวความคิดโดดเด่น

๒. ควรมีการศึกษาวิจัย การศึกษาเปรียบเทียบหลักพัฒนาชุมชนในพระพุทธปรัชญาเถรวาทกับคานธี

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ในการนำแนวคิดของคานธีไปใช้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

๑) ควรจะนำแนวคิดของคานธีไปใช้ทั้งขบวนการ ไม่ใช่หยิบยกส่วนใดส่วนหนึ่งไปใช้เพียงอย่างเดียว

๒) ควรจะนำแนวคิดไปสอนในโรงเรียน เพื่อจะได้เข้าใจในหลักประชาธิปไตย

๓) รัฐควรส่งเสริมสนับสนุนการเผยแพร่แนวคิดของคานธีให้กว้างมากขึ้น โดยการให้ความรู้แก่ประชาชนและมีกิจกรรมการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องและจริงจัง เพราะการปฏิบัติที่ถูกต้องจะทำให้เข้าถึงและเข้าใจ

๔) ภาครัฐควรที่จะมีส่วนร่วมกับประชาชนควรจัดให้มีการเข้าค่ายประชาธิปไตยแก่ข้าราชการตลอดถึงพนักงานของหน่วยงานเอกชน เพื่อจะเข้าถึงแก่นแท้ของชีวิตว่า เราจะอยู่ร่วมกันได้อย่างไรและจะสามารถทำให้ชีวิตมีความสุขได้อย่างไร

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

งานวิจัยนี้ ได้กล่าวถึงการศึกษาเรื่องการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องตรีภาวะสัมพันธ์ในปรัชญาของคานธี ในฐานะเป็นฐานของสันติภาพ ในลักษณะกว้างและครอบคลุม โดยการศึกษาวิเคราะห์อย่างละเอียดเกี่ยวกับเรื่องตรีภาวะสัมพันธ์ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่สังคม แต่ยังมีแง่มุมที่สามารถจะนำไปศึกษาค้นคว้าต่อไป

ผู้วิจัยขอเสนอประเด็นสำหรับผู้วิจัย ดังนี้

๑) การศึกษาผลกระทบต่อสังคมจากการศึกษาแนวคิดเรื่องตรีภาวะสัมพันธ์ในปรัชญาของคานธี ในฐานะเป็นฐานของสันติภาพพฤติกรรมของประชาชนประชาธิปไตย

๒) ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดของคานธีกับนักปรัชญาตะวันออกและตะวันตกท่านอื่น

บรรณานุกรม

ข้อมูลปฐมภูมิ

๑. หนังสือ/ตำรา

- คานธี, โมहनทาส การามจันทร์. **อัตชีวประวัติ หรือข้าพเจ้าทดลองความจริง**. แปลโดย กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย. กรุงเทพฯ : อาศรมวัฒนธรรมไทย- ภารต, ๒๕๒๙.
- _____ **แต่นักศึกษา**. แปลโดย กรุณา- เรื่องอุไร กุศลาสัย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศึกษิตสยาม, ๒๕๒๑.
- _____ **โลกทั้งผองพี่น้องกัน**. แปลโดย กรุณา- เรื่องอุไร กุศลาสัย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ลายสือไทย, ๒๕๒๓.
- นารายณ์ เดชชาย เขียน อนิตรา พวงสุวรรณ แปล. **คานธีรำลึก : มหาบุรุษอหิงสา**. กรุงเทพมหานคร : หจก.สามลดา, ๒๕๕๗.

ข้อมูลทุติยภูมิ

๑. ภาษาไทย

- กรุณา- เรื่องอุไร กุศลาสัย. **มหาภคตยุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัทเคล็ดไทย, ๒๕๓๙.
- _____ **วาทะคานธี**. (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง. ๒๕๒๐.
- จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา. **“สัตย์ครหะ วิธีการต่อสู้เพื่อความยุติธรรมของคานธี” มหาตมา คานธีอนุสรณ์**. อาศรมวัฒนธรรมไทย- ภารต. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์. **ประวัติแนวความคิดทางสังคม**. (History of Social Thought). กรุงเทพฯ : สำนักการพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕.
- ชัยชนะ พิมาณแมน. **ความคิดทางการเมืองของมหาตมะ คานธี**. คณะรัฐศาสตร์. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๗.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. **ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์ กับ การเมืองไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๒๓.
- เดออร์ แบร์รี. วิลเลียม ฮีโอดอร์. **บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย**. จำนงค์ ทองประเสริฐ ผู้แปล. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๓.
- ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวินวัฒน์ และ ศรีนทิพย์ สตรีศิลป์. **การทดลองของมหาตมะ คานธี** กรุงเทพฯ : จักรานุกูลการพิมพ์, ๒๕๒๗.
- เทียนชัย วงศ์สุวรรณ. **Global Vission : สู่กระบวนทัศน์ใหม่**. กรุงเทพฯ : บริษัทพิมพ์ดีจำกัด, ๒๕๓๙.

ปรีชา ช่อประทุมมา. **คำธิ์ในโลกของหนังสือ**. กรุงเทพมหานคร : ทานตะวัน, ๒๕๒๗.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ-ไทย**. ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พิมพ์ครั้งที่๓.
กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๓.

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธรเถร). **ศาสนาสาฎก**. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา,
๒๕๔๘.

สวามีสัตยานันท์บุรี. **มหาตมะ คานธี ผู้ปฏิวัติอินเดีย**. พระนคร : อาศรมวัฒนธรรม
ไทย-การต, ๒๔๙๕.

สิทธิ บุตรอินทร์. **ปรัชญาการเมืองเบื้องต้น**, สาขาวิชาปรัชญา คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. กรุงเทพฯ : กุญแจการพิมพ์, ๒๕๒๓.

แสง มนวิฑูร. **ศรีมัทภควิฑิตตา (บทเพลงแห่งชีวิต)**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่ง
ประเทศไทย, ๒๕๐๙.

สุมาลี มหณรงค์ชัย. **อินดู-พุทธ จุดยืนที่แตกต่างกัน**. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๖.

สารานุกรม **Britannica Concise Encyclopedia ภาษาไทย, เล่ม ๒**, กรุงเทพฯ :
บริษัท มีเดีย แม็กเน็ต จำกัด, ๒๕๕๑.

อรุณ คานธี เขียน อนิตรา พวงสุวรรณ แปล. **กัศตูร์บา**. กรุงเทพฯ : หจก.สามลดา ๒๕๔๘.

อดุล วิเชียรเจริญ, “ปรัชญาการเมืองของมหาตมะ คานธี”, **ในรวมบทความปรัชญา**,
รวบรวมและจัดพิมพ์โดย พินิจ รัตนกุล, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรม
ศาสตร์, ๒๕๑๖.

(๒) บทความ :

คานธี, โมหันทาส การามจันทร์, “พระพุทธรเจ้า,” แปลโดย กรุณา – เรื่องอุไร กุศลาสัย. **มหาต
มา คานธี อนุสรณ์**. อาศรมวัฒนธรรมไทย-การต, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔ : ๔๑.

๓. วิทยานิพนธ์

ฉวีวรรณ เสร็จกิจ, “ลักษณะมนุษยนิยมในความคิดของมหาตมะ คานธี”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์
มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐

ชวลี ไชยธีรพันธุ์. “อหิงสาในความคิดของมหาตมะ คานธี,” **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต**
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

สุขสันต์ จันทะโชโต. “การศึกษาเปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมในพุทธปรัชญาและปรัชญา
ภควิฑิตตา”. **ปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๒๘.

พระปริยัติธาดา. **ความกล้าหาญของมหาตมะ คานธี ในมุมมองพระพุทธศาสนา**, สารนิพนธ์พุทธ
ศาสตร์ดุสิตบัณฑิต, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยบัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๘.

เรื่อบ เมืองมั้น. “มหาดมะ คานธี กั้บการพยายามแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างฮินดูและมุสลิม.”
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔.

๒. ภาษาอังกฤษ :

1. PRIMARY SOURCES :

A.C. Niemeijer, **The Khilafat Movement In India**. The Hague: Martinus Nijhoff, 1972.

Gandhi M.K. . **An Autobiography. The Story of My Experiments with Truth**. tr. by Mahadev Desai, Fifth edition. Ahmedabad : Navajivan Publishing House, 1934

Gandhi M.K. . **Non-Violence Resistance**. Fifth edition., 1951.

Gandhi M.K. . **Non-Violence Resistance**. Dover edition., 2001.

_____.From **Yervada Mandis**. tr. By Vaiji Govindiji Desai. 3rd eds. Ahmedabad : Navajivan Press, 1945.

_____.**Non-violence in Pleace and War**, Ahmedbad : Navajivan Publishing House, 1942.

_____.**Sarvodaya** (the welfare of all) edited by Bharatan kumarappa. Ahmedabad : Navajivan Publishing House, 1958.

_____.**Speeches and Writing of Mahatma Gandhi**. 4 .ed. Madras : Natesan, 1934.

_____.**The Story of My Experiments with truth**. tr. By Bahadev Haribha Desai and Pyarelal Nair. Ahmedabad : Navajivan Press, 1929.

2. SECONDARY SOURCES :

(1) BOOKS.

Altekar. A.S. **State and Government India**. Calcutta press, 1955.

Arnold W. Green. **Sociology**. New York : Mc. Graw-Hill Book Co.,1972.

B.R. Ambedkar Ranade. **Gandhi and Jinnah**. Bombay : Thacker, & Co, 1943.

Bose, Nirmal Kumar. **Selections From Gandhi**. Fouth Printing. Ahmedabad : Navajivan Publising House, 1972.

Bose, Nirmal Kumar “Interview with Mahatma Gandhi,” **Modern Review**. June-December 1935.

Boyd, h. Wilsom. **Ultimacy as Unifier in Gandhi**. Delhi : Manohar Publisher,1981.

- Dhirendra Mohan Datta. **The Philosophy of Mahatma Gandhi.** Third Printing. Wisconsin : The University of Wisconsin Press, 1972.
- Doke, J.K. **An India Patriot in South Aafrica.** Varanasi press, 1965.
- Jagdish S. Sharma. **India's Struggle for Freedom.,** New Delhi : S. chand &Co., 1962.
- Magaret Chatterjee. **Gandhi's Religious Thought.** Indiana : University of Notredame Press, 1983.
- Mashruwala, K.G. **Gandhi and Nheru.** New Delhi press,1965.
- Mehta, C.L.L **Understanding India.** New Delhi press, 1967.
- Mukherjee, G.N. **Anarchist Thought in India.** Varanasi press, 1966.
- M.K. Gandhi . **The Story of My Experiments with Truth.**tr. By Mahadev Haribha Desai and Pyarelal Nair.(Ahmedabad : Navajivan Press, ୧୯୭୯.
- R.K. Prabhu and U.R. Rao. **The Mind of Mahatma Gandhi.** Bombay : Oxford University Press, 1945.
- Roger W. Bobson. **Religion and Business.** New York : The Macmillan Company, 1920.
- Rama Shanker Srivastava. **Contemporary Indian Philosophy.** Bombay : Oxford University Press, 1948.
- Sathanam, K. **Satyagraha and The State .** Bombay : Asia Publishing House, 1960.
- Sanatana Dhamma, **An Advaced Text Book of Hindu Religion and Ethics, Part II,** Chap.IV.,
- Sen. N.R **Glorious Thought of Gandhi.** Calcatta a press, 1967.
- Tendulkar, D.K. **Mahatma : Life of Mahandas Karamchand Gandhi.** 8 vols. Bombay : Karantaka, 1951-54.
- Thomas Ford Hoult. **Dictionary of Modern Sociology.** A Little field, Adam Co., 1969,
- J.T.F. Joedens.“Gandhi's Religion and Hindu Heritage,” **India and The World.** (ed) Sibanarayan Ray. Bombay : Nachiketa Publications, 1970
- M.K.Gandhi. **Teaching of Mahatma Gandhi.** Ed. JP. Chamder, 1947 .
- M.K.Gandhi.. **The Collected work of Mahatma Gandhi.** Delhi : Director, Publication Division.
- M.K.Gandhi. **The Comunist Party of India** “New Age” Vol 2 : 46-55.
- M.K.Gandhi.. “Young India,” **With a breif Sketch of the Non- Viloence.** : 129.
- M.K.Gandhi. “**Young India**” 5 March 1925 .
- M.K.Gandhi..“Young India,” **With a preface.** by babu Rajendra Prasad. Madras : S. Ganesan, 1929, 1929.
- M.K.Gandhi. “**Young India**” 31 March 1931.
- M.K.Gandhi.. **New York Time.** February 24, 1956.

อินเทอร์เน็ต

th.wikipedia.org/wiki/เฮนรี_เดวิด_ทอโร เข้าเมื่อ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๑.

th.wikipedia.org/wiki/จอห์น_รัสคิน เข้าเมื่อ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๑.

th.wikipedia.org/wiki/ลีโอบ็อบ ทอลสตอย เข้าเมื่อ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๑.

มหาตมา คานธี, วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี, ([ออนไลน์](#)), แหล่งที่ : <http://th.wikipedia.org/wiki>
(๓๐ กันยายน ๒๕๕๗).

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กฤต ศรียะอาจ
วัน/เดือน/ปีเกิด	วันที่ ๒๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๑
ชาติภูมิ	บ้านเลขที่ ๙ หมู่ที่ ๑๑ บ้านโนนสีดา ตำบล ชี้เหล็ก อำเภอ อาจสามารถ จังหวัด ร้อยเอ็ด
ที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ ๗๘/๔๑ หมู่ ๑๔ ตำบลบางครุ อำเภอ พระประแดง จังหวัด สมุทรปราการ
การศึกษา	-พ.ศ. ๒๕๒๗ สำเร็จการศึกษา นักธรรมชั้นเอก -พ.ศ. ๒๕๓๒ สำเร็จการศึกษา เปรียญธรรม ๔ ประโยค -พ.ศ. ๒๕๓๗ สำเร็จการศึกษาหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ. : ปรัชญา) รุ่น ๔๑ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย -พ.ศ. ๒๕๔๑ สำเร็จการศึกษาหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม. : ปรัชญา) รุ่น ๑๐ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ประสบการณ์การทำงาน	พ.ศ. ๒๕๔๑ เป็นเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๘ บรรจุตำแหน่งอาจารย์ ภาควิชาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ภาคผนวก

ประวัติ มหาตมะ คานธี^๑

ค.ศ	เหตุการณ์สำคัญ
๑๘๖๙	เกิดที่เมืองโพระพันทระ รัฐคุชราต ประเทศอินเดีย เมื่อวันที่ ๒ ตุลาคม
๑๘๗๖	ปฐมนิศึกษาในรัฐราชโกฏ หนึ้นกับกัสตุรบา
๑๘๘๓	แต่งงานกับกัสตุรบา
๑๘๘๕	บิดาถึงแก่กรรม
๑๘๘๗	ผ่านการสอบชั้นมัธยมปริบูรณ์ เข้าเรียนต่อในมหาวิทยาลัยสันวัลทาสที่เมืองภวะนคร
๑๘๘๘	เดินทางไปประเทศอังกฤษ เมื่อวันที่ ๔ กันยายน เพื่อศึกษากฎหมาย
๑๘๘๙	พูดในที่สาธารณะเป็นครั้งแรก ในประเทศอังกฤษต่อที่ประชุมนักมั่งสิริวัติ
๑๘๙๑	เป็นเนติบัณฑิต เมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน โดยสารเรือกลับประเทศอินเดียถึงบอมเบย์ เมื่อวันที่ ๗ กรกฎาคม พอถึงก็ได้ทราบข่าวการฆาตกรรมของมารดา
๑๘๙๒	เดินทางไปแอฟริกาใต้ ในเดือนเมษายน เพื่อว่าความในคดีแพ่ง
๑๘๙๔	คดีตกลงกันได้ด้วยความประนีประนอม
๑๘๙๕	เข้าเป็นทนายความในศาลสูงนาตล ก่อตั้งพรรคองเกรสอินเดียแห่งเมืองนาตล
๑๘๙๖	จากแอฟริกาใต้กลับประเทศอินเดีย อยู่ในอินเดียราว ๖ เดือน ระหว่างนี้ได้พบกับผู้นำของอินเดีย มี Tilak, Gokhale และผู้นำคนอื่นๆ กลับไปแอฟริกาใต้อีก เมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน
๑๘๙๗	มีการเดินขบวนต่อต้าน คานธีในเมือง Durban อันเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงในชีวิตของคานธี
๑๘๙๙	ช่วยฝ่ายอังกฤษพยาบาลทหารที่ได้รับบาดเจ็บในสงคราม Boer
๑๙๐๑	กลับประเทศอินเดีย จัดตั้งหน่วยบริการสาธารณสุข ในเขตที่กาฬโรคระบาดในรัฐราชโกฏ เข้าร่วมประชุมพรรคองเกรสแห่งชาติ ณ เมืองกัลกัตตา
๑๙๐๒	ไปประเทศพม่า เริ่มเดินทางโดยรถไฟชั้นที่ ๓ (คานธีเดินทางโดยรถไฟชั้นที่๓

^๑ ประวัติ มหาตมะ คานธี คัดจากหนังสือ มหาตมา คานธี อนุสรณ์ อาศรมวัฒนธรรมไทยการตะ (กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, ๒๕๒๔), หน้า ๔๖- ๕๗.

- เป็นประจำ) เปิดสำนักงานทนายความในนครบอมเบย์ ในเดือนกรกฎาคม
กลับไปประเทศแอฟริกาใต้ อีก หลังจากอยู่ในอินเดียประมาณ ๓ เดือน
- ๑๙๐๓ ก่อตั้งสมาคมอินเดียอังกฤษแห่งนครทรานสวาล เริ่มออกวารสาร
“Indian Opinion”
- ๑๙๐๔ เริ่มศึกษาคัมภีร์ ภควิทศีตา และหนังสือ “Unto This Last” ของ Ruskin
ซึ่งก่อให้เกิดการปฏิรูปอย่างใหญ่หลวงในชีวิต ก่อตั้งอาศรม “Phoenix”
- ๑๙๐๕ เกิดขบถ Zulu ช่วยผู้ได้รับบาดเจ็บในขบถ ตั้งปณิธานประพาศิทธิธรรมจรรยา
บัญญัติคำว่า “สัตยาเคราะห์” (Satyagraha) ขึ้นใช้เป็นครั้งแรก ไปประเทศ
อังกฤษในฐานะสมาชิกคนหนึ่งในคณะผู้แทนอินเดีย
- ๑๙๐๗ เริ่มปฏิบัติการสัตยาเคราะห์ต่อต้าน “กฎหมายทมิฬ” (Black Act)
- ๑๙๐๘ ลงนามความตกลงชั่วคราวกับอังกฤษ ถูกประทุษร้ายโดยชาวปาทาน
ปฏิบัติการสัตยาเคราะห์อีก ถูกจับกุมคุมขัง
- ๑๙๐๙ เขียนจดหมายติดต่อกับ ลี โอ ตอลสตอย เป็นครั้งแรก ไปประเทศอังกฤษ
ในฐานะสมาชิกคนหนึ่งในคณะผู้แทนอินเดีย ครั้งที่ ๒ ระหว่างเดินทางกลับ
จากประเทศอังกฤษ แต่งหนังสือเรื่อง “ฮินดู สวรราชย์” (อินเดียปกครอง
ตนเอง)
- ๑๙๑๐ ก่อตั้งฟาร์มตอลสตอย ในเมืองโจฮันเนสเบิร์ก
- ๑๙๑๒ นายโคชเล (ผู้นำสำคัญคนหนึ่งของอินเดีย) ไปเยี่ยมแอฟริกาใต้ พิมพ์หนังสือ
ชื่อ “นิติธรรม” แต่งหนังสืออีกเล่มหนึ่งว่าด้วยการบำบัดโรคโดยธรรมชาติ
- ๑๙๑๓ ปฏิบัติการสัตยาเคราะห์อีก ถูกจับและได้รับการปล่อยตัว อดอาหาร ๗ วัน
และหลังจากนั้นรับประทานอาหารวันละมื้อเป็นเวลา ๔ เดือนครึ่ง
- ๑๙๑๔ อดอาหาร ๑๔ วัน ปฏิบัติการสัตยาเคราะห์ประสบผลสำเร็จ มีการอ้อมขอม
กัน (ระหว่างอังกฤษกับอินเดีย) ไปประเทศอังกฤษเมื่อ วันที่ ๑๘ กรกฎาคม
สงครามโลกครั้งที่ ๑ ปะทุขึ้น เมื่อวันที่ ๔ สิงหาคม พบปะกับนาง
สโรชินินายฑู (สตรีผู้นำของอินเดีย) ช่วยอังกฤษทำสงคราม
- ๑๙๑๕ ได้รับเหรียญเกียรติคุณ “ไกลเร ฮินด” จากรัฐบาลอังกฤษ เมื่อเดินทางกลับ
ถึงประเทศอินเดีย เดินทางเพื่อการเรียนรู้อย่างกว้างไกลในอินเดีย พบปะกับ
นายกาภา กาเลนกะระ และอาจารย์กฤปลานี (ทั้งสองคนเป็นผู้นำของ
อินเดีย) ก่อตั้งอาศรม สาพระมะติ เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม
- ๑๙๑๖ แสดงสุนทรพจน์ประวัติศาสตร์ในโอกาสเปิดสถาบันการศึกษา “กาซี วิศว
วิทยาลัย” พบกับ ยวาทะระลาล เนรุห์ เป็นครั้งแรกในการประชุมพรรค
คองเกรสแห่งชาติที่เมืองลักเนา
- ๑๙๑๗ พบกับดอกเตอร์ราเชนทรประสาท เป็นครั้งแรก เริ่มปฏิบัติการสัตยาเคราะห์
กรณีไร่คราม ในเมืองจัมปารัณ เมื่อวันที่ ๑๐ เมษายน ต่อสู้จนมีการยกเลิก
กฎหมายว่าจ้างแรงงานโดยสัญญาผูกมัด เมื่อวันที่ ๓๑ พฤษภาคม
- ๑๙๑๘ กรรมกรโรงงานทอผ้าในเมืองอาหะเมดาบาดผลงาน อดอาหาร
๓ วัน ปฏิบัติการสัตยาเคราะห์ที่เมืองเข-รา ฟันฟูการปั่นด้วยมือ

- ๑๙๑๙ รัฐบาลประกาศใช้กฎหมายเราเลตต์ (Rowlatt Act) ประกาศ ๖ เมษายน เป็นวันสวดมนต์ไหว้พระและอดอาหาร เกิดการสังหารฝูงชน ยึดเลียนเวลา บาน เมื่อวันที่ ๑๓ เมษายน ออกวารสาร “Young India” (ยูวอินเดีย และ “Navajivan” (นวชีพ-ชีวิตใหม่) เริ่มการเคลื่อนไหว “ขิราฟัต” ประชุมพรรค คองเกรสที่เมืองอมฤตสระ
- ๑๙๒๐ เขียนรัฐธรรมนูญให้พรรคคองเกรสแห่งชาติ เริ่มขบวนการไม่ร่วมมือ กับรัฐบาล
- ๑๙๒๑ ก่อตั้งสถาบันการศึกษาชาตินิยมหลายแห่งทั่วประเทศอินเดีย ไม่ร่วมมือ กับรัฐบาลในการต่อต้านรับมกุฎราชกุมารของอังกฤษ ซึ่งเสด็จประพาส อินเดีย อดอาหาร ๕ วัน
- ๑๙๒๒ เกิดขบถเจารี-เจารา เมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ยับยั้งปฏิบัติการสัตยาเคราะห์ อดอาหาร ๕ วัน ถูกจับเมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม ศาลพิพากษาลงโทษจำคุก ๖ ปี ๑๙๒๓ ผ่าตัดไส้ติ่ง ได้รับการปล่อยตัวจากที่คุมขัง เมื่อวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ อดอาหาร ๒๑ วัน ตั้งแต่วันที่ ๒๔ กันยายน เพื่อเรียกร้องความสามัคคี ระหว่างฮินดูกับมุสลิม เป็นประธานการ ประชุมพรรคคองเกรสแห่งชาติที่เมืองเบลคาน
- ๑๙๒๕ อดอาหาร ๑ สัปดาห์ ก่อตั้งสมาคมปั่นด้ายด้วยมือ
- ๑๙๒๗ เดินทางทั่วอินเดียเพื่อส่งเสริมการทอผ้าด้วยมือ
- ๑๙๒๘ ปฏิบัติการสัตยาเคราะห์ที่เมืองบาระโด้ลี ลูกชายชื่อ มคันลาล (Maganlal) ถึงแก่กรรมที่เมืองปัญา
- ๑๙๒๙ พรรคคองเกรสแห่งชาติซึ่งประชุมที่เมืองลาฮอร์ผ่านญัตติให้อินเดียต่อสู้เพื่อ เอกราชโดยสมบูรณ์
- ๑๙๓๐ ประกาศการต่อสู้เพื่อเอกราชโดยสมบูรณ์ เมื่อวันที่ ๒๖ มกราคม นำขบวน เดินเท้าไปที่เมืองตันจี เพื่อลี้ภัยกฎหมายทำเกลือ ถูกจับกุมตัวเมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม
- ๑๙๓๑ ได้รับการปลดปล่อยจากที่คุมขัง เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม ลงนามในข้อตกลง คานธีเออร์วินร่วมโต๊ะกลม ครั้งที่ ๒ ในประเทศอังกฤษในฐานะผู้แทน คนเดียวจากประเทศอินเดีย แต่ต้องกลับด้วยความผิดหวังในเดือนธันวาคม
- ๑๙๓๒ รัฐบาลประกาศให้พรรคคองเกรสแห่งชาติ เป็นองค์การผิดกฎหมายต่อสู้ด้วย วิธีการของสัตยาเคราะห์อีก ถูกจับเมื่อวันที่ ๔ มกราคม ประกาศอดอาหาร จนตายตั้งแต่วันที่ ๒๐ กันยายน เป็นการประท้วงการที่รัฐบาลจะให้สิทธิ เลือกลงแก่ประชาชนบางกลุ่ม โดยแยกไปจากส่วนรวม (Communal Award) มีการตกลงกันได้ในวันที่ ๒๔ กันยายน เลิกอดอาหาร เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน
- ๑๙๓๓ อดอาหารเป็นเวลา ๓๑ วัน ตั้งแต่วันที่ ๘ พฤษภาคม เริ่มออก วารสาร “หริชน” ได้รับการปล่อยตัวจากที่คุมขังแล้วถูกจับอีก ถูกตัดสินจำคุก หนึ่งปี ประกาศอดอาหารจนตายตั้งแต่วันที่ ๑๖ สิงหาคม แต่เลิกอดหลังจาก นั้น ๑ สัปดาห์ (เพราะมีการตกลงกันได้กับฝ่ายรัฐบาลถูกปล่อยตัวจากที่

คุมขัง เมื่อวันที่ ๒๓ สิงหาคม ย้ายจากอาศรมสาพระระมตี ไปอยู่ที่ วรรธธา
เดินทางไปยังภาคต่างๆ ของอินเดีย เพื่อยกฐานะของชนวรรณะต่ำด้อย
(หริชน)

- ๑๙๓๔ อดอาหารเป็นเวลา ๗ วัน จัดตั้งองค์กรส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบท เมื่อวันที่
๒๖ ตุลาคม ร่วมประชุมพรรคองเกรสแห่งชาติที่นครบอมเบย์
- ๑๙๓๕ ร่วมฉลองงานสุวรรณสมโภชของพรรคองเกรสแห่งชาติ
- ๑๙๓๖ จัดตั้งอาศรม เสวาคาม
- ๑๙๓๗ รับเป็นสมาชิกพรรคองเกรสแห่งชาติ ในเดือนกรกฎาคม เริ่มโครงการ
“การศึกษาใหม่”
- ๑๙๓๘ ประกาศอดอาหารจนตายที่เมืองราชโกฏ แต่เลิกอดอาหารภายหลัง ๔ วัน
เพราะอุปราชของอินเดียเข้าใกล้เกลี้ยพรรคองเกรสแห่งชาติที่เมืองตรีปุระ
สงครามโลกครั้งที่ ๒ เกิดขึ้นเมื่อวันที่ ๓ กันยายน รัฐบาลพรรคองเกรสแห่ง
ชาติในทุกแคว้นลาออก เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน
- ๑๙๔๐ เริ่มปฏิบัติการสัตยาเคราะห์เพียงลำพังคนเดียว เมื่อวันที่ ๑๑ ตุลาคม
- ๑๙๔๑ ประกาศเลิกการเป็นผู้นำพรรคองเกรสแห่งชาติ จัดตั้งองค์การพิทักษ์โค
เมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน
- ๑๙๔๒ ยอมรับเป็นผู้นำของพรรคองเกรสแห่งชาติอีกรวาระหนึ่ง ประกาศให้อังกฤษ
ถอนตัวออกจากอินเดีย เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม ผู้นำของพรรคองเกรสแห่ง
ชาติถูกจับคุมขังทั่วประเทศ
- ๑๙๔๓ อดอาหารเป็นเวลา ๒๑ วัน ในวังของอะก่า ช่าน (สถานที่ที่คานธีถูกคุมขัง)
- ๑๙๔๔ กัสตุรบา ภรรยาของคานธี ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ได้รับการ
ปล่อยตัว เมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม การเจรจาระหว่าง
คานธี-จินนาห์ (ผู้ก่อตั้งประเทศปากีสถาน)
- ๑๙๔๕ ผู้นำของอินเดียได้รับการปล่อยตัวจากที่คุมขัง การประชุมที่เมืองสิมลา
ครั้งที่ ๑
- ๑๙๔๖ อังกฤษส่งคณะรัฐมนตรีมาเจรจา เรื่องให้เอกราชแก่อินเดีย สันนิบาต
มุสลิมเริ่มปฏิบัติการ “Direct Action” เพื่อแบ่งแยกอินเดียออกเป็น
ปากีสถาน ชาวฮินดูกับมุสลิมเริ่มประท้วงประหารกัน คานธีออกเดินทาง
ด้วยเท้า (บาท ยา ตรา) ไปที่เมืองโนอาขาลี เพื่อขอร้องให้ ฮินดู-มุสลิม ประท้วงประหารกัน
- ๑๙๔๗ อินเดียฉลองเอกราช เมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม อดอาหาร ๗๓ ชั่วโมงเพื่อ
เรียกร้องมิให้ ฮินดู-มุสลิม ฆ่าฟันกันในนครกัลกัตตา
- ๑๙๔๘ ประกาศอดอาหารจนตาย เพื่อวิงวอนให้ฮินดู-มุสลิม หยุดปะทะกันในนคร
เดลี อดอาหารได้ ๕ วัน ชุมชนทั้งสองฝ่ายก็หยุดประท้วงประหารกัน ท่าน
มหาตมะ คานธี ถูกยิงตายเมื่อเวลา ๑๗.๐๐ น. ของวันที่ ๓๐ มกราคม ค.ศ.
๑๙๔๘

